

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

V-X. YÜZYILLAR ARASINDA SLAVLAR VE VAREG-RUSLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Merve Cansu SAMAT

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sedat BİLİNİR

Hatay-2024

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

V-X. YÜZYILLAR ARASINDA SLAVLAR VE VAREG-RUSLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Merve Cansu SAMAT

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sedat BİLİNİR

Hatay-2024

ONAY

MERVE CANSU SAMAT tarafından hazırlanan “**V-X. YÜZYILLAR ARASINDA SLAVLAR VE VAREG-RUSLAR**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TARİH ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

11/06/2024

Jüri Üyeleri	İmza

Merve Cansu Samat Tarafından Hazırlanan “**V-X. Yüzyıllar Arasında Slavlar ve Vareg-Ruslar**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım**.

Doç. Dr. Sinan ERDOĞAN

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (11/06/2024).

İmzası

Merve Cansu SAMAT

ÖN SÖZ

Günümüzde Ruslar olarak adlandırılan ulus, aslında Hint-Avrupa halkları grubuna ait Slav ulusudur. Ancak kuruluş aşamaları bağlamında incelendiğinde Rusya Devleti'nin temelleri, V. yüzyıl ile X. yüzyıl arasına yerleştirilebilecek uzun ve zorlu bir süreç sonucunda atılmıştır. Tüm devletlerin kuruluş sürecinde olduğu gibi, Rusya Devleti'nin kuruluş aşamasında da birçok ulus kültürel ve siyasi bağlamda derinden iz bırakmıştır. IV. yüzyıldan itibaren yaşanan Kavimler Göçü'nün tüm Avrupa'yı derinden sarstığı bir süreçte, Rusya sahasındaki yerli Slav unsurları henüz bir devletleşme sürecine girememişlerdi. Slavlar, kabileler halinde parçalanmış bir görünüm içerisindeyken, Rusya topraklarına göç etmiş olan birçok kavim, bu devletin kuruluşuna dolaylı yahut direkt olarak katkıda bulunmuşlardır. Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Peçenekler ve İsveç kökenli Vareg-Ruslar, incelenilen beş yüz yıllık süreçte, Slavlar üzerinde hakimiyet kurmuş ve onları başta siyasi olmak üzere kültürel ve askeri bağlamda etkilemiş, değiştirmiş ve nihayetinde bir devletin en temelden kuruluşuna katkıda bulunmuşlardır. Öte yandan Vareg Rusların bölgeye gelişlerinden evvel Slavlar, her ne kadar kendi içlerinde birleşmemiş ve bölündükleri kabileler arasında sürekli biçimde anlaşmazlıklar yaşamakta olsalar da yaşadıkları coğrafyanın ticari kaynaklarını yönetebilmeyi başarmış ve bu ticaretin devamlılığını sağlamak amacı ile şehirler meydana getirmişlerdir. Vareg-Ruslar ise tam olarak bu ticari potansiyel dolayısıyla Rusya sahasına çekilmişler, IX. yüzyılın ortalarından itibaren ise burada kalıcı bir devlet meydana getirerek Rusya'nın siyasi tarihinin bir dönüm noktası olmayı başarmışlardır.

Bu tez çalışmasında Rusya sahasında Slavlar ve Vareg-Rusların V. yüzyıl ile X. yüzyıllar arasında Rusya sahasında bulunan uluslar ve Bizans İmparatorluğu ile siyasi ilişkileri ve bu ilişkiler doğrultusunda Rusya Devleti'nin kuruluş süreci incelenmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Slavlar, etnik kökenleri ve kroniklerde ne şekilde adlandırıldıkları hususunda incelenerek, yaşadıkları coğrafyanın sınırları tanımlanmıştır. Ardından bu bölümde Slavların, Avrupa'nın doğusuna göç eden Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Volga (İtil) Bulgarları ve Bizans İmparatorluğu ile siyasi ve sosyo-kültürel ilişkilerine değinilerek, Vareg-Ruslar ve Türk kavimleri ile ilişkileri bakımından öne çıkan Doğu Slavları ve göç hareketleri incelenmiştir. Devamında Slavlar, meydana getirdikleri siyasi ve kültürel

gelişim, ticari faaliyetler, şehirleşme hareketleri ve dini uygulamalar bağlamında incelenerek, Slav kültür ve medeniyet oluşum aşamalarının Vareg-Rusların bölgeye gelişinden evvel katettiği ilerlemeye dikkat çekilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Rusya Devleti'nin etnik kimliği üzerine yapılan tartışmalar bağlamında Norman ve Anti-Norman teorileri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Vareg ve Rus adlarının anlamı ve "Rus" tanımlamasının dönem içerisinde hangi etnik topluluk için kullanıldığı hususunda bilgi verilerek Vareg-Rusların, Slav topraklarında meydana getirdikleri ilk siyasi oluşumlar hakkında detaylı ilgi verilmiştir. Bu bağlamda Vareg-Rusların, Avrupa'nın doğusuna göç süreçleri, bu göç hareketinin ardından bilhassa Bizans İmparatorluğu ile ilk temasları ve Kiev şehrinin Vareg-Ruslar tarafından yurt edinilme süreci incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde, IX. yüzyılın sonundan X. yüzyılın sonuna kadar Vareg-Rusların, bölgedeki siyasi faaliyetleri kapsamında Knez Oleg döneminden itibaren Knez Svyatoslav'ın ölümüne değin Rusların hakimiyeti sağlama amacıyla fetih hamleleri ve dış ülkelere yönelik seferleri incelenmiştir. Knez Oleg döneminde Konstantinopolis'e yönelik gerçekleştirilen seferler dolayısıyla elde edilen ticari imtiyazlar ve Bizans İmparatorluğu tarafından Vareg-Ruslar için çıkarılan kanunlar ayrıntılı biçimde incelenmiş olup bu noktadan itibaren Rus Devleti'nin gelişim aşamaları, siyasi ve ticari ilişkiler bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışması, Slavlar ve Vareg-Rusların Rusya sahasındaki siyasi faaliyetleri ve yine aynı coğrafyaya göç etmiş olan Türk kökenli kavimler ve Bizans İmparatorluğu ile olan ilişkileri içermekte olduğundan, çalışmanın meydana geliş sürecinde Rus kronikleri ile birlikte Bizans ve Batı kroniklerinden faydalanılmıştır. Yine tezin yazım aşamasında Vareg-Ruslar ve Slavlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermekte olan İslam müelliflerinin eserlerinden de faydalanılmıştır.

Son olarak lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana olan inancını hiçbir zaman yitirmeyen, daima kendime bir rol model olarak gördüğüm, akademik alanda ilerlemem adına beni teşvik eden ve bu yolda kıymetli bilgi birikiminden faydalandığım danışmanım sayın Doç. Dr. Sedat BİLİNİR'e desteklerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım. Aileme bana olan inançları ve destekleri için müteşekkirim.

V-X. YÜZYILLAR ARASINDA SLAVLAR VE VAREG-RUSLAR

Merve Cansu SAMAT

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024

Danışman: Doç. Dr. Sedat BİLİNİR

ÖZET

V. yüzyıldan itibaren Slavlar, güneyde Bizans İmparatorluğu'ndan kuzeyde Baltık'a ve batıda Main Nehri'ne değin uzanan geniş coğrafyada yaşamlarını sürdürmekteydiler. Yaşam sahalarının coğrafi konumu nedeniyle Hunlar, Avarlar, Hazarlar ve Volga (İtil) Bulgarları ile siyasi ve kültürel bağlamda yakın bir ilişki içerisinde bulunmaktaydılar. Bununla birlikte güneyde Bizans İmparatorluğu gibi köklü ve gelişmiş bir devletin varlığının Slavlar üzerindeki etkisi oldukça fazladır. IV. yüzyılda İtil Nehri'ni geçerek bölgeyi yurt edinen Hunlar, evvela Alanları boyunduruk altına almış, Alt Dinyeper bölgesini yurt edinen Ostrogotları Pannonia'ya sürmüş ve Tuna Havzasını kontrol altına alarak bölgedeki Slavları itaat altına almışlardır. Hunlar, Slavları ordularına dahil ederek, aralarında militarizmin aşılmasında büyük rol oynamışlardır. Rusya sahasında Avar dönemi ile birlikte Slavların göç hareketleri hız kazanmıştır. VI. yüzyılın ortalarında Volga Nehri'ni geçen Avarlar, bölgedeki Slav kabilelerini itaat altına alarak, onları askeri birliklerine dahil etmişlerdir. Avarlar, Slavların Balkanlara değin ilerleyerek bu bölgeyi Slavlaştırmalarında büyük rol oynamışlardır. Avrupa'nın doğusunda Hazar hâkimiyetinin başlaması, VII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Hazarların ticari faaliyetleri ve bölgede güçlü bir devlet meydana getirmeleri hem Slavlar hem de Vereg-Rusların bu ticaret trafiğine ilgilerinin çekilmesine sebebiyet vermiş, Vereg-Rusların bölgeye gelişlerinin ardından onlara bir örnek teşkil etmiştir. Hazarların kuzeyindeki toprakları yurt edinen İtil Bulgarları ise erken X. yüzyıla kadar Volga'nın büyük bir bölümünde hâkimiyet kurmuşlardır. Doğu Slavlarının Volga ve Oka Nehirlerini kullanarak güneye inmeleri ile Bulgarlarla temas mümkün olmuştur. Bu etnik unsurların Slavlar üzerindeki etkileri tartışılmazdır. Bununla birlikte Slavlar Vereg-Rusların bölgeye gelişinden evvel yaşadıkları alanı müdafaa edebilmek ve mallarını koruyabilmek amacı ile korunaklı şehirler inşa etmiş

ve Baltık'ın kıyısında mühim ticaret merkezleri meydana getirmişlerdir. Vareg-Rusların 838'de Konstantinopolis'e bir elçi heyeti göndermiş olmaları, onların güneydeki siyasi faaliyetlerinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Knez Rürik, beraberindeki Vareg-Ruslarla Novgorod ve çevresinde Vareg-Rus Devleti'nin temellerini atmıştır. Bunun ardından 860'ta Askold ve Dir tarafından Konstantinopolis'e yönelik gerçekleştirilen Rus seferi ile Vareg-Ruslar Bizans yönetimi tarafından tanınmıştır. Ancak Rusların, merkezi Kiev'de bulunan ve kuzeydeki Novgorod ile bağlantılı bir devlet kurmaları Knez Oleg ile mümkün olmuştur. Knez Oleg'in 907'deki Konstantinopolis seferi ve 907-911 yıllarında Bizans Hükümeti ile yaptığı antlaşma ise Rus Devleti için yeni ve güçlü bir dönemin başlangıcı olmuştur. Rürik'in oğlu ve ardılı Igor'un hâkimiyet devri, Konstantinopolis'e yönelik gerçekleştirilen ilki başarısız olmak üzere iki sefer ile birlikte iki kere Hazar Denizi kıyılarını yağmalama girişimi dolayısıyla Rusların güç kaybettiği bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Igor her ne kadar 944'te gerçekleştirdiği Konstantinopolis seferinin sonucunda Bizans ile bir antlaşma yapmayı başaramış olsa da elde ettiği ticari imtiyazlar Ruslar için daha az avantajlı olmuştur. Knez Igor'un Derevliyanlar tarafından öldürülmesinin ardından tahta geçen Svyatoslav döneminde Hazarlar, Ruslar tarafından bertaraf edilmiş, ancak bu durum, Peçeneklerin Kiev'e değin ilerlemelerine ve Rusların güçten düşmelerine sebebiyet vermiştir. Svyatoslav'ın Bulgaristan'a Bizans'ın teşviki ile 967'de sefer düzenlemesi onun, devletin merkezini Bulgaristan'a taşıma fikrine sıcak bakmasına sebep olarak 969'da ikinci bir sefer düzenlemesine neden olmuş, ancak 971 yılına değin süren savaş Rusların ağır yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Kiev'e dönüş yolunda ise Svyatoslav, Peçenekler tarafından öldürülmüştür. Ancak bu zorlu ve uzun süreç, Vareg-Rus Devleti'nin etkinliğinin artmasında büyük rol oynamıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Slavlar, Vareg, Rus, Bizans, İskandinavlar, Viking

SLAVS AND VARANGIAN-RUS' BETWEEN THE 5TH AND 10TH CENTURIES

Master's Thesis, Merve Cansu SAMAT

History Department, 2024

Supervisor: Doç. Dr. Sedat BİLİNİR

ABSTRACT

From the 5th century onwards, the Slavs maintained their existence in a vast geography stretching from the Byzantine Empire in the south to the Baltic in the north and to the Main River in the west. Due to the geographical location of their habitats, they had close political and cultural relations with the Huns, Avars, Khazars, and Volga (Itil) Bulgars. However, the presence of a rooted and developed state like the Byzantine Empire in the south had a significant impact on the Slavs. In the 4th century, the Huns, who crossed the Itil River and settled in the region, first subjugated the Alans, drove the Ostrogoths who settled in the Lower Dnieper region to Pannonia, and then controlled the Danube Basin, bringing the Slavs in the region under their domination. The Huns played a significant role in instilling militarism among the Slavs by incorporating them into their armies. With the Avar period in the Russian region, the migration movements of the Slavs gained momentum. In the mid-6th century, the Avars crossed the Volga River, subjugating the Slavic tribes in the region and integrating them into their military units. The Avars played a crucial role in Slavicizing the region by advancing Slavs towards the Balkans. The onset of Khazar dominance in the east of Russia occurred in the 7th century. The Khazars' commercial activities and the establishment of a strong state in the region attracted the interest of both Slavs and Varangian-Rus in this trade route. The arrival of the Varangian-Rus in the region served as an example thereafter. The Bulgars, who settled in the lands north of the Khazars, established dominance over much of the Volga until the early 10th century. The contact between the Eastern Slavs and the Bulgars became possible with the southward migration of the Eastern Slavs using the Volga and Oka rivers. The influence of these ethnic elements on the Slavs is undeniable. However, before the

arrival of the Varangian-Rus in the region, the Slavs constructed fortified cities and established significant trade centers along the shores of the Baltic Sea to defend their territory and protect their goods. The sending of an embassy by the Varangian-Rus to Constantinople in the year 838 is considered the beginning of their political activities in the Russian region. Prince Rurik, along with the Varangian-Rus, laid the foundations of the Russian state in Novgorod and its surroundings. Subsequently, in the year 860, the Rus expedition led by Askold and Dir towards Constantinople was recognized by the Byzantine administration. However, the establishment of a state centered in Kiev, connected to the northern Novgorod, became possible with Prince Oleg. Prince Oleg's expedition to Constantinople in 907 and the treaties signed with the Byzantine government between 907 and 911 marked the beginning of a new and powerful era for the Rus state. The reign of Rurik's son and successor, Igor, is considered a period of Rus weakness due to two expeditions, the first one unsuccessful, towards Constantinople and two attempts to raid the shores of the Caspian Sea, resulting in Rus losses. Although Igor managed to negotiate a treaty with Byzantium after his expedition to Constantinople in 944, the commercial privileges gained were less advantageous for the Rus. After Igor was killed by the Derevlans, Svyatoslav, who succeeded to the throne, eliminated the Khazars, but this led to the advancement of the Pechenegs towards Kiev, weakening the Rus. Svyatoslav's expedition to Bulgaria in 967, encouraged by Byzantium, led him to consider relocating the state's center to Bulgaria, resulting in a second expedition in 969. However, the war that lasted until 971 ended in a heavy defeat for the Rus. On his way back to Kiev, Svyatoslav was killed by the Pechenegs. Nevertheless, this challenging and lengthy process played a significant role in increasing the effectiveness of the Russian state.

KEY WORDS

Slavs, Varangian, Rus, Byzantium, Scandinavians, Viking

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
RESİMLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
KAYNAKLARIN TANITIMI	1
A. Rus Kronikleri	1
B. Batı Kronikleri	2
C. Bizans Kronikleri.....	4
D. İslam Tarihi Kaynakları	8
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

V. YÜZYILDAN IX. YÜZYILIN ORTALARINA KADAR SLAVLAR

1.1. Erken Slavların Menşei ve Göç Hareketleri.....	11
1.2. Kaynaklarda Slav Adı	14
1.3. Slavların Yaşam Sahalarında Nehir Yolları ve Coğrafi Şartlar.....	16
1.4. Siyasi ve Sosyo-Kültürel İlişkiler.....	18
1.4.1. Hunlar ile İlişkiler	20
1.4.2. Avarlar ile İlişkiler	23
1.4.3. Hazarlarla İlişkiler.....	28
1.4.4. Volga (İtil) Bulgarları ile İlişkiler	34
1.4.5. Bizans ile İlişkiler.....	38
1.5. Doğu Slavları ve Göç Hareketleri.....	40
1.5.1. Fin-Ugor Kabileleri ile İlişkiler.....	41
1.6. Değişen Toplum Yapısı.....	44
1.6.1. Zanaat	45
1.6.2. Mülkiyet Anlayışı.....	46
1.6.3. Slavlarda Şehirleşme	47
1.6.4. Pazar Yerleri ve Ekonomik Gelişim.....	52

1.7. Slavlarda Dini Uygulamalar ve Kültler	56
1.7.1. Ölü Gömme Adetleri	61

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

IX. YÜZYILIN ORTALARINDAN SONUNA KADAR VAREG-RUSLAR

2.1. Rusya Devleti'nin Kuruluş Süreci Üzerinde Etnik Kimlik Tartışmaları	66
2.1.1. Norman Teorisi.....	68
2.1.2. Anti-Norman Teorisi	70
2.2. Vareg ve Rus Adlarının Anlamı ve Rus'un Etnik Kimliği.....	72
2.2.1. Vareg Adının Anlamı	72
2.2.2. Rus Adının Anlamı ve Rusların Kökeni.....	75
2.4. Vareg-Rusların İlk Kez Konstantinopolis'te Görülmeleri ve Rus Kağanı..	80
2.5. Rusya'nın Kuzeyinde İlk Vareg-Rus Knezliğinin Kuruluş Süreci ve Knez Rurik	84
2.6. Askold ve Dir	93
2.6.1. Konstantinopolis'e Yönelik İlk Vareg-Rus Seferi (860).....	97
2.6.2. Kiev'in Oleg Tarafından Askold ve Dir'den Alınması	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IX. YÜZYILIN SONUNDAN X. YÜZYILIN SONUNA KADAR VAREG-RUSLAR

3.1. Vareg-Rusların Bizans İmparatorluğu ile Siyasi İlişkilerinin Başlangıcı .	110
3.2. Kiev'in Ele Geçirilmesi ve Knez Oleg'in Politik Hamleleri	111
3.2.1. Knez Oleg'in Konstantinopolis Seferi (907).....	113
3.2.2. PVL'ye Göre 907-911 Rus-Bizans Antlaşması.....	117
3.3. Rurik Hanedanlığı'nın Kiev Dönemi (912-945)	122
3.3.1. Knez Igor'un Hazar Denizi Kıyılarına Yönelik İlk Yağma Seferi (912) ...	122
3.3.2. Rus Yönetimi İçin Peçenek Tehlikesi	124
3.3.3. Knez Igor'un Birinci Konstantinopolis Seferi (941).....	126
3.3.4. Rus Donanmasının Berdea'yı Yağmalaması (943)	129
3.3.5. Knez Igor'un 944'te İkinci Konstantinopolis Seferi ve 945 Rus-Bizans Antlaşması	132

3.3.6. Knez Igor'un Derevliyanlarla Mücadelesi ve Ölümü (945).....	135
3.4. Olga Dönemi (945-957)	137
3.4.1. Olga'nın İntikamı	137
3.4.2. Kroniklere Göre Olga'nın Hristiyanlığı Kabul Edişı	140
3.5. Knez Svyatoslav Dönemi (956- 972)	143
3.5.1. Knez Svyatoslav'ın Hazarlar Üzerine Seferi (965).....	145
3.5.2. Svyatoslav'ın Birinci Bulgaristan Seferi (967)	146
3.5.3. Peçeneklerin Kiev Saldırısı (968).....	148
3.5.4. Svyatoslav'ın İkinci Bulgaristan Seferi (969-971).....	151
3.5.5. Bizans-Rus Antlaşması ve Knez Svyatoslav'ın Ölümü (971-972)	158
SONUÇ.....	163
KAYNAKÇA	168
EKLER.....	179

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Kuzeybatı Avrupa'da var olan Viking Çağı (M.S. 790-1100) ticaret rotalarını gösteren harita.	179
Resim 2. VIII. yüzyıldan XI. yüzyıla değin Viking rotaları.	179
Resim 3. Vareglerin ticaret rotalarını gösteren harita.	180
Resim 4. M.S. 750-950 yılları arasına tarihlenen üç Viking Çağı kılıcı.	180
Resim 5. Viking Çağına ait iki oval broş.	181
Resim 6. M.S. 820 civarına tarihlenen, Oslo Fiyordu'nda bir gemi mezar araştırmasında keşfedilen Oseberg Viking gemisi.	181
Resim 7. Oslo, Norveç'teki Viking Gemi Müzesi'nde bulunan Gokstad olarak bilinen Viking gemisinin ön görünümü.	182
Resim 8. Viking pusulası çizimi.	183
Resim 9. XI. yüzyıldan bir Viking gemisinin süslemeleri.	183
Resim 10. İskandinavların kar ve donmuş nehirler üzerinde seyahat etmek amacı ile kullandıkları kızak.	184
Resim 11. Londra'daki Thames Nehri'nden çıkarılan Viking baltası. X. yüzyıla tarihlenmektedir.	184
Resim 12. Rügen'de gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan sikkeler.	185

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
çevl.	: Çevirenler
Ed.	: Editör
Edl.	: Editörler
MS	: Milattan Sonra
vd.	: Ve Diğerleri
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
&	: Ve
PVL	: Povest Vremmenih Let (Russian Primery Chronicle)
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vol.	: Volume (Cilt)

KAYNAKLARIN TANITIMI

A. Rus Kronikleri

Povest' Vremennih Let:

XI. yüzyıla tarihlenmekte olan bu kronik, anlatımına öncelikle Avrupa'nın doğusundaki Erken Slav kabileleri ve bu kabilelerin yaşadıkları coğrafya hakkında ayrıntılı bilgiler vererek başlamaktadır. Devamında 852 yılından başlangıçla, Rusya tarihine dair mühim olaylar hakkında kronolojik sırayla bilgi vermektedir. Povest' Vremennih Let (İlk Vekayiname) olarak bilinen kronik, anlatımını Rusya tarihi üzerinden XII. yüzyıla değin devam ettirmektedir. Kroniğin yazarı XIX. yüzyıla kadar keşif Nestor olarak bilinmekteydi. Ancak güncel araştırmalar, kroniğin yazarının Nestor olmadığını, metnin daha evvel yazılmış olan birkaç kroniğin bir araya getirilerek derlenmesi ile oluşturulduğunu öne sürmektedirler.¹ Kroniğin Laurentian ve Hypathian olmak üzere iki versiyonu bulunmaktadır. Povest' Vremennih Let yalnızca bu araştırma için değil, Orta Çağ Rusya tarihi açısından da en mühim eserdir.

The Chronicle of Novgorod:

Vareg-Rus tarihinin başladığı şehir olan Novgorod'un XI. ile XV. yüzyıllar arası siyasi yapısını, toplumsal ve ticari ilişkilerini, kilise yaşamını belgelemektedir. Kronikte yer alan bilgiler genellikle Novgorod'un başpiskoposu olan Vladykn veya başpiskopos ve kilisenin işleriyle ilgilidir. Kroniğin XII. yüzyılda başpiskoposluk tarafından olaylara ilişkin tarihler eklenerek yeniden düzenlendiği düşünülmektedir. Bu yeniden düzenlemenin, Novgorod'un ilk Başpiskoposu Ilya (Elias) tarafından yapıldığı düşünülmektedir.² The Chronicle of Novgorod, bir derleme eser olmasının yanı sıra kilise tarihçesidir. Eserin bu çalışmaya en mühim katkısı, İsveç'ten paralı

¹ *The Russian Primery Chronicle Laurentian Text*, (çevl.: Samuel Hazzard Cross ve Olgerd P. Sherbowitz-Wetor), Crimson Printing Company, Cambridge 1953, s. 3.

² *The Chronicle of Novgorod*, (çevl.: Robert Michell ve Nevill Forbes), Offices of the Society, London 1914, s. XXXVIII.

asker olarak görev yapmak üzere Novgorod'a gelen Vareglerin yerel halk ile olan ilişkilerine ışık tutmasıdır.

Ilarion:

Ilarion, Povest' Vremennih Let adlı kronikte, "Yaroslav, piskoposları bir araya getirdikten sonra, Ilarion'u Rusya'nın Aziz Sophia'daki başpiskoposu olarak atadı."³ şeklindeki bilgiden anlaşılacağı üzere, Knez Yaroslav döneminde görev yapmış bir rahiptir. Devamında ise Ilarion'dan erdemli ve bilgili bir rahip olarak bahsedilmektedir. XI. yüzyılda Kiev Metropoliti olarak görev yapmış olan Ilarion'un "Sermons of Law and Grace" adlı kroniğinde Rus Knezi Vladimir'i "Kağan" unvanıyla anması açısından bu çalışmada yer alan "Vareg-Rusların İlk Kez Konstantinopolis'te Görülmeleri ve Rus Kağanı" adlı başlık altında faydalanılmıştır.

B. Batı Kronikleri

The Annals of St-Bertin:

St-Bertin Kronikleri, IX. yüzyıl Frank krallığının siyasi hadiselerini kaydeden kroniktir. 830-882 yılları arasındaki dönemi konu almakta olan eser özellikle Carolingian Hanedanlığı'nın son dönemindeki hadiselerle odaklanmaktadır. Hem dönemin dini atmosferini hem de siyasi hadiselerini yansıtmakta olan kronik, adını Fransa'da bulunan St-Bertin Manastırından almaktadır.⁴ Eserin Orta Çağ Rusya tarihi araştırmaları açısından önemi, İsveçli bir elçi grubunun 839'da Frank sarayında bulunması ve sonrasında yaşanan hadiseleri kaydetmiş olmasıdır. Nitekim kronikte bu elçiler, İsveç kökenli olup kendilerini "Rus" olarak adlandırdıklarını ve Krallarının "kağan" olarak anıldığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla eser, Orta Çağ'da Rus adı ile anılan topluluğun aslında İskandinav kökenli Vareg-Rusların aristokrasi sınıfı olduğunun en mühim kanıtlarından biri olarak, araştırmacılar tarafından sıkça başvurulmuş bir kroniktir.

³ *The Russian Primery...*, s. 139.

⁴ *The Annals of St-Bertin Ninth-Century Histories*. Cilt 1, (çev.: Janet L. Nelson), Manchester University Press, New York 1991, s. IX.

Adam of Bremen:

Adam of Bremen, XI. yüzyıl Alman tarihçidir. Hayatı hakkında kendi kroniğinde verdiği bilgiler dışında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Doğum ve ölüm yılları bilinmemekle birlikte, 1066-1067 yılları arasında Başpiskopos Bremenli Adalbert tarafından Bremen'e davet edilmiştir.⁵ Bremen Kilisesi adına misyonerlik faaliyetleri yürütmüş ve kilisesinin yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerini "History of the Archbishops of Hamburg-Bremen" adlı eserinde kaydetmiştir. Kronik, Bremen Kilisesi'nin Slavlar ve İskandinavlar üzerine uzun yıllar boyunca devam ettirdiği misyonerlik faaliyetlerini kaydetmesi bakımından, bu çalışma ve Orta Çağ İskandinav ve Slav tarihi açısından önem arz etmektedir.

Anskar:

Yaklaşık 801'de Corbie yakınlarındaki Austrasia'da doğdu. Hamburg'un ilk Başpiskoposu ve "Kuzey'in Havarisi"⁶ olarak bilinmektedir. 33 yıl boyunca Danimarka ve İsveç'e yönelik yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri dolayısıyla bir aziz ve öncü olarak anılmıştır. Anskar'ın hayatını ve çalışmalarını ihtiva eden ve halefi Başpiskopos Rimbert tarafından yazılan Vita Ansgarii (Anskar'ın Hayatı) bir biyografi eseridir.⁷ Vita Ansgarii, Anskar'ın İskandinavya'da yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri esnasında Danimarka ve İsveç halkının siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan ayrıntılı bir portresini çizmesi dolayısıyla, Orta Çağ İskandinav tarihi açısından en önemli eserlerden biridir.

Liudprand of Cremona:

X. yüzyıl tarihçi, rahip ve diplomattır. Bizans tarihi açısından en mühim eseri, Kutsal Roma İmparatoru I. Otto'nun (912-973) elçisi olarak geldiği Konstantinopolis'te kaleme aldığı "The embassy of Liudprand" ismiyle anılan

⁵ Adam of Bremen, *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen*, (çev.: Francis J. Tschan), Columbia University Press, New York 1959, s. XIV.

⁶ Anskar, *The Apostle of the North 801-865*, (çev.: Charles H. Robinson), SPCK, London 1921, s. 7.

⁷ Anskar, *The Apostle of...*, s. 8.

raporlarıdır.⁸ Eserde Knez Igor'un birinci Konstantinopolis seferi (941) hakkında bilgiler vermesi dolayısıyla bu çalışmada kullanılmıştır.

Helmold:

Alman tarih yazarı ve rahip Helmold of Bosau (1120-1177) tarafından kaleme alınan *The Chronicle of Slavs* (*Chronica Slavorum*), yaklaşık 1172'de tamamlanmıştır. Kronik, Elbe Nehri'nin aşağı bölgesinin IX. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar olan tarihini içermektedir. Brunswick'teki Augustinus Manastırı'nda eğitim gören Helmold, Bosau'da bir diyakoz (1150) ve rahip (1156) oldu. *The Chronicle of Slavs* adlı eserinde ise Elbe'nin doğusundaki bölgenin Saksonlar tarafından kolonizasyonunu ve Slavların Hristiyanlaştırılmasını konu edinmektedir.⁹ Slavlardan ve ticaret şehirlerinden bahsetmesi açısından bu çalışma için önemli bir eserdir.

Thietmar of Merseburg:

975'te Hildesheim, Saksonya'da doğmuştur. Thietmar of Merseburg, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun önde gelen tarihçilerinden biri ve Merseburg piskoposudur. 991'de Magdeburg Kilisesi'ne katılmıştır. Kroniğini 1009-1018 yılları arasında kaleme almıştır. Eseri 8 ciltten meydana gelmektedir. Kronikte Slavların dini ritüelleri, tapınakları ve şehirleri ile ilgili değerli bilgiler vermektedir.

C. Bizans Kronikleri

Procopius:

V. yüzyılın sonlarında Filistin'in Caesarea şehrinde doğmuştur. Hukuk üzerine eğitim almış ve genç yaşlarda Konstantinopolis'e gelmiştir. 527'de henüz genç bir adam olan ve o zamanlar Justinian'ın generali olan Belisarius'a yasal danışman ve özel sekreter olarak atanmıştır. Belisarius'un Afrika, İtalya ve Doğuda geçirdiği yıllarda

⁸ Liudprand of Cremona, *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, (çev.: Paolo Squatriti), The Catholic University of America Press, Washington 2007, s. VIII.

⁹ Helmold, *The Chronicle of Slavs*, (çev.: F. J. Tschan), Octagon Books, New York 1966, s. 3.

Procopius onunla birlikte hareket etmiş ve 527’de Mezopotamya’da, 533’te Afrika’da 536’da İtalya’da bulunmuştur. Bizans yönetimi ile yakın ilişkiler kurmuş olması onun eserlerini Bizans tarihi hususunda ön plana çıkarmaktadır. En önemli eseri “Savaşlar Üzerine” olup 8 ciltten oluşmaktadır.¹⁰ Eserinde “Eruli” adında gizemli bir İskandinav kabilesinin Bizans ordusunda paralı asker olarak görev almasını anlatmaktadır. Procopius’un Savaşlar Üzerine adlı eseri, İskandinavların Bizans ordusunda görev almalarının tarihte rastlanılan ilk örneğini kaydetmesi açısından mühimdir.

John Malalas:

Yazar hakkında elde edilen bilgiler, kroniğinde kendisi hakkında verdikleri ile sınırlıdır. Kendisinden sonra yazılan kroniklerde onun için “John of Antioch” denmiş olmasında dolayı Antakya doğumlu olduğunu anlamaktayız. John Malalas’ın Kroniği (The Chronicle of John Malalas) Bizans Kroniklerinin günümüze ulaşan en eski örneğidir. Gündelik ve sade bir dil ile yazılmış olması, geçmişin bir Romalının bakış açısı ile değerlendirilebilmesini sağlamaktadır. Eser, daha sonra aynı türdeki eserleri derinlemesine etkilemiş, XVI. yüzyıla kadar Süryani ve Slav tarih yazımını da etkisi altına almıştır. John Malalas’ın Kroniği, milattan önceki zamanlardan M.S. 565’e kadar olan dönemi kapsamaktadır. 18 ciltten oluşan kroniğin iki farklı versiyonu bulunmaktadır ancak ikisi de aynı yazar tarafından kaleme alınmıştır. Kroniğin yazım amacı ise Hristiyan ve Roma tarihini ele almaktır.¹¹ Eserin bu çalışma için önemi, Hunların, Slavları seferleri esnasında yardımcı bir kuvvet olarak ordularına dahil ettikleri bilgisini vermesidir.

Constantine Porphyrogennitus:

Constantine Porphyrogennitus (VII. Constantinos, 905-959), X. yüzyıl Makedonya Hanedanlığı dönemi Bizans İmparatorudur. Taht süresi 945-959 yılları arasındadır. İmparator olması ile birlikte büyük bir alim olarak ün kazanmıştır. En mühim eseri, ardılı ve oğluna İmparatorluğu çevreleyen uluslar ve kültürler hakkında

¹⁰ Procopius, *History of the Wars*, Vol. I-II, (çev.: H. B. Dewing), Harvard University Press, Cambridge 1914, s. IX.

¹¹ John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, (çevl.: E. Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scott ve B. Croke), Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne 1986, s. XXI.

bilgi vermek amacı ile yazmış olduğu *De Administrando Imperio*'dur.¹² Öte yandan Bizans'ın seremoni ve protokol geleneklerini içeren *De Ceremoniis*'i de yazmıştır.¹³ *De Administrando Imperio*, X. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Türk, Rus ve Slav kökenli kavimler hakkında sosyal, ekonomik ve askeri bilgiler ihtiva etmesi dolayısıyla bu çalışma için önem arz etmektedir. Aynı zamanda *De Ceremoniis* eseri ile Knez Svyatoslav'ın annesi Olga'nın Konstantinopolis'e gelerek vaftiz olması hadisesiyle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılabilmektedir. Bu iki mühim eser, çalışmaya büyük katkı sağlamıştır.

Leo Deacon:

Leo Deacon, X. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nda yaşamış tarihçi ve yazardır. Konstantinopolis'te eğitim alan Leo, burada diyakoz olmuş ve *The History of Leo The Deacon*'u kaleme almıştır. *The History of Leo the Deacon*, Makedon Hanedanlığı'nın geçiş yılları hakkında bilgi veren en mühim kroniklerden biridir. Kronik, II. Romanos, Nikephoros Phokas ve Ioannis Tzimiskes dönemlerini kapsamaktadır.¹⁴ Kronik, dönemin Bizans İmparatorluğu'nun siyasi, askeri ve kültürel atmosferini anlamak adına başvurulabilecek en mühim eser olup bu çalışma için bilhassa Knez Svyatoslav'ın Bulgaristan seferi hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermesi dolayısıyla önemlidir.

John Skylitzes:

John Skylitzes, X. yüzyılda yaşamış olan mühim bir Bizans devlet görevlisiydi. Kendi döneminden önceki 300 yılın tarihini, özet biçimde geçmiş kronikler aracılığıyla eserine eklemiştir. John Skylitzes'in kaleme almış olduğu *A Synopsis of Byzantine History*, Bizans imparatorlarının hükümdarlıklarını 811'de I. Nicephorus'un ölümünden 1057'de VI. Michael'in tahttan indirilmesine kadar olan dönemi

¹² Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (çev.: Romilly J. H. Jenkins), Dumbarton Oaks Texts, Washington 1967, s. 7-8.

¹³ Constantine Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*, (çevl.: Ann Moffatt ve Maxeme Tall), Dumbarton Oaks, Washington 2017, s. XXIII.

¹⁴ Leo the Deacon, *The History of Leo the Deacon*, (çevl.: Alice-Mary Talbot ve Denis F. Sullivan), Dumbarton Oaks Studies, Washington 2005, s. XIII.

kapsamakta ve X. yüzyıl ile erken XI. yüzyılların anlatısını sunmaktadır.¹⁵ Döneminin başlıca tarihi kaynaklarından biridir. Rus tarihi açısından ayrı bir öneme sahip olan eser, Rusların Konstantinopolis’e yönelik saldırılarını başlangıçtan itibaren kaydetmiş olması ile bu çalışmada sıkça istifade edilmiştir.

Ioannes Zonaras:

Doğum ve ölüm tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yaşadığı dönemi, eserinde Alexios Komnenos'un (1081-1118), Ioannes Komnenos'un (1118-1142) ve Manouel Komnenos'un (1143-1180) dönemini kapsamından tespit etmekteyiz. Onun “Tarihlerin Özeti” adlı eserinden yahut diğer kroniklerden, Bizans İmparatorluğu sarayında hukukçu olarak bulunduğunu ve bir dönem Vareg Muhafız Birliğinin komutanı olarak görev yaptığını anlamaktayız. Bununla birlikte aldığı görevler dolayısıyla zengin ve soylu bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. Tarihlerin Özeti adlı eser, 18 ciltten oluşmakta olup ilk 12 cildi evrenin yaratılışından I. Konstantinos dönemine kadar olan hadiseleri ele almaktadır.¹⁶ Eserin bu çalışma için önemi, Ioannis Tzimisces döneminde yaşanan Knez Svyatoslav’ın Bulgaristan seferi hakkında bilgi vermesidir.

Photius:

Konstantinopolis Patriği Photius (856-867, 877-886), döneminin en güçlü din adamı olmasının yanı sıra Slavların Hristiyanlaşmasında büyük rol oynamıştır. Photius’un “The Homilies” adlı eseri, IX. yüzyılda verdiği vaazların bir derlemesi şeklinde olup yüzyılın dini hususlara bakış açısına ışık tutuyor olması dolayısıyla önemli bir eserdir.¹⁷ The Homilies, Rusların Konstantinopolis’e yönelik ilk saldırısı (860) hakkında ayrıntılı bilgi vermesinin yanı sıra, Rusların o dönemde Bizans İmparatorluğu tarafından tanınmıyor oluşunu vurgulaması ve dolayısıyla Rusya topraklarında Vareg-Rus etkinliğinin başlangıcına değiniyor oluşu ile bu çalışma

¹⁵ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, (çev.: John Wortley), Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. IX.

¹⁶ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (çev.: Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 6-7.

¹⁷ Photius, *The Homilies of Photius Patriarch of Constantinople*, (çev.: Cyrill Mango), Harvard University Press, Cambridge 1958, s. VII.

açısından önemli olup “860’ta Konstantinopolis’e Yönelik İlk Vareg-Rus Seferi” başlığı altında çokça faydalanılan bir eser olmuştur.

D. İslam Tarihi Kaynakları

İbn Fazlan:

Volga (İtil) Bulgarları hükümdarı Almuş, henüz İslamiyeti yeni kabul etmiş ve 920-921 yılı dolaylarında Abbasi Halifesi Muktedir Billah’a bir elçi heyeti göndererek, onun Volga (İtil) Bulgar Devleti’ni tanımasını, İslamiyet’i öğretecek bir muallim heyeti göndermesini ve kendilerini Hazarlara karşı müdafaa için inşa etmek istedikleri kale için para yardımı talep etmişti. Abbasi Halifesi, Almuş’un isteklerini kabul ederek bir elçi heyeti hazırlatmış ve ona taleplerinin gönderilmesini sağlamıştı. Bu heyetin içerisinde bulunan kişilerden biri de İbn Fazlan’dır. İbn Fazlan’ın heyetteki görevi; Halife adına gönderilen mektupları okumak, gönderdiği hediyeleri teslim etmek ve İslam’ı yaymakla sorumlu muallimlere başkanlık etmektir. Onun hayatı hakkında, eserinde kendisi hakkında verdiği bilgilerden fazlasına ulaşamamaktayız. Ancak elçilik heyetindeki konumundan, statüsü yüksek bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ İbn Fazlan’ın Seyahatnamesi, bu yolculuğu sırasında gördüğü toplumları ve bu toplumların dini, sosyal, siyasi ve askeri bağlamda her yönü ile kaydetmiş olması bakımından onu, X. yüzyılın en mühim seyahatnamelerinden biri haline getirmektedir. Bununla birlikte İbn Fazlan, bir parça kendi merakı ve ilgisi dolayısı ile Rusların ticaret için bulunduğu İtil şehrinde, onları uzun bir müddet gözlemlene şansı bulmuş ve giyimlerini, sosyal ilişkilerini, dini ritüellerini, ölü gömme geleneklerini ve hatta tükettikleri besinleri dahi en ince ayrıntısına kadar kaleme almıştır. Bu bakımdan Orta Çağ Rusya ve İskandinav araştırmacıları için İbn Fazlan’ın Seyahatnamesi, eşi bulunmaz bir kaynaktır.

¹⁸ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, (çev.: Ramazan Şeşen), Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul 2020, s. 11.

İstahri:

Tam adı Ebu İshak İbrahim b. Muhammed İstahri'dir. İran kökenlidir. X. yüzyılda Asya kıtasının birçok bölgesini ve Hindistan'a değin İslam ülkelerini ziyaret ederek el-Mesalik ve'l Memalik (Ülkelerin Yolları) adlı coğrafya eserini yazmıştır.¹⁹ İstahri, Ruslardan ayrıntılı biçimde bahsederek onları üç sınıfa ayırmaktadır. Hükümdarlarının Kiev'de bulunduğu ve yaptıkları ticaretten bahsetmektedir. Eserinde Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Peçenekler ve Ruslardan ve yaşadıkları coğrafyadan bahsetmesi dolayısı ile bu araştırmada kullanılmıştır.

Hududü'l-Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib:

Bir coğrafya eseri olan Hududü'l-Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib, yazıldığı dönemdeki Türk, Rus ve Slav kökenli ulusların, yaşadıkları coğrafya, siyasi ilişkileri, dini inanış ve ritüelleri, gelenekleri gibi hususlarda oldukça mühim bilgiler vermektedir.²⁰ Eser, Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Cûzcân emiri Ebü'l-Hâris Muhammed b. Ahmed'e sunulmuştur. Müellifi anonim olan eserin yazımında birçok kaynaktan faydalanılmıştır.²¹ Seyahatname, Slavlar ve Ruslardan ayrı biçimde bahsederek gelenekleri, dini ritüelleri, ticari ve siyasi ilişkileri hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi vermektedir. X. yüzyıla tarihlenen eser, bu çalışmada oldukça önemli bir başvuru eseri olarak kullanılmıştır.

İbn Havkal:

X. yüzyıl İslam coğrafyacısıdır. İbn Havkal hakkında fazla malumata ulaşılamamakla birlikte onun X. yüzyılın başlarında Nusaybin'de yahut Bağdat'ta doğduğu tahmin edilmektedir. İyi bir eğitim görmüş, 931'de Bizans'a karşı yapılan bir sefere katılmıştır. Ticaretle meşgul olduğundan, işi dolayısı ile birçok şehir gezmiştir. Ticaret yapmak ve yazmayı dilediği kitap hakkında bilgi toplamak maksadı ile 943 yılından 987 yılına kadar seyahat etmiştir. 987'de ise "Sûrat el-Ârz" adlı eserini

¹⁹ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, (çev.: Murat Ağarı), 2. Baskı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2020, s. XI.

²⁰ *Hududü'l-Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, (çevl.: Abdullah Duman ve Murat Ağarı), 2. Baskı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2020, s. VII.

²¹ Rıza Kurtuluş, "Hududü'l-Âlem", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hududul-alem>, Erişim Tarihi: 09.02.2024.

tamamlamıştır.²² İbn Havkal eserinde, Ruslardan, Slavlardan, Karadeniz'in kuzeyindeki Hazarlar ve diğer Türk kavimlerinden bahsetmektedir. Bu kavimlerin sosyal ve ekonomik hayatları ile yaşadıkları coğrafyadan bahsetmekle birlikte Rusları üç sınıfa ayırarak hükümdarlarının Kiev'de oturduğundan bahsetmesi dolayısıyla bu çalışma açısından önemlidir.

İbn Rüsteh:

Tam adı Ebu Ali Ahmed b. Ömer'dir. İranlı İslam coğrafyacısıdır. IX. yüzyılda İsfahan'da yaşamıştır. Devletin üst kademelerinde görev almış olan Hristiyan bir aileden gelmektedir. Halife Muktedi-Billah döneminde devlet idaresinde görev almıştır. Hayatı hakkında bunlardan başka bir bilgiye ulaşılamamaktadır. İbn Rüsteh'in eseri El-Alâkin-Nefise'nin günümüze yalnızca 7. cildi ulaşabilmiştir. Eser 903-313 yılları arasında yazılmıştır.²³ Eserin bilhassa Slavlar ve Ruslar ile ilgili olan bölümlerinden istifade ettik. İbn Rüsteh'in El-Alâkin-Nefise adlı eseri, Ruslar hakkında "Kendisine Hakan-ı Rus denilen hükümdarları vardır."²⁴ şeklinde bilgi vermesinden dolayı konu açısından önem arz etmektedir.

Mesudi:

893 civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Tam adı Ebü'l-Hasan Ali b. El-Hüseyn b. Ali'dir. Bağdat'ta doğmuştur. Abbasi Halifeliği döneminde yaşamış, pek çok alanda kıymetli eserler vermiştir. İyi bir eğitim görmüş olan Mesudi, aldığı dersler ile yetinmemiştir. Bilgisini arttırmak için Mağrib ve Endülüs hariç dönemin İslam coğrafyasında ve İslâm coğrafyası dışında uzun seyahatler yapmıştır. Günümüze ulaşan eserleri coğrafya üzerine yazılmıştır.²⁵ Bunlardan en mühimi Mürûcü'z-Zeheb'dir. Bir diğer eseri ise tarih alanında olup et-Tenbîh ve'l-İşrâf'dır. Bu eser

²² İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, (çev.: Ramazan Şeşen), 3. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s. 7-8.

²³ İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise Dünya Coğrafyası*, (çev.: Ali Fuat Ekber), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 13-14.

²⁴ İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise...*, s. 163.

²⁵ Casim Avcı, "Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesudi-ali-b-huseyin>, Erişim Tarihi: 07. 02. 2024.

Mesudi'nin tarih alanında yazdığı tüm eserlerin özeti niteliğindedir.²⁶ Özellikle Mürûcû'z-Zeheb adlı eser, Karadeniz'in kuzeyindeki coğrafyada yaşamış olan Türk kavimlerinden, Slavlardan ve Ruslardan, siyasi, askeri ve kültürel yönleri ile bahsetmesinden dolayı bu çalışmada sıkça kullanılmıştır.

²⁶ Mesudi, *Et-Tenbih ve'l-İşraf Dünya Coğrafyası ve Tarihi*, (çev.: Mithat Eser), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2020, s. 11.

GİRİŞ

M.S. V. yüzyıldan itibaren günümüz Rusya coğrafyasını kapsayan bölgede yaşanan kitlesel göç hareketi, bu coğrafyayı birçok bakımdan derinden etkilemiştir. Bu göç hareketi dolayısıyla Avrupa'nın doğusunda etnik harita tamamen değişmiştir. Bunun bir sonucu olarak bölgeye göç eden halklar ile Slavlar arasında kültürel temaslar gerçekleşmiştir.²⁷ Yapılan arkeolojik çalışmalarda elde edilen bulgular, Slavların bu kültürel temaslardan etkilendiklerini ve bölgede kültürel alışverişin var olduğunu göstermektedir. Erken Slavların yaşam sahalarının sınırlarını tam olarak belirlemek imkansızdır.²⁸ Ancak bu alanda yapılan çalışmalar Erken Slavların köken itibariyle Vistül ve Dinyeper Nehirleri arasındaki sahadan gelmekte olduklarını ortaya koymaktadır.²⁹ Bununla birlikte Erken Slavlar, uzun yıllar süren kitlesel göç hareketinin bir sonucu olarak Rusya sahasında geniş bir alana yayılmışlardır.³⁰ Bu alan, güneyde Bizans İmparatorluğu topraklarından kuzeyde Baltık'a ve batıda Main Nehri'ne değin uzanan bir coğrafyayı kapsamaktaydı.³¹

Slavlar ve Avrupa'nın doğusuna göç etmiş olan uluslar arasında, karşılıklı ticari ilişkilerin yanı sıra kültürel temasların da etkisiyle dil, kültür ve medeniyet bakımından etkileşimin varlığı inkâr edilemez bir noktadadır.³² Doğu Avrupa ile göçebe bozkır halklarının tarihi bu sebepten dolayı iç içe geçmiş bir durumdadır. Bu ulusları bir araya getiren en önemli unsur ise Don ve Donets gibi nehir yolları aracılığı ile ticareti mümkün kılan nehirlerdir.³³ Altay halkları Çin baskısı, yaşadıkları coğrafyada var olan kaynakların yaşama elverişli olmaması ve doğal afetler gibi sebepler dolayısıyla Doğu Avrupa'ya bir göç hareketi başlattılar. Yerleştikleri bu yeni yurt, bölgedeki nehirlerin çokluğu ve Yakın Doğu, Bizans ve Batı Avrupa ile ticaretin merkez noktasında oluşu dolayısı ile birçok avantaja sahipti. Bunun bir sonucu olarak,

²⁷ Thomas N. Noonan, "Scandinavians in European Russia", *The Oxford Illustrated History of the Vikings*, (Ed.: Peter Sawyer), Oxford University Press, Oxford 1997, ss. 134-156, s. 135.

²⁸ Herrmann, "The Northern Slavs", *The Northern World History and Heritage of Northern Europe AD 400-1100*, (Ed.: David M. Wilson) Thames and Hudson Ltd, London 1980, ss. 183-207, s. 184.

²⁹ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 184.

³⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 3.

³¹ F. Dvornik, *The Slavs in European History and Civilization*, Rutgers University Press, New Jersey 1962, s. 2.

³² Zbigniew Golab, *The Origins of the Slav a Linguist's Wiew*, Slavica Publishers, Ohio, 1992, s. 393.

³³ N. M. Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskogo*, Vol I, Moskva 1989, s. 27.

bu göçebe kavimler Doğu Avrupa'nın ticaret merkezlerine çekildiler. Özellikle Orta Volga bölgesi VII. yüzyılın ortalarından itibaren bu kavimler için bir yaşam sahası haline geldi.³⁴

Slavlar ile Altay halkları arasında ilk temaslar, bölgeye M.S. 370 civarında gelen Hunlar ile başlamıştır. Hunlar geldikleri bu coğrafyada özellikle V. yüzyılda büyük bir siyasi güç haline gelmeyi başarmışlardır.³⁵ Hunlar, birçok sınırın yeniden tayin edildiği çalkantılı göç döneminde, batıya doğru ilerleyerek Orta Tuna'ya yerleştiler. Attila'nın seferleri, bulunduğu coğrafya ve çevresini derinden etkiledi. Hunların göç hareketi dolayısıyla güneye itilen Cermen kavimleri, Roma İmparatorluğu'nun batı eyaletlerini kademeli biçimde ele geçirdiler.³⁶ Hunların gerçekleştirdiği seferler, özellikle doğu Slav kabilelerini etkiledi. Hunlar, Ostrogotların bölgedeki etkinliğine son vererek Slavların Cermenlerle karışma ihtimalini ortadan kaldırdılar.³⁷ Bölgede Alan etkisini zayıflatarak batıya doğru hareketlerini hızlandırdılar. Bunun sonucunda bölgedeki Alan etkisi zayıflarken, Slavların etkinliği arttı. Bununla birlikte Hunlar, Slavları ordularına dahil ederek askeri alanda gelişimlerinin önünü açtılar.³⁸

Doğu Avrupa'da Avar dönemi, aynı zamanda Balkan Yarımadası'nın Slavlaşma dönemidir. Slavların bu göç hareketi, Avar baskısı ile gerçekleşmiştir.³⁹ Avarların bir bölümü VI. yüzyılın ortalarında Volga Nehri'ni geçerek Avrupa'ya kadar ilerlemişlerdir. Burada merkezi Pannonia olmak üzere geniş bir sahada etkin ancak acımasız bir imparatorluk kurmuşlardır.⁴⁰ Bunun sonucunda bazı Slav kabileleri bu yönetimi kabul ederek Avar hâkimiyetini tanımış, bazıları ise Avar hâkimiyetinden kaçarak Bizans İmparatorluğu'nun Balkan eyaletlerine kadar ilerleyerek Bohemya'yı yurt edinmişlerdir. Bu noktada Slavların tarih sahnesinde etkin biçimde görünmeye başlamalarının en büyük itici gücünün Avarlar olduğu düşünülmektedir.⁴¹

³⁴ Peter B. Golden, *Khazar Studies An Historico-Philological Inquiry into the Origins of the Khazars*, Cilt I, Akademiai Kiado, Budapest 1980, s. 13.

³⁵ Golden, *Khazar Studies An...*, s.14.

³⁶ George Vernadsky, *Ancient Russia*, 5. Baskı, Yale University Press, USA 1959, s. 122.

³⁷ George Vernadsky, *A History of Russia*, 6. Baskı, Yale University Press, Michigan 1969, s. 24.

³⁸ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 123.

³⁹ Akdes Nimet Kurat, "Avarlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 26, S. 1, s. 99; Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 30.

⁴⁰ Paul the Deacon, *History of the Lombards*, (çev.: William D. Foulke), University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2003, s. 159.

⁴¹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 5.

Hazarlar, Avrupa'nın doğusuna VII. yüzyıl ortalarında geldiler. Kurdukları güçlü imparatorluğun sınırları güneyde Kafkasya sıradağları, doğuda Derbend Geçidi'ne kadar Hazar Denizi kıyıları, kuzeyde aşağı Don ve aşağı Volga bölgelerini kapsamaktaydı.⁴² Hazarlar, Rus tarihinin başlangıcında var olmuş en önemli devletlerden biri oldular. Yönetim şekli itibarıyla geleneksel Türk-göçebe toplum yapısının bir örneğiydiler.⁴³ Yerleştikleri coğrafyada ticari bakımdan gelişerek, buradaki nehir ticaretini kontrol altına aldılar ve limanlar inşa ettiler.⁴⁴ Bu ticaret odaklı yönetim anlayışının bir sonucu olarak, kuzeyden güneye ve batıdan doğuya seyreden ticaret kervanlarından vergi almaya başladılar.⁴⁵ Böylelikle kendi topraklarını ticari bir merkez haline getirerek günümüz Rusya bölgesi ile İslam dünyası arasında ticaretin mümkün olmasını sağladılar.⁴⁶ Volga (İtil) Bulgarları ise V. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda var olmaya başlasalar da,⁴⁷ devletlerini VII. yüzyılda Avarların yarattığı boşluktan faydalanarak kurabilmişlerdir.⁴⁸ Bulgarlar, Slavlar üzerinde hâkimiyet kurmuş olan bir başka kavimdir.⁴⁹ Orta Asya ile kürk ticaretinde büyük bir rol oynamışlardır ve bölgedeki etkinlikleri erken X. yüzyıla kadar devam etmiştir.⁵⁰

Slavlar, tespit edilen en erken tarihlerden itibaren Bizans İmparatorluğu ile yakın ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Bizans'ın sahip olduğu gelişmişlik ve medeniyet düzeyi, nispeten ilkel bir tarım toplumu olan Slavlar üzerinde etkili olmuştur.⁵¹ VI. yüzyıldan itibaren ise Slavlar, Bizans'ın Balkan eyaletlerine saldırılar düzenlemeye ve bunun sonucunda Tuna'nın güneyindeki bölgeyi yurt edinmeye başlamışlardır.⁵² Doğu Slavları ise Dinyeper Nehri'ni takip ederek kuzeye doğru bir göç hareketi başlatmışlardır. Bu göç hareketi onların Baltık'ın güneyinde etkin bir güç haline gelmelerini sağlamıştır.⁵³ Nitekim göçleri sırasında Baltık bölgesindeki halkları ve Fin

⁴² Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 214.

⁴³ Vernadsky, *A History of...*, s. 28.

⁴⁴ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 5.

⁴⁵ İbn Hurdazbih, *Yollar ve ülkeler Kitabı el-Mesalik vel'- Memalik*, (çev.: Murat Ağarı), 2. Baskı, Ayışığıkitapları, İstanbul 2019, s. 145.

⁴⁶ Noonan, "Scandinavians in European...", s. 137.

⁴⁷ Priscus, *The Fragmentary History of Priscus Attila, the Huns and the Roman Empire, AD 430-476*, (çev.: John Given), Evolution Publishing, New Jersey 2014, s. 141.

⁴⁸ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 34.

⁴⁹ *The Russian Primary...*, s. 55.

⁵⁰ Noonan, "Scandinavians in European...", s. 137.

⁵¹ M. D. Graebner, *The Role of the Slavs within the Byzantine Empire, 500-1018*, University Microfilms International, London 1982, s. 35.

⁵² Vernadsky, *A History of...*, s. 26; Graebner, *The Role of...*, s. 35.

⁵³ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 20; Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 8.

kabilelerini yurtlarından çıkarmış yahut asimile etmişlerdir. Böylelikle Slav topraklarının kuzeyinde Vareg-Rus Devleti'nin temelini atan etnik unsurlardan biri olmuşlardır.⁵⁴

İskandinavlar, Baltık'ın güneyindeki Slav topraklarını "Gardarike" (Kaleler Ülkesi) olarak bilmekteydiler.⁵⁵ Slavlar ve özellikle kuzeye göç etmiş olan Doğu Slavları, topraklarını ve mallarını başta İskandinav akınlarından koruyabilmek için korunaklı kaleler ve şehir kompleksleri meydana getirmişlerdir.⁵⁶ IX. yüzyılda büyük olasılıkla Türklerden ve özellikle Hazarlardan etkilenecek ticaret şehirleri ve limanlar inşa etmişlerdir. Böylelikle güneye yönelik ticaretin Slavlar adına öncüleri olmuşlardır.⁵⁷ İskandinavlar, özellikle Danimarkalılar ve İsveçliler, sıklıkla Slav topraklarına yağma akınları düzenleyerek kaynaklarını Slav topraklarından karşılamaktaydılar. Öte yandan Slavlar ile İskandinav kavimleri arasında siyasi ve ticari bağlar devam etmekte, kimi zaman bu bağlantılar evlilik bağları ile güçlendirilmekteydi.⁵⁸ İskandinavlar için Slav toprakları yabancı değildi. Türk menşeli kavimlerin bölgeye gelişinin ardından Rusya sahasında ticaretin yoğunlaşması ile de İskandinavların ilgisi bu topraklara yönelmeye başlamıştır.

Slav topraklarında ilk defa bir devletin kuruluşunun İskandinavlar tarafından mı yahut Slavların girişimleri ile mi olduğu hususunda, araştırmacılar tarafından Norman teorisi ve Anti-Norman teorisi olmak üzere iki görüş bulunmaktadır.⁵⁹ Norman teorisini benimseyen araştırmacılara göre, Rusya Devleti'nin kurucu ailesi İskandinav kökenlidir. Bu görüşün asıl dayanağı, PVL'de yer almakta olan Rurik ve ailesinin Slav topraklarına çağırılarak buradaki Slavları yönetmelerinin talep edilmesi hadisesidir.⁶⁰ Anti-Normanistler ise bu görüşü tamamen reddederek Rusya Devleti'nin kurucularının tamamen Slav kökenli olduğunu ve İskandinavların bu hususta bir katkılarının bulunmadığını ileri sürmektedirler.⁶¹ Yapılan araştırmalar ve arkeolojik çalışmalar Slavların, İskandinavlar bölgeye gelmeden evvel özellikle Baltık'ta

⁵⁴ Noonan, "Scandinavians in European...", s. 137.

⁵⁵ Charles C. Rafn, "Connection of the Northmen with the East", *Journal of the American Geographical and Statistical Society*, C. 1, S. 7, s. 203.

⁵⁶ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 9.

⁵⁷ Gwyn Jones, *A History of the Vikings*, 2. Baskı, Oxford University Press, London 1984, s. 265.

⁵⁸ Sigfus Blöndal, *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 3.

⁵⁹ N. Riasanovsky, "The Norman Theory of the Origin of the Russian State", *The Russian Review*, C. 7, S. 1, s. 96.

⁶⁰ *The Russian Primary...*, s. 60.

⁶¹ Omeljan Pritsak, *The Origin of the Rus*, Cilt I, Harvard University Press, Cambridge 1981, s. 6.

birtakım ticaret şehirleri ve limanlar inşa ettiklerini göstermektedir.⁶² Ancak İskandinavların Rusya tarihine ve siyasi gelişimine katkıları yadsınamayacak derecede büyüktür. İskandinavların ve özellikle İsveçlilerin, tarih sahnesine “Ruslar” olarak çıkışları hususundaki ilk hadise, İsveçli bir elçi heyetinin 838’de Konstantinopolis’te ve 839’da Batı Roma İmparatorunun Ingelheim’daki sarayında görünmeleri ile başlamaktadır.⁶³ Ardından yaşanan hadiseler St-Bertin Kroniklerinde ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Buna göre Batı Roma İmparatoru Dindar Louis, sarayında dostane ilişkiler kurmak amacı ile bulunduklarını iddia eden elçi heyetinden şüphelenerek onları bir müddet alıkoymuş, ancak kendilerine “Rus” diyen ve “Kağan” unvanı ile andıkları imparatorları tarafından gönderildiklerini iddia eden bu elçilerin İsveçli oldukları anlaşılmış ve serbest bırakılmışlardır.⁶⁴ Buradan hareketle Slav topraklarında ilk defa siyasi bir organizasyon meydana getiren ve Rus olarak anılan etnik grubun İskandinav kökenli İsveçliler olduğu anlaşılmaktadır.

Rus adının anlamı ve Orta Çağ boyunca hangi kavmi işaret ettiği hususunda araştırmacılar tarafından birçok görüş öne sürülmektedir. Bu hususta yaygın görüşlerden biri, bu adın Fincedeki “Ruotsi”⁶⁵ kelimesinden türeyerek zamanla Rus şeklinde kullanılmış olmasıdır. Bu husustaki bir diğer yaygın görüş ise İsveç’in Upland ve Doğu Gotland bölgelerinde yaşayanlara, Orta Çağ’da “Rods-karlar” deniyor olmasından dolayı, Slav topraklarına bu bölgelerden göç eden İsveçlilerin zamanla bu isimden türeyen Rus adı ile anılmaya başlamalarıdır.⁶⁶ “Vareg” adı ise köken itibarıyla Nors dilindeki “varðr” kelimesinden türemiş olup “sözleşme, anlaşma” yahut “sadakat yemini” anlamına gelmektedir.⁶⁷ Vareg kelimesi ile kastedilen, Rusya bölgesine gelen ancak burada paralı asker olarak görev alan ve yerleşme amacı gütmeyen topluluktur. Rus ile Vareg kavramları arasındaki en keskin ayrım bu noktadadır. Bu çalışmada Slav topraklarına göç eden İsveç kökenli topluluğa, kimi zaman Vareg-Rus, kimi zaman Rus adıyla yer verilmiştir. Her iki terim ile

⁶² Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 9.

⁶³ Peter B. Golden, "The Question of the Rus Qaghanate", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, C. 2, s. 81.

⁶⁴ *The Annals of St-Bertin*, s. 44.

⁶⁵ Kayıkçı ya da kürekçi manasına gelmektedir, bu ismin Ruslara, gemicilikteki yeteneklerinden dolayı verildiği düşünülmektedir. Bkz: Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 16.

⁶⁶ Wilhelm Thomsen, *The Relations Between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State*, Cambridge University Press, Oxford 1876, s. 94.

⁶⁷ Sigfus Blöndal, *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s.6.

kastedilen etnik kimlik, İskandinavya'nın İsveç bölgesinden Slav topraklarına göç eden topluluktur.

İsveçlilerin Slav topraklarına ilk defa bir göç hareketi başlatarak yerleşmeleri ile ilgili en mühim kaynak Povest' Vremennih Let (İlk Rus Yıllıkları)'dir. Buna göre aralarında birlik bulunmayan Slav kabileleri denizin ötesindeki Vareglere giderek "Gelin ve bizi yönetin"⁶⁸ demişlerdir. IX. yüzyılda gerçekten de günümüz Rusya sahasında siyasi bağlamda iki hâkim güç bulunmaktaydı. Bunlar Hazarlar ve Vareg-Ruslardı. Hazarlar güneydeki Slav kabilelerinden ve Ruslar kuzeydekilerden vergi almaktaydılar.⁶⁹ Vareg-Ruslar IX. yüzyılın ortalarında Ladoga ve İlmen Gölü çevrelerinde şehirler kurarak bu bölgeleri hâkimiyet altına aldılar.⁷⁰ Slav topraklarına gelen ilk Vareg-Rus grubunun başında ise PVL'de yer aldığı üzere Rurik bulunmaktaydı.⁷¹

Yaşanan elçilik hadisesinin ardından dönemin kronikleri sessizliğini 860 yılına kadar devam ettirmektedirler. Bu yıl içerisinde ise kroniklerin sessizliği yerini bir savaşlar silsilesine bırakmış gibidir. Bunların ilki Rusların, 860'da Konstantinopolis'e yönelik seferleridir. Bu seferin başında, o sırada Kiev'de bulunan Askold ve Dir adında iki Vareg-Rus boyar bulunmaktaydı.⁷² Bu sefer ile Ruslar kendilerini Bizans İmparatorluğu'na tanıttılar. Bizans İmparatorluğu ise bu saldırıya karşı hazırlıksızdı ve yaşanan şiddet Patrik Photius'un vaazlarına dehşet ve korku ile yansdı.⁷³ Ruslar beklenmedik biçimde geri çekildiler.⁷⁴ Knez Rurik ise güneydeki ticaretle ya da Konstantinopolis'in zenginlikleriyle ilgilenmemiş ve Novgorod'da kurduğu Knezliğin sınırlarını genişletmekle meşgul olmuştu. Güneyde ise Hazarların ticaret yollarını ve nehirleri ele geçirmiş olmalarından dolayı kuzeyde bir huzursuzluk söz konusuydu. Bunun en mühim sebebi Hazarların, Rusların güneydeki kaynaklara ulaşımını kesmiş olmalarıydı. Tam da bu nedenle Askold ve Dir güneyde Kiev'e kadar ilerlemiş olsalar da Hazar etkinliği dolayısı ile kuzey ve güney arasında bağlantı kurulamamaktaydı. Bu bağlantıyı sağlamayı başaran kişi ise Knez Rurik'in ölümünün ardından yerine

⁶⁸ *The Russian Primery...*, s. 59.

⁶⁹ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 333.

⁷⁰ Jones, *A History of...*, s. 265.

⁷¹ *The Russian Primery...*, s. 59.

⁷² A. N. Sakharov "The Diplomatic Recognition of Ancient Rus (860 A.D.)", *Soviet Studies in History*, C. 17, S. 4, s. 37.

⁷³ Photius, *The Homilies of...*, s. 82.

⁷⁴ Jonathan Shepard, "Photios' Sermons on the Rus Attack of 860: the Questions of His Origins, and of the Route of the Rus'." *A. Beihammer et al*, s. 115.

geçen ve Kiev'i Askold ve Dir'in elinden alan Oleg'ti.⁷⁵ PVL'ye göre Oleg, Kiev'e yerleşerek bu şehri "Rus Şehirlerinin anası"⁷⁶ ilan etti.

Knez Oleg'in dönemi Rus tarihi açısından pek çok başarı ile doludur. Rusya'nın kuzeyi ile güneyindeki Vareg-Rus hâkimiyet bölgeleri arasında bağlantıyı sağlayarak topraklarını genişleten Oleg, 907'de Konstantinopolis'e bir sefer düzenleyedi. Böylelikle Rusların başından beri arzu ettikleri "güneyin zenginliklerine" ulaşmalarının önünü açtı.⁷⁷ Rusların 907'de Konstantinopolis'teki galibiyetlerinin ardından Bizans, bir barış antlaşması imzalayarak Ruslara istedikleri ticari imtiyazları vermeyi kabul etti. Ön görüşmesi 907'de yapılan antlaşmanın metninin, Bizans ve Rus Devletleri tarafından onaylanması için iki taraf Konstantinopolis'te 911'de yeniden bir araya geldiler.⁷⁸ Antlaşma birçok yönden Rusların lehine olacak biçimde düzenlendi ve kabul edildi. Oleg'in 912'de ölümünün ardından yerine Rurik'in oğlu ve ardılı Knez Igor geldi. Onun ilk icraatı Derevliyanlar üzerine bir sefer düzenleyerek, Oleg'in koyduğu vergiden fazlasını talep etmek oldu.⁷⁹ Başlangıçta bu bir başarı gibi görünmekteydi. Ancak Igor'un zenginlik arzusu, onun sonunun yine Derevliyanlar tarafından getirilmesine neden oldu. Onun dönemi, Rusya tarihi açısından bir başarısızlık dönemi olarak nitelendirilmektedir.

Mesudi'nin eserinden elde edilen bilgilere göre Knez Igor 912'de Hazar Denizi'nin güney kıyılarına yönelik bir yağma seferi başlattı.⁸⁰ Ruslar yağma ve talanı o kadar uzun bir süre devam ettirdiler ki zamanla bundan sıkılmaya başladılar. Ancak orada kaldıkları süreyi gereksizce uzatarak Müslümanlar ve yanlarında İtil'de oturan Hristiyanlardan teşekkül eden ordu tarafından ağır biçimde yenildiler.⁸¹ Knez Igor'un ikinci seferi 941'de Konstantinopolis'e yönelikti.⁸² Belki de bu seferle ardında bir kahramanlık hikayesi bırakmayı amaçlıyordu. Nitekim bu sırada ömrünün sonlarına gelmişti.⁸³ Ancak işler hiç de istediği gibi gitmedi ve Bizans tarafından ağır bir bozguna uğratıldı. Rusların o zamana kadar gerçekleştirdikleri Konstantinopolis

⁷⁵ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 366.

⁷⁶ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁷⁷ Alexander A. Vasiliev, "The Second Russian Attack on Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, C. 6, s. 165.

⁷⁸ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 22.

⁷⁹ *The Russian Primery...*, s. 71.

⁸⁰ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (çev.: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2004, s. 75.

⁸¹ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s. 77.

⁸² F. Donald Logan, *The Vikings in History*, 2. Baskı, Routledge, London 1991, s. 193.

⁸³ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 115.

seferleri, şehri ele geçirmek amacı ile değil, dış mahallelerden ganimet elde etmek ve Bizans'a göz dağı vererek imtiyazlar elde etmek amacı ile yapılmıştı. Ancak Igor bunlardan hiçbirini elde edemedi.⁸⁴

Knez Igor, bir ihtimal başarısız seferinin ardından eli boş biçimde topraklarına dönmek istemedi ve 943'te Berdea'ya bir sefer düzenledi. Rus filosu Bakü'nün güneyindeki Kürr Nehri'ne girerek Berdea kasabasına ulaştı ve orada büyük bir katliam ve yağma hareketi başlattı.⁸⁵ Miskaveyh'in anlatılarına göre Ruslar, burada emsali görülmemiş bir katliam ve yağma yaptılar. Ancak Müslümanlar ile savaşın ve hastalıkların yıpratması sonucunda Berdea'dan çekilmek durumunda kaldılar.⁸⁶ 944 yılına gelindiğinde Knez Igor bir kez daha Konstantinopolis'in surlarının önündeydi.⁸⁷ Bu kez hazırlıklıydı ve intikam istiyordu. Konstantinopolis'in dış mahallelerini üç ay boyunca yağmaladı.⁸⁸ Ancak onun bu seferine Bizans hükümeti de hazırlıklıydı. Igor'un servet ve ganimete olan düşkünlüğünü bildiklerinden, buna göre hareket ettiler. Bizans'ın sunduğu hediyeler, Igor'un talep ettiklerinden çok daha fazlasıydı.⁸⁹ 945'te Ruslarla Bizans arasındaki antlaşma yenilendi. Ancak bu kez antlaşma Ruslar için daha az avantajlıydı.⁹⁰ Knez Igor aynı yıl içerisinde Derevliyanlar üzerine yeniden ganimet için yürüdüğü sırada, baskı ve zulme dayanamayan Derevliyanlar tarafından öldürüldü.⁹¹

Knez Igor'un ardından oğlu Svyatoslav'ın yaşça küçük olmasından dolayı devletin yönetimini dul eşi Olga almıştır. Olga dönemi ile ilgili PVL'de efsaneleşmiş bir intikam anlatısı bulunmaktadır. Buna göre Olga, eşi Igor'u öldürmeleri dolayısı ile Derevliyanlardan hile ile büyük ve acımasız bir intikam almıştır.⁹² Olga döneminde yaşanan en mühim hadiselerden biri de onun 957'de Konstantinopolis'e doğru yola

⁸⁴ Simon Franklin and Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200*, 2. Baskı, Routledge, New York 2013, s. 114.

⁸⁵ Jones, *A History of...*, s. 260.

⁸⁶ Miskaveyh, *Tecâribül-Ümem*, (çev.: Kıvameddin Burslan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 464.

⁸⁷ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 366.

⁸⁸ Elena Mel'nikova, "Rhosia and the Rus in Constantine VII Porphyrogenetos' De administrando imperio", *Byzantium and the Viking World*, (Edl.: Fedir Androschuk, Jonathan Shepard ve Monica White), Uppsala University Library, Sweden 2016, ss. 315-333, s. 318.

⁸⁹ Holger Arbman, *The Vikings*, Barnes & Noble Books, New York 1995, s. 102; Thomsen, *The Relations Between...*, s. 25.

⁹⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 23; P. H. Sawyer, *Kings and Vikings, Scandinavia and Europe 700-1100*, Routledge, New York 1982, s. 118.

⁹¹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskogo*, s. 123; George Vernadsky, *Political and Diplomatic History of Russia*, Little, Brown and Company, Boston 1936, s. 40.

⁹² *The Russian Primery...*, s. 78-80.

çıkarak, orada İmparator Konstantine Porphyrogenitus, III. Romanos ve Patrik Polyeuctos'un huzurunda vaftiz edilmesidir.⁹³ Ancak onun Hristiyan olması, Ruslar arasında Hristiyanlığın yayılmasını sağlayamamıştır. Nitekim başta oğlu Svyatoslav bu duruma karşı çıkmaktaydı.⁹⁴ Knez Svyatoslav dönemi (956-972) özellikle Svyatoslav'ın fetih politikası ve Bulgaristan seferleri ile karakterizedir. Onun ilk iş olarak Rus hâkimiyet bölgesi sınırlarını genişletmeyi ve bölgedeki nehir yollarının kontrolünü tamamen ele geçirmeyi planlaması, güneydeki politikasının ilk adımıydı. Bu nedenle ilk iş olarak Hazarlara vergi ödemekte olan Vyatiçleri hâkimiyeti altına aldı.⁹⁵ Bu girişiminden, sıradaki hamlesinin Hazarlar üzerine olacağının sinyalini de vermektedir.

965'de Hazarlar üzerine sefer düzenledi ve İtil, Semender gibi şehirleri ele geçirerek Hazar hakimiyetine son verdi.⁹⁶ Ancak onun bölgede Hazar etkinliğini yok etmesi, Peçeneklerin Kiev'e değin ilerlemelerine yol açtı.⁹⁷ Svyatoslav, Bizans İmparatoru Nicephorus Phocas'ın teşviki ile 967'de Bulgaristan üzerine bir sefere çıktı, ancak fethettiği toprakları İmparatorluğa teslim etmek yerine Pereyeslavets'te kendisi kalmayı tercih etti.⁹⁸ Peçenekler ise yönetimdeki boşluktan faydalanarak 969'da Kiev'e bir sefer düzenlediler.⁹⁹ Durumdan haberdar olan Svyatoslav, Bulgaristan'dan Kiev'e dönmek durumunda kaldı ve orada güvenliği sağlayarak tekrar Pereyeslavets'e döndü.¹⁰⁰ İmparatorluk onun dönüşüne hazırlıklıydı. Bulgar Çarı Peter'e bir elçi heyeti göndererek anlaşma yaptı.¹⁰¹ Aynı yıl içerisinde Çar Peter öldü ve yerine oğlu Boris geçti.¹⁰² İmparator Nicephorus ise 969'da öldürüldü ve yerine Ioannis Tzimisces geçti.¹⁰³ Uzun süren savaşın ardından Knez Svyatoslav 971'de yenildi ve Bizans İmparatoru Ioannes Tzimisces ile antlaşma yapmak durumunda

⁹³ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 40.

⁹⁴ Soloviev, *History of Russia*, s. 113.

⁹⁵ Paul Miliukov, *History of Russia*, Cilt I, (çev.: Charles C. Markmann), Funk & Wagnalls, New York 1968, s. 71; Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 41.

⁹⁶ D. M. Dunlop, *The History of the Jewish Khazars*, Princeton University Press, New Jersey 1954, s. 247.

⁹⁷ Miliukov, *History of Russia*, s. 71.

⁹⁸ *The Russian Primery...*, s. 84.

⁹⁹ *The Russian Primery...*, s. 85.

¹⁰⁰ Miliukov, *History of Russia*, s. 71.

¹⁰¹ Marina Domanovska, "MS Drinov on Rus' and Byzantium as Enemies of Bulgaria in the Tenth Century", *Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, 18, (2014): 37-43, s. 39; Steven Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, G. Bell & Sons LTD, London 1930, s. 205.

¹⁰² John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 275.

¹⁰³ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*; Runciman, *A History of...*, s. 206.

kaldı.¹⁰⁴ 972’de Kiev’e dönüş yolunda ise Svyatoslav, Peçenekler tarafından kurulan pusuda öldürüldü.¹⁰⁵

Çalışmanın ana konusu, Rusya Devleti’nin kuruluş aşamaları çerçevesinde, V. yüzyıldan itibaren X. yüzyıla değin Slavlar ve Rusların kültür, medeniyet ve siyasi ilişkilerinin oluşum sürecinin incelenmesidir. Bu doğrultuda Türk menşeli göçebe kabileler ve IX. yüzyıldan X. yüzyıla değin Slav topraklarında Vareg-Rusların etkinliği ve Rusya Devleti’nin kuruluş aşamalarına katkıları konu edinilmiştir. Bu doğrultuda V. yüzyıldan itibaren günümüz Rusya coğrafyasındaki Slav kabileleri, göç hareketleri ve kültür-medeniyet bakımından gelişimleri ile Baltık bölgesinde ilk ticaret şehirlerini tesis etmeleri incelenmiştir. Aynı coğrafyada IV. yüzyıldan itibaren Hunlarla birlikte görülmeye başlayan Türk kökenli göçebe kavimlerin bölgedeki siyasi, ticari ilişkilerinin yanında gelenekleri de incelenerek, Slav ve Vareg-Rus kimliğine katkıları değerlendirilmiştir. Rusya coğrafyasının nehirler dolayısı ile ticarete elverişli doğasının, çevresine kültür ve medeniyeti davet etmesi ile ne denli mühim olduğuna değinilerek bu nehirler vasıtası ile denizcilikte oldukça mahir Vareg-Rus topluluğunun bu coğrafyaya göç nedenleri incelenmiştir. IX. yüzyılın ortalarından itibaren X. yüzyıla değin bu göç hareketinin Rusya tarihine siyasi bakımdan ne gibi izler bıraktığına değinilmiştir. Bu tez konusunun çalışılma amacı, öncelikle Rusya Devleti’nin kuruluş aşamalarını incelemek olduğundan, çalışmaya bu sahada IV. yüzyıldan itibaren etkinlik gösteren Türk kökenli ulusların siyasi etkinlikleri de dahil edilmiştir. Bu noktada çalışmanın, Türk literatürüne katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

¹⁰⁴ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 146.

¹⁰⁵ *The Russian Primery...*, s. 90.

BİRİNCİ BÖLÜM

V. YÜZYILDAN IX. YÜZYILIN ORTALARINA KADAR SLAVLAR

1.1. Erken Slavların Menşei ve Göç Hareketleri

V. ve VI. yüzyıllardan itibaren, Doğu Avrupa ve günümüz Rusya sahasında yaşanan en temel gelişmeler, ekonomik çeşitliliğin artması ve halkların kitlesel göçüydü. Ekonomik çeşitlilik, yerli nüfus için daha büyük zenginlik ve güvenlik sağladı. Bu durum siyasi birleşmeyi teşvik etti ve yerel elitlerin ortaya çıkmasını sağladı.¹⁰⁶ Aynı zamanda kitlesel göçler etnik haritayı tamamen değiştirdi. Slav topraklarına giriş yapan İskandinavlar, yerli halkların önemli bir değişim sürecine giren dinamik toplumlar olduklarını fark ettiler.¹⁰⁷ Slavların yaşam sahalarını ihtiva eden bölgede yapılan kazılarda ele geçirilen materyaller, komşu medeniyetlerin kültürüyle birçok noktada örtüşmektedir.¹⁰⁸ Bu da Slavların kültürü ve yaşayışı hakkında ipucu verirken bir yandan da birçok soru işaretini gündeme getirmektedir.

Erken Slavların yaşam sahalarının sınırları oldukça geniş ve belirsizdi. Köken itibariyle Vistül ve Dinyeper Nehirleri arasındaki sahadan geliyor oldukları düşünülmektedir. Ancak yıllar içerisinde gerçekleştirdikleri göç hareketleri nedeniyle ele geçirerek yurt edindikleri saha, güneyde Bizans'tan kuzeyde Baltık'a ve batıda da Main Nehri'ne değin uzanan bir coğrafyayı kapsamaktaydı.¹⁰⁹ Ancak eğer bu sınırlar doğru ise bunun milattan sonraki yıllar için söz konusu olabileceğini varsaymak daha doğru olacaktır.¹¹⁰ Böylesine geniş bir coğrafyanın uzun bir süre sahibi olarak görünseler de Slavlar hiçbir zaman siyasi ve sosyal bakımdan birliğe sahip olamadılar. Povest' Vremennyh Let'de, Slav topraklarında gerçekleşen hadiseler hakkında kronolojik sıra takip edilerek bilgi verilmektedir. Ancak bunun öncesinde, VIII. yüzyıl öncesinde bölgede yaşamakta olan Slav kabileleri hakkında, yaşayış gelenek ve siyaset hususunda geniş bilgiler verilmektedir. Kroniğe göre Slavlar, birçok kabileye

¹⁰⁶ Noonan, *Scandinavians in European...*, s. 135.

¹⁰⁷ Francis Dvornik, *The Slavs in European History and Civilization*, Rutgers University Press, New Jersey 1962, s. 1.

¹⁰⁸ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 184.

¹⁰⁹ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 184.

¹¹⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 3.

bölünmüş halde, kendi kabilelerinin liderlerine tâbi biçimde yaşamaktaydılar. Bununla birlikte her kabile kendi atalarının geleneklerini ve kanunlarını takip etmekteydi.¹¹¹

Slavların birçok kabileye bölünmüş halde birbirlerinden uzak yaşamaları hususunda bir başka bilgi, İslam coğrafyacısı Mervezi'nin eserinden elde edilmektedir. Slavların yaşam biçimleri hakkında kapsamlı bilgi veren Mervezi, siyasi bütünlükleri hakkında da şu şekilde bilgi vermiştir: “Slavlar ise birçok kabileye ayrılır. Onlar ormanlarda otururlar [birbirleriyle] bağları yoktur.”¹¹² Erken Slavların milattan önceki yaşam sahası ve bu sahanın sınırları ile ilgili bilgiler, tarihi verilerin kısıtlılığı nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Slavlar Dinyester ve Bug Nehirleri boyunca güneye inmiş ve Karadeniz'e kadar olan bölgeye doğru sınırlarını genişletmiş olsalar da bu hadise milattan sonraki yüzyıllarda yaşanmıştır.¹¹³ Slavların Pripet Havzası olarak adlandırılan ve Karpatların kuzeyindeki alanı kapsayan sahada varlık göstermeleri de yine milattan sonra gerçekleştiği varsayılan bir hadisedir.¹¹⁴

Orijinal adadilleri Slovenceydi. Bununla birlikte günümüzden uzun zaman önce Slavlar birçok kabileye ayrılmış biçimde yaşamaktaydılar ve bu kabilelerin her birini kendine özgü biçimde adlandırmışlardı.¹¹⁵ Slavları anlamak için en iyi ölçüt dil olabilirdi ancak bu çok parçalı ulus, ortak bir dile sahip olsa dahi IX. yüzyıla kadar bu dil yazılı biçimde kaydedilmedi. Bu yüzyıldan sonra da yazılı belgeler oldukça yetersiz kaldı. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Slavların Doğu Avrupa'nın oluşumundaki katkısı tartışılmayacak kadar büyüktür. Bronz Çağı'nın sonunda gerçekleşen göç hareketi sonucunda günümüz Rusya sahasına göç eden topluluklar, dilbilimciler tarafından üç ana grup bünyesinde toplanmıştır. Bunlardan ilki Rusların, Beyaz Rusların ve Ukraynalıların ataları olarak kabul gören Doğu Slavlarıdır. İkinci grubu Çeklerin, Morovyalıların ve Slovakların atası olan Batı Slavları oluşturuyor. Son grupta ise Sırp ve Hırvatlar bulunmaktadır.¹¹⁶

Slavlar birçok kültürle temasın merkez konumunda bulunarak, Roma'nın yıkılması sonrası oluşan dünyanın en önemli ve belki de en gizemli gruplarından biri

¹¹¹The Russian Primary Chronicle Laurentian Text, (çevl.: Samuel Hazzard Cross ve Olgerd P. Sherbowitz-Wetzer), Crimson Printing Company, Cambridge 1953, s. 56.

¹¹² İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, (çevl.: Ramazan Şeşen), Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul 2020, s. 114.

¹¹³ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 19; Dvornik, *The Slavs in...*, s. 2.

¹¹⁴ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 4.

¹¹⁵ Thomsen, *The Relations Between...*, s.4.

¹¹⁶ Herrmann, “The Northern Slavs”, s. 184.

oldular. Avrupa'nın büyük bir kısmını, en azından büyük merkezi kısmını oluşturan geniş topraklar tarih boyunca büyük ölçüde günümüzde de olduğu üzere aynı uluslar tarafından kısmen Slavlar, kısmen de Fin ve Tatar kabileleri tarafından yurt edinilmiş gibi görünüyordu.¹¹⁷ Ancak bu uluslar arasındaki ilişkiler günümüzdekinden oldukça farklıydı. Bölgedeki Slav unsuru diğerlerine kıyasla sayıca ve siyasi olarak ezici bir üstünlük kazanmış olsa da Rus Devleti'nin temelleri tamamıyla onlara ait değildi. Bir an için Rusya'daki Slavların erken tarihine ve bulundukları coğrafyadaki etnografilerine göz atılmalıdır. Rus adı ile tarih sahnesinde ilk kez karşılaşılan dönemde Slavlar, tarih öncesinden beri Avrupa'nın büyük bir kısmını oluşturan Hint-Avrupa ailesinin bir koluydular.¹¹⁸

V. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile meydana gelen boşluk, yine bu yüzyılda tarih sahnesinde barbar olarak adlandırılmış olan krallıkların yükselişi ile dolduruldu. Öne çıkan araştırmalar bilhassa Avrupa'nın güneyi ve batısını işaret etse de bu değişim rüzgârı şiddetini ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere birçok alanda İmparatorluğun dışında doğu, orta ve kuzey Avrupa'da gösterdi.¹¹⁹ Değişen Avrupa görüntüsünün akıllara kazınan parçalarından biri de Slavlar oldu. Slavlar Hint-Avrupa Ailesinin bir unsuru olarak Kuzey Avrupa ovasında Vistül ve Dinyeper arasında var olmuşlardır. Sonraki dönemlerde ise kuzeyde muhtemelen Dvina Nehri'ni geçerek Novgorod ve çevresine yerleşmişlerdir.¹²⁰ Daha önemlisi doğuda göçebe olarak yaşayan bozkır kabileleri ile temas halindeydiler. Ancak bunlardan da öncesinde süregelen bir ilişki ve kültür alışverişi, Baltık'ın kıyı kabileleriyle Slavlar arasında söz konusuydu.¹²¹ Slavların yerleşim yerleri antik kültür merkezlerinden o kadar uzaktaydı ki Bizans İmparatorluğu onlarla doğrudan temas kuramadı ve doğal olarak barışçıl yaşayışları sebebiyle de sınır bölgelerinin işlerine pek fazla karışmadılar. Bu durum Slavların tarih sahnesine bu denli geç çıkmalarının ve kroniklerde isimlerinin fazlaca görülmemesinin ana sebebidir.

M.S. III. ve IV. yüzyıllarda güneye hareket eden bazı Cermen kabileleri, göç rotaları üzerinde Slavlarla karşılaştılar. Bu kabilelerin arasında Gotlar ve Burgundlar da bulunuyordu. Bu karşılaşmalar beraberinde bölgesel çatışmaları da getirdi. Vistül

¹¹⁷ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 20.

¹¹⁸ Thomsen, *The Relations Between*, s. 1.

¹¹⁹ Dvornik, *The Slavs in...*, s. 2.

¹²⁰ Helmold, *The Chronicle of...*, s. 45.

¹²¹ Helmold, *The Chronicle of...*, s. 46; Herrmann, "The Northern Slavs", s. 193.

boyunca ve kimi zaman Vistül ile Dinyeper arasındaki bölgede gerçekleşen bu çatışmalar sonucu bazı Slav kabilelerinin Ostrogot Krallığı'na bağlanması yahut etkisi altına girmesi söz konusu oldu. Ancak Gotlar kısa bir süre sonra güneye hareket ettiler ve Kuzeydoğu Avrupa'daki Slavlarla ilişkileri sona erdi. Bunların dışında kalan diğer Slav kabileleri ise Orta ve Aşağı Tuna ve Dacia'daki Bizans eyaletleri ile yakın ilişki içindeydi.¹²² Slavların başlangıçta bulundukları coğrafyanın sınırlarını genişleterek çok daha geniş bir sahayı kendilerine yurt edinmeleri olasıdır. Ancak devlet yapısı ve kültür bakımından medeniyet basamaklarını tırmanmaları, başka kültürlerin tesiriyle gerçekleşmiştir. Bu kültür tesirinin başlıca kaynakları Türkler, Cermenler ve Bizans İmparatorluğu'dur. Bu husus bazı Rus tarihçiler tarafından reddedilse de tarihsel süreçte bu gibi hadiselerin yaşanması sıkça rastlanılan bir durum olduğundan, ihtimal dahilinde görülmektedir. Nitekim Altay Türklerinin ve Cermenlerin, Erken Slavların yaşam sahalarında kendilerini göstermiş olmaları da bilhassa V. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir.¹²³

1.2. Kaynaklarda Slav Adı

Klasik yazarlar tarafından Slav adının anılmaya başlanması, Cermen kabileleri aracılığıyla Bizans'ın Slav varlığından haberdar olmasıyla gerçekleşmişti.¹²⁴ Milattan önceki süreç içerisinde ise Slavların Cermen halklarıyla komşu olarak yaşadıkları bilinmektedir. Cermenlerin Slavlar için kullandıkları isim "Vend" idi. Tacitus bu hususta en erken çağlara tarihlenen kaynak olarak öne çıkmaktadır. O, bu halka "Venedi" olarak hitap etmiştir.¹²⁵ Ancak müellif, Venedi'yi tam olarak hangi halktan sayacağı hususunda ikileme düşmüş görünmektedir. Venedi'yi yerleşik yaşamaları hususunda Cermenler ile örtüştürmüş, ancak ormanlarda yaşamaları ve medeniyetten uzak olmaları sebebiyle Sarmatlara yakın bulmuştur. Yine Venedi halkının kalkan taşıdığından ve at üzerinde değil de yaya biçimde seyahat ettiklerinden bahsetmiştir.¹²⁶ Bu kaynak geç I. yüzyıla tarihlenmektedir.

¹²² Herrmann, "The Northern Slavs", s. 193.

¹²³ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 4.

¹²⁴ Thomsen, *The Relations Between*, s. 2.

¹²⁵ Hermann, "The Northern Slavs", s. 193.

¹²⁶ Tacitus, *Dialogus Agricola Germania*, (çev.: M. Hutton), Harvard University Press, Cambridge 1914, s. 331.

Slavlara açıkça atıfta bulunan ilk klasik yazar Pliny Elder'dır. O, çok dikkatli bir biçimde şöyle ifade eder: "Cermen sınırlarının düz arazisi, Venedi tarafından işgal edilmiştir."¹²⁷ Pliny, Venedi halkını Vistül Nehri'nin çevresine konumlandırmıştır. Slavlardan "Venethi" adı ile bahseden bir başka müellif de Jordanes idi. O, Venethi kabilesini coğrafi olarak Vistül Nehri kaynağından başlayarak bu nehir boyunca konumlandırır. Çok kalabalık olduklarından ve coğrafi olarak geniş bir sahayı yurt edindiklerinden bahseder ve devamında birçok kabileye bölündüklerinden ve birbirlerinden ayrı yaşadıklarından bahsederek, bu kabilelerden bazılarını "Sclaveni ve Antes" olarak adlandırır. Sclaveni'nin yaşadığı bölgeyi şu biçimde tanımlar: "Sclaveni'nin yaşadığı yer, Noviodunum şehri ve Mursianus gölüne kadar olan bölgeye ve kuzeyde Vistül Nehri'ne kadar uzanır...Şehirleri için bataklık ve ormanları vardır."¹²⁸ Buradan sonra Müellif Antes adı ile andığı kavim hakkında bilgi vermektedir. Antes'in¹²⁹ Slavlar arasında en cesur kavim olduğundan bahsederek onların yaşam sahasını Dinyester ile Dinyeper arasındaki bölgeye konumlandırır. Yine Vistül Nehri'nin denize döküldüğü noktada yaşayan Vidivarii adıyla andığı bir kabileden de bahsetmektedir. Bu kabilelerin hayvancılık ve avcılık ile geçimlerini sağladıklarını da eklemektedir.¹³⁰

Bu dönemden itibaren, Slavların adı farklı biçimlerde antik çağın tarihi ve coğrafi çalışmalarında daha sık geçmeye başlamaktadır. Slavların antik kaynaklarda görüldüğü isim genellikle Venedi veya Veneti'dir. Bu isim, Slavlar tarafından bilinmeyen ancak doğudaki komşularını tanımlamak için ilk etapta Cermen kabileleri tarafından kullanılan adlandırmadır. Aynı ad kuzeyde ve özellikle Danimarka'da XI. ve XII. yüzyıllarda kendini Vender (Norsça Vitidr) biçiminde gösterir. Ayrıca Fin halklarının bu adı İskandinavlardan öğrenmiş olma ihtimalleri yüksektir ve Finlandiyalılar halen Rusya'ya Veneca veya Venat demektedirler. Estonyalılar tarafından ise bu isim Vene olarak anılmıştır.¹³¹ Venedi adı, anlam itibarıyla "Savaşçı Kavim"¹³² manasına gelmektedir. Ancak bu isim bahsedildiği üzere eksojen özellik

¹²⁷ Pliny The Elder, *Natural History*, Vol. III-VII, (çev.: M. A. Rackham), Harvard University Press, London 1961, s. 195.

¹²⁸ Jordanes, *The Gothic History of Jordanes*, (çev.: Charles Christopher Mierow), Evolution Publishing, New Jersey 2006, s. 69.

¹²⁹ Erken Slav halklarından birisidir. Bkz: Zbigniew Golab, *The Origins of the Slav a Linguist's Wiew*, Slavica Publishers, Ohio 1992.

¹³⁰ Jordanes, *The Gothic History...*, s. 69.

¹³¹ Thomsen, *The Relations Between*, s. 2.

¹³² Golab, *The Origins of...*, s. 416.

taşımaktadır. Başka bir deyişle yalnızca yabancı kavimler tarafından Slavlar için kullanılmaktadır.¹³³ Eğer Slavlar kendileri, soydaşlarının tümüne herhangi bir ortak isim ile hitap etmişlerse de bu muhtemelen onlara şu anda hitap edildiği biçimde Slav yahut Sloven şeklindeydi. Orijinal olarak Slav adını ise ilk olarak kaynaklarda Pseudo-Kaisarios vasıtasıyla görmekteyiz. Müellif bu adı “Σκλαυνοί” biçiminde, yani direkt olarak “Slav” şeklinde zikretmektedir.¹³⁴

1.3. Slavların Yaşam Sahalarında Nehir Yolları ve Coğrafi Şartlar

Slavların yaşam sahaları göz önüne alındığında bölgenin en karakteristik özelliği, bir nehirler bölgesi olmasıdır. Bu husus aynı zamanda bölgenin çok uluslu olmasının da baş sebebi olarak gösterilebilir. Nehirler seyahat kolaylığı sağlayacak biçimde yavaş bir akıntıya sahip olduğundan gemiciliğe de oldukça müsaitti. Ayrıca bu nehirlerin birbirlerine yakın olmaları, bir diğerine geçiş yapmayı kolaylaştırıyordu. Bu bağlamda bölgedeki Slavların yayılma istikametlerini belirleyen en önemli unsur yine bu nehirlerdir. Özellikle Dinyeper Nehri’nin yukarı bölümünden Tuna’ya ve İlmen’e geçişin kolaylığı, Slavların İlmen ve Beloezero gibi bölgelere ilerleyişini hızlandıran ve kolaylaştıran önemli bir unsurdur.¹³⁵ Yine bu nehirler daha sonra İskandinavların güneye iniş rotaları olarak göze çarpmaktadır. Nehirler üzerinde seyahatin kolaylığı, güneyde gelişmekte olan ticaret sahasına ulaşımı kolay hale getirmekteydi. Nehirlerin balıkçılığa da imkân tanımları, onları aynı zamanda birer geçim kaynağı haline getiriyordu. Böylelikle Rusya coğrafyasındaki bu nehirler, çevrelerine adeta medeniyeti davet ediyordu. Yaz mevsimlerinde bu faaliyetler çoğalıyorken kış aylarında donan nehirler, üzerlerinde kara seyahatini de mümkün kılıyordu.

İklim şartları hususu da bölgede üzerinde durulması gereken bir başka konudur. Söz konusu coğrafi sahanın genişliği sebebiyle, eğer Karadeniz’den başlayarak Rusya coğrafyası üzerinden kuzeye doğru bir seyahat rotası takip edilirse, üç ayrı iklim türüyle karşılaşılır. Güneyden itibaren bu iklim kuşaklarından ilki bozkırdır. Bozkır bölgesinde göçebe bir yaşam tarzı hakimdi. Nüfus koyun, at, sığır ve diğer hayvan

¹³³ Golab, *The Origins of...*, s. 416.

¹³⁴ Pseudo-Kaisarios, *Die Erotapokriseis (Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der Ersten Jahrhunderte)*, (Ed.: Rudolf Riedinger), Akademie-Verlag, Berlin 1989, s. 87.

¹³⁵ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 20.

sürülerine bağılı olarak hareket ederdi. Bu yaşam tarzı Güney Rusya ve Ukrayna'nın verimli ovalarına uygundu. Bununla birlikte kuraklıklara, sürüler arasındaki salgınlara ve diğere doğal afetlere karşı son derece savunmasızdı. Göçebe toplumlar için toprakların aşırı özelleşmesi, tarım ürünleri, tarım araçları, mücevherler ve silahlar gibi kendi üretmedikleri mallar için komşu yerleşik halklara bağımlı hale gelme tehlikesini doğuruyordu.¹³⁶ Ardından oldukça geniş bir alana yayılmış olan ormanlık araziler gelmektedir. Son olarak tundra görülmektedir. Slavların yaşam sahalarında, kaynakların ulaşılabilirliği dolayısıyla insan yaşamına en elverişli olan bölge ormanlık araziler olduğundan, yine nehirlerin de geçiş sahalarında olan bu alanlar, en yoğun nüfusu barındırmaktaydı. Volga, Oka, Don ve Tuna havaisi de yoğun ormanlık alanlarla kaplıydı.¹³⁷ Ormanlık alanlarda nüfus yoğunlaştıkça, ziraata uygun yeni alanların da açılması, bu bölgelerde barınan halkın ağaçları keserek araziye genişletmeleri ile mümkün oluyordu. Slavların yaşamayı tercih ettikleri bölgeler genel itibariyle birbiriyle benzerlik göstermektedir. Yaşam sahalarının coğrafi şartlarını İbn Rüsteh: "Bu bölgeye varmak için...iç içe geçmiş çalılık ve ormanlık arazilerin arasından geçilir. Sekalibe [Slav] ülkesi düzlük ve ormanlarla kaplıdır. Onlar burada üzüm bağları ve tarım arazileri olmadan yaşarlar. Onlar arıları ve bal elde etmek için çitaları olan ahşaptan yapılmış kovanlara sahiptirler."¹³⁸ şeklinde tarif etmiştir. Yine Slavların yaşam sahaları ve geçim kaynakları hakkında, Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip'te şu şekilde bilgi verilmektedir:

*"Sık büyüyen aşırı derecede bol ağacı ile geniş bir ülkedir. Halk ağaçların arasında yaşar ve akdarıdan başka bir şey ekmezler. Üzümleri yoktur ancak şarap ve benzeri şeyler hazırladıkları bol miktarda balları vardır. Şarap kapları tahtadandır. Halk arasında yıllık 100 kap şarap hazırlayanlar vardır."*¹³⁹

Ancak Slavlar bir bölgede uzun süre kalmayı tercih etmiyor ve kaynakların azalması ile birlikte yeni yaşam alanları aramaya koyuluyorlardı. Bu bağlamda Fin kabileleriyle de münasebetleri, onların yurtlarını ihtiyaçları yönünde işgal ederek kaynaklarından faydalanmak şeklinde olmuştur.

¹³⁶ Noonan, "Scandinavians in European...", s. 136.

¹³⁷ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 8.

¹³⁸ İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise...*, s. 161.

¹³⁹ *Hududü'l Alem...*, s. 119.

Doğu Slavlarının bu yeni yaşam alanları, öncekine benzer biçimde iklime ve bitki örtüsüne sahipti. Bu açıdan bölgedeki yaşama adapte olmaları onlar için zorlu bir süreç olmamış, halihazırda sürdürdükleri avcılık ve arıcılık gibi faaliyetleri devam ettirmişlerdi. Öte yandan tarıma olanak sağlayabilecek geniş alanlar olmasa dahi, küçük miktarda bir tarım faaliyetinden ve hayvancılıktan da söz etmek mümkündür.¹⁴⁰ Yetiştirdikleri hayvan ise çoğunlukla domuzdu. Mervezi bu hususta: “Bol miktarda bal istihsal ederler. Onlar çok miktarda domuz yetiştirirler.”¹⁴¹ Şeklinde bilgi vermektedir. İbn Rüsteh de bu husustan “Koyun gibi domuz beslerler.”¹⁴² şeklinde bahsetmiştir. Hududü'l Alem’de ise: “Koyun sürüleri gibi domuz sürüleri bulunmaktadır.” İfadesine rastlamaktayız.¹⁴³ Bölgede her ne kadar hayvancılıktan bahsedilebilirse de bu faaliyetin kısıtlı olması muhtemelen yine bölgedeki imkânların kısıtlılığından kaynaklanmaktaydı. Bu da Slavları, ıaşelerini sağlayabilmeleri için tarım ve hayvancılığın dışında diğer faaliyetlere itmekteydi. Avcılık ve arıcılık gibi faaliyetlerin yapılabilmesinin yanı sıra nehir yolları ile kolaylaşan seyahat ve beraberinde ticari faaliyetlerin artışı da bunlara eklendiğinde, bölgede çokça bulunan samur, kunduz, tilki gibi hayvanların kürkleri ile arıcılıktan elde edilen bal ve balmumu gibi ürünlerin ihracatı da hayli kolaylaşıyor, böylelikle yaşam şartları elverişli olduğu kadar, bölgedeki diğer toplulukların da dikkatini cezbediyordu.

1.4. Siyasi ve Sosyo-Kültürel İlişkiler

Slavlar ile komşu kabile ve devletler arasındaki ilişkiler, karşılıklı ticari ilişkiler ve birtakım aletlerin Slavlar tarafından yine bu medeniyetlerden ödünç alınmış olmasının yanı sıra birtakım dil özelliklerinin de Slav diline aktarılmış olması hasebiyle inkâr edilemez bir noktadadır. Burada bilhassa Türk kökenli kavimlerin varlık göstermesiyle birlikte Slavlar üzerinde bir etki yaratmaları da elbette kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.¹⁴⁴ Doğu Avrupa halkları ile bozkır halklarının tarihi, bir bakıma iç içe geçmiş durumdadır. Volga, Don ve Donets gibi nehirler, uluslararası ticaretin de yaşamsal arterleri olarak, bozkır halkları için adeta mıknaatıs görevi görmüşlerdir.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 9.

¹⁴¹ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s.114.

¹⁴² İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise*, s. 162.

¹⁴³ *Hududü'l Alem...*, s.119.

¹⁴⁴ Golab, *The Origins of...*, s. 393.

¹⁴⁵ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 27.

Orta Asya’da sürekli olarak doğal afet yahut kuzey Çin sınırında yaşadıkları baskı nedeniyle doğu Avrupa’nın steplerine göç etmek zorunda kalan Altay halkları, bu yeni yurtlarında birçok avantaja sahip oldu. Bölgede bulunan nehirlerin çokluğu onlara yalnızca tarımda değil, aynı zamanda Yakın Doğu, Bizans ve Batı Avrupa’nın ticaret merkezleriyle ilişkileri kapsamında oldukça kolaylık sağlıyordu. Kuzey Kafkasya ve Ukrayna’nın zengin bozkırları ise bu halkların alışlageldik yaşam tarzlarını pozitif yönde destekleyen bir unsur olarak, sürülerin besin kaynağını fazlasıyla sağlıyordu. Çin sınırlarından gelen bu göçebe halklar, terk ettikleri yaşam sahasından ticaretin önemini kavramış olarak Doğu Avrupa’ya geldiler. Bunun bir sonucu olarak yeni vatanlarında direkt olarak ticaret merkezlerine çekildiler.

Baltık ve doğu-batı ticaretinde halihazırda kilit bir nokta olan Orta Volga, VII. yüzyılın ortalarından itibaren bir dizi göçebe devlet oluşumu tarafından doğal bir merkez teşkil etti.¹⁴⁶ Başlangıçta Slavlar ile Altay halkları arasında temasa dair ilk bilgiler incelendiğinde bu temasların, bölgeye M.S. 370 civarında gelen Hunlar ile gerçekleştiği görülmektedir. Doğu Avrupa’nın bozkırlarına yönelik ilk göçler, İskitler, Sarmatlar ve Alanlar tarafından gerçekleştirildi.¹⁴⁷ M.S. IV. yüzyıla gelindiğinde bu gruplar Altay halklarına yer açtılar. Bu halklar arasında Hunlar, Akasirler, Bulgarlar yahut Ogur Türkleri, Kutrigurlar, Onogurlar, Sabirler, Avarlar, Hazarlar, Kök Türkler, Peçenekler, Oğuzlar, Kuman-Kıpçaklar ve Moğollar bulunmaktadır. Ancak bu yoğun göç dalgasının sonucunda bu halklardan yalnızca bazıları bir devlet oluşumu meydana getirebilmişlerdir. Bunların dışında ise Hunlar, özellikle V. yüzyılda, kısa süreli de olsa bölgede bir güç elde edebilmeyi başarmışlardır.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Golden, *Khazar Studies An...*, s. 13.

¹⁴⁷ Bu halklar yan yana biçimde Cladius Ptolemy tarafından zikredilmiştir. Müellif bu halkların “Meotis Bataklığı” şeklinde zikredilen bir bölgede birlikte yaşadığından bahseder. Bahsettiği Maeotis terimi, antik çağda Azak Denizi için kullanılmakla birlikte bu terim aynı zamanda burada yaşayan halklar için de kullanılmış olup müellif bu haberleri bizlere M.S. II. yüzyıldan vermektedir. Bkz: Claudius Ptolemy, *The Geography*, (çev.: Edward L. Stevenson), 2. Baskı, Dover Publications, New York 1991, s. 30. Azak Denizi için aynı terimi, Müslüman coğrafyacı Mesudi de kullanmıştır. Bkz: Mesudi, *Muruc ez-Zehab*, s. 78. Bölge hakkında Strabo, M.S. I. yüzyılda kaleme aldığı eserinde geniş bilgiler vermiştir. Bkz: Strabo, *Complete Works of Strabo*, (çevl.: H. C. Hamilton ve W. Falconer), Delphi Classics, U.K. 2016.

¹⁴⁸ Golden, *Khazar Studies An...*, s. 14.

1.4.1. Hunlar ile İlişkiler

IV. yüzyılda Roma İmparatorluğu, Cermenlerin yoğun göçü nedeniyle oldukça çalkantılı bir dönemden geçmekteydi. Bu sebeple İmparatorluk bazı Cermen kabilelerine, diğer gelen kabilelere karşı sınırlarını savunmalarına yardımcı olmaları koşuluyla müttefik olarak giriş izni verdi. Ancak bunun dışında kalanlar İmparatorluğa zorla girdiler ve göçle karakterize bir döneme damgalarını vurdular. Kabileler sürekli olarak güneye ve batıya yönelik bir göç hareketi gerçekleştiriyorlardı. Vizigotlar ve Alanlar güney Galya'ya ve İspanya'ya girdiler. Ostrogotlar bir süre Thrace ve Illirya'da durduktan sonra İtalya'yı ele geçirdiler. Hunlar ise birçok sınırın yeniden tayin edildiği bu çalkantılı göç dalgasında Cermen kabilelerini takip ederek kendilerini Orta Tuna'ya yerleştirdiler. Attila'nın seferleri bulunduğu coğrafya ve çevresini derinden etkiledi. Etkisi altında bıraktığı bir devlet de Doğu Roma idi. Öyle ki İmparator II. Theodosios, Attila'ya bir elçi heyeti göndererek (449) geri çekilmesini sağlamak için 6,000 altın pound ve barışı sürdürmek için yıllık 1,000 altın pound olmak üzere bir haraç ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı.¹⁴⁹ Bu hareketlerin bir sonucu olarak Roma İmparatorluğu'nun batı eyaletleri çeşitli Cermen kabileleri tarafından kademeli olarak ele geçirildi.¹⁵⁰ Roma'nın bu yeni döneminde Konstantinopolis bir güç merkezi olarak parlamaya başladı. Slavların ve sonradan bölgeye gelecek olan diğer kabile ve devlet oluşumlarının da ilgisini üzerine çekti.

Hunlar ve yaşayışlarıyla ilgili önemli bilgileri, IV. yüzyıl Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus'tan almaktayız. Yazar Hunların sosyal hayatları, devlet birliğine bakış açıları, dış görünüşleri gibi birçok hususu, bir Avrupalı bakış açısıyla çarpıcı bir biçimde dile getirmektedir. Bu hususu açıklamadan evvel şunu belirtmekte fayda vardır ki bu anlatılar oldukça abartılı biçimde kayıtlara geçmiştir. Yine de IV. yüzyılda ve özellikle 360-370 yılları arasında bölgeye geldikleri bilinen Hunların bir imparatorluk bilinciyle hareket etmediklerine değinen müellif, her türlü hususun bir Kurultayda tartışıldığını şu şekilde belirtmektedir: “Herhangi bir ağır konuda tartışma yapılacaksa, hepsi at üzerinde toplu bir konsey düzenler. Kralın otoritesi altında değillerdir, ama soylularının düzensiz yönetiminden memnundurlar ve onların liderliğinde tüm engelleri aşarlar.”¹⁵¹ Marcellinus Hunları, “Azak Denizi'nin ötesinde

¹⁴⁹ Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, (çevl.: Cyrill Mango ve Roger Scott), Clarendon Press, Oxford 1997, s. 159.

¹⁵⁰ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 122.

¹⁵¹ Ammianus Marcellinus, *The Complete Works of Ammianus Marcellinus*, (çev.: J. C. Rolfe.), Delphi Classics, UK 2016, s. 550.

Buzlu Okyanus'un sınırında yaşayan, her bakımdan vahşi"¹⁵² bir halk olarak tanımlamaktadır. Hunların genetik özellikleri hakkında bilgisi bulunmamasından dolayı, çocukların doğdukları anda yanaklarına derinlemesine işaretler atılarak yüze belirli bir şeklin kasıtlı olarak aldırıldığı iddiasında bulunur. Dahası eserde, Hunların neredeyse tüm günlerini at üzerinde geçirdiklerinden, hatta yaya biçimde hareket etmediklerinden ayakkabılarının dahi yürüyüşe uygun biçimde yapılmadığından bahsederek bu yaşayış biçimi ile ilgili: "At üzerinde alışveriş yaparlar, et yer ve içki içerler, at eyerine uzanırlar ve derin bir uykuya dalarlar, her türlü rüyaya dalabilirler."¹⁵³ ifadelerini kullanır. VII. yüzyıl Bizans tarihçisi olan Theophylact Simocatta Hunlar için: "Göçebe olarak yaşayan uluslar arasında en güvenilir ve doyumsuz olanlardan birisidir."¹⁵⁴ ifadesini kullanır. Helmold ise Danimarkalıların, en erken tarihlerden beri Rusya sahasında Hunların var olduğunu düşünmelerinden dolayı, antik çağda bu topraklara "Chunigard"¹⁵⁵ dediklerinden bahsetmektedir.

375 yılı dolaylarına gelindiğinde Hunlar, muhtemelen doğudan gelen baskının sonucu olarak İtil Nehri'ni geçmiş ve bu sahayı yurt edinmiş bir başka göçmen grup olan Alanları mağlup ederek bir bölümünü de kendi birliklerine dahil etmişlerdir.¹⁵⁶ Hunların Alanları boyunduruk altına almalarının ardından, o dönemde Alt Dinyeper bölgelerinin hakimleri olan Ostrogotlara saldırarak onları kısmen ordularına katmış, diğer bir kısmını ise Dinyester Nehri'nin ötesine ve daha sonra Pannonia'ya çekilmeye zorlamışlardır.¹⁵⁷ Ancak sonraki yüzyılda Attila'nın (445-453) Hun hegemonyası altındaki göçebe kabile federasyonunu Pannonia'da (Tisa Nehri boyunca) merkezi olan bir imparatorluğa dönüştürmeyi başardığında değişti. Bu nedenle, Güney Slavları ile Çek ve Slovakların ataları olan bazı Slav nüfus gruplarının, o zamanlar siyasi kontrolünü Tuna havzasının tamamına yaymış olan Hunlar tarafından doğrudan etkilenebileceği düşünülebilir.¹⁵⁸ Hunların saldırıları, bilhassa Doğu Slav kabileleri üzerinde büyük etkiler bıraktı.

¹⁵² Ammianus Marcellinus, *The Complete Works...*, s. 550.

¹⁵³ Ammianus Marcellinus, *The Complete Works...*, s. 550.

¹⁵⁴ Theophylact Simocatta, *The History of Theophylact Simocatta*, (çevl.: Michael ve Mary Whitby), 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford 1988, s. 23.

¹⁵⁵ Helmold, *The Chronicle of...*, s. 47.

¹⁵⁶ Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu*, 2. Baskı, (çevl.: Osman Karatay), Karam Yayınları, Çorum 2006, s.102.

¹⁵⁷ Vernadsky, *A History of...*, s. 21.

¹⁵⁸ Zbigniew Golab, *The Origins of the Slav a Linguist's Wiew*, Slavica Publishers, Ohio 1992, s. 393.

Ostrogotların bölgedeki etkisini ortadan kaldırarak Hunlar, Güney Rusya sahasındaki Slav kabilelerinin Cermenlerle karışma olasılığını ortadan kaldırdılar.¹⁵⁹ Yine bölgede Alan etkisini zayıflatarak batıya doğru hareketlerini hızlandırdılar. Bunun sonucunda Erken Slav kabilelerinin yaşamındaki Alan etkeninin rolü azalırken, bölgede Slav etkisi arttı. Hun saldırısının zamanı, Doğu Slavları için sadece Got kontrolünden değil, aynı zamanda Alan hâkimiyetinden de kurtuluş dönemi olarak görülebilir. Hunlar, Slav birimlerini ordularına dahil ederek ve seferlerinde yardımcı birlik olarak kullanarak, aralarında militarizmi aşılama bir rol oynadı.¹⁶⁰ Bu hususla ilgili bir örnek de John Malalas'ın Kroniğinde görülmektedir. Müellif Hunların, yanlarında Slavlarla birlikte Thrace Temasına¹⁶¹ saldırarak yanlarında birçok esir ve ganimetle döndüklerinden bahsetmektedir. Hatta bu yağma hareketlerini, Konstantinopolis'in surlarının bazı bölümlerinin yaşanan bir depremde etkilenerek çökmesinden faydalanarak St. Stratonikos'a¹⁶² değin ilerletmişlerdir.¹⁶³

Attila'nın İmparatorluğu, onun ölümünden sonra (453) ayakta kalmadı. Attila'nın hükümdarlığı altında birleşen kabileler ise tekrar bozkıra karıştı ve zaman içerisinde yeni bir kabile birliği olarak ortaya çıktı. Bazıları ise imparatorluk olma yönünde ilerlemekte olan daha güçlü kabilelere katıldılar.¹⁶⁴ Pannonia'daki toplulukları doğuya, Pontus ve Azak steplerine çekildi ve zamanla Bulgarlar olarak bilinmeye başladı. Hun gücünün zayıflamasıyla Slav kabileleri olan Ant ve Sclaveni, bağımsız bir güç olarak ortaya çıktı. Her ne kadar Gumilev, Antları Hunların bir müttefiki olarak adlandırsa da¹⁶⁵ bu bağımsızlaşma hareketi, Antların aynı zamanda Hunların vassalları olarak hareket ettiklerini gösterir. VI. yüzyılda Slavlar, Bizans İmparatorluğu'nun Tuna sınırına baskı yaptılar. Slav grupları sadece Thrace ve İlyricum'a değil, aynı zamanda Bizans'a da sızdı. Bu şekilde, Slavlar ve Bizans dünyası arasında, başlangıçta düşmanca olan ancak zamanla kısmen dostane doğrultuda ilerleyen bir ilişki başladı.¹⁶⁶ Tam da burada belirtilmesi gereken önemli hususlardan birisi de Slavların bu dönemden sonra İmparatorluk ordusunda görev alma

¹⁵⁹ Vernadsky, *A History of...*, s. 24.

¹⁶⁰ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 123.

¹⁶¹ Günümüz Trakya bölgesi.

¹⁶² Antik dönemde, günümüz İstanbul-Küçükçekmece bölgesinde bulunan bir kilisedir.

¹⁶³ John Malalas, *The Chronicle of...*, s. 297.

¹⁶⁴ Peter B. Golden, *Khazar Studies An...*, s.14.

¹⁶⁵ Lev Nikolayeviç Gumilëv, *Hunlar*, (çev.: D. Ahsen Batur), 5. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 541.

¹⁶⁶ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 27.

geleneklerinin başlamasıdır. Böylelikle zamanla ordu içerisinde görev alan Slavlar mühim konumlara yükselmeye başladılar. Bu süreçten sonra 558'e kadar Slavların güneye doğru genişlemeleri için elverişli bir ortam oluştu. Ancak 558'de bölgeye yeni gelen bir göçebe kavim olan Avarların istilasıyla tehlikeye girdi. Bizans diplomasisi Avarları hızlı bir hamle ile hem Bulgarlara hem de Slavlara karşı imparatorluğun müttefikleri olarak kullanmaya çalıştı. Bu politika kısa bir süre için başarılı oldu. Ancak çok sürmeden Avarlar yönlerini İmparatorluğa çevirdi.¹⁶⁷

1.4.2. Avarlar ile İlişkiler

Avar dönemi, Balkan Yarımadası'nın Slav kolonizasyonu dönemi olarak nitelendirilebilir. Slavların göç dönemi, Avarların Avrupa'nın doğusunu kendilerine yurt edinmelerinin ardından gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Nitekim bölgede coğrafi şartlar yaşama oldukça elverişliydi. Slavların göç hareketinin ise bu şartlar altında yeni bir kaynak veya yurt arayışından ziyade bir zorunluluk ile vuku bulduğu açıktır. Avarlar bu ilerleyişlerini devam ettirirken başlarında Bayan Kağan bulunmaktaydı.¹⁶⁸ Avarların bir bölümü, VI. yüzyılın ortalarında Volga Nehri'ni geçerek Avrupa'ya kadar ilerlemişlerdir. 558'de ise günümüz Macaristan'daki Transtuna bölgesinde bulunan Pannonia'ya yerleşmişlerdir.¹⁶⁹ Burayı merkez alarak geniş bir sahada imparatorluk kurmuşlardır. Slavlar, bir süre boyunca Avar hegemonyasına direnmiş, ancak daha sonra bunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bir dönem bazı Slav kabilelerinin, Frank monarşisine karşı Avar akınlarına katıldığı bazı araştırmacılar tarafından öne sürülmektedir.¹⁷⁰

Slavların yaşam sahaları dolayısıyla Avarlar ile ilişkileri kaçınılmaz bir durumdu. Bununla birlikte bu Slavların Avarlara tabiiyeti de söz konusuydu. Avarlar devletlerinin merkezini Pannonia'da, Tisa Nehri boyunca kurdukları için, öncelikle Karpatları geçerek Tuna havzasını kolonileştiren Slavların, Avarların yönetimine tabi olması daha olası bir ihtimaldir. Bu durum, Slavların kültür ve medeniyet hususunda gelişimlerine katkıda bulunmuş olmalıdır. Nitekim Slavların tarih sahnesinde kendilerini göstermeye başlamaları ve hatta Bizans'ın sınırları içerisinde bulunan

¹⁶⁷ George Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 123.

¹⁶⁸ Kurat, "Avarlar", s. 99; Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 30.

¹⁶⁹ Paul the Deacon, *History of the Lombards*, s. 159.

¹⁷⁰ Zbigniew Golab, *The Origins of the Slav a Linguist's View*, Slavica Publishers, Ohio 1992, s. 395.

Balkan eyaletlerine değin ilerleyerek Bohemya'yı yurt edinmiş olmaları da onların bir siyasi oluşum içerisinde oldukları ve karakteristik bir biçimde değişim gösterdikleri anlamına geliyordu. Bu duruma Avar etkisinin de katkısı olduğu aşıkardır.¹⁷¹ Akdes Nimet Kurat, Slavların bu göç hareketlerinin Avarlar tarafından tayin edildiğini ve Avar Kağanının bu politikayı kendi devlet sınırlarını koruyabilmek ve daha fazla kaynağa ulaşabilmek amacıyla bilinçli olarak sürdürdüğünü dile getirmektedir.¹⁷² Böylelikle Slav kabilelerinden Volyanyan ve Dulebyanlar Pannonia bölgesine yerleştirilmişlerdir. Slavlardan bir zümre Bohemya ve çevresine, bir kısmı ise Oder Nehri çevresine yerleştirilmiştir. Hırvatlardan bir grup da aşağı Pannonia ve Dalmaçya bölgelerine yerleştirilmiş ve daha sonra bu Hırvatlar kendi devletlerini kurmaya muvaffak olmuşlardır.¹⁷³

Avarların Slavlarla ilişkilerini anlamak adına elde bulunan kaynaklardan en önemli olanları, Bizans kronikleridir. Ancak bu kronikler Avarları ve Slavları, sadece bu iki halkın Bizans üzerinde yarattığı etki kapsamında ele almaktadır. Bu yüzden Avarların Slavlar üzerindeki etkisini kavrayabilmek için öncelikle Avar ordusunun organizasyonu anlaşılmalıdır. Avarlar göçebe yaşam tarzları gereği VI. yüzyılın ikinci yarısında, ihtiyaçları doğrultusunda Aşağı Tuna Havzasındaki toprakları ele geçirdiler.¹⁷⁴ Yerleştikleri bu yeni coğrafya dolayısıyla yaşam alışkanlıklarını değiştirmek durumunda kalmadılar. Öte yandan yerli Slav kabileleri ile yakın temas halindeydiler ve bu durumdan tam anlamıyla faydalanmayı amaçlıyorlardı. Bu yüzden yerel kabilelerin kontrol altına alınması da büyük önem teşkil ediyordu. Avar birlikleri Pannonia'daki Slav kabilelerinin boyunduruk altına alınmasını sağlamak için, günümüz Macaristan'ını kapsayan bütün bölgeyi kontrol etmek amacıyla stratejik olarak yerleştirilmiş dokuz askeri kamp içinde konuşlandılar. Her bir kamp halka biçiminde toprağa kazılmış hendekler tarafından korunmaktaydı. Slav köylüleri tarafından temin edilen tahıl gibi gıda maddeleri, Avarlar tarafından bu kamplarda depolanıyordu. Yine savaş ganimetleri ve hazineler de burada tutulmaktaydı.¹⁷⁵

Avar kuvvetleri askeri alanda oldukça yetenekli olmasının yanı sıra dönem içerisinde ileri seviye bir siyasi organizasyona da sahipti. Buna ek olarak İbn Rüsteh,

¹⁷¹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 5.

¹⁷² Kurat, "Avarlar", s. 99.

¹⁷³ Kurat, "Avarlar", s.99.

¹⁷⁴ Michael D. Graebner, *The Role of the Slavs within the Byzantine Empire, 500-1018*, University Microfilms International, London 1982, s. 34.

¹⁷⁵ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 189.

El-Alaku'n-Nefise adlı eserinde Avarların oldukça korunaklı biçimde inşa edilmiş bir kalelerinin olmasından; "...Bu kale dağın tepesinde 4x4 fersahlık¹⁷⁶ bir alana sahiptir. Etrafı taştan yapılmış surlarla çevrilidir."¹⁷⁷ ifadeleri ile bahsetmektedir. Bununla birlikte böyle bir güç ile Avarların Slav kabilelerini hâkimiyet altına almak yahut onları kendi çıkarları doğrultusunda birtakım bölgelere yerleştirmek veya savaş esnasında yardımcı bir kuvvet olarak kullanmak hususunda herhangi bir sorun yaşamamışlardır. Kurat, "Avarlar, Slavların tam manası ile efendileri idi."¹⁷⁸ biçiminde bilgi vermektedir. Avar hâkimiyetinin Slav kültürü üzerinde attığı temeller XII. yüzyıla değin etkili olmaya devam etmiştir. Yine bu yakın ilişkilerin etnik bakımdan da Slavları değiştirmiş olması muhtemeldir. Avar hâkimiyetinin Slavlar üzerinde kalıcı olarak bıraktığı izlerden birisi de Slavların balkanlara değin inerek bu bölgeyi Slavlaştırmış olmasıdır. Balkanların doğu ve orta kısımlarına gerçekleştirilen Avar seferleri, burada yaşamakta olan Rumlar üzerinde yıkıcı etkilere neden oldu. Ancak daha sonra buraya göç edecek olan Slavlara da yeni bir yaşam sahası açtı. Slavlar balkanlarda Avarların isteği doğrultusunda bulunuyorlardı. Avarların Avrupa'nın doğusunda belirmelerinden evvel de Balkanlara yapılan Slav akınları vardır.¹⁷⁹ Ancak bu akınlar işgal boyutuna ulaşamamıştır. Bu kolonizasyon hareketi, Avarların etkisi ile gerçekleştirilen bir durumdur.¹⁸⁰ Ancak Slav kabileleri arasında Avar hâkimiyeti huzursuzluk yaratıyordu. Bunun sebebi muhtemelen Avarların Slav halkına karşı sert tutumuydu. Avarların Slavlara karşı sert tutumuna dair PVL'de, bilhassa Slav kabilesi olan Dulebyanlar ile ilgili şu bilgilere rastlamaktayız:

*"Onlar [Avarlar], Slavlar üzerine savaş açtı ve Slav olan Dulebyanlara zulmettiler. Hatta Dulebyan kadınlarına da şiddet uyguladılar. Bir Obr [Avar] seyahat ettiğinde, at veya öküzü koşturmazdı, bunun yerine dört veya beş [Slav] kadının arabasına yüklenmesini emreder ve onları çekmeye zorlardı. İşte böyle Dulebyanlara zulmettiler."*¹⁸¹

¹⁷⁶ 3 mil uzunluğundaki bir mesafe, bir fersaha denk gelmektedir. İran'da 6.3 kilometreye denk bir uzunluk birimi olarak kullanılır. Araplar ise bu uzunluk birimini üçe ayırmış ve fersah-ı tûlî olarak zikrettikleri birim 3 mile denk gelmektedir. Bkz: Yusuf Halaçoğlu, "Fersah", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fersah>, Erişim Tarihi: 02.10.2023.

¹⁷⁷ İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise*, s. 165.

¹⁷⁸ Kurat, "Avarlar", s. 99.

¹⁷⁹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 30.

¹⁸⁰ Kurat, "Avarlar", s. 100.

¹⁸¹ *The Russian Primary...*, s. 55.

Dulebyanlar başlangıçta Volynia'da yaşamaktaydılar. Avarlar, Dacia'dan Pannonia'ya doğru Karpat Dağları'nın doğu yamaçları boyunca dolaşarak önce onları fethettiler. Avarlar daha sonra Dulebyan kabilesinin bir kısmını kendilerine katılmaya zorladı.¹⁸² Avar tabiiyetindeki Slavlar, savaş halinde onlara yardımcı birlikler sağlamakla da yükümlüydüler. Bu hususla ilgili bilgiyi VII. yüzyıl Frank tarihçisi Fredegarius'tan almaktayız. Fredegarius, Avar hâkimiyeti altındaki Slavların bilhassa savaş esnasında aldıkları görevlerden bahsetmiştir. Kroniğe göre Slavların savaşta asli görevleri Avarları, gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı korumak amacıyla orduyu çevrelemektir. PVL'de olduğu gibi burada da Avarların Slavlara karşı zulmünden bahsedilmektedir. Bu husus hakkında Fredegarius şöyle bilgi vermiştir:

*“...Slavlar vergi öder ve birçok başka yükümlülüğü kabul ederdi. Avarların Slav kadınlarından ve kızlarından doğan oğulları, bu utanç verici zulmü sonunda dayanılmaz buldular. Dediğim gibi, efendilerine itaat etmeyi reddederek isyan etmeye başladılar.”*¹⁸³

Öte yandan Illyrian Slavları Kağanın otoritesini tanıyarak ona vergi ödediler. Ayrıca Kağana her talep ettiğinde yardımcı askeri birlikler sağladılar. Ancak bunun yanında toplulukları, diğer Slav kabilelerinin aksine bağımsızlıklarını önemli ölçüde sürdürmeye devam etti. Illyrian Slavlarının Avar Kağanının nezdinde bu denli ayrıcalıklı olmasının nedeni ise onların denizcilikte olan becerileriydi. Yine Tuna bölgesinde yaşamakta olan Slav kabileleri de Pannonia'daki Slavlardan çok daha iyi bir pozisyonda bulunuyordu. VI. yüzyılda Dalmaçya'daki Adriyatik kıyılarına ulaşan Slavlar denize açılmak istiyorlardı. Onlara yardım etmek isteyen Kağan, İtalya'dan deneyimli gemi yapım ustalarını eğitmen olarak kiraladı. Kağanın Slav kabilelerine olan yaklaşımının yer yer farklılık göstermesinin sebebi, bazı Slav kabilelerinin başına kendi seçtiği Prenslere getirerek onları vassalı haline getirmesidir.¹⁸⁴

Bu durumun bir sonucu olarak Slavlar bu tabiiyete direniş göstermeye ve bu direnişe önderlik eden beylere tabi olmaya başladılar. 602'de Dinyester'e kadar ilerleyen Avarlar bu direnişi bastıramamış ve hatta yenilgiye uğrayarak Slav topraklarından tamamen çekilmişlerdir. Slavların bu ayaklanması ve sonrasında

¹⁸² Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 43.

¹⁸³ Fredegarii, *Chronicorum Liber Quartus*, (çev.: J. M. Wallace-Hadrill), Greenwood Press, Connecticut 1960, s. 40.

¹⁸⁴ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 190.

“Samo” adında bir tüccar önderliğinde bir araya gelmeleri de Avarların etkisi ile gerçekleşmiştir.¹⁸⁵ Bu yenilginin büyüklüğü ve şiddeti kroniklerde de kendinden söz ettirmiştir. PVL’de bu yenilgi için şu bilgiler verilmektedir:

*“Avarlar, büyük fiziksel yapılı ve gururlu bir ruha sahiptiler ve Tanrı onları yok etti. Hepsi öldü ve bir tane bile Avar hayatta kalmadı. Bugün hala Rusya’da bir atasözü vardır: “Onlar Avarlar gibi yok oldular.” Ne ırklarından ne de onların soyundan kalan bir şey kalmadı.”*¹⁸⁶

Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir husus da Avar İmparatorluğu’nun iki bölümden oluştuğudur: Tisa Nehri havzasındaki batı bölümü ve Dinyeper ile Don nehirleri arasındaki bozkırlardaki doğu bölümü (Kutrigur Kağanlığı). Bu iki bölge arasındaki iletişim 670’e kadar, Dulebyan kabilesinin ülkesi olan Doğu Slav bölgesi Volhinya üzerinden sürdü, çünkü bu en kısa yoldu (Yukarı Tisa’nın kuzeyinden doğu Karpat geçitlerinden Yukarı Dinyester ve Yukarı Bug bölgesine ve ardından doğuya). Bu iletişim rotası, PVL’deki Avar hususunu da açıklar.¹⁸⁷

Öte yandan Avarların gerçek anlamda bir parçalanma süreci içerisine girmeleri, 626’da gerçekleştirdikleri Konstantinopolis kuşatmasının başarısızlığından sonra vuku bulmuştur. Bayan Kağan’ın ölümünden sonra (626) Avarlar, daha önce Hun İmparatorluğu’nda Attila’nın ölümünden sonra devlet içerisinde yaşanan parçalanmalara benzer şekilde bir ayrışma ve isyan görüntüsü vermekteydiler. Bayan Kağan, kendisinden sonra kudretli bir halef bırakmamıştı. Bu süreçte Avarlar, Bizans için birincil derecede bir tehdit olmaktan da uzaktılar. Avarlara indirilen son darbe ise devlet içerisinde yaşanan karışıklıktan da faydalanarak, Franklar tarafından 796’da indirildi. Avarlar yaşadıkları yenilginin ardından Franklara tabi oldular ve böylelikle hükümleri sona erdi. Geriye kalan Avar bakiyesi bir devlet oluşumu halinde olmaktan oldukça uzaktı. Sahip oldukları son topraklar olan Tisa’nın doğusu da Bulgar Hanı Kurum tarafından 805’te ellerinden alındı.¹⁸⁸ Avarların bölgede yarattığı boşluğun dolması uzun sürmemiş ve yerlerini diğer bir Türk kavmi olan Hazarlara bırakmışlardır.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Kurat, “Avarlar”, s. 101; Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 32.

¹⁸⁶ *The Russian Primary...*, s. 56.

¹⁸⁷ Zbigniew Golab, *The Origins of the Slav a Linguist's Wiew*, Slavica Publishers, Ohio 1992, s. 396.

¹⁸⁸ Kurat, “Avarlar”, s. 109.

¹⁸⁹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 5.

1.4.3. Hazarlarla İlişkiler

Hazarların, Avrupa'nın doğusunda meydana getirdikleri devlet oluşumunun sınırlarının tam anlamıyla kestirilebilmesi güçtür. Ancak bu devletin ana çekirdeği, bilhassa Kuzey Kafkasya bölgesi ile kuzeyde, aşağı Don ve aşağı Volga arasında bulunmaktaydı. Bu coğrafyada Hazarlar bir müddet boyunca Ural Nehri'ne kadar olan bölgede, Volga'nın doğusundaki bozkır araziye kontrol altına aldılar. Hazar Devleti'nin doğu sınırı Derbend Geçidi yahut Bab'ül-Ebvab¹⁹⁰ olarak adlandırılan bölgeye değin Hazar Denizi'nin kıyı şeridini izlemekteydi. Bununla birlikte bu bölge, güçlü bir Hazar askeri kuvveti tarafından korunmaktaydı. Devletin güney sınırı, Kafkasya'nın ana sıradağlarını takip eden bölgeye değin uzanmaktaydı. Kafkasların ortasındaki Daryal boğazı, Hazarlara tabi olan Aslar tarafından korunmaktaydı. Kuban'ın ağzından Kerç Boğazı'na kadar olan Pontus kıyısı, Hazar Devleti'nin batı sınırının bir parçası olarak kabul edilebilir. Hazar Denizi ise doğal bir sınır oluşturmuş durumdaydı.¹⁹¹

Antik çağda özellikle İskitler tarafından yurt edinilmiş olan stepler kuşağı, Rusya coğrafyasının güney kısmını kapsamaktaydı. Bu bölge Orta Çağ'da çoğunlukla göçebe olarak yaşayan Altay kökenli kabileler tarafından işgal edilmişti. Hazarlar, Rus tarihinin başlangıcında var olmuş en önemli devlet oluşumlarından biriydi. Hazarlar, Avarların Bizans'ın başkentine 626'da gerçekleştirdiği sefer esnasında, Batı-Göktürk Kağanlığı'nın en batıdaki ayağını teşkil etmekteydi. 626 seferi esnasında Bizans bir yandan da Sasani İmparatorluğu'nun saldırısı altındaydı. Aynı yıl içerisinde Hazarlar Derbend'i geçerek Gürcistan içlerine ilerlemiş ve Tiflis'i kuşatmışlardı. Bir yandan da Azerbaycan'a seferler yapmaktaydılar. Bu esnada Bizans İmparatoru Herakleios çareyi, Tiflis'e giderek Hazar hükümdarı ile bir antlaşma yapmakta bulmuştu.¹⁹²

Bu antlaşma ile Herakleios, Hazarlardan temin ettiği 40 bin atının yardımıyla Anadolu'dan gelen Sasani akınını durdurmuş ve bu hadiseden sonra Sasani

¹⁹⁰ "Bab'ül-Ebvab" Arapça kökenli bir terimdir ve "kapıların kapısı" anlamına gelir. Bu terim genellikle İslam kültüründe ve edebiyatında kullanılır. Şehir, bir dağ geçidinde kurulmasından dolayı bu adı almıştır. Bkz: Kudame İbn Cafer, *Kitabü'l Harac*, (çev.: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 159.

¹⁹¹ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 214

¹⁹² Hazarlar, Bizans'a asker de temin etmekteydiler. Bunun yanında İmparator, Hazarlara saygısını göstermek adına, Hazarların İmparatorlukta ağırlanması sebebiyle düzenlenen törenlerde kimi zaman Hazarlara ait kıyafetler giymekteydi. Bkz: Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 42.

İmparatorluğu bir gerileme dönemine girmişti. Hazarların Batı-Göktürk Kağanlığı'ndan müstakil bir devlet haline gelmeleri ise 630'dan itibaren mümkün olmuştur. Nitekim Göktürk Kağanlığı Çin hâkimiyetini tanımış ve zayıflayarak bir gerileme dönemi içerisine girmişti. Bunu takiben Hazarların yerleştikleri coğrafyada bağımsızlıklarını ilan etmeleri de uzun sürmemişti. Hazarların bu noktada en büyük avantajlarından biri, Sasanilere karşı elde edilen zaferden sonra Bizans'ın en mühim müttefiklerinden biri haline gelmiş olmasıydı. Bu ittifak dolayısıyla güçten düşmüş olan Sasani İmparatorluğu ise 634-637 yılları arasında İslam kuvvetleri tarafından tamamen bozguna uğratıldı.¹⁹³

Hazar Devlet yönetimi, geleneksel Türk göçebe İmparatorluk yapısının tipik bir modeli olarak kendini göstermekteydi. Başka bir deyişle şehir iki parçaya (doğu ve batı) ayrılarak yönetilmekte ve hükümdar bu parçalardan doğuda olan bölgede ikamet etmekteydi.¹⁹⁴ Şehirleşme ise yine Türklere özgü geleneksel biçimde keçeden yapılan yurt (otağ)¹⁹⁵ biçiminde olup yalnızca Hazar Kağanının tuğladan inşa edilen bir yapıda konaklama hakkı bulunuyordu.¹⁹⁶ Başlangıçta Hazarlar, bu yeni yaşam sahalarında, çevrelerinde bulunan yerli tarım topluluklarını kontrol altına alarak hâkimiyet sağlamış olan atlı bir kabile olarak ortaya çıktılar. Meydana getirdikleri devlet anlayışı Avarlar kadar sert olmamakla birlikte, diğer devlet ve kültürlerle karşı oldukça ılımlı olarak değerlendirilebilecek karakteristik özellikler barındırıyordu.¹⁹⁷

VII. yüzyılın ikinci yarısında Hazarlar Volga Nehri kıyısındaki Astrahan şehrinde bulunan İtil'de başkentlerini kurmuşlardır.¹⁹⁸ Siyasi nüfuzları altına alarak yerleştikleri saha, Don Nehri'nin aşağı kısmı ile Kerç Boğazı ve Orta Dinyeper sahasını kapsamaktaydı. Bu sahada ticari bakımdan gelişmiş ve bölgedeki nehirler vasıtasıyla gerçekleşen ticaret trafiğinin denetimini ellerinde tutarak buralara limanlar inşa etmişlerdir.¹⁹⁹ Hazar Devleti'nin şehirleri arasında şu dört şehir öne çıkmaktaydı; Aşağı Volga'da Hemlic ve İtil,²⁰⁰ Kuzey Kafkasya bölgesinin Hazar Denizi kıyısında

¹⁹³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 16. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 168.

¹⁹⁴ Vernadsky, *A History of...*, s. 28.

¹⁹⁵ “Bu çadırların çivileri binek hayvanı ve sığır derisinden kayışlardan yapılma, Etrafı ise keçeden yapılmıştır.” Bkz: Ya'kubi, *Ülkeler Kitabı*, (Çev. Murat Ağarı), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2021, s. 99.

¹⁹⁶ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 299.

¹⁹⁷ George Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 213.

¹⁹⁸ Thomsen, *The Relations Between*, s. 9.

¹⁹⁹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 5.

²⁰⁰ Hemlic şehrinin, İtil'in bir parçası olabileceği hususunda görüşler bulunmaktadır. Ancak IX. yüzyıl İslam müellifleri genellikle Hemlic'ten ayrı bir bölge olarak bahsetmektedirler. İbn Hurdazbih, ticaret yapan Rus ve Slav tüccarların mallarını Hazar şehri Hemlic'e getirerek burada Hazarlara 1/10 oranında

Semender, Dağıstan'da Semender ile Daryal boğazı arasında Belencer. Hemlic'in konumu George Vernadsky'e göre günümüz Volgograd yakınlarındaki Don-Volga geçidinin Volga ucu yakınlarında olmalıdır. İtil ise Astrahan'a yakın, Volga Deltasında bir yerdeydi.²⁰¹

Hazarların ticarete olan ilgileri, onlara siyasi bakımdan karakteristik özellikler ekledi. Ele geçirerek kontrol altına aldıkları bölge; Kafkasya bölgesi, Azak bölgesi ve Aşağı Volga havzasını ihtiva ettiğinden, Hazar Devleti batı Avrasya'nın en mühim ticaret yollarının kesiştiği kavşakta bulunmaktaydı. Bununla birlikte Hazar Kağanının devlet yönetim anlayışı da bu ticaret arterleri üzerinden gelişmiş ve bu arterleri kontrol altına almak üzerine yoğunlaşmıştı. Hazar Devleti'nin bulunduğu saha kaynak bakımından yeterli değildi. İbn Havkal bu hususu şöyle anlatmaktadır: “Hazar ülkesinde...uzağa yakına ihraç edilen bir şey üretilmez. Oradan gelen köleler, bal, mum, kunduz derisi, yün, kürk, oraya dışarıdan getirilmiştir.”²⁰² Görüldüğü üzere, kaynak bakımından zenginliğe sahip olmasa dahi, ticari kontrole ve dolayısı ile üstünlüğe izin veren bu coğrafyada bir devlet oluşumu meydana getirerek Hazarlar, oldukça güçlü ve zengin bir imparatorluk haline gelebilmeyi başaramışlardır. Bu siyaset anlayışının ödülü ise kuzeyden güneye ve batıdan doğuya seyreden kervanlardan alınan vergiler olmuştur.²⁰³

Hazar Devleti'nin yönetim biçimi ile ilgili mühim bilgileri, İslam coğrafyacılarından edinmekteyiz. İbn Fazlan, Seyahatnamesinde Hazarlar hakkında ayrıntılı bir portre sunar. Buna göre Hazar Hükümdarı nadiren sarayından ayrılır (4 ayda bir) ve onun bütün işlerini “Hakan Beh” yönetir. Bu kişi Hazar Kağanının vekilidir ve tüm savaşlarda o komutanlık etmektedir. Eğer bir başka hükümdar Hazar Kağanına tabiiyet bildirmek isterse, bu tabiiyetini Hakan Beh'e iletir. Hakan Beh'e “Kündür Hakan” deneni kişi vekalet eder. Kündür Hakana da “Cavşigir” deneni kişi vekalet eder. İbn Fazlan Hazarların devlet yönetim anlayışının yanı sıra, Kağanın ölümü durumunda gerçekleştirilen seremoni hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre: “Kağan gömüldükten sonra, kabrinin hangi odada olduğu bilinmesin diye cenazesini gömen kimselerin boynunu vururlar. Onun mezarına cennet derler.

mallarından vergi verdiklerinden bahsetmektedir. Bkz: İbn Hurdazbih, *Yollar ve ülkeler Kitabı el-Mesalik vel-Memalik*, (çev.: Murat Ağarı), 2. Baskı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2019, s. 145.

²⁰¹ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 215.

²⁰² İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 303.

²⁰³ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 213.

Mezarına gömülünce cennete girdi derler. Ayrıca bütün odalar altınla karışık dokunmuş dibac²⁰⁴ ile döşenir.”²⁰⁵

Hazar Kağanının hüküm süresi de sınırsız değildir. 40 seneden fazla görev yapması uygun kabul edilmemektedir. Eğer Kağan bu süreyi bir gün dahi aşarsa tebaası tarafından öldürülmektedir. Belirli bir yaş akdinin olmasının asli sebebi, Hükümdarın yaşlandıktan sonra tebaası için doğru kararları veremeyecek olmasına inanılmasındandır. İbn Fazlan bu durumu, “‘Bu bunadı ve beyni sulandı.’ derler.”²⁰⁶ şeklinde belirtmiştir. Bununla birlikte Hazarların savaş durumunda hiçbir şekilde muharebeden kaçmadıklarını belirten müellif, bir yenilgi durumunda Kağanın tayin ettiği cezalardan da bahsetmektedir. Buna göre eğer Hazar kuvvetleri savaştan yenilgi ile dönerlerse, dönenlerin hepsi öldürülmekteydi. Askerlerle birlikte kumandanları ya da vekili bir mağlubiyetle dönmesi durumunda ise bu kişiler Kağanın huzuruna çağırılarak kadınları ve çocukları başkalarına hibe edilirdi. Bu kişilerin bütün mal varlıkları da yine aynı şekilde başkalarına verilirdi. Bütün malları ellerinden alındıktan sonra bu kişiler çarınla gerilerek yahut asılarak öldürülürdü. Ancak nadiren seyis olarak görevlendirilmek suretiyle canları bağışlanıyordu.²⁰⁷

Hazar Devleti, birden fazla dini unsuru bir arada barındırması ile birlikte bu dini çeşitlilik, devlet yönetiminde de kendine has usullerin ortaya çıkmasına sebebiyet veren bir durum olmuştur. Hazar Kağanının tebaası, Müslüman, Yahudi ve Pagan başta olmak üzere çeşitli dini grupları ihtiva etmekteydi. Bu noktada her din, kendi hukuki kurallarını da beraberinde getirdiğinden, bu dini grupların her birine bu uygulamaları özgürce tatbik edebilmeleri adına Kağan tarafından görevliler tayin edilmişti. Hazar Kağanının Yahudi olmasına karşın, devletin sınırları içerisinde yaşayan birçok Müslüman bulunmaktaydı. İbn Havkal bu Müslümanların sayılarını 10.000 olarak belirtmektedir. Ayrıca Hazar Devleti’nde yaşayan Müslümanların, kendi dini inançlarının gereklerini özgürce yerine getirebildiklerini, aynı kaynaktan geçmekte olan “Şehirde [Müslümanlar için] üç mescit vardır.”²⁰⁸ şeklindeki bilgiden tespit etmekteyiz.

²⁰⁴ İpek kumaş.

²⁰⁵ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 86.

²⁰⁶ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 87.

²⁰⁷ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 88.

²⁰⁸ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 299.

Hazarlar bölgede korunaklı kalelere ve bilhassa ticari yönden merkez haline getirdikleri şehirlere sahiptiler.²⁰⁹ Hazar toprakları boyunca çeşitli tarım köyleri ve birçok zanaat merkezi ortaya çıktı. Bu çeşitlilik Hazar Devleti'nin 300 yılı aşkın bir süre (650-965) boyunca sahip olduğu topraklarda kontrolünü sürdürmesini ve Rusya bölgesi ile İslam dünyası arasında ticaretin mümkün olmasını sağladı.²¹⁰ Zamanla günümüz Rusya'sının güney kısmının büyük bir bölümü onların egemenliği altına girdi. Slav kabileleri üzerindeki hâkimiyetlerine gelince; Doğu Slavlarından Polyan, Radimiç, Severyan ve Vyatiç kabilelerini tesirleri altına alarak, onları vergiye tabi tuttukları bilinmektedir.²¹¹ Alınan verginin miktarı ve niteliği ise PVL'de belirtildiği üzere: "Her evden bir beyaz sincap derisi..."²¹² şeklindeydi. Hazarların hükümdarı, Bizans İmparatorluğu'nun da saygısını kazanmıştı ve Hazarlar tarafından yürütülen geniş çaplı ticaret onların Konstantinopolis'te sık sık Bizans İmparatorluğu'nun konukları olarak ağırlandıklarını sağladı.²¹³

Hazarların üzerlerinde hakimiyet kurduğu yerel Slav kabilelerinin yanında, yine bölgeye sonradan gelerek burayı yurt edinmiş olan diğer göçebe kabileler de bulunmaktaydı. VII. Constantine Porphyrogenitus (913-959), *De Administrando Imperio* adlı eserinde Hazarların hüküm sürdüğü 300 yıllık süreyi işaret ederek, onlara tabi olan yerel Slav unsurların yanında Alanlardan ve diğer Türk kabileleriyle zaman zaman yaptıkları iş birliklerinden yahut bölgedeki hâkimiyet hususunda rekabet ettiklerinden bahsetmektedir.²¹⁴ İbn Fazlan Hazarlara tabi olan Bulgarlardan ve Hazarlara ödedikleri vergiden bahsetmektedir. Bulgar Hükümdarı Hazarlara, ülkesindeki her ev başına bir samur kürkü olacak biçimde vergi ödemekteydi. Bununla birlikte İbn Fazlan; "Bulgar hükümdarının oğlu Hazar hükümdarının yanında rehindir."²¹⁵ şeklinde bilgi vermektedir. Burada, Hazar Kağanının Bulgar tabiiyetinin devamlılığını sağlamak adına böyle bir yola başvurduğunu düşünebiliriz. Bununla birlikte ticaret gemilerinden alınan vergiler Hazarlar için büyük önem teşkil etmekteydi. İbn Fazlan, bu ticaret gemileri her nereden gelmiş olursa olsun, Hazar

²⁰⁹ Thomas S. Noonan, "Some Observations on the Economy of the Khazar Khaganate", *The World of the Khazars*, Cilt 17, (Ed: Peter B. Golden, Haggai Ben Shammai and Andras Rona-Tas), Brill, Netherlands 2007, ss. 207-245, s. 210.

²¹⁰ Noonan, "Scandinavians in European...", s. 137.

²¹¹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 5; Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 43.

²¹² *The Russian Primery...*, s. 59.

²¹³ Thomsen, *The Relations Between*, s. 9.

²¹⁴ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 65.

²¹⁵ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 72.

Kağanının ülkesine geldiklerinde içindeki malların sayılarak onda birine denk gelecek biçimde bir miktarının vergi olarak alındığından bahsetmektedir. Vergi olarak alınan mallara köleler de dahil edilmişti.²¹⁶

Burtaslar da Hazar Devleti'ne tabi olan bir başka topluluktur. Burtasların kökeni hakkında bir fikir birliğine varılabilmiş değildir. Ancak bu hususta öne çıkan birkaç görüş bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar “Burtas” adındaki “-as” ekinin, Aslardan türetilerek ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir. Burtas adının ise “çalılık bölgede yaşayan Aslar” anlamına gelebileceği düşünülmektedir.²¹⁷ Burtasların Hazar Devleti'ne tabiiyeti, birçok İslam müellifinin eserinde mevcuttur. Bununla birlikte Burtasların sosyal, siyasi ve askeri özellikleri ile ilgili bilgiler yine bu müelliflerin eserlerinden elde edilmektedir. İbn Fazlan Burtaslarla ilgili, Hazarlara olan tabiiyetlerinin dışında aynı zamanda Hazar Kağanının isteği doğrultusunda ona, 10.000 kişilik bir askeri kuvvet sağladığını da belirtmiştir. Burtasların oldukça geniş topraklara sahip olduğunu belirten müellif, onların Bulgar ve Peçeneklere yağma akınları gerçekleştirdiklerinden bahseder. Ayrıca Burtaslar uzun boylu, cüsseli ve güzel çehreli kimseler olarak tarif edilmektedir. Hayvancılıkla uğraşmalarının yanı sıra geçimlerini, yaşamlarını sürdürdükleri sık ormanlık araziden avladıkları sincap gibi hayvanların derilerini satarak sağlamaktadırlar. İçkilerini ise baldan elde ederler.²¹⁸ İbn Havkal, Burtaslar için: “Hazarlara komşu bir kavimdir. Dilleri Hazarlara benzer. Burtaslar İtil vadisinde dağınık yaşayan bir halktır.”²¹⁹ şeklinde bilgi vermektedir. Dillerinin Hazarlara benzemesi hususu, Burtasların Hazarlara tabi olan bir başka Türk kökenli topluluk olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Hazarların Kiev'de hâkimiyet kurmuş ve bölgede Slavlar üzerinde hâkim güç haline gelmiş olmaları,²²⁰ Pasinga adı ile bir Hazar valisinin Kiev'de bulunmuş olması ve yine Kiev'de bir mahallenin adının da Hazarlar (Kozare) olarak anılmasından anlaşılmaktadır.²²¹ Yine bu hususta PVL, Kiev'de hüküm sürmekte olan üç kardeşin

²¹⁶ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 72.

²¹⁷ Meltem Akıncı, “Burtasların Etnik Kökeni Hakkında”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 127, S. 251, s. 363.

²¹⁸ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 113.

²¹⁹ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, (çev.: Ramazan Şeşen), 3. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s.303.

²²⁰ Hazarların Slav kabileleri üzerindeki hâkimiyetlerinin yanı sıra, Hazar topraklarında birçok Slav yaşamaktaydı. Bkz: Ahmed b. Yahya el-Belazuri, *Futuhu'l Büldan Ülkelerin Fetihleri*, (çev.: Mustafa Fayda), Siyer Yayınları, İstanbul 2013, s. 238.

²²¹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 5; Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 44.

(Kiy, Schek ce Khoriv) ölümünden sonra Hazarların bölgeye gelerek buradaki halk üzerinde hâkimiyet kurdukları bilgisini vermektedir. Kronikte özellikle Polyan kabilesinin, kendi aralarında kararlaştırdığı bir miktar olarak her evden bir kılıç vermek suretiyle vergilerini ödedikleri anlaşıyor.²²² Hazar hâkimiyeti, VIII. yüzyılın sonundan itibaren Karadeniz'e inmeye başlayan İskandinavlar tarafından da tanınmaktaydı.²²³

IX. yüzyılda bu hâkimiyeti geri püskürtmek yine İskandinavlara kalmıştı. 969'da İtil şehrinin fethiyle Hazarların güçleri nihai olarak kırıldı. 835 civarında Don Nehri'nin aşağı kısmında Bizans'ın yardımıyla Hazarlar için inşa edilmiş olan Sarkel Kalesi de İtil'in yıkılmasından dört yıl önce Rus Knezi Svyatoslav tarafından alınmıştı.²²⁴ Kiev bölgesine yerleşmiş olan Polyanların, diğer Slav kabilelerine nazaran kültürel ve siyasi açıdan daha hızlı bir ilerleme kaydetmiş olmaları, Hazar etkisinin bir sonucudur. Erken Slavların yaşayışları, dini uygulamaları ve ekonomik yönelimleri hususunda, Hazarların büyük etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Hatta bölgeye VIII. yüzyılda İskandinavya'dan inen İsveçlilerin de Hazar kültürü ve devlet yapısından etkilendikleri ve birtakım uyarlamalar ile kendi kültür ve siyasi yapılarına tatbik ettikleri bilinmektedir.²²⁵

1.4.4. Volga (İtil) Bulgarları ile İlişkiler

V. yüzyılın başlarında Ön Bulgarlar, Karadeniz'in kuzeyinde ve sonraki dönemde özellikle Hazar coğrafyasında yayılmış durumdaydılar. Ancak burada bir devlet oluşumundan bahsetmek henüz mümkün değildi. Bulgarların bölgeye geliş tarihleri ile ilgili araştırmacılar tarafından farklı görüşler ortaya atılmaktadır.²²⁶ Ancak Bizans tarihçisi Priscus, 463-464 yıllarında Ogur, Onogur ve Sarıgurların birleşerek bölgede Hunların dağılmasının ardından ön plana çıktıkları ve bir kabileler birliği oluşturdukları bilgisini vermektedir.²²⁷ Volga (İtil) Bulgar Devleti'nin temelleri atılırken, VI. yüzyılda bilhassa Onogurlar ön plana çıkmaktaydı. 630'dan itibaren Gök-Türk Devleti'nin gerileme devrine girmiş olması ve bununla birlikte Avarların

²²² *The Russian Primery...*, s. 58.

²²³ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 5.

²²⁴ Thomsen, *The Relations Between...*, s. 9.

²²⁵ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 6.

²²⁶ Fayaz Şaripoviç Huzin ve Zufar Gumaroviç Şakirov, "İdil (Volga) Bulgarları ve Göçebe Dünya", (çev.: Selim Karagöz), *Mütefekkir*, C. 6, S. 11, s. 241.

²²⁷ Priscus, *The Fragmentary History...*, s. 141.

başarısız Konstantinopolis seferinin de (626) Bulgar Devleti'nin oluşumunun önünü açtığı söylenebilir. Nitekim bölgede bu hareketi engelleyebilecek bir Avar kuvveti de kalmamıştı. Böylelikle Kubrat Han liderliğinde Ogurlar birleşerek Büyük Bulgar Devleti'ni kurdular.²²⁸ Ancak bu devletin ömrü uzun olmamış ve Kurt'un ölümünün (665) ardından dağılmıştır.²²⁹ Büyük Bulgar Devleti'nin son bulmasının ardından Bulgarlardan teşekkül eden bir grup, Asparuh liderliğinde Tuna'nın güneyine inmeye başladılar. Ancak tümünün bu bölgede toplanması yaklaşık 20 yıl sürdü.

Hazarların kuzeyini yurt edinmiş olan Türk kabileleri arasında en mühimi, Volga ve Kama Nehirleri çevresini yurt edinen Bulgarlardı.²³⁰ Devletin çekirdeği burada bulunuyordu. Ancak devletin merkezi ile sonrasında yapılan ilhaklar arasında ayırım yapılması gereklidir. Bulgar Devleti'nin iki ana şehri olan Bulgar ve Suvar burada bulunmaktaydı. Bunlar mühim ticaret merkezleri olarak da işlev görmektedirler.²³¹ Böylelikle Volga ve Ural bölgeleri için birer depo ve takas bölgesi haline geldiler. Bulgar yahut Büyük Bulgar adıyla bilinen şehir XIII. yüzyıla değin varlığını sürdürdü. Suvar şehri ise Utka Nehri'nin kolları üzerinde Bulgar şehrinin altında Kuznechikha köyü yakınlarındadır.²³² Volga Bulgar Devleti, Hazar Devleti'nde görülen yönetim anlayışına benzer bir biçimde ticari bağlantılar ve bu bağlamda elde edilen gelirler üzerine yoğunlaşmış bir devlet oluşumuydu. Yukarı Volga, Bulgarlara Baltık bölgesi ile iletişim imkanı sunarken, Kama Nehri de Ural bölgesi ve Sibirya ile bağlantı kurmalarını sağlıyordu. Böylelikle Volga boyunca Bulgar Devleti'nin malları ya Hazar Denizi'ne ya da Volga ile Don arasındaki taşıma hattını kullanarak Azak Denizi'ne gönderilebilirdi. Aşağı Volga ve Don bölgesi Hazar Devleti'nin bir parçası olduğundan, Bulgarların yaptıkları ticaret bir bakıma Hazar Kağanının iyi niyetine bağlıydı. Bu noktada elbette Bulgarlar, mallarını Hazar bölgesine getirmek yahut topraklarından geçirmek için diğer tüccarların yaptıkları gibi belirlenen vergiyi (1/10) ödemek durumundaydılar.²³³

Bulgarların bölgeye gelişi ve Slavlar ile ilişkileri bağlamında önemli bir bilgiyi, PVL'den öğrenmekteyiz. Kronikte, Bulgarların bölgeye gelişlerini ve Slav kabileleri

²²⁸ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 34.

²²⁹ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 203.

²³⁰ Thomsen, *The Relations Between*, s. 9.

²³¹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev.: Enver Ziya Karal), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 68.

²³² Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 225.

²³³ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 223.

üzerinde kurdukları hâkimiyet şu şekilde aktarılmıştır: “Slavlar Tuna Nehri boyunca yaşarken, Hazarlardan, Bulgar adında bir halk geldi ve Tuna Nehri'nde yerleşerek Slavlara zulmetti.”²³⁴ Bulgarlar hakkında Jordanes'in *Getica* adlı eserinden de bilgi edinmekteyiz. Jordanes, Bulgarları Hunların bir kolu olarak tanımlamış ve onlar için şu ifadeyi kullanmıştır: “Daha uzağa ve Karadeniz'in üstünde, Bulgarların yaşadığı yerler vardır ki, bunlar tarafımızdan ihmal edildiğinde başımıza gelen felaketlerle iyi bilinirler.”²³⁵ Bulgarlar erken X. yüzyıla kadar Volga'nın büyük bir bölümü üzerinde egemenlik kurmuşlardı. Kısa sürede hayvancılığa, tarıma ve zanaata dayalı çeşitlendirilmiş bir ekonomi geliştirdiler. Bununla birlikte Orta Asya ile kürk ticaretinde de canlanma yaşandı.²³⁶ Bulgar toprakları başkentleri Kazan yakınlarında birçok tüccar tarafından Volga Nehri üzerinden ulaşılabilen bir noktada bulunmasından dolayı yoğun biçimde ziyaret ediliyordu.²³⁷

Bulundukları bölge itibariyle Bulgarlar, Doğu Slavları ile birbirine coğrafi olarak uzaktılar. Bu nedenle daha geç tarihlerde temasta bulunabilmişlerdir. Bu iki kavim arasındaki temaslar ancak Slavlar Volga ve Oka Nehirlerini takip ederek güneye inmeye başladıklarında gerçekleşebilmiştir. Ancak Bulgarlar zamanla daha evvel Hazarlara tabi olan Burtasları ve Fin kabilesi olan Marileri (Çirmiş) kontrolü altına almayı başarmıştır. Daha evvel bahsedildiği üzere dönem içerisinde Burtaslar ellerinde önemli bir gücü bulundurmaktaydı. Bu gücün hâkimiyet altına alınması bölgedeki diğer güçler için önem taşıyordu. İbn Rüsteh Burtasların yönetimiyle ilgili şöyle der: “Bunları kontrol eden bir liderleri yoktur. Buradaki her bölgede aralarındaki anlaşmazlıkları karara bağlayan bir veya iki şeyh vardır.”²³⁸ Buradan yola çıkarak yönetimlerinde bir boşluk olduğu ve önce Hazarlar ardından Bulgarlar tarafından hâkimiyet altına alınmalarının güç olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak İbn Havkal: “Bunlar kalabalık ve kuvvetli oldukları için dağınık halde ağaç evlerde yaşarlar.”²³⁹ Şeklinde bilgi vermektedir.

Daha evvel Burtasların elinde 10.000 kişilik bir askeri kuvvet bulundurduğundan ve bu kuvveti talep etmeleri halinde Hazarların emrine verdiklerinden bahsetmiştik. Burtasların hâkimiyetini ellerinde bulundurmaları

²³⁴ *The Russian Primary...*, s. 55.

²³⁵ Jordanes, *The Gothic History*, s. 60.

²³⁶ Noonan, “Scandinavians in European...”, s. 137.

²³⁷ Thomsen, *The Relations Between...*, s. 10.

²³⁸ İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise...*, s. 159.

²³⁹ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 303.

Bulgarların bölgedeki bağımsızlığı açısından önemli bir adım gibi görülmektedir. Bununla birlikte Bulgarlar bölgedeki Fin kabileleri ile bağlantıya sahiplerdi. İbn Havkal'ın ifadeleri bu bağlamda önem arz eder. Ersâ'dan deniz yolu ile güneye inerek ticaret yapan yerel kabilelerden bahseden İbn Havkal, bu kabilelerin çoğunlukla “siyah samur, siyah tilki kürkleri, kurşun ve bir miktar civa”²⁴⁰ getirmelerinden ve bunların ticaretini yapmalarından söz eder. Burada altı çizilmesi gereken önemli bir husus da Bulgarların, Fin kabileleri üzerinde bir tür kontrol sahibi olmalarının onlar için önem arz ettiğidir. Öte yandan Bulgarların Aslar üzerinde de hâkimiyetlerinden söz edilebilir.²⁴¹ İbn Fazlan Bulgar Hükümdarının Eskill (Askal) adında bir vassalı olduğundan ve bu kişinin gayrimüslim olduğundan bahsetmektedir.²⁴²

Volga Bulgarları, bölgede bir diğer Türk devleti olan Hazar Kağanlığı'na tabiydi. Ancak müstakil bir devlet meydana getirebilmiş ileri bir siyasi unsur olmaları nedeniyle de iç işlerinde tamamen bağımsız bir yapıyı korumayı başarabilmişlerdi. Bulgarların Hazarlara tabi oluşu hususunda İbn Fazlan da şu bilgileri vermektedir: “Bulgarlar ve bütün komşuları Hazar Kağanına tabidirler. Ona itaat ederler.”²⁴³ Volga Bulgarları en azından VIII. yüzyılın ortalarına kadar Hazar Devleti'nin hâkimiyetini tanımışlardır. Ekonomik olarak Hazarlardan bağımsız hale gelebilmek için ise Hazar Devleti'nin denetimini elinde tuttuğu ticari rotaları kullanmama yoluna gitmeyi tercih ettiler. Böylelikle Yaik Nehri yoluyla Türkistan ile bir bağlantı kurmayı başardılar. Aynı zamanda Azak ve Karadeniz ile de Hazarların denetiminden ayrı olarak bir bağlantı kurabilmeyi amaçlıyorlardı. Bu hedeflerine de ulaşmış olacaktı ki zaman zaman Taurida'ya²⁴⁴ akınlar düzenlemekteydiler.²⁴⁵ Öyle ki 944'te Ruslar ile Bizans arasında yapılan antlaşmada, Bizans İmparatoru Bulgarların bölgeye saldırmaması için teminat istemekteydi.²⁴⁶

Volga Bulgarlarının ticari organizasyonlarından bahsetmek de konu açısından mühimdir. Ekonomik açıdan elde ettikleri gelirlerin kaynağı hususunda Bulgarlar, Hazarlar ile benzer özellikler taşımaktaydılar. Nitekim Bulgarların gelirleri, dış ticaret

²⁴⁰ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 305.

²⁴¹ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 226.

²⁴² Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 226.

²⁴³ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, (çev.: Ramazan Şeşen), Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul 2020, s. 90.

²⁴⁴ Günümüzde Kırım.

²⁴⁵ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 223.

²⁴⁶ *The Russian Primary...*, s. 76.

ve buradan elde edilen gümrük vergilerine bağlıydı. Hazar Devleti'nde olduğu gibi, Bulgarların topraklarına gelen mallardan devletin 1/10 oranında vergi talep etmekte olduğundan bahsetmiştik.²⁴⁷ Alınan vergilerden elde edilen gelir yalnızca dış ticaret ile sınırlı değildi. Bunun dışında Hükümdar, kendi halkından da belirli durumlarda vergi talep etmekteydi. Talep edilen vergilerden İbn Fazlan şu şekilde bahsetmektedir:

*“Bir kimse bir şey ekerse onu kendisi için hasat eder. Hükümdarın bundan hissesi yoktur. Yalnız her ev senede bir defa hükümdara bir samur kürk verir. Hükümdar askerlere herhangi bir yere akın yapmak için gönderir ve askerleri ganimet elde ederlerse bundan muayyen bir hisse alır.”*²⁴⁸

Bunun haricinde atlar da Bulgar ekonomisi ve kültürü açısından önem teşkil etmekteydi. Bu yüzdendir ki at, bir düğün merasiminin gerçekleşmesi durumunda hükümdara ödenecek vergilerden biriydi. Düğün tertip eden kişi hükümdara bir at ile birlikte ziyafete göre bir hisse ayırmakla da yükümlüydü. Ayrıca bal nebizi²⁴⁹ ve bozulmuş buğday²⁵⁰ ayırmalıydı.²⁵¹ Volga Bulgarları hem Kiev merkezli Rus devleti ile hem de daha kuzeyde diğer Rus şehirleriyle tarihi süreçte çok defa etkileşimde bulunmuş ve bunun sonucunda Rus devleti üzerinde kültürel ve siyasi alanlarda mühim etkiler bırakmışlardır.²⁵²

1.4.5. Bizans ile İlişkiler

Slavların Bizans ile ilişkileri özellikle Vistül bölgesi ve Karpat Dağları'nın doğu eteklerindeki ekonomik gelişmeler açısından önemliydi. Güney Slavları olarak adlandırılan grubun, Hristiyanlaşmış medeniyet ile kendi pagan akraba kabileleri arasında aracı bir rol üstlendiklerini belirtmek gereklidir.²⁵³ Bizans'ın ziraat ve sanayi alanlarında sahip olduğu bilgi, yaşadıkları ana coğrafyaya bu Slav kabileleri aracılığıyla iletildi. Bir başka aracı ise Slav topraklarında bulunan zanaatkarlardı. Bu gelişmeler beraberinde ekonomik merkezlerin kurulmasını da getirdi.²⁵⁴ Bu merkezlere örnek olarak Vistül'ün yukarısındaki Krakov havzasında ortaya çıkan ve

²⁴⁷ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 227.

²⁴⁸ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 61.

²⁴⁹ Baldan elde edilen şıra benzeri içki. Bkz: İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 113-114.

²⁵⁰ Burada bozulmuş buğdaydan kastedilen, buğdaydan imal edilen bir tür alkollü içkidir.

²⁵¹ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 61.

²⁵² Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 7.

²⁵³ Thomsen, *The relations Between*, s. 6.

²⁵⁴ Graebner, *The Role of...*, s. 32.

M.S. II. yüzyıla tarihlenen bir seramik üretim merkezi gösterilebilir. Yine Slav toplumunun madencilikle uğraşması, Swietokrzyskie Gory'de²⁵⁵ bulunan demir madenlerinden anlaşılmaktadır. Çıkarılan madenin Orta ve Doğu Avrupa'da büyük bir alanda alıcı bulması kaçınılmazdı ancak buna ek olarak bu madenin Bizans İmparatorluğu'na kadar ulaştığına dair kanıtlar bulunmaktadır.²⁵⁶

Slavların yaşadığı ana yurt olan Orta ve Doğu Avrupa'da yapılan arkeolojik çalışmalarda bulunan nesneler üzerinde yapılan analizler sonucunda, etkin biçimde ticaret yaptıkları düşünülen Slavların bir kısmının, Bizans eyaletlerine ait birçok ürünü edindikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Slav kültürünün gelişim sürecinde Bizans etkisinin de yoğun biçimde var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁵⁷ Bizans İmparatorluğu'nun Slavlar üzerindeki etkisi, metal ve seramiğin işlenmesinin yanı sıra tarım alanında da gözlenmektedir. İçerisinde özellikle ilkel tarım aletlerinin de bulunduğu demirden yapılmış aletlerin kullanımı, Bizans etkisiyle gerçekleşmiştir. Slavlarla karşılaştırıldığında oldukça gelişmiş konumda bulunan Bizans İmparatorluğu ile gerçekleşen temasların, daha ilkel konumda olan Slav topluluğuna sağladığı katkılar, gelişim süreci açısından oldukça kritik bir öneme sahiptir.²⁵⁸ Sosyal, ekonomik ve zirai alanda gerçekleşen ilerlemeler Slav toplulukları bünyesinde üretimin ve buna bağlı olarak ticaretin de ilerlemesine yol açtı.²⁵⁹ Bu gelişim ve kalkınma hareketi IV. ile VI. yüzyıllar arasında nüfusun da artmasına yol açtı. Bu da V. yüzyıldan itibaren yaşanan Slav göçlerinin sebeplerinden biriydi.

V. yüzyılda ve sonrasında görülmeye devam edildiği üzere, Bizans İmparatorluğu bu nüfus artışı ile birlikte kaynak arayışı içerisine girmiş olan kabileleri ve savaşçı grupları kendisine çeken bir mıknatıs gibiydi. Slavların Bizans eyaletlerine ilk saldırı girişimleri, VI. yüzyıl başlarında Balkan eyaletlerine yönelik oldu. 580'lerde, Thessalonike'den²⁶⁰ Atina'ya kadar Balkanlar'daki bir dizi şehir, Avar ve Slav saldırılarına maruz kaldı. Avarlar kuzeydeki düzlükleri hedef alırken, Slavlar dağlık yüksek bölgelerden ve orman örtüsünden faydalanarak güneye doğru saldırılar

²⁵⁵ Polonya'da, Kielce kenti yakınlarında bulunan bir sıradağ.

²⁵⁶ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 193.

²⁵⁷ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 20.

²⁵⁸ Greabner, *The Role of...*, s. 35.

²⁵⁹ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 193.

²⁶⁰ Günümüzde Selanik.

düzenlediler.²⁶¹ Slavların bu saldırılarını Bizans İmparatorluğu topraklarında Tuna'nın güneyindeki bölgeyi yurt edinmeleri takip etti.²⁶²

590'larda İmparatorluk, Tuna boyunca ve ötesinde başarılı sayılabilecek askeri seferler düzenledi ancak bu girişimler, bölgedeki durumu düzeltmedi. Ekonomide ciddi tedbirler alma zorunluluğu gündeme geldi. 588'de askeri ücretler %25 azaltıldı, bu da imparatorluğun doğu sınırında büyük bir isyana yol açtı.²⁶³ Slavlar zaman içerisinde farklı koşullar altında Baltık'ın güney sahillerine ulaştılar.²⁶⁴ Vistül Deltası'nın ağzından Kiev Körfezi'ne kadar olan bölgede V. ve VI. yüzyıllardan itibaren bir Slav yerleşimi söz konusuydu. Bazen bu yerleşkeler aşağı Elbe'ye kadar uzanıyordu. Bu coğrafya daha önce bahsettiğimiz Batı Slavlarının topraklarıydı. Batı Slavları VI. yüzyılın başlarından itibaren Baltık kıyısının büyük bir bölümünü ele geçirirken, Doğu Slavları ancak VIII. ve IX. yüzyıllarda Finlandiya Körfezi'nin doğu tarafına ulaştı.²⁶⁵

1.5. Doğu Slavları ve Göç Hareketleri

VI. yüzyılda Slavlar alt Dinyeper ve Karpatların aşağı bölgesinden kuzeye ve doğuya hareket etmeye başladı. Bir göç dalgası Slavları bugünkü Polonya havalisinden doğuya getirdi. Bu Slavlar, Doğu Slavları olarak adlandırılmaktadır.²⁶⁶ Doğu Slavları, diğer Slav kabileleri gibi kümülatif bir devlet anlayışını uzun bir süre benimseyemedi ve yaşadıkları bölge içerisinde birçok kabileye bölünmüş halde varlık gösterdiler. Doğu Slavları ve yaşadıkları bölgeleri tanımlayacak olursak; İlmen Gölü çevresinde Beloezero'da yaşayan Slovenler; Tuna Nehri'nin kuzey bölümü çevresinde Kriviçler; Tuna ve Vilyuy Nehirleri çevresinde Poloçanlar; Pripet ve Berezina sahalarında Dregoviçler; yine Dinyeper'in doğu kısmında bulunan sahada Derevliyanlar; Soj Nehri çevresinde Radimiçler; Desna Havzasında Severyanlar; Oka Nehri'nin çıkış noktasının bulunduğu sahada Vyatiçler; Batı Bug Nehri'nin başladığı nokta çevresinde

²⁶¹ Peter Sarris, "The Eastern Roman Empire (306-641)", *The Oxford History of Byzantium*, Oxford University Press, (Ed.: Cyrill Mango), New York 2002, ss. 19-71, s. 51.

²⁶² Vernasky, *A History of...*, s. 26; Greabner, *The Role of...*, s. 35.

²⁶³ Sarris, "The Eastern Roman...", s. 51.

²⁶⁴ Greabner, *The Role of...*, s. 35.

²⁶⁵ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 194.

²⁶⁶ Noonan, *Scandinavians in European...*, s. 137.

Bujanlar; ve son olarak yukarı Dinyester Havzası'nda Vollyanlar yaşamaktaydılar.²⁶⁷ Bu kabileler Doğu Slavları olarak bu bölgelerde varlık göstermekteydiler.

Doğu Slavlarının günümüz Rusya sınırları içerisinde etkin bir güç haline gelmeleri, kendi bölgelerinden çıkarak Dinyeper Nehri'ni takip ederek, kuzeye doğru göç etmeye başlamaları ile mümkün oldu.²⁶⁸ Göçleri sırasında yerli Baltık ve Fin unsurları yurtlarından çıkardılar, yok ettiler veya asimile ettiler. Rusya'nın güneyindeki verimli toprakları terk ettiklerinde, tarım alanındaki ekonomik faaliyetlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Göç ettikleri bu ormanlık bölgede sadece tarımla hayatta kalabilmek kolay değildi, bakir ormanları yalnızca ateş ve balta kullanarak temizlemek zorunda kaldılar.²⁶⁹ Bu yeni vatanlarında topraklar daha az verimliydi. Büyüme mevsimi daha kısa sürüyordu ve tohumlar da düşük verimliydi. Kışlar çok uzun ve soğuk, yazlar ise kısa ve kuraktı. Çiftlik hayvanları kışın ahırda tutuluyordu, bu da halihazırda az olan hasadın büyük bir kısmını tüketiyordu. Ancak ormanlık bölgenin de kendine göre faydaları vardı. Ağaçlar ev yapımı için malzemeleri ve ısınmak için yakıtı sağlıyordu. Birçok çeşit meyve, akarsular ve dolayısıyla balık vardı. Yiyecek ihtiyacını karşılamak ve kürk için avlanan hayvanlar boldu. Bunlar hem takas usulü ile gerçekleştirilen ticarete hem de vergi ödemelerinde kullanılıyordu. Doğu Slavları yerleşik bir tarım toplumundan ziyade hem çiftçi hem de avcı-toplayıcı bir toplumdur.²⁷⁰ Bu hareketleri dolayısıyla Doğu Slavlarının, Rus Devletinin temelini atan unsurlardan biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çevrelerindeki siyasi unsurlara ayak uydurabilmelerinin, bölgedeki varlıklarını sürdürebilmeleri için zaruri olduğuna kanaat getirmiş olmalıdırlar. Bu etkileşimler elbette bir devletleşme sürecinin başlamasını da hızlandırmıştır.

1.5.1. Fin-Ugor Kabileleri ile İlişkiler

Doğu Slavları olarak tarif edilen kabileler, doğu istikametinde Pripet Havzası'ndan ilerlemişler ve kaçınılmaz olarak Fin unsurlarıyla karşılaşmışlardır.²⁷¹ Göçebe halde yaşayan Doğu Slavlarının kuzeye doğru gerçekleştirdikleri göç hareketi sonucu, Fin-Ugor kabileleri ile karşılaşmaları ile bir kolonileştirme ve işgal durumu

²⁶⁷ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 6.

²⁶⁸ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 20; Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 8.

²⁶⁹ George Vernadsky, *A History of Russia*, 6. Baskı, Yale University Press, Michigan 1969, s. 20.

²⁷⁰ Noonan, *Scandinavians in European...*, s. 137.

²⁷¹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 7.

ortaya çıkmıştı.²⁷² Finlerin devlet yapısı ve hâkimiyet anlayışı, Doğu Slavlarından pek de farklı değildi. Finler de birçok kabileye bölünmüş halde, dağınık biçimde yaşamaktaydılar.²⁷³ Fin menşei unsurlar ve yaşadıkları bölgelerden bahsedecek olursak, günümüz Estonya bölgesi içerisinde Çud ve Estler bulunmaktaydı. Neva bölgesinde Vodlar, yine günümüz Finlandiya sınırları içinde Suomlar, Yukarı Volga bölgesinde Vesler bulunmaktaydı. Özellikle Ves kabilesi hakkında, kroniklerde ve Arap coğrafyacıların eserlerinde önemli bilgilere rastlamaktayız. Jordanes tarafından VI. yüzyılda yazılmış olan *Getica*'da Ves kabilesinden bahsetmektedir. Onları tanımladığı isim tam olarak "Vasina"dır. Bu kabilenin kısa bir süre için Gotların egemenliğine girdiğinden bahsetmektedir.²⁷⁴ İbn Fazlan tarafından yazılmış olan *seyahatnamede* de yine Ves kabilesinden "Visü" adıyla bahsedilmektedir. İbn Fazlan'ın eserinde Visü için: "...Hükümdar ülkesinin (İtil Bulgarlarının toprakları) yaya yürüyüşüyle üç aylık kuzeyinde Visü denen bir kavim bulunduğunu, onların ülkesinde gecenin bir saatten kısa olduğunu söyledi."²⁷⁵ şeklinde bir tanımlama bulunmaktadır. Bu ifadeden, onların Rusya coğrafyasının kuzeyinde Ladoga gölü civarında konumlandıklarını, ancak güneyde bulunan Türk kökenli kavimlerle irtibatlarının olduğunu anlaşılmaktadır.

Visü kabilesi hakkında bilgileri bir başka coğrafyacidan, Ebu Hamid Muhammed el-Gırnati'den almaktayız. Müellif Visü kabilesini Bulgarların kuzeyine yerleştirmektedir.²⁷⁶ Yukarı Volga bölgesi ile Klyazma Nehri arasında kalan sahada Meryalar, son olarak Klyazma ve Moskova Nehirlerini içine alan sahada Murom ve Meşçerler yaşamaktaydı. Murom Kabilesinin nesli uzun zaman önce tükenmiştir ancak ismi hala Oka Nehri üzerindeki eski bir şehir olan Murom ile varlığını sürdürmektedir. Varlıklarını sürdürememiş olan Fin kabileleri arasında belki de en önemli olanı Meryalardı. 1851 ile 1854 yılları arasında Rus arkeolog Kont A. Uvarov, Meryaların bir zamanlar yaşamış oldukları bölgede araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalar kapsamında 7729 höyük açılmış ve gömülerde ölen kişilerle birlikte gömülen ev eşyaları, süs eşyaları gibi malzemelerin yanı sıra silah olarak yalnızca

²⁷² Herrmann, "The Northern Slavs", s. 194.

²⁷³ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 41.

²⁷⁴ Jordanes, *The Gothic History*, s. 84.

²⁷⁵ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 59.

²⁷⁶ Ebu Hamid Muhammed el-Gırnati, *Gırnati Seyahatnamesi*, 4. Baskı, (çev.: Fatih Sabuncu), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, s. 191.

balta ve mızrak bulunmuştur²⁷⁷ Bu bağlamda İslam müelliflerinin eserlerinde de aynı bilgilerin mevcut olması dikkate değerdir. Nitekim, Mervezi eserinde Slavların kullandıkları silahlar hakkında: “Silah olarak harbe²⁷⁸, mızrak ve mükemmel kalkan kullanırlar.”²⁷⁹ Şeklinde bilgi verir ancak bu silahlar arasında kılıçtan bahsetmez. Yine bir başka müellif İbn Rüsteh de bu hususta şu bilgileri vermektedir: “Mızrak, kalkan ve ok dışında silaha sahip değiller.”²⁸⁰ Yazarı anonim olan ve X. yüzyılda yazılan *Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip* adlı eserde, Slavların kullanmakta oldukları silahlar için: “Onların silahları kalkan, harbe ve mızraktır.”²⁸¹ şeklinde bilgi verilmektedir.

Diğer Fin kabileleri ise Sura Havzasında Mordvalar; Volga Nehri'nin batı sahasında, Ural Dağları'na kadar olan bölgede Çirmiş (Mari), Votyak (Ar) ve Perm kabileleri yaşamaktaydı. Çudlar Sukhana ve Tuna arasına yerleşmişlerdi. Ziryanlar ise Viçegda Havzası ile Ural Dağları arasındaki bölgedeydiler. Fin kavimleri yaşamlarını sürdürdükleri saha bakımından birbirlerinden uzakta bulunmaktaydılar. Hayatlarını esas olarak avcılık faaliyetleri ile sürdürmekteydiler.²⁸² Yerleşmiş oldukları bölge ise coğrafi şartlar bakımından sık ormanlıklar ve bataklıklar ihtiva ettiğinden, izole bir hayat sürmekteydiler.²⁸³ Bu grubun elinde coğrafi konumları vesilesiyle önemli bir avantaj ortaya çıkıyordu. Orta Asya ve yakın Doğuya açılan önemli ticaret yolları, bu topluluğun yaşadığı coğrafyadan geçmekteydi. Yine hem Volga hem de Dinyeper rotaları da buradan, Neva Deltası'nın alt kısmı, Ladoga Gölü ve Volkhov ile İlmen Nehirlerinden başlıyordu. Bu yollar vesilesiyle bölgede bulunan Straja Ladoga, Beloezero ve Novgorod şehirleri, bahsedilen ticaret dolaşım ağının kuzey ayağının baskın merkezleri haline geldi. Kriviçlerin Peipus Gölü'ne doğru genişlemeleri ve bununla birlikte Izborsk ve Pskov'un kuruluşuyla bu oluşumlar Doğu Slavları için Baltık'a ulaşım noktası haline geldi.²⁸⁴

Tarih öncesi dönemlerden itibaren Fin-Ugor kabileleri hem izole bir yaşam tarzı benimsemiş hem de belki de bu yaşam tarzının bir getirisi olarak çevre

²⁷⁷ Thomsen, *The Relations Between*, s. 11.

²⁷⁸ Kısa bir tür mızrak.

²⁷⁹ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 114.

²⁸⁰ İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise...*, s. 162.

²⁸¹ *Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, s. 119.

²⁸² Vernadsky, *A History of...*, s. 24.

²⁸³ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 7; Vernadsky, *A History of...*, s. 24.

²⁸⁴ Herrmann, “The Northern Slavs”, s. 194.

topluluklardan daha geride bir medeniyet halinde kalmışlardır. Bu şartlar altında Slavlarla karşılaşan Fin kabileleri, mümkün olan iki seçenek ile baş başa kalmışlardır; Slavların önünden çekilerek işgallerine izin vermek yahut bulundukları bölgede kalarak Slavlarla karışmak.²⁸⁵ Bunun sonucunda bu iki halktan daha farklı etnik kimliğe, kültüre ve siyasi anlayışa sahip bir halk ortaya çıktı.²⁸⁶ Slav ve Fin unsurlarının birbirlerine karışarak bu bölgede yaşamaları VII. yüzyıla kadar devam etti.²⁸⁷ Bilhassa Kriviçler onları IX. ve X. yüzyıllara kadar zaman zaman ilhak etmişlerdi. Doğu Slavlarının göç hareketiyle oluşan bu yeni etnik grubun yapısı günümüze kadar temel anlamda aynı kalmıştır.²⁸⁸

1.6. Değişen Toplum Yapısı

Slavlar, Baltık ve Fin kabileleri, kuzey ve batı Avrupa'nın siyasi ve kültürel gelişiminde, üzerlerine düşen biçimde ve çıkarlarına hizmet ettiği şekilde farklı roller üstlendiler. Bunun yanında Batı Slavları arasında yönetim biçimi ve siyasi durum bağlamında mühim iç değişiklikler yaşanıyordu. Bu değişimle birlikte eski kabile gelenekleri de yerini bir askeri demokrasiye bıraktı. Böylelikle kabile şefleri ve soyluların kişisel güç alanları da ortaya çıkmaya başladı. Kişisel güç alanı demek, kişisel bir askeri gücü elinde tutabilmek, korunaklı topraklara ve daha önemlisi kalelere sahip olabilmek demektir. Bu güç ile elde edilen servet de yine bir tekelerde toplanıyordu. Bunu dengeleme görevi ise söz hakkı bulunan özgür çiftçilere düşüyordu. Böylelikle bu dönemin toplumsal yapısında ortaya çıkan en önemli özellik, bu savaşçı-çiftçi toplum anlayışının ortaya çıkması oldu. Esirler ve köleler gibi toplumun daha düşük sosyal tabakaları ise bu soylu tabakaların mülklerinde çalışıyordu. Kabilenin lideri Knez yahut Knjaz olarak bilinirdi. Daha sonraki liderlerin unvanları da yine bu kökten gelmekteydi.²⁸⁹

Devlet yapılanması ve siyasi olgunlaşma sürecine gelindiğinde ise daha sonraki bölümlerde daha geniş biçimde ele alınacağı üzere, Slavlar güneyde Hazar ve kuzeyde İskandinav komşularının aksine bir devlet anlayışına oldukça geç sahip olabilmişlerdir.²⁹⁰ Özellikle VI. ve VIII. yüzyıllar arasında siyasi faaliyetler

²⁸⁵ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 7.

²⁸⁶ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 194.

²⁸⁷ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 7.

²⁸⁸ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 194.

²⁸⁹ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 194.

²⁹⁰ Vernadsky, *A History of...*, s. 24.

yürütmedikleri bilinmektedir. Ancak bahsedilen bu komşu devletlerin etkisi ile bir devlet anlayışı edindikleri söylenebilir.²⁹¹ Bu devletleşme hareketi bilhassa Hazar tesirinin de yoğun olduğu Kiev sahasında görülüyor. PVL’de geçtiği üzere bu bölgede bir devlet kurulması direkt olarak İskandinav tesiri ile mümkün olmuştur.²⁹² Bu İskandinavlardan özellikle İsveç bölgesinden gelen ve Vareg-Rus adıyla kaynaklarda kendisine oldukça geniş bir yer edinen hırslı ve maceraperest halk, burada uzun bir süre siyasi faaliyet göstermiştir.

1.6.1. Zanaat

Güney ile temaslar gelişmişlik düzeyi bakımından Slavlara belirgin bir avantaj sağlamıştı. Özellikle VI. yüzyılda görülmeye başlanan buğday yerine üç yılda bir çavdar yetiştirme yeniliği, daha verimli olması sebebiyle Slav tarımında önemli bir istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Baltık bölgesinde hâkim olan iklim koşullarında özellikle çavdar, gerçekten de buğdaya nazaran daha güvenilir bir üründü. Çavdar muhtemelen İskandinavya’ya da IX. ve X. yüzyıllarda bu bölgeden tanıtılmıştı. Güneyde demir cevherinin çıkarılması ise III. yüzyıldan itibaren Baltık çevresinde oldukça yaygınlaşmıştı.²⁹³ Demir madenine sahip olmak, orak, tırmık, balta, kürek ve saban uçlarına sahip olmak demekti ki bu araçlar, bölgede yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında bol miktarda bulunmuştur. Batı Slavlarının topraklarıyla birlikte Norveç ve İsveç’te de bulunan demirden yapılma araçlar genellikle balta ve orak formundaydı.²⁹⁴ Atların kullanımının da var olduğunu bölgede bulunan koşum gibi araçların varlığından anlıyoruz. Ancak hayvanları ehlileştirmek ve buradan hareketle onları üretimin çeşitli safhalarında kullanmak fikri onlara oldukça geç ulaşmış gibi görünmektedir. Atlar hem ziraat alanında saban çekmek amacıyla hem de soğuk iklim dolayısıyla kar üzerinde kullanımı yaygın olan ve yük taşımak için kullanılan kızakları çekmek amacıyla kullanılıyordu. Slavlar atların kullanımını yüksek derecede kolaylaştıran koşumu da çevrelerinde yaşamakta olan göçebe kavimlerden almış olmalıydılar. Bu kavimler kuvvetle muhtemel çevrelerinde bulunan Türkler ve Cermenlerdi.²⁹⁵ Bu koşumlar en geç IX. yüzyılın başlarında İskandinavlar tarafından

²⁹¹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 11.

²⁹² *The Russian Primery...*, s. 59-60.

²⁹³ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 42.

²⁹⁴ Herrmann, “The Northern Slavs”, s. 195.

²⁹⁵ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 10.

da bilinmekteydi.²⁹⁶ Ormanlık alanda yaşamalarının bir sonucu olarak kereste imalatı ve ahşaptan çeşitli eşyaların yapımı da bölgede icra edilen bir diğer zanaat koluydu. Hayvanları ehlileştirme meselesinin aksine bölgede dokuma ve kumaş imalatı oldukça erken dönemlerde başlamıştı. Bu kumaşlar çoğunlukla keten ve kenevirden imal edilmekteydi.²⁹⁷

Coğrafyada başka önemli değişimler de yaşanıyordu. Ticaretin bir çeşidi olan takas yöntemi ile, yerel hammadde karşılığında diğer toplumlardan ürün alabilmek amacıyla üretim yapılmıyordu. Bu üretimin yoğunlaştığı merkezler de yine ticari bağlamda öne çıkıyordu. Demirin çıkarılması ve işlenmesi faaliyetlerinin yanı sıra tuz madenleri ve tuzun işlenmesi VII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başladı. Tuz endüstrisinde en önde gelen bölge aşağı Persenta'daki Kolobrzeg idi. Diğer merkezler ise Mecklenburg ve doğu Holstein olarak sıralanabilir. Değirmen taşı ocakları da bulunmaktaydı. Gemi yapımı için gerekli olan katranın da bölgedeki arkeolojik çalışmalar ile bilhassa sahil kesimlerinde üretildiği ortaya çıkmıştır. Geniş ve sık ormanlar bal ve balmumu üretimi için gerekli alt yapıyı sağlamış, bu ormanlarda yaşamakta olan kürklü hayvanlar da kürk ihtiyacı açısından kaynak oluşturmuştu. Bu ürünler yalnızca yerel ihtiyacı değil, Batı Avrupa ve Araplarla sürdürülen ticarete ürün ihtiyacını da karşılıyordu. Yine bu bölgeden çıkan kehribarın işlenmesi de ekonomik açıdan önemliydi.²⁹⁸ Toplumsal yapıda üst sınıfı oluşturan kabile liderleri ve soylular da bu ürünlerin çıkarılarak işlenmesi ve dağıtımı hususunda organizasyonu sağlayarak servet elde etmişlerdi. Bu ticari organizasyonun en önemli enstrümanları ise surlar ve korunaklı kalelerin inşasıyla ürünlerin toplanma noktalarının tayin edilmesi ve ticaret kasabaları ile pazarların kurulmasıydı.²⁹⁹

1.6.2. Mülkiyet Anlayışı

Slavlar kabileler halinde yaşıyor ve her kabile kendi liderine tabiiyet bildiriyordu. Bu kabilelerin ellerinde bulundurdıkları arazi de buradaki ailelerin mülkü sayılıyordu. Her ailenin kendisine ait ekip biçtiği, ihtiyacına göre kullandığı bir toprağı vardı.³⁰⁰ Bu hususta PVL'den edinilen bilgiye göre: "...her biri, kendi

²⁹⁶ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 195.

²⁹⁷ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 10.

²⁹⁸ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 196.

²⁹⁹ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 197.

³⁰⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 11.

topraklarında klanıyla birlikte yaşayarak kendi ailesini yönetirdi.”³⁰¹ cümlesinden de anlaşılacağı üzere, şahsi mülkiyet anlayışlarının var olduğunu anlıyoruz. Yine ailelerin ellerinde bulunan arazilerin dışında tüm kabilenin ortak mülkü sayılan ormanlık araziler ve meralar bulunmaktaydı. Ancak bu ormanlık arazilerde ve meralarda şahsi mülkiyet anlayışı, her ailenin kesmeyi ve kullanmayı planladığı ağaca yahut bal toplamayı düşündüğü kovana bir damga koyarak hak iddia etmesi şeklinde gerçekleşiyordu.³⁰² Yine bu ortak olarak kullandıkları ormanlık arazilerde diledikleri gibi avlanmaları da şahsi hakları içerisindeydi. Acil bir durum gerçekleşmesi ve özellikle dış saldırıya maruz kalınması durumunda da müstahkem yerleşim alanları inşa ediliyordu.³⁰³

1.6.3. Slavlarda Şehirleşme

Slav kabilelerinin yaşamlarını idame ettirmek için sürdürdükleri kaynak arayışı meselesi onları yalnızca iç unsurlarla karşı karşıya getirmiyordu. Aynı zamanda bölgedeki Türk ve Cermen unsurlara karşı kendilerini savunma ihtiyacı doğuyordu ve bunu sağlamak Fin kabileleri ile münasebetleri kadar kolay olmayacaktı. Kaynaklarını korumak amacıyla aldıkları en önemli ve en bilindik tedbirlerin başında müdafaa kampları (Palisad) ve müstahkem kaleler ile bunların içerisinde bulunduğu Gorodische’yi inşa etmeleri gelmektedir.³⁰⁴ Palisad savunma sistemi; toprağa çakılan iki metre yahut daha fazla uzunluktaki kazıkların üzerine kalkanların yerleştirilerek, kurulan askeri kamp çevresinde güvenlik sağlama amacıyla geliştirilen bir sistemdir.³⁰⁵ Bu noktada Palisad sisteminin Hazarlarda da var olduğunu belirtmek adına bir parantez açmak gereklidir. İbn Fazlan, seyahatnamesinde Hazarların savunma sistemleri ile ilgili şu şekilde bilgi vermektedir:

³⁰¹ *The Russian Primary...*, s. 54.

³⁰² Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 11.

³⁰³ Slavlar “Gorodische” adı verilen duvarlarla çevrili dairesel, oval, dörtgen ve üçgen kaleler inşa ettiler. İç kısım, yatay surlarla bölünmüş bir banliyöydü. En yüksek terasta bir avlu, bir tapınak ve savunma kuleleri bulunuyordu. Banliyöde, şehir ve çevresindeki bölgeden gelen nüfusun yerleşimleri vardı. Bazı durumlarda, Gorodische uzun hatlar halinde basit hendekler ve kesitlerle, "yılan sur" olarak adlandırılan, özellikle Bohemya, Polonya ve Rusya’da araştırılan yapılarla karakterize edilmiştir. Bkz: Irena Cvijanovic, “The Typology of Early Medieval Settlements in Bohemia, Poland and Russia”, *The Wold of the Slavs*, (Ed.: Srđan Rudić), Istorijski institut, Belgrade 2013, s. 290.

³⁰⁴ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 9.

³⁰⁵ Cvijanovic, “The Typology of...”, s. 290.

“Onların adetlerinden biri de şudur: askerler bir sefere çıktıklarında her biri yanında ilgin ağacından ikişer arşın boyunda kazık bulundurur. Bir yerde konaklamak için inince her biri bu kazıkları kendi hizasında yere çakar. Sonra kalkanlar bunlara dayanır. Böylece bir saatten daha az bir zamanda karargâhın etrafı surlarla çevrilmiş olur. Hiç kimse onlara baskın yapamaz.”³⁰⁶

Özellikle İskandinavlar Slav topraklarını iyi tanıyordu. Onlar, Doğu Slavlarının topraklarına “Kaleler Ülkesi” (Gardarike) diyorlardı. Bu tanım özellikle Baltık’ın güneyindeki Slav toprakları için kullanılmaktaydı.³⁰⁷ Bu kaleler nüfusun en yoğun bulunduğu yerleşim merkezleri olmalarının yanı sıra ekonomik merkezlerdi. Kalelerin etrafında yerleşim alanları toplanmaktaydı. Bazı yerleşim yerleri beş ile yirmi beş köy arasında değişen bir kapasiteye sahipti. Bu yerleşim yerlerinin sakinleri özellikle ortak ekonomik ilişkiler dolayısıyla bir araya gelmişlerdi.³⁰⁸ Bu alanlar coğrafi olarak etrafı sık ormanlarla çevrili değişen büyüklükteki tarıma elverişli açıklıklar olarak tanımlanabilir. Slavların sahip oldukları bu kaleler İslam coğrafyacılarının eserlerinde de kendine yer edinmiştir. Hududü’l Alem’de bu hususla ilgili olarak: “[Slavların] Çok sayıda hisar ve kaleleri vardır.”³⁰⁹ şeklinde bilgi verilmektedir. Benzer bir şehirleşme modeli İskandinavya’da da bulunuyordu. Ancak İskandinavlarda sosyal ve ekonomik organizasyonun pek bir önemi yoktu. İskandinav toplumları, her bireyin veya aile üyesinin sürekli olarak ait oldukları toplum karşısında kendi pozisyonunu savunmak zorunda olduğu açık ekonomik sistemlerdi.³¹⁰

Slav ve Baltık kabilelerine ait olduğu tespit edilen birkaç kale üzerinde arkeolojik çalışmalar yapılmış ve işlevleri bu şekilde anlaşılabilmektedir. Görülen o ki, farklı kaleler farklı işlevler için kullanılmaktaydı. En eskiye tarihlenenler kabile merkezleriydi ve sığınak amacıyla kullanılıyordu. Neustrelitz yakınlarındaki Feldberg, Pomeranya ve Mecklenburg’da bu tür kalelere örnek olarak gösterilebilecek buluntular meydana çıkmıştır. Beş hektarlık bir alanda kurulmuş olan Mecklenburg’daki kale ve çevresindeki yaşam alanının kapasitesi bin kişiye kadar çıkabiliyordu. Çevresindeki

³⁰⁶ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 112.

³⁰⁷ Rafn, “Connection of the...”, s. 203.

³⁰⁸ Herrmann, “The Northern Slavs”, s. 197.

³⁰⁹ *Hududü’l Alem Mine’l-Meşrik İle’l-Mağrip*, s. 119.

³¹⁰ Lotte Hedeager, “Warrior Economy and Trading Economy in Viking-Age Scandinavia”, *Journal of European Archaeology Archive*, C. 2, S. 1, s. 132.

evler de surlar ile korunan bir alanın içerisinde sıralar halinde inşa edilmişti.³¹¹ Bu ilkel ancak korunaklı yapı içerisinde bir mabet, su kaynağı ve bir liman da bulundurmaktaydı. Kalelerin ana fonksiyonlarından biri muhtemelen madencilik havzaları ve altın yataklı nehirlerin korunmasıydı.³¹²

Bu tür kaleler yalnızca 600 ile 800 yılları arasındaki dönemde inşa edilmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde bu yapılar yerini, soylulara tahsis edilmiş olan yeni kale biçimine bırakmıştır. Bunların haricinde bir başka kale türü daha bulunmaktaydı. Bu kaleler bahsettiğimiz diğer iki türün bünyesinde birleştiği yapılardı. Bir başka deyişle hem kabile liderinin sarayı hem de bir sığınak olarak kullanılıyordu. Niederlausitz'deki Tornow'da bu tür bir kale ve çevresinde kaleyle ilişkilendirilen bir köy bulunmuştur. VIII. yüzyıla tarihlendirilen bu kale daha sonraları bir soyluya hizmet vermesi amacıyla değiştirilmişti. Ana bina, burada yaşayan soylunun refakatçileri için on dokuz adet depo odasına çevrilmişti.³¹³ Kale çevresinde yaşayan çiftçiler ürünlerini bu depolara getirip bırakırlardı. Kazılar esnasında ahşap sandıklarda kil ve seramik kaplarda ve çuvallarda saklanan yetmişten fazla tahılın kalıntıları bulunmuştur. Daha sonraki bir tarihte soyluların kalesi köyün önünde yeniden inşa edilmiştir. Kalenin kendisi ise harabe halinde bırakılmıştır.

Obodritlerin hükümdarlarının kalesi Wisamar yakınlarındaki Mecklenburg'da bulunmaktaydı. Bu adın anlamı her dilde aynıdır: "Büyük Kale". Bu kale gerçekten de bütün Baltık kıyısındaki en büyük Slav savunma yapılarından biriydi. Kraliyet sarayı olarak kullanımının yanı sıra bu ve bu türden kaleler içerisinde hükümdarların savaşçıları için konaklama, çiftlik binaları, ahırlar ve silah, süs eşyaları gibi ürünlerin üretimleri için atölyeler bulunduruyordu. Bu tür korunaklı ve surlarla çevrili fethedilmesi güç kalelerin inşa edilmesi Slav kabileleri için bir gereklilikti. Nitekim ana yollar boyunca bulunan kalelerin kritik işlevi, trafiği, yerleşimleri veya nehir geçişlerini güvence altına almaktır.³¹⁴ Hükümdarların hazineleri de dahil olmak üzere

³¹¹ Arkeologların Moravya'da (örneğin, Mutjenice veya Najdek) ve Kiev bölgesinde kazı yaptıkları tüm konutlar başlangıçta toprağa kazılmış küçük sığınaklardı. Daha sonra, zemin seviyesine kazılmış bir çatı ile dikdörtgen bir kulübe tipi ortaya çıktı, Aileler artık geniş, ortak evlerde değil, VII. ile IX. yüzyıl dönemine ait kazılarda gösterildiği gibi, yan yana inşa edilmiş ayrı evlerde yaşıyordu. Bkz: Cvijanovic, "The Typology of...", s. 291.

³¹² Dejan Bulić, "The Fortifications of the Late Antiquity and the Early Byzantine Period on the Later Territory of the South-Slavic Principalities, and Their Re-occupation", *The World of the Slavs*, (Ed.: Srđan Rudić), Istorijski institut, Belgrade 2013, s. 148.

³¹³ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 197.

³¹⁴ Bulić, "The Fortifications of...", s. 149.

değerli olan her şey bu kalelerde saklanıyordu. Slavlar defalarca İskandinavya'dan gelen savaşçı grupların saldırısına uğramıştı.³¹⁵

Rimbert tarafından, Danimarka ve İsveç'e misyoner olarak giden Aziz Ansgar'ın³¹⁶ hayatı üzerine yazılan Vita Ansgarii'de de İskandinavlar tarafından Slav toplulukları üzerine gerçekleştirilen saldırılar kaydedilmiştir. Bunlardan ilki şu şekildedir:

*“Kura çekimi sonucunda gitmeleri gereken bir şehir belirlediler. Bu şehir Slav toprakları sınırında bulunan uzak bir yerdeydi. Danimarkalılar bunun göklerden gelen bir emir olduğuna inanarak, doğrudan bu şehre gitmeye karar verdiler. Şehirde sakin ve huzurlu bir yaşam süren insanlara ani bir baskın düzenleyerek, silah zoruyla çok sayıda ganimet ve hazineyi ele geçirdiler ve evlerine döndüler.”*³¹⁷

Metnin bu kısmından yapılan baskının ani oluşu ve Danimarkalıların bu saldırıyı gerçekleştirme nedeninin toprak ele geçirmek ve fethetmek amacıyla değil de yalnızca ganimet için yapıldığını tespit etmekteyiz. Kronikte yer alan bir diğer saldırı ise daha önce İsveç'e bağlı olan, ancak sonrasında bağımsızlığını ilan eden Cori (Kurland) adındaki halkın üzerine yine Danimarkalılar tarafından gerçekleştirilmektedir: “Danimarkalılar bunun [Slavların bağımsızlıklarının] farkına vararak büyük bir filo topladılar ve bu ülkeye gitme kararı aldılar. Halk onlara cesurca direndi...[Slavlar] Zafer elde ettiler ve Danimarkalıların yarısını katlettiler. Gemilerini yağmalayarak onlardan altın, gümüş ve çok sayıda ganimet elde ettiler.”³¹⁸ Bu hadisenin hemen üzerine bir başka saldırı daha gerçekleşti. Bu saldırı, Danimarka tarafından gerçekleştirilen baskının başarısızlığından haberdar olarak tekrar harekete geçen İsveçliler tarafından gerçekleştirildi. Ancak kroniğe göre İsveçliler de dokuz gün süren bir çatışmanın ardından bölgeden mağlubiyetle ayrıldılar.³¹⁹

Görülen o ki İskandinav toplulukları Slav kabileleri üzerinde ganimet elde etmek için bir yarış içerisindeydi. Kaynaklarının kısıtlılığı açısından bakıldığında

³¹⁵ Hermann, “The Northern Slavs”, s. 198.

³¹⁶ Aziz Ansgar'ın Danimarka'ya olan yolculuğu hakkında Adam of Bremen; “Ancak, onların vahşi zalimliği nedeniyle herkesin kaçındığı bu insanlara gidecek bir vaiz kolayca bulunamadığından, Aziz Ansgar... ‘Hapishaneye veya ölüme gideceğini’ beyan ederek Danimarka'ya gitmiş ve orada iki yıl geçirmiştir.” Bkz: Adam of Bremen, *History of the...*, s. 22.

³¹⁷ Anskar, *The Apostle of...*, s. 68.

³¹⁸ Anskar, *The Apostle of...*, s. 96.

³¹⁹ Anskar, *The Apostle of...*, s. 97.

İskandinavların bu gibi saldırıları daha çok anlam kazanmaktadır. Nitekim Slav toprakları uzunca bir süre onların sömürüsüne maruz kalmıştır. Bu örnekler elbette arttırılabilir ancak buradan hareketle Slavların yalnızca kalelerinde oturarak kendilerine karşı gerçekleştirilecek bir saldırıyı bekledikleri de düşünülmemelidir. Örneğin Obodritler, Hedeby gibi önemli İskandinav şehirlerine ulaşabiliyorlardı. X. yüzyılın sonunda ise Hedeby’ye saldırarak şehri yıktılar.³²⁰ Ancak Slavlar ile İskandinavlar arasındaki savaş hali, ilişkilerinin yalnızca bir kısmıydı. Öte yandan ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler çok daha büyük bir öneme sahipti. İskandinav ve Slav tarihleri, çeşitli temaslar dairesinde sıkı bir biçimde birbirlerine bağlıdılar. Özellikle kıyı bölgesindeki Slavlar ve İskandinavlar arasındaki ilişkilerde ticaret ve takas merkezi bir rol oynadı. Bu da İskandinav stiline sahip yerleşim yerlerinin Slav kabilelerine ait bölgelerde kurulmasına yol açtı. Ayrıca Slav soyundan gelen zanaatkarlar ve tüccarlar, Danimarka ve İsveç pazarlarıyla yakın ilişki içinde bulunuyor yahut direkt bu bölgelere gelip yerleşiyorlardı.³²¹

Slavların özellikle kuzeyde, dışarıdan gelen saldırılara karşı korunmak amacıyla inşa ettikleri kaleler hakkında bilgi verdik. Ancak şehir olarak adlandırılacak bir oluşumun Slavlar arasında bilhassa Doğu Slavları olarak bahsedilen etnik grup tarafından, muhtemelen çevredeki diğer halklardan etkilenecek temelini atmış olmaları muhtemeldir. Yine Slavlar kendileri tesis etmeseler dahi dışarıdan topraklarına gelen diğer etnik grupların tesis ettikleri şehirlerde IX. yüzyıl ortalarına doğru yaşamaya başlamışlardır.³²² Bir müddet sonra Doğu Slavlarından her bir kabile başka bir şehir oluşumu içerisinde yaşamaya başlamıştır. İlmen Gölü çevresinde yaşayan Sloveneler, Novgorod’da ikamet ediyorlardı. Kiev’de çoğunlukla Polyanlar yaşamaktaydı. Çernigov’da Severyanlar bulunuyordu. Lübeç’te Radimiçler ve Polotsk ve Smolensk’de Kriviçler yaşıyordu.³²³ Bu ismi zikredilen şehirlerin kimler tarafından ne zaman kurulduğu araştırmacılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Yine de bu şehirlerin tam olarak IX. ve X. yüzyıllarda İskandinavya’dan Bizans’a değin devam eden uzun bir nehir yolu-ticaret ağı üzerinde bulunuyor olması tesadüf olmasa gerektir. Bu şehirlerin İskandinavlar ve bilhassa İsveç’ten bölgeye gelen

³²⁰ Herrmann, “The Northern Slavs”, s. 198.

³²¹ Joachim Herrmann, “The West Slav Lands and the North”, *From Viking to Crusader the Scandinavians and Europe 800-1200*, (Ed.: Else Rosdahl), Rizzoli International Publications, Sweden 1992, ss. 84-88, s. 86.

³²² Cvijanovic, “The Typology of...”, s. 292.

³²³ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 14.

savaşçı ve tüccarlar tarafından kurulmuş ve ticari merkezler olarak kullanılmış olması, araştırmacılar tarafından en çok kabul gören görüştür. Ancak Rus devletinin temellerini atan uluslar arasında Doğu Slavları ve Altay kökenli toplulukların büyük rol oynadığı da göz ardı edilmemesi gereken bir husustur.³²⁴

1.6.4. Pazar Yerleri ve Ekonomik Gelişim

Yapılan son araştırmalar, İskandinavların bölgeye gelişlerinden önce Doğu Slavları arasında önemli bir sosyal ve ekonomik gelişimin olduğunu göstermektedir.³²⁵ Geleneksel olarak Rusya coğrafyasının kuzey orman bölgeleri, çoğunluğu Fin-Ugor halkları olmak üzere avcı-toplayıcılar tarafından işgal ediliyordu. M.S. 900'e kadar geçen yüzyıllarda tarım hızla yayıldı. Zanaat kolları gelişti ve uzman zanaatkarlar ortaya çıktı. Bu bölgenin bir zamanlar avcı-toplayıcı olan sakinleri daha fazla yiyecek üretmeye, daha fazla alet ve silah yapmaya başladılar. Kama-Vyatka Nehirler bölgesi halkları Orta Asya, Kafkaslar ve Bizans ile ticari bağlar geliştirdiler. İran, Bizans ve Orta Asya'dan gelen gümüş eşyalar ve paralar, kürkler karşılığında kuzeye gönderiliyordu. Ticaretin Rusya bölgesinde yoğunlaştığı ve ana geçim kaynaklarından biri haline geldiği bu dönemde Orta Asya'nın tüccarları temel araçlar haline gelmişti ve yıllık biçimde hareket eden kervanları Harezmi Orta Volga'nın Bulgar pazarına bağlıyordu. Kuzey Rusya'dan gelen İskandinavlar, yerli halkın artmakta olan refahını ve güneyde uzun süredir devam etmekte olan ticareti sömürdüler. Böylelikle güneyle uzun süredir devam eden ticari ilişkilerden yararlandılar.³²⁶

VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Cermen topraklarında Obotritler, Wiltzi ve Rugieris ile Batı Polonya'da Wolinler ve Pomeranyalılar da dahil olmak üzere batı Slav kabileleri, Baltık ticareti alanında büyük öneme sahip bir dizi kıyı ticaret merkezini meydana getirdiler. Doğu İskandinavya'dan ve başka yerlerden gelen tüccarlar, bazen kuzeye elçiler yahut tüccarlar olarak gelen Araplar da dahil olmak üzere bu yerleşimleri yakından tanıyorlardı.³²⁷ Slavların ticari gelirlerini arttırmak ve halihazırda var olan ticari akıştan faydalanabilmek amacıyla kurdukları bu pazar

³²⁴ Jones, *A History of...*, s. 265.

³²⁵ Graham Campbell and Dafydd Kidd, *The Vikings*, British Museum Publications, New York 1980, s. 52.

³²⁶ Noonan, *Scandinavians in European...*, s. 138.

³²⁷ Colleen Batey, Helen Clarke, R.I. Page, Neil S. Price, *Cultural Atlas of the Viking World*, (Ed.: James Graham-Campbell), Facts on File, New York 1994, s. 184.

yerleri hakkında İslam müelliflerinden de bilgi almaktayız. Mervezi bu ticaret noktaları hakkında: “[Slavların] Hükümdarlarının oturduğu şehirde üç aya bir panayır kurulur.”³²⁸ şeklinde bilgi vermektedir. İbn Rüsteh ise: “Yaşadıkları şehrin bir pazarı vardır, üç gün orada alışveriş yapılır.”³²⁹ şeklinde Slavların ticaret şehirleri hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda Slavların, İskandinavlardan ayrı olarak pazar yerleri kurup geliştirdikleri ve güneydeki ticaret ile bağlantılarının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu merkezler özellikle IX. yüzyılda büyük öneme sahipti. Oder’in batısındaki Usedom, aşağı Peene’deki Menzlin, Rugen’deki Rolswiek ve Warnow’un ağzındaki Rostock-Dierkow bu ticari merkezler arasındaydı. Yine Wismar Körfezi’nde Mecklenburg’un ana tahkimat bölgesine pek uzak olmayan Reric, IX. yüzyılın başlarına kadar bir kıyı pazar yeriydi. Oder’in doğu ağzından muhtemelen IX. yüzyılda kurulan Wolin, batı Slav kıyı bölgesindeki en güçlü ticaret merkezlerinden biri haline geldi. XI. yüzyılda Wolin, Avrupa’nın en büyük şehirlerinden biri olarak kabul ediliyordu. Burada Slavlarla birlikte Bizanslılar ve çevredeki diğer etnik unsurlar da yaşıyordu. Hatta Saksonyalıların dahi Wolin’de barınma ve mesleki faaliyetlerini burada devam ettirme hakları bulunuyordu.³³⁰ Adam of Bremen’in Wolin hakkındaki anlatıları bu noktada büyük önem arz etmektedir:

*“Oder Nehri’nin ağzında, Jumne (Wolin) adlı çok asil bir şehir çevresinde yaşayan barbarlar ve Yunanlar için çok geniş bir ticaret merkezi sunar. Gerçekten de bu, Avrupa’daki tüm şehirlerin en büyüğüdür ve içinde Slavlar ve birçok diğer halk, Yunanlar ve barbarlar yaşar. Yabancı Saksonlar dahi diğerleriyle eşit koşullarda orada ikamet etme hakkına sahiptir, yalnızca orada bulundukları süre boyunca Hristiyanlığı açıkça yaşamamaları koşuluyla. Aslında, tüm sakinleri hala putperest ayinlerde dolaşırlar. Ahlaki değerler ve misafirperverlik konusunda daha saygın veya nazik bir halk bulunamaz. Tüm kuzey uluslarının ürünleri ile zengin olan bu şehir, hoş ya da nadir olan hiçbir şeyden yoksun değildir.”*³³¹

³²⁸ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 114.

³²⁹ İbn Rüste, *El-Alaku’n-Nefise*, s. 163.

³³⁰ Herrmann, “The West Slav...”, s. 87.

³³¹ Adam of Bremen, *History of the...*, s. 66-67.

Helmold ise Wolin için, “Avrupa'nın tüm şehirlerinin en büyüğüydü ve içinde Slavlar ve diğer halklardan, Yunanlılar ve barbarlar yaşıyordu.”³³² Şeklinde bilgi vermektedir. Pasajın devamında, burada Hristiyanların ve diğer dinlere mensup olanların da dinlerini ilan etmemek kaydıyla ikamet etmeye izinleri olduğundan bahsetmektedir.³³³

Şunu da belirtmek gerekmektedir ki bu ticari merkezler Doğu İskandinavya ve Gotland'dakiler ile aynı biçimde inşa edilmişlerdi. Wolin'de yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda su kenarında kurulmuş bir kasabanın iyi korunmuş kalıntıları gün yüzüne çıkmıştır. Buradaki ahşap evler ve sokaklar bir hendek ve palisad savunma sistemi, çağdaşı olan diğer İskandinav kasabalarından Hedeby ve Birka'dakilere oldukça benzer bir biçimde inşa edilmiştir. Burada Baltık amberinden oyulmuş süs eşyaları da bulunmuştur. Wolin aynı zamanda Slav dini için de bir merkezdi. Burada 966 yılı civarına tarihlenen bir tapınağın kalıntıları da bulunmuştur. İskandinavlar Wolin'i “Jemsborg” olarak biliyordu. İskandinavlı tüccarlar bu Baltık pazar yerlerinin bazılarını kalıcı olarak yerleşmişlerdi. Menzlin kasabası yakınlarında Doğu Avrupa'daki Peene Nehri kıyısında bir grup İskandinav mezarı üzerinde arkeolojik çalışmalar gerçekleştirildi. Bu mezarlardaki kişiler muhtemelen nehir kıyısına kalıcı olarak yerleşerek buradaki kasabaya erişimi kontrol altında tutmaktaydılar.³³⁴

Oder Nehri'nin kıyısındaki diğer ticaret merkezleri daha yerel biçimde hizmet vermekteydi. Vistül'ün doğu ağzında IX. yüzyılda Truso adında bir pazar yeri bulunuyordu. Daha batıda Niemen Nehri'nin ağzının güneyinde Wiskiauten yakınında da bir Baltık pazar yeri bulunmaktaydı. Golansk'ta kurulan ve içinde bir liman ile zanaatkar ve tüccarların yerleşim yerleri de bulunan bir kale şehir, bölgedeki eski kıyı pazarlarının çöküşüne yol açtı. Rügen'deki Ralswiek'te yapılan arkeolojik çalışmalarda tipik bir Baltık ticaret merkezinin kalıntıları ortaya çıkmıştır. Bu merkezin kuruluşu VIII. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmiştir. Ayrıca burada yaklaşık on dört veya on beş geminin demirleyebileceği bir liman da bulunmaktaydı. Yine kıyısında bir ibadet yeri ve yakınında bir mezarlık bulunuyordu. Yerleşim temel olarak bir ana bina ve çevresinde ikincil yaşam ve üretim alanlarından meydana gelmekteydi. Yine bölgeden farklı işlevlere hizmet etmekte olan dört gemi ile hem İskandinav hem de Baltık bölgelerinden getirilmiş olan birtakım nesneler de bulunmuştur.³³⁵ Bulgar

³³² Helmold, *The Chronicle of...*, s. 49.

³³³ Helmold, *The Chronicle of...*, s. 49.

³³⁴ Campbell, *Cultural Atlas of...*, s. 184.

³³⁵ Herrmann, “The West Slav...”, s. 87.

topraklarında Volga Nehri'ne katılan Kama Nehri vadisi, yerleşik bir nüfus ve büyük mezar alanları ile dikkat çekmektedir. Bu bölge, VI. ve VII. yüzyılda nispeten zengindi. Burada yapılan arkeolojik çalışmalarda Sasani ve Bizans gümüşleri bulunmuş ve bu gümüşler muhtemelen kürklerle ve diğer kuzey menşeli ürünlerle takas edilmişti. O dönemler Peçora'nın arktik vadisinin, Kama bölgesinden gelen İtil Bulgarları tarafından sömürüldüğüne dair işaretler bulunmaktadır. Bu ticaret yolunun güney ucu Volga Nehri'nin aşağısından, Karadeniz ve Hazar Denizi'nin kuzeyi boyunca geniş bir alandan haraç toplayan Hazarların topraklarından geçmekteydi.³³⁶

Slavların ticaret ile yakından ilgilenmeleri ve topraklarından elde ettikleri ürünleri bu yollar ile pazarlamaları da Hazarların bölgede hâkim oldukları sahayı genişletmeleri ve bir ticari merkez konumunu Karadeniz'de ele geçirmiş olmaları ile birlikte Slavların da dikkatini cezbetmesiyle mümkün olmuştur. İskandinavlar da bu ticari faaliyetler ile yakından ilgilenmiş ve bölgedeki ticaretin kalkınmasında büyük rol oynamışlardır.³³⁷ İskandinavlar için bu Batı Slav ticaret merkezlerinin önemi, Oder ve Vistül Nehirlerinin ağızlarına yakın olmalarından kaynaklanıyordu. Bu nehirler Karadeniz ve Bizans'a ve dolayısıyla Bizans İmparatorluğu'nun zenginliklerine Tuna Nehri üzerinden erişim sağlayan ticari rotanın büyük arterleriydi. Bu rota boyunca kara taşımacılığı oldukça zor ve tehlikeliydi. Birçok İsveçli, Baltık Denizi'nin doğu rotasından Bizans'a seyahat etmeyi tercih etti. Bu yol boyunca Doğu Slavları tarafından kontrol edilen Druzna, Doğu Polonya'da Koup, Kaliningrad kıyısındaki Grobin ve Estonya'daki Tallinn gibi yerlerde küçük kıyı ticaret merkezleri ile karşılaştılar ve belki de bunların kurulmasına yardımcı oldular. Ardından ticaret gemilerini Neva Nehri boyunca Ladoga Gölü'ne ve Volkhov Nehri'nin ağzına yönelttiler. Buradan güneye dönerek İlmen Gölü yakınındaki Novgorod'a ve ardından Karadeniz ve Bizans'a ulaşan Lovat-Dinyeper nehir yoluna yöneldiler.³³⁸

İskandinavlar burada ticareti teşvik etmiş ve genişletmiş, ticaret yollarını Finlandiya Körfezi'ne ve dolayısıyla İskandinavya'ya kadar uzatmışlardır. Kale ticaretini acımasızca sömürerek var olan talebi karşılamış ve doğunun lüks mallar üzerine yoğunlaşmış pazarını tatmin etmek için kürk avını sistematik olarak yoğunlaştırmışlardır. İskandinavlar bu faaliyetlerinde yalnız değillerdi. Kuzey Rusya

³³⁶ Sawyer, *Kings and Vikings*, s. 119.

³³⁷ Herrmann, "The West Slav...", s.87.

³³⁸ Campbell, *Cultural Atlas of...*, s. 184.

orman bölgesinde yaşamakta olan Fin-Ugor kabileleri ve buraya göç eden Doğu Slavlarının da ticaretle yoğun biçimde uğraştıkları görülmektedir. Bu faaliyetlerin kalıntıları Ladoga şehrinin en alt arkeolojik katmanlarında bulunmaktadır.³³⁹ Diğer bir deyişle Slavlar ticaret alanında İskandinavlarla rekabet ediyordu ve onlar da Ladoga ve Rurikovo gibi ticaret merkezleri konusunda kendi altyapılarına sahiplerdi. Bazı dönemlerde ticari alanda İskandinavlar daha başarılı olurken, diğer dönemlerde de Slavlar son derece etkili olmuşlardı. Ancak ortalama olarak Rusya'daki Baltık ticaretinin İskandinavya payı, Slavlarınkinin iki katından fazlaydı. Muhtemelen İskandinavlar, Rusya'nın ticari yapısında çok daha büyük bir paya sahipti. Bu da onlara bölge ticaretinde daha büyük bir avantaj sağlıyordu.³⁴⁰ İskandinavların bölgeye ticaret vasıtası ile çekilmeleri, Rusya tarihi açısından yeni bir dönemin başlamasına sebebiyet vermiştir. IX. yüzyıl ortalarında ise bölgede siyasi ve ticari faaliyetlerini arttıran İskandinavlar, ticaret rotaları üzerinde bulunan şehirleri de birer ticaret merkezi ve yanlarında getirdikleri ürünlerin korunması amacıyla birer depo olarak kullanmak üzere korunaklı bir biçimde inşa ve ıslah etmişlerdir. Güneydeki şehirlerin ise aynı amaçlarla Hazarlar tarafından kurulduğu söylenebilir.

1.7. Slavlarda Dini Uygulamalar ve Kültler

Kuzeybatı Slavlarının toprakları, Komşu feodal devletlerin kilise hiyerarşisi için bir tehdit unsuruydu. Bu nedenle yaklaşık olarak 700'den itibaren Hristiyan misyonerler bu alanları Hristiyan kontrolü altına almaya çalıştı. Bu faaliyetler ve Hristiyanlar ile ilişkiler, VIII. yüzyılın sonundan itibaren Frank İmparatorluğu'na ait olan Saksonya'nın bazı bölgeleriyle mümkün oldu. Bu girişimler genişleyen Korolenj gücünün misyonerlik çabaları ile ilgiliydi. Bu misyonerlik çabası özellikle güney Baltık'ın Slav kabileleri ve İskandinavlar hedef alınarak yapıldı.³⁴¹ Bu koşullarda Slavların dini, yabancı istilaya karşı direnişin de bir sembolü haline geldi.³⁴² Yine tam da bu sebeple dini uygulamalar Slavlar için ayrı bir öneme sahipti.

Bölgeye giden misyonerlerin kayıtları vasıtasıyla Slavların pagan dini hakkında çarpıcı tanımlamalara da ulaşabilmekteyiz. Bir Hristiyan misyoner olarak bölgeye

³³⁹ Campbell and Kidd, *The Vikings*, s. 52.

³⁴⁰ Noonan, *Scandinavians in European...*, s. 153.

³⁴¹ Herrmann, "The West Slav...", s. 84.

³⁴² Herrmann, "The Northern Slavs", s. 205.

giden Thietmar'a göre her kabile kendi tanrısına sahipti. Müellif, Mecklenburg'daki Neubrandenburg şehrinin yakınında bulunan Slavlara ait bir şehirden ve tapınaktan bahsetmektedir. Her tarafı ormanla kaplı bir alanın ortasında üç köşeli ve üç kapısı bulunan bir kale olan Riedegost adındaki şehir hakkında bilgi verdikten sonra içerisindeki tapınağı da canlı bir biçimde tarif eder:

“Kalede, farklı hayvanların boynuzlarından oluşan bir temel üzerine desteklenmiş ustaca yapılmış bir tahta tapınak dış duvarlarını süsleyen tanrılar ve tanrıçaların muazzam heykelleri bulunmaktadır... İçeride, insan eliyle yapılmış tanrılar bulunur, her biri bir isimle yazılmış ve korkunç bir şekilde miğfer ve zırhla giydirilmiştir. Bu tanrılar arasında Swarozyc birinci sırayı alır ve diğerlerinden üstün olarak tüm putperestler ona saygı gösterir ve ona tapar. Bayrakları, sadece savaş zamanında ve sadece yaya savaşçılar tarafından bu yerden kaldırılabilir.”³⁴³

Bu betimlemelerden de görüldüğü üzere Slavlar dini uygulamaları kadar mabetlerine de önem göstermiş ve onları yaşam sahalarının merkezine inşa ederek dinlerine daha yakın olmayı amaçlamışlardı.

Polonya ve çevresinde yapılan arkeolojik çalışmalarda gün yüzüne çıkarılan Slav tapınakları, dini geleneklerin ve tapınak yapılarının bölgelere ve kabilelere göre değişim gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu farklı motifler kendilerini özellikle heykeller aracılığıyla göstermekteydi. Slavların inşa ettikleri tapınaklar genellikle içerisinde ahşaptan oyulmuş tanrı figürlerinin bulunduğu dairesel yapılar olarak kendini göstermektedir. Thietmar, Slavların dinlerinin bir parçası olan kurban etme ritüelleri hakkında bilgi vermektedir. Zealand³⁴⁴ bölgesinde Leire³⁴⁵ adlı bir yerden bahseder ve devamında buradaki kurban etme ritüelleri hakkında “Göz ardı edemeyeceğim harikulade şeyler duydum.”³⁴⁶ ifadesiyle bilgi verir. Müellifin kaydettiğine göre bölge halkı burada her dokuz yılda bir toplanır, “...ve tanrılarına doksan dokuz insan ve aynı kadar at, köpek ve horozdan oluşan kurbanlarını sunarlar. Sonuncusu (horoz) şahinlerin yerine kullanılır. Dediğim gibi, bunların kendilerine

³⁴³ Thietmar of Merseburg, *The Chronicon of Thietmar of Merseburg*, (çev.: David A. Warner), Manchester University Press, Manchester 2001, s. 253.

³⁴⁴ Zealand yahut yerel dilde “Sjælland” Danimarka'nın doğusunda bulunmaktadır. Baltık Denizi ve Kuzey Denizi arasında stratejik bir konuma sahiptir.

³⁴⁵ Zealand adasında bulunmaktadır. Orta Çağ'da mühim ticaret merkezlerinden biriydi.

³⁴⁶ Thietmar of Merseburg, *The Chronicon*, s. 80.

yeraltında yaşayanlarla hizmet edeceğine ve her türlü kötülükleri için [Tanrılarının] onları affedeceğine inanıyorlardı.”³⁴⁷

Pagan inancında kurban ritüellerinin de büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Buradan hem insan hem de hayvanların belirli aralıklarla kurban edildiğini ve bu ritüellerle kötülüklerle karşı korunmayı umdukları anlaşılmaktadır. Slavlar için, kurban vermenin dışında tanrılarını onurlandırmanın diğer bir yolu da çeşitli hediyeler sunmaktır. Dini liderlerinin tanrılara ne gibi hediyeler sunacağını ise kura yöntemi ile belirliyorlardı. Bu kura yöntemi Thietmar’dan edindiğimiz bilgiye göre şu şekildeydi: “...kurayı yeşil otlar örterler ve ardından yerin üzerine çapraz şekilde iki mızrak yerleştirip, en büyük olduklarına inandıkları ve kutsal saydıkları bir atı, alçakgönüllülük içinde üzerinden geçirirler.”³⁴⁸ Bu açıklamadan aynı zamanda toplum içerisinde ata da özel bir kutsiyet atfedildiği anlaşılmaktadır. Atın kutsal sayılması kültürünün, Orta Asya’dan bölgeye göçmüş olan Türk kavimlerinden etkilenilerek Slav kültürüne geçmiş olması mümkündür. Nitekim Slavlar atı yaygın olarak kullanan bir halk değillerdi. Bu hususta, daha evvel bahsettiğimiz üzere Tacitus’tan Slavların at üzerinde değil, yaya olarak hareket ettikleri bilgisini edinmekteyiz.³⁴⁹ Yine Slavların atı yaygın olarak kullanmadıkları bilgisine bir başka müellif İbn Rüsteh’in eserinden ulaşılmaktadır. O, bu hususta: “Çok azının beygiri vardır. Onlardan ancak birkaçı hayvan sahibidir.”³⁵⁰ şeklinde bilgi vermektedir. Vernadsky’e göre Slavların dini inanışları, bazı noktalarda İskandinavlar ile benzerlik gösterirken, bazı noktalarda İran inanışlarına benzemekteydi.³⁵¹ Anlaşılan Slavların, komşu halkların inanç sistemlerini kendi inançlarına entegre etmeleri sıkça görülen bir husustu.

Slavlar söz edildiği üzere çok tanrılı bir dini benimsemişlerdi. Doğa olayları, yetiştirdikleri tarım ürünlerinin bolluğu yahut kuraklık, yaptıkları ticaretteki başarıları da dahil birçok durumu bu tanrılarla ilişkilendirmiş durumdaydılar. Yapılan arkeolojik çalışmalardan ve kroniklerden elde edilen veriler ile bu tanrılardan bazıları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bu tanrılar arasında en üst mertebeye yerleştirdikleri ve en çok anlam atfettikleri tanrı, Svarog’dur. Bu tanrıyı ilişkilendirdikleri kavramlar ise

³⁴⁷ Thietmar of Merseburg, *The Chronicon*, s. 80.

³⁴⁸ Thietmar of Merseburg, *The Chronicon*, s. 253.

³⁴⁹ Tacitus, *Dialogus Agricola Germania*, s. 331.

³⁵⁰ İbn Rüsteh, *El-Alaku’n-Nefise*, s. 162.

³⁵¹ Vernadsky, *A History of...*, s. 23.

güneş ve ateşti.³⁵² Svarog'un gökte bulunan bir makam olması ile birlikte Dajbog dedikleri bir diğer tanrının babası olduğuna da inanılırdı. Ancak halk arasında en popüler tanrı Perun'du.³⁵³ Perun, inaniş'a göre gök gürültüsü ve şimşek ile ilişkilendirilirdi. Bilhassa gök gürlediği ve şimşek çaktığı zaman Perun'un gök yüzünde gezerek ruhları yıldırımıyla vurduğuna inanılırdı. Yine Perun adı PVL'de sıkça geçmektedir. Bu da Perun'a olan inancın, halk arasında gerçekten de yaygın olduğunu göstermektedir. Nitekim kronikte Kiev Knezi Vladimir'in Perun'un gümüşten yapılmış bir baş ve altından yapılmış bir bıyık ile tasvir edilmiş heykelinin önünde dualar ederek ona, halk arasından seçilen kişileri kurban etmesi hadisesi yer almaktadır.³⁵⁴ Perun adına inşa edilmiş bir mabet, Novgorod'da bulunmuştur.

Savaş ve güç ile ilişkilendirilen tanrıya Svantevit denmişti. Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip adlı eserde, "Saklab [Slav] kralı Semut-u Sevit olarak isimlendirilir."³⁵⁵ şeklindeki bilginin de aslen Slavların Svantevit adını verdikleri tanrıların, kaynağa bu biçimde geçmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bunların dışında diğer doğa olayları da güçlü biçimde tanrılarla ilişkilendirilerek anlam kazandırılmaya çalışılmıştır. Güneşe Khors denmiş, yer yüzüne ise birçok kültürde örneğine rastlanıldığı üzere anne figürüyle ilişkilendirilerek, Yaş-Ana-Yer (Mat'sıra Zemlya) denmiştir. Eğer bir savaşa çıkar ve bu savaştan zafer ile dönerlerse, Yer'i onurlandırmak amacıyla hediyeler sunarlardı.³⁵⁶

Doğurganlığın sembolü olan tanrı Volos'tu.³⁵⁷ Volos'tan PVL'de "Sürülerin Tanrısı"³⁵⁸ olarak da bahsedilmektedir. Sürülerin tanrısı Volos'tan Gerdizi "Bunlar öküze taparlar."³⁵⁹ biçiminde bahsetmektedir. Volos'un, bir tarım toplumunda yaygın biçimde adının geçmesi ve bu tanrı imgeleminin çarpık biçimde de olsa Gerdizi'ye ulaşması mümkündür. Yine doğa olaylarından rüzgâr da tanrı Stribog adıyla Slavların dini inanışları arasında yer edinmiştir. Bununla birlikte Slavların inanışında tanrıların dışında diğer doğa üstü güçlerin de varlığına inanılırdı. Örneğin ormanların sahibi olduğuna inandıkları Leşiy (Orman Adamı) yahut nehir kenarlarında yaşadıklarına

³⁵² Herrmann, "The Northern Slavs", s. 206.

³⁵³ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 12.

³⁵⁴ *The Russian Primery...*, s. 93.

³⁵⁵ *Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, s. 119.

³⁵⁶ Thietmar, *The Chronicon*, s. 254.

³⁵⁷ Herrmann, "The Northern Slavs", s. 206.

³⁵⁸ *The Russian Primery...*, s. 90.

³⁵⁹ Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 2. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020, s. 79.

inanılan Rusalki olarak adlandırılan su perileri gibi.³⁶⁰ Slavlar içinde yaşadıkları coğrafyada karşı karşıya geldikleri tüm doğa olaylarına bir kutsiyet atfetmiş ve dini inanışlarını bu yönde şekillendirmişlerdi.

Slav dini, mabetler ve din adamları ile sınırlandırılmamıştı. Başka bir deyişle din hayatın her alanında kendini gösteriyor ve kişi dinini kendi çevresine ve yaşam alanına indirgeyebiliyordu. Bu hususta misyoner Rahip Thietmar şöyle bilgi vermektedir: “Evlerinin tanrılarına taparlar ve onlara kurban sunarlar...”³⁶¹ Ancak bu inanışları bünyesinde hiçbir din adamının bulunmadığı anlamına da gelmiyordu. Toplum içinde ön plana çıkan, ruhlarla ve tanrılarla irtibat halinde olduğuna inanılan şaman benzeri görevlilerin de bulunduğu bilinmektedir. Bu kişiler kabile liderleri de dahil olmak üzere halk içerisinde söz sahibi idiler. Thietmar’ın anlatısına göre onlardan bir rahip, elinde ucunda halkalar olan bir değnekle yerleşkedeki tüm evleri tek tek gezerek dolaşır, her kapıda durarak içeridekilere “Uyan, Hennil, uyan!”³⁶² derdi. Anlaşılan bu hadise bir tür merasim biçiminde gerçekleşmekteydi. Yerleşkedeki tüm evler rahip tarafından ziyaret edildikten sonra bölgedeki halk bir araya gelerek ziyafet tertip ederdi. Böylelikle evlerinin korunduğuna inanırlardı.³⁶³

Bahsedilen tanrılara çoğunlukla ağaçtan yontulmuş kaba figürler biçiminde her yerde rastlamak mümkündü. Slav tanrıları bu figürlerde çok başlı olarak tasvir edilirdi. Svantevit adlı tanrıların dört başlı olarak tasvir ederlerdi. Wolin’de yapılan arkeolojik çalışmalarda Svantevit’e ait olduğu düşünülen dört başlı bir figür bulunmuştur. Bu ahşaptan oyunmuş figür IX. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bu inanışların haricinde ölen ataların ruhlarına tapınmak şeklinde kendini gösteren bir “Atalar Kültü” de toplum içerisinde mevcut inanışlardan biriydi. Ataların ruhuna verilen isim önceleri Rod (Boy) iken, sonraları buna Çur adı verilmişti. Bu adın Türk dilindeki Çura’dan (bir lakap) etkilenilerek verilmiş olması da muhtemeldir.³⁶⁴ Muhtemelen bölgede Slavlara komşu olan Avarlar yahut sonrasında Hazarlardan geçmiş olmalıdır. Yine Adam of Bremen’in anlatısına göre Slav inançlarından bir tanesi de: “Onlar aynı zamanda açık alanda dikilmiş oldukça büyük bir odun kütesine tapıyorlardı. Anadillerinde buna Irminsul deniyordu, Latince’de ise evrensel sütun anlamına gelir,

³⁶⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 13.

³⁶¹ Thietmar, *The Chronicon*, s. 356.

³⁶² Thietmar, *The Chronicon*, s. 356.

³⁶³ Thietmar, *The Chronicon*, s.356.

³⁶⁴ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 13.

sanki her şeyi destekliyormuş gibi.”³⁶⁵ ifadelerinden yola çıkılarak muhtemelen “Hayat Ağacı” olarak adlandırılan, yeri ve göğü tuttuğuna inanılan ağaca olan inançtı ki bu İskandinavlarda ve Türklerde de görülmesi bakımından sonradan inanca eklenmiş bir unsur olmalıdır.³⁶⁶

1.7.1. Ölü Gömme Adetleri

Ölen kişiyi, varlığına inandıkları öteki hayata hazırlama merasimleri üç şekilde gerçekleşirdi. İlki, ölen kişinin direkt olarak gömülmesi biçiminde gerçekleşiyordu. İkinci tür merasim, ölen kişinin yakılarak küllerinin yine toprağa gömülmesi şeklindeydi. Bu hususta Mervezi, “Ateşe taptıkları için ölülerini yakarlar.”³⁶⁷ ifadesini kullansa da aslında bu, bir tapınma ayininden ziyade ateş ile ölülerinin öteki dünyaya daha hızlıca geçiş yapabileceklerini düşündüklerinden, sıkça tercih ettikleri bir cenaze merasimi biçimiydi. İlk iki durumda açılan mezara ölen kişi ile birlikte hayattayken kullandığı ve öteki hayatta ihtiyacının olacağı düşünülen birtakım malzemeler konulurdu. Bunların arasında kıyafetlerden silahlara kadar birçok materyal bulunmaktaydı. Üçüncü durum ise ilk ikisinden, toprak altına gömülme hususunda ayrılıyordu. PVL’de bazı Slav kabilelerinin, özellikle Vyatıç ve Kriviçlerin kendine has bir seremoni düzenledikleri ve ölülerine bu şekilde veda ettikleri geçmektedir. Merasim, ölen kişinin bedeninin yakıldıktan sonra geriye kalanların toplanarak testi benzeri bir kaba konulup yol kenarında bir direğin yahut ağacın üzerine asılması şeklindeydi.³⁶⁸ Yine buna oldukça benzer bir bilgi de İbn Rüsteh’in El-Alaku’n-Nefise eserinde şu biçimde geçmektedir: “Onlardan biri öldüğünde onu ateşte yakarlar. Ölü yakıldıktan sonra ertesi gün gidilir. Yakıldığı bölgedeki külleri alınır, topraktan yapılmış bir kaba konulur ve bir tepeye bırakılır.”³⁶⁹ Aynı zamanda ölen kişi için mezarın başında merasim düzenlenirdi. Bu merasimde ziyafet verilir ve ölen kişinin yakınları burada eğlenirlerdi. Merasimin yapılma amacı ise ölen kişinin ruhunun bu merasime iştirak ettiğine inanılmasıydı.³⁷⁰ Bu yüzdendir ki bu tören bir yas

³⁶⁵ Adam of Bremen, *History of the Achbishops*, s. 11.

³⁶⁶ Bahsettiğimiz uluslar arasında kültür alışverişi söz konusu olduğundan, İskandinav mitlerinde Odin’in “Turkland” (Türk Diyarı) denen bir yerden geldiği ve burada büyük mülklerinin olduğu bahsinin geçmesi de şaşırtıcı değildir. Bkz: Snorre Sturlasson, *Heimskringla*, (çev.: Samuel Laing), J. M. Dent & sons Limited, İceland 1915, s. 9.

³⁶⁷ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 114.

³⁶⁸ *The Russian Primery...*, s. 56.

³⁶⁹ İbn Rüsteh, *El-Alaku’n-Nefise*, s. 162.

³⁷⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 13.

merasiminden çok eğlence ile geçmekteydi. Bununla birlikte Slav topraklarında ölen kişi ile birlikte onunla yaşamakta olan kölelerinden yahut eşlerinden, onu en çok sevdiğini iddia eden kişinin, ölen kişinin mezarı başında kendisini asarak öldürmesi ile öteki hayatta da yine onunla birlikte olacağı inancının bulunduğu bölgeler de mevcuttu.³⁷¹ Hududü'l Alem'de bu husus: “Saklablar [Slavlar] ölülerini yakarlar. Bir adam öldüğünde eğer karısı kocasını seviyorsa kendi kendini öldürür. Hepsi de ateşe taparlar. Halkın İslam ülkelerinde bilinmeyen ipten adetleri vardır.”³⁷² biçiminde yer almaktadır. Yine ölüme atfedilen inanışlar arasında, ölen kişinin ruhunun bu törenden sonra da zaman zaman yeryüzünü ziyaret ettiği inancı da vardı.

³⁷¹ İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise*, s. 162.

³⁷² *Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, s. 119.

İKİNCİ BÖLÜM

IX. YÜZYILIN ORTALARINDAN SONUNA KADAR VAREG-RUSLAR

Rusya Devleti'nin kuruluşuyla ilgili olarak ortaya atılan genel görüş, PVL'de de kaydedildiği üzere Knez Rurik'in 862'de Slav topraklarına gelmesi³⁷³ ile başlamaktadır. Ancak önceki bölümde de belirtildiği üzere bu görüşün doğru olmadığına ilişkin birçok kanıt bulunmaktadır. Sigfus Blöndal'a göre Novgorod ve Kiev şehirleri İskandinavlar gelmeden önce kurularak tahkim edilmiş ve hatta Novgorod için İskandinavlar Holmgardr demişlerdi. Ancak bu şehirlerin yöneticileri ile İskandinavlar arasında, Rurik'in gelişinden önce de yakın ilişkiler bulunmakta ve bu ilişkiler siyasi evlilikler ile güçlendirilmekteydi. Geniş ve seyahate elverişli birçok nehir sayesinde bu ilişkilerin güçlenmesi ve zamanla İskandinavların Slav topraklarında yönetici sınıf haline gelmeleri de bu durumun hayli olağan bir sonucuydu. Nitekim Ruslar zamanla Ladoga'dan Odessa'ya kadar olan bölgenin yöneticileri haline geldiler ve yerel Slav halk, onları yöneten güçlü Rus adını benimsedi.³⁷⁴

İskandinavya'nın doğusunda bulunan İsveçliler, Doğu Slavlarından Ladoga ve İlmen Gölü çevresinde bulunan bazı kabileleri hâkimiyetleri altına almayı başarmışlardı. Bu bahsi geçen İsveçliler aslında bir yandan ticari faaliyetler yürütürken, bir yandan da korsanlık ve yağma faaliyetleri sürdürüyor, ancak yağmaladıkları bölgelere göç etme ve kolonileştirme amacı gütmüyorlardı.³⁷⁵ Ancak özellikle Rusya coğrafyasının kuzeyinde ve doğusunda gerçekleştirdikleri ticari faaliyetler ve yağma hareketlerinin çokluğu, İskandinavları buralarda şehirler kurmaya yahut var olan şehirleri geliştirmeye itti. Zaman içerisinde oluşan bu şehirler, buralara yerleşmek amacı gütmeyen İskandinavların, yine bu sahadan elde ettikleri ganimetleri korunaklı bir yerde depolamak amacı ile kurdukları depo şehirler olmaktan ileri gitmiyordu. Böylelikle Avrupa'nın doğusunda yerli kavimler olan Finler ve Slavlardan

³⁷³ *The Russian Primery...*, s. 60.

³⁷⁴ Sigfus Blöndal, *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 3.

³⁷⁵ David M. Wilson, *The Vikings and Their Origins Scandinavia in the First Millennium*, Thames and Hudson, London 1970, s. 109.

çoğunlukla yağma yolu ile alınan kürk vb. eşyalar buralarda toplanmaya başlandı.³⁷⁶ Bu şehirler zaman içerisinde çoğaldı ve halihazırda bir korunaklı şehirler bölgesi olan bu coğrafyaya İskandinavlar tarafından “Gardarike” denmeye başlandı. Bu deyim, “Kaleler Ülkesi” anlamını taşımaktadır.³⁷⁷

İsveçliler VIII. yüzyıl civarında Ladoga ve İlmen Gölü çevresini nüfuzları altına almayı başarmışlardı.³⁷⁸ Buradan hareketle zaman içerisinde bir yayılma hareketi başlamış ve bu hareket Beloezero, Yukarı Volga ve Dinyeper sahaları yönünde gerçekleşmişti. Ancak İsveçlilerin yayılma hareketi bu bölgelerle sınırlı kalmamış, güneydeki ticari zenginliğin barındırdığı potansiyeli iyi kavramış olan İskandinavlar, Volga Nehri boyunca aşağı inerek Bulgar ve Hazar hükümdarlıkları topraklarına ulaşmışlar, Dinyeper Nehri vasıtasıyla da Karadeniz’e değin güney istikametinde hareket ederek bölgede bulunan Slav kabileleri ile de temaslarda bulunmuşlardır. Ancak bu temaslar Rusya coğrafyası boyunca İskandinavlar tarafından kimi zaman ticari ilişkiler, kimi zaman yağma ve talan hareketleri olmak üzere durumun tabiatının gerektirdiği biçimde değişmekteydi.³⁷⁹

Bu doğrultuda bir yandan hakimiyet altına aldıkları Fin ve Slav kabilelerinden yağma yolu ile çeşitli mallar ve köleler ele geçiriyorlarken, bir yandan da bu malları Rusya sahasında bulunan Hazarlara ait ticaret merkezlerinde ve hatta İslam devletlerine ait olan pazarlara getirerek ticaret yapıyorlardı. Bütün bunlara ek olarak bir yandan da Karadeniz’i aşarak Bizans ile çeşitli ilişkiler geliştirmekteydiler. Bu ilişkiler kimi zaman İskandinavların Konstantinopolis’e yönelik yağma seferleri ile bölünse de çoğu zaman ticari yönden kazançlı biçimde ilerlemekteydi. Öte yandan bu İsveç kökenli İskandinavların Bizans ordusu bünyesinde paralı asker olarak görev aldıkları hususunun da altının çizilmesi, Bizans ile İskandinavların ilişkilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Bizans ordusunda görev alan Vareg-Ruslarla ilgili en erken dönemlere ait bilgilere Procopius’un Savaşlar Tarihi eserinde rastlamaktayız. Procopius eserinde, Bizans ordusu ile birlikte hareket eden Eruli adında İskandinav

³⁷⁶ Eric Christiansen, *The Norseman in the Viking Age*, Blackwell Publishing, UK 2006, s. 71.

³⁷⁷ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 15.

³⁷⁸ Jonathan Shepard, “Small Worlds, the General Synopsis, and the British Way From the Varangians to the Greeks”, *Byzantium and the Viking World*, (Edl.: Fedir Androschuk, Jonathan Shepard ve Monica White), Uppsala University Library, Sweden 2016, ss. 5-17, s. 9.

³⁷⁹ Logan, *The Vikings in...*, s. 188.

kökenli bir grup paralı askerden bahsetmektedir. Buna göre Eruli, bazı Gotlarla birlikte Bizans ordusunda savaşmaktaydı. Procopius Eruliyi şöyle tanımlamaktadır:

“Ve hiçbir omuzlarına örtecek bir pelerin veya herhangi bir dış giysiye sahip değildi, ancak keten tunikler ve pantolonlar giymiş olarak dolaşıyorlardı, bunların dışında ise kuşakları vardı. Her birinin kırbağı vardı, ancak silah olarak birinde kılıç, diğerinde balta, diğerinde ise kılıfsız bir yay vardı...Ve hepsi, hiçbir şey düşünmeden avlanmaya çıkmak için sabırsızlandıkları izlenimini veriyordu...Çünkü Eruli'nin kaskı, zırhı veya herhangi bir koruyucu zırhı yoktur, sadece bir kalkan ve bir mücadeleye girmeden önce bellerine bağladıkları kalın bir ceketleri vardır. Aslında Eruli köleleri savaşa bir kalkan dahi olmadan giderler ve savaşta cesur adamlar olduklarını kanıtladıklarında efendileri onlara savaşta kalkanlarla kendilerini koruma izni verir. İşte bunlar Eruli'nin gelenekleridir.”³⁸⁰

VI. yüzyıldan günümüze ulaşan bu bilgilerden, İskandinavların Bizans ordusunda erken dönemlerden itibaren yer aldıklarını görmekteyiz. Ancak IX. yüzyılın ortalarında Ruslar tarafından Konstantinopolis'e gerçekleştirilen saldırıdan bahseden kaynaklar, Ruslar hakkında bilgiye sahip değil gibi görünmektedir. Anlaşılan kaynakta Eruli adı ile anılan İskandinav kökenli grup, X. yüzyılda Bizans ordusunda görev almaya başlayan Vareg Muhafızlarının öncüleri olmaktan uzak, yalnızca savaş ganimeti elde etmeye çalışan bağımsız bir gruptu.³⁸¹ Öte yandan İskandinavların Bizans ile geliştirdikleri ilişkilere Slavların da dahil olduğu ve kimi zaman birlikte hareket ettikleri bilinmektedir.³⁸²

Bir müddet sonra bu kapsamlı ticaretten ve yağma hareketlerinden elde edilen kazancın muhafaza edilmesi hususu tabiatıyla önem arz etmeye başladı. Bunun bir sonucu olarak da daha evvel bahsettiğimiz üzere korunaklı şehirler ortaya çıktı. Dinyeper Nehri üzerinden Karadeniz'e ve buradan Bizans'a değin devam eden bir ticaret rotasını takip eden Ruslar, bu rota üzerinde ticaret istasyonları denebilecek

³⁸⁰ Procopius, *History of the...*, s. 441-442, 487.

³⁸¹ Eruli hakkında uzun bir tanım, Procopius'un aynı eserinin V. cildinde yer almaktadır. Burada yer alan bilgilerde müellif Erulinin yasaları, gelenekleri ve dini ritüelleri hakkında bilgi vermektedir. Bkz: Procopius, *History of the Wars*, Vol V and VI, (çev.: H. B. Dewing), Harvard University Press, Cambridge 1914, s. 150-156.

³⁸² Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 15.

birtakım şehirler meydana getirmeye başladılar.³⁸³ Bu şehirleri koruma görevini üstlenecek askeri birliklerin temini yine İsveç'ten sağlanmış ve buradan gelen paralı askeri birliklere “Varegler” denmişti. Vareg birlikleri, ticaret şehirlerinin sınırlarını ve step bölgesinden geçen nehir ticaret yollarını koruyabilecek bir silahlı kuvvete ihtiyaç duyulduğunun fark edilmesiyle ortaya çıktı.³⁸⁴ Bu isim onlara, sonradan gelerek yerleştikleri toprakların yerli sakinleri, Slavlar ve Finler tarafından verilmişti. Aynı isim Bizans kaynaklarında “Varangoi” olarak geçmektedir. Yine Araplar da bu askeri birlikleri “Vareg” veya “Varang” olarak zikretmekteydiler. Vareglerden teşekkül eden askeri birliklere “Druzhina” denmekteydi. Her bir birliğin başında bir komutan bulunmakta ve bu komutana da “Konungr” denmekteydi. Konungr, Nors kökenli bir kelime olup aynı unvan Slav dilinde Knez yahut Knjaz biçiminde anılmaktaydı. Bu Konungr yahut Knezler, zaman içerisinde ellerinde bulundurdıkları gücün de tesiriyle, Rusya sahasında gitgide artan bir gücün yegâne sahipleri oldular. Bölgede arttırdıkları nüfuz ile siyasi açıdan etki sahibi olan kabile birlikleri yahut devlet oluşumlarını meydana getirmeye başladılar.³⁸⁵

2.1. Rusya Devleti'nin Kuruluş Süreci Üzerinde Etnik Kimlik Tartışmaları

Rus Devleti'nin köken sorunu, araştırmacılar tarafından yüzyıllardan beri süregelen bir tartışma konusu olmuştur.³⁸⁶ PVL'de kaydedilmiş olan Rusya'nın kuruluş hikayesi, Slav kökenli yerel unsurların topraklarına İskandinavlara “...gelin ve bizleri yönetin.”³⁸⁷ şeklindeki çağrıları ile başlamaktadır. Bu noktada dikkatlerin en çok yoğunlaştığı nokta ise çağrıya cevap vererek Rusya topraklarına gelen ve zaman içerisinde bir hanedanlık kurmayı başaran Rurik ve onun kökeni çerçevesinde olmuştur.³⁸⁸ Norman ve Anti-Norman teorileri ve bu husustaki fikirsel çatışmalar tam olarak bu noktada başlamaktadır. Tartışmaların zaman içerisinde siyasi ve etnik bağlamda farklı dönemler içerisinde yeniden gündeme gelmesi de bu teorilerin

³⁸³ David M. Wilson, *The Northern World The History and Heritage of Northern Europe AD 400-1100*, Harry N. Abrams, Inc., Publishers, New York 1980, s. 165.

³⁸⁴ V. O. Kluchevsky, *History of Russia*, (çev.: C. J. Hogarth), Cilt I, Russell & Russell, New York 1960, s. 73.

³⁸⁵ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 16.

³⁸⁶ Riasanovsky, “The Norman Theory...”, s. 96.

³⁸⁷ *The Russian Primery...*, s. 61.

³⁸⁸ Dmitriy I. Satushev, Dmitriy D. Ryumin, Ilya A. Sarankin, "Norman Theory and the Formation of Russian Statehood", *RUDN Journal of Public Administration*, C. 10, S. 2, s. 300.

zamanla odak noktasının yer değiştirmesine sebebiyet vermiştir. Asıl olarak tartişılan husus Rusya Devleti'nin kuruluş aşamasında İşkandinav mşdahalesinin rolşnşn olup olmadığı ile ilgilidir. Bu noktada tartişmanın her iki tarafı da kendi tezlerini şne sşrerken řç kaynağa başvurmaktadırlar. Bunlar yazılı tarihsel kaynaklar, arkeolojik buluntular ve dilbilimsel bağlamda iki etnik kimlik arasında yapılan araştırmalardır.³⁸⁹

Vareg-Rus probleminin bilimsel literatşre girişi, Rusya Bilimler Akademisi'nin 1724'te kurulması ile başlamıştır. Rusya Devleti'nin kurucuları ile ilgili bu tartişmalar şncelikle Rusya içerisinde alevlenmiş ancak başlangıçta İşkandinav araştırmacılar tarafından bu hususta herhangi bir gşrşş belirtilmemiştir. Zaman içerisinde Vareg-Rus problemi ile ilgili şne sşrşlen argşmanların sonucunda ortaya iki ayrı gşrşş çıkmıştır: Normanizm ve Anti-Normanizm.³⁹⁰ Normanistlerin savı, incelenen kaynaklar ışığında Rusya Devleti'nin kuruluşunda İşkandinavların rolşnşn bşyşk olduğu ve bu doğrultuda devletin kurucularının “denizin ştesinden gelen Varegler” olduğu şekilindedir.³⁹¹ Ancak Anti-Normanistlere gşre İşkandinav etkisinin Rusya'nın kuruluşundaki rolş hayli abartılan bir husustur. Anti-Normanistler, İşkandinavların Rusya'da herhangi bir kolonist faaliyet içerisinde bulunmadıklarını ve bu coğrafyada bulunmalarının sebebinin yalnızca ticari ve askeri olduğu gşrşşşnş benimsemektedirler.³⁹² Her iki taraf arasındaki tartişmaların global yansımaları, coğunlukla Normanistlerin lehine olmuştur. Bu gşrşş bilhassa Rusya'nın Sovyet dşneminde daha yşksek bir sesle dile getirilmiştir.³⁹³ Ancak unutulmamalıdır ki, başlangıçta her ne kadar Normanistlerin savı, Rusya'da inşa edilen siyasi ve kşltşrel temellerin ve bu doğrultuda geliştirilen sistemin tamamen İşkandinavların eseri olduğu doğrultusunda ise de zaman içerisinde yapılan araştırmalar sonucu ele geçirilen bulgular Slavların, bşlgeye İşkandinav mşdahalelerinden evvel birtakım siyasi oluşumlar meydana getirdiklerini gşstermiştir.³⁹⁴ Bu noktada Normanistler gşrşşlerini elde edilen bulgulara gşre yeniden dşzenlemek durumunda kalmışlardır.

Rusya'nın Sovyet dşneminde evvel Rusya Bilimler Akademisi'nde bu hususu tartişmak şzere bir grup Normanist yabancı tarihçi Rusya'ya davet edilmişti. Bu

³⁸⁹ Charlotta Hillerdal, "Vikings, Rus, Varangians The "Varangian Problem" in View of Ethnicity in Archaeology", *Current Swedish Archaeology*, C. 14, S. 1, s. 88.

³⁹⁰ Wilson, *The Vikings and...*, s. 102.

³⁹¹ Pritsak, *The Origin of...*, s. 3.

³⁹² Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 66.

³⁹³ Hillerdal, "Vikings, Rus, Varangians...", s. 89.

³⁹⁴ Riasanovsky, "The Norman Theory...", s. 98.

tarihçiler arasında dönemin en ünlü Normanistlerinden olan Alman tarihçiler G. S. Bayer ve G. F. Muller de bulunmaktaydı.³⁹⁵ Muller, Rus adının kökeninin Fince'deki "Ruotsi" kelimesinden türetildiğini öne süren ilk araştırmacıdır.³⁹⁶ Bu görüşe Rus yazar M. V. Lomonosov tarafından şiddetle karşı çıkıldı.³⁹⁷ Muller, 6 Eylül 1749'da Rus Bilimler Akademisi'nde Rusya'nın kökenleri ve Rus Devleti'ni İskandinavların kurmuş oldukları konularında bir konuşma yaptı. Ancak Rus kökenli araştırmacıların tartışmaya dahil olmaları ve karşıt görüşlerin sunulması üzerine büyük bir tartışmanın fitili alevlenmiş oldu. Muller konuşmasını tamamlayamadı ve konuşması esnasında orada bulunan Rus astronom Nikita Ivanoviç Popov, Muller'e "Sen milletimizi rezil ediyorsun!" şeklinde çıkıştı.³⁹⁸ Sonrasında ise Rus araştırmacılarından bir komite oluşturularak Muller'in fikirlerinin ulusal bir tehlike olup olmadığı hususunda bir araştırma yapılması hedeflendi.³⁹⁹ Ardından Muller'in fikirlerinin tehlikeli olduğu kanaatine varılarak eserleri imha edildi ve Rusya üzerinde araştırma yapması yasaklandı. Lomonosov ve Muller arasında gerçekleşen bu tartışma, Varg-Rus sorununun global biçimde yayılması ve tartışılmasının da önünü açmış oldu.⁴⁰⁰

2.1.1. Norman Teorisi

Norman teorisi, Rusya Devleti'nin kuruluş aşaması ile ilgili yapılan etnik köken tartışmalarında, ülkenin kurucu ailesinin İskandinav kökenli olduğunu savunan görüşün adıdır.⁴⁰¹ Bu teorinin ortaya çıkış noktasını incelemek bu bağlamda önem arz etmektedir. Nitekim Norman teorisi ilk olarak İsveç Kralı III. Johan tarafından, Ivan Grozni'ye gönderilen mektuplarda belirtilmiş, ancak Ivan Grozni bu fikri benimsememiştir. Norman Teorisinin bir fikir akımı olarak yayılmasına katkı sağlayan en mühim isim ise İsveçli araştırmacı Peter Petreus⁴⁰² olmuştur. Moskova'da 10 yıl süre ile elçi olarak bulunduktan sonra "Büyük Moskova Prensiği Tarihi" adlı kitabını yayınlamıştır. Çalışmasında büyük oranda odaklandığı husus, Rusya'nın kuruluş

³⁹⁵ Pritsak, *The Origin of...*, s. 3.

³⁹⁶ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 277.

³⁹⁷ Roman Zakharii, "The Historiography of Normanist and Anti-Normanist Theories on the Origins of Rus': a Review of Modern Historiography and Major Sources on Varangian Controversy and Other Scandinavian Concepts of the Origins of Rus'", (Unpublished Master Thesis), University of Oslo, Norway 2002, s. 20.

³⁹⁸ Pritsak, *The Origin of...*, s. 4.

³⁹⁹ Pritsak, *The Origin of...*, s. 4.

⁴⁰⁰ Hillerdal, "Vikings, Rus, Varangians...", s. 90.

⁴⁰¹ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 276.

⁴⁰² Per Erlesund olarak da bilinmektedir.

aşaması ve İsveç'ten gelen Vareg-Rusların bu devletin kuruluşuna olan katkıları çerçevesinde olmuştur. Petreus'un öne sürdüğü teori büyük oranda PVL ve Rusya'nın kurucu ailesinin geleneksel görünümüne dayanmaktadır.⁴⁰³ Petreus'un öne sürdüğü teoride dayanak noktalarından biri de 1613 yılının ağustos ayında Vyborg'da İsveç Prensi Carl Philip ile Novgorod elçileri arasında geçen bir konuşmadır. Konuşmada elçiler: "Moskova devleti tarafından fethedilmeden önce, Novgorod bölgesinin kendi büyük prensleri vardı ve onlar hüküm sürdüler ve onlar İsveç kökenliydiler, adlarından biri Rurik idi ve Novgorodlular onun yönetimi altında refah içindeydiler." dediler. Bununla birlikte Petreus, iddiasını güçlendirmek için Rusya'nın kuzeyinde ve özellikle Novgorod'daki arkeolojik çalışmalarda ele geçirilen İskandinavlara ait armalar, mühürler ve kılıçlar gibi buluntulara da çalışmasında yer verdi.⁴⁰⁴

Bu çalışmanın ardından Rusya'da Norman Teorisi daha geniş çevrelerce tanınırlık kazandı ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında ünlü araştırmacılar tarafından Rusya Bilimler Akademisi'nde farklı bakış açıları ve yeni buluntular ışığında tekrar ele alındı.⁴⁰⁵ XVIII. yüzyılın ortalarında ise V. N. Tatishchev ve XIX. yüzyılın başlarında N. M Karamzin de bu teoriye mühim katkılarda bulundu. Norman Teorisi'ni destekleyen araştırmacılar, Rurik ve ailesinin, Slav kökenli kabileler tarafından, yaşanan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak üzere Rusya topraklarına davet edildiklerini öne sürmektedirler.⁴⁰⁶ Kronikte Rurik'in kardeşlerinden ve eşlerinden de bahsedilmektedir. Kroniğe göre Rurik, kardeşlerinin ölümünden sonra tek başına hüküm sürmüştür. V. N. Tatishchev, Rurik'in eşlerinden birinin Norveç kralının kızı olduğunu öne sürmektedir. Tatishchev'e göre Rurik, sık sık İskandinav ülkelerini ziyaret eder ve siyasi ilişkilerini ılımlı tutmaya gayret gösterirdi. Böylelikle İskandinav ülkelerinden Rusya topraklarına yapılacak herhangi bir yağma ve savaş girişiminin de önüne geçmiş olurdu.⁴⁰⁷ Norman Teorisi bağlamında incelenmesi gereken en mühim kaynaklardan olan arkeolojik buluntular da üzerinde mutlaka durulması gereken bir husustur.⁴⁰⁸ Bilhassa karakteristik İskandinav kılıçları, Novgorod ve Gnezdovo'da yapılan çalışmalarda sık sık rastlanan bir materyaldir. Ayrıca, 2008'de, Staraja

⁴⁰³ Wilson, *The Vikings and...*, s. 102.

⁴⁰⁴ Satushev, vd., "Norman Theory and...", s. 302.

⁴⁰⁵ Pritsak, *The Origin of...*, s. 3.

⁴⁰⁶ Wilson, *The Vikings and...*, s. 102.

⁴⁰⁷ Satushev, vd., "Norman Theory and...", s. 303.

⁴⁰⁸ Jens Petter Nielsen, "Boris Grekov and the Norman Question", *Scando-Slavica*, C. 27, S. 1, s. 73.

Ladoga'daki Earthworks bölgesinde, Rurik'in arması olan bir şahin resmi ile süslenmiş savaş malzemeleri, takılar ve günlük eşyalar keşfedilmiştir.

2.1.2. Anti-Norman Teorisi

Norman Teorisi'ne karşıt bir fikir olarak bilim dünyasında kendisine yer edinmiş olan Anti-Norman Teorisi, birçok araştırmacı tarafından desteklenmektedir. Anti-Norman Teorisi temelde, Norman Teorisi'ne bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünce akımı ortaya çıktığı dönemden itibaren farklı biçimlerde ifade edilmiş ve savunulmuş, ancak ortaya konan fikirlerin dayanak bulması hususunda engellerle karşılaşmıştır.⁴⁰⁹ Anti-Norman Teorisi ile temelde savunulan düşünce; Rusya Devleti'nin kurucularının tamamen yerel etnik kimliğe sahip olduğu ve Vareg-Rusların bu sürece katkılarının olmadığı biçimindedir.⁴¹⁰ Bu noktada kimi araştırmacılar kronik eserlerde Ruslar ile ilgili ifadeleri, özellikle giyim, görünüş ve kültürel davranış kalıpları üzerinden inceleme yolunu benimsemişlerdir.⁴¹¹ Ancak bu bağlamda öne sürülen fikirler, birbiriyle uyum içerisinde değildir. Örneğin bazı araştırmacılar Rurik'in Litvanya kabilelerinden birinden çıkarak bir hanedanlığın temellerini attığını düşünmektedirler.⁴¹² Bazı araştırmacılar ise, Rurik'in Baltık Denizi'nin güney kıyısındaki Batı Slav kabilelerinden biri olan Obodrotlerden gelmekte olduğunu savunmaktadırlar. Yine bazıları ise Rurik'in tamamen efsanevi bir kişilik olduğunu ve gerçek bir kişiyi yansıtmadığını savunmaktadırlar.⁴¹³

Rurik'in kökeninin Obodrotlerden gelmekte olduğunu 1544'te ilk defa öne süren araştırmacı Sebastian Münster'dir. Bu görüşü destekleyen bir başkası, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Moskova'daki temsilcisi Sigismund Herberstein'dir. Rurik'in Batı Slavlarından olduğuna dair düşünce resmi olarak ilk defa XVIII. yüzyılda Rusya Bilimler Akademisi'nde G. F. Muller ile tartışmasında M. V.

⁴⁰⁹ Nielsen, "Boris Grekov and...", s. 69.

⁴¹⁰ Pritsak, *The Origin of...*, s. 6.

⁴¹¹ Örneğin; I. Sviatoslav'ın Leo Deacon tarafından ayrıntılı bir biçimde betimlenmesi. Görünüş itibarıyla İskandinav değil, Doğu Slav arketipine uyuyor olması, Rusya Hükümdar ailesinin Slav kökenli olduğunun göstergesi şeklinde algılanmaktadır. Ancak burada "Kafası da bir tarafa doğru sarkan bir saç tutamı dışında, tıraş edilmişti." ifadesi, İskandinav görünümüne daha çok uymaktadır. Nitekim gelenekleri üzere İskandinav erkeklerinin, özellikle özgür ve bilhassa soylu bireyler ise saçın küçük bir kısmını bırakıp tercihen öreker geri kalanının tıraş etmeleri oldukça yaygındı. Bkz: Leo the Deacon, *The History of...*, s. 199, Victor Terras, "Leo Diaconus and the Ethnology of Kievan Rus'", *Slavic Review*, C. 24, S. 3, s. 402.

⁴¹² Thomsen, *The Relations Between...*, s. 16.

⁴¹³ Satushev, vd., "Norman Theory and...", s. 303.

Lomonosov tarafından öne sürülmüştür. Rurik'in Batı Slav kökenine dair başka bir argüman, Mecklenburg Soy Kütüğü'dür. Bu çalışma, XVIII. yüzyılın başlarında Mecklenburg Dükü Karl Leopold'un düğünü için hazırlanmıştı. Rusya Prenslерinin soy ağacı üzerine yapılmış olan çalışmada Rurik, Obodrit prensi olarak geçmektedir. Dönemin haritalarına göre Mecklenburg ise tam olarak VIII. yüzyılda Obodritlerin yaşadığı yerde bulunmaktadır. Kütükte yer alan bir uzak akrabanın, Obodrit kralı Dragovit'in üç yeğeni olduğu belirtilmektedir: Rurik, Sineus ve Truvor. Öne sürülen bilgilere göre bu üç kardeş babalarının ölümünden sonra doğuya doğru ilerleyerek Novgorod'a ulaşmışlar ve orada hâkimiyetlerini kurmuşlardır.⁴¹⁴ Hikâyenin bu versiyonu XIX. yüzyılda Mecklenburg'u ziyaret eden Fransız yazar Xavier Marmier tarafından da yerel halkın anlattığı hikâyeden esinlenilerek kaydedilmiştir.⁴¹⁵ XIX. yüzyılın ortalarında, Rus tarihçi Stepan Gedeonov, "Rurik" kelimesinin belirli bir kişinin adı olmadığını, bunun yerine bir ailenin adı olduğunu ve bu kelimenin Slav dilinde "Rerik" veya "Rarok" kelimesinden türediğini ileri sürmüştür. Bu kelime Slav dilinde "şahin" manasına gelmektedir. Bu noktada avlanma faaliyetleri için kullanılan şahinin, Rurik'in hanedanlık armasında da bulunması önem arz etmektedir. Bununla birlikte bu sembol, sikke üzerinde ve mühürlerde kabartma olarak kullanılmıştır.

Günümüzde Rusya sahasında İskandinav varlığı ve devletin kuruluş aşamasındaki faaliyetleri üzerinde araştırmacılar tarafından fikir birliği söz konusudur.⁴¹⁶ Buna göre Rusya'da İskandinav faaliyetleri inkâr edilemez biçimdedir ve bilhassa başlangıçta bir kolonist hareket söz konusu olmasa dahi özellikle IX. yüzyıla gelindiğinde Rusya ekonomik, askeri ve siyasi açıdan bir devletin doğuşuna tamamiyle hazır bir görüntü sergilemekteydi.⁴¹⁷ Bu devlet Rurik'in temellerini atmış olduğu hanedanlığın devamı niteliğindeydi ve dönem içerisinde Rusya coğrafyasının en önemli merkezlerinden olan Novgorod'da ortaya çıkması da elbette tesadüfi değildi.⁴¹⁸ Ancak unutulmamalıdır ki, daha evvel bahsedildiği üzere Slav kabileleri kendi sistemleri ile bir yönetim anlayışı geliştirmişlerdi ve elbette İskandinavların bölgeye gelişlerinden önce bir takım siyasi oluşumlardan ve mülkiyet anlayışından bahsetmek mümkündür.⁴¹⁹ Öyleyse Rusya coğrafyasında bir devletin meydana geliş

⁴¹⁴ Riasanovsky, "The Norman Theory...", s. 102.

⁴¹⁵ Satushev, vd., "Norman Theory and...", s. 304.

⁴¹⁶ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 278.

⁴¹⁷ Thomsen, *The Relations Between...*, s. 20.

⁴¹⁸ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 276.

⁴¹⁹ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 67.

süreci, belirli aşamalar dahilinde ve birçok kültürel unsurun zaman içerisinde katkılarıyla katmanlı olarak gerçekleşmiştir.⁴²⁰

2.2. Vareg ve Rus Adlarının Anlamı ve Rus'un Etnik Kimliği

2.2.1. Vareg Adının Anlamı

Vareg ve Rus adları aynı bölgede ve aynı etnik unsuru tanımlamak amacıyla ortaya çıktığından, bu iki adın birbirinden ne gibi hususlarda ayrıldığını ve ne ifade ettiğini incelemek önemlidir. Vareg adı, ücretli askerler olarak görev alan İskandinavlara atfedilen bir isimken, Rus adı, Slav topraklarına sonradan yerleşmiş olan ve İskandinavya'nın İsveç bölgesinden gelen topluluğa ithafen kullanılan bir etnik tanımdır. Buradaki ayrımın yalnızca dış ülkeler bağlamında olmadığını, yerel halkın da kendi etnik kimliklerini tanımlarken Rus adını kullandıklarını ancak kuzeyden gelen ve yalnızca ücretli asker olarak hizmet veren topluluğa Vareg dendiğini kaynaklar vasıtasıyla da görmekteyiz.⁴²¹ Bazı araştırmacılar Vareg adını direkt olarak Bizans İmparatorluğu ordusu bünyesinde görev alan Vareglerle ilişkilendirmektedirler. Wilhelm Thomsen, bu adı Rus Knezlerin himayesinde bulunan İskandinav kökenli askerler ve tüccarlar ile ilişkilendirmiştir.⁴²² Kelime köken itibarıyla Nors dilindeki “varðr” kelimesinden türemiş olup “sözleşme, anlaşma” yahut “sadakat yemini” anlamına gelmektedir. Birçok farklı yerel dilde farklı varyasyonları bulunsa da genel olarak “efendisine sadakat yemini ile hizmet eden” yahut “himaye altında olan” anlamını taşır.⁴²³ Böylelikle bu kelimenin Bizans'taki Vareg Kuvvetleri döneminden önce Rusya coğrafyasında ortaya çıktığı anlaşılmalıdır.

Vareg adı ile ilgili bir başka görüş, kelimenin “varar” kelimesinden türediği yönündedir. Buna göre Vareg sözcüğü yine Nors dilindeki bir sözcükten, “væringar” sözcüğünden türemiş olup manası tam olarak “birbirlerine sadakat yemini eden erkekler, bir ortaklığa girenler” şeklindedir.⁴²⁴ Buna göre bu kelime önceleri, ticari ilişkiler dolayısıyla bir araya gelen toplulukları ifade etmek için kullanılmış olmalıdır. Bu kişiler silahlı olmalarının yanı sıra topluluk halinde seyahat eden kimselerdi.

⁴²⁰ Nielsen, “Boris Grekov and...”, s. 74.

⁴²¹ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 67.

⁴²² Thomsen, *The Relations Between...*, s. 107.

⁴²³ Blöndal, *The Varangians of...*, s. 4.

⁴²⁴ Pritsak, *The Origin of...*, s. 5.

Dolayısıyla væringar sözcüğü aynı zamanda “birbirini koruyan, gözeten, arkadaş” manasına da gelmekteydi. Bu kelime zamanla daha geniş bir anlam kazanmıştır.⁴²⁵

Thomsen’e göre Vareg adı Bizans bünyesinde görev alan Vareg birlikleri ile birlikte ortaya çıkmış olan bir sözcük olmaktan çok uzaktır. Bu görüşe göre Vareg adı bu hadisenin yaşanmasından neredeyse yüzyıl öncesinde dahi kullanılmaktaydı. Bununla birlikte Thomsen, özellikle İsveç’in dönem içerisinde Vareg birliklerine belki de en büyük desteği sağlamış olabileceğini belirtmektedir.⁴²⁶ Öte yandan bu isim, Rusya sahasına seyahat eden İslam coğrafyacıları tarafından da kullanılmaktaydı. Ancak kullanım biçimi genellikle “Varank ya da Varang” şeklinde olmakla birlikte İslam coğrafyacıları bu adın tüm kuzey Rusya bölgesini tanımlamak için kullanılıyor olduğunu düşünmüş olmalıdırlar. Bununla birlikte Rusların oldukça aktif olduğu Baltık Denizi’ni de “Vareg Denizi” olarak adlandırmışlardır.⁴²⁷ Vareg adını kullanan müelliflerden ilki Biruni’dir. Müellif gerçekten de bu ismi, coğrafi açıdan doğru bir biçimde konumlandırmıştır. Eserinde iklim kuşaklarından bahsettiği bölümde Vareglerle birlikte, komşuları hakkında da bilgi vermektedir:

*“Yedinci iklim, az sayıda yerleşilebilir arazi içerir; ancak doğuda Türk gruplarını barındıran ormanlar ve dağlar bulunur, ardından Başgirt dağlarına ve Oğuz ile Peçenek sınırlarına, Suvar ve Bulgar şehirlerine, Rusya’ya, Slavonya’ya, Bulgaristan’a, Macara ve son olarak Batı Okyanusu’na kadar ulaşılır. Bu iklimin ötesinde, Ansu, Vareg, Bardah gibi gruplar haricinde pek az insan yaşamaktadır.”*⁴²⁸

Varegler genellikle askerlerdi. Zaman içerisinde Vareg sözcüğü İskandinav ile eş manada kullanılmaya başlanmıştır. Ancak durum aslında böyle değildi. Vareg sözcüğü özel bir askeri birliği temsil ettiğinden, yerel halktan ve yönetici sınıftan ayrılmakta ve daha önce bahsedildiği üzere bir etnik kimliği temsil etmemekteydi.⁴²⁹ Bu hususta önemli bir kaynak da Novgorod Kronikleridir. Kronikte Vareglerin yerel halktan ayrı olarak anıldıkları ve hatta ibadetlerini gerçekleştirdikleri kiliselerin dahi onlara hususi olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte bu paralı asker grubunun her

⁴²⁵ Blöndal, *The Varangians of...*, s. 5.

⁴²⁶ Thomsen, *The Relations Between...*, s. 107.

⁴²⁷ Blöndal, *The Varangians of...*, s. 6.

⁴²⁸ Abu'l-Rayhan Muhammad Ibn Ahmad Al-Biruni, *The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology*, (çevl.: R. Ramsay Wright ve M.A. Edin), Luzac & Co, London 1934, s. 145.

⁴²⁹ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 68.

zaman halk ile uyum içerisinde olmadıklarına dair bölümler, yine Novgorod Kroniklerinde bulunmaktadır. Kronikte 1016 yılına tarihlenen bir hadiseye göre Novgorod halkı, Rus Prensları arasında yaşanan çekişmeden dolayı kardeşlerden birinin Novgorod'a sığınmak durumunda kalmasının ardından, yanında getirdiği Vareglerin taşkınlık çıkarması hakkında bilgi verilmektedir. Ardından yerel halk bir gece ayaklanarak Varegleri öldürmüşlerdir.⁴³⁰ Anlaşılan Varegler, Rus kökenli yerel yöneticilerin, hâkimiyetlerini korumak adına sürekli olarak İskandinavya'dan aldıkları destek kuvvetlerdi. Buradaki anlaşmazlıkların nedeni ise muhtemelen yerel halkın, yönetici sınıfın aksine çoğunlukla yerel Slavlardan oluşuyor olmasıydı. Kronikte göze çarpan bir başka hadise de 1201 yılına tarihlenen bir anlaşmazlık ve sonunda tekrar barışın sağlanmasıdır: "Varegleri barışsız bir şekilde deniz aşırı gönderdiler. Aynı yıl, Russa'da⁴³¹ bir tahta savunma⁴³² inşa ettiler, sonbaharda Varegler barış için kara yoluyla geldi ve istedikleri her şeyde onlarla [Slavlarla] anlaşma sağladılar."⁴³³ Görüldüğü üzere Rusya'daki yerel halk tarafından Varegler, herhangi bir anlaşmazlık halinde ana vatanlarına gönderilebilmekteydiler.

Varegler ile ilgili önemli bilgiler içeren bir diğer mühim belge ise Russkaya Pravda'dır. Russkaya Pravda; Rus tarihi açısından en önemli belgelerden biri olup erken Rusya'nın sosyal ve hukuki yönlerin anlaşılması açısından oldukça fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte belgenin iki versiyonu bulunmaktadır. Her iki versiyon da erken Rusya'nın hukuk sistemi ve mali işlerin yürütülmesi hususlarında önemli bilgiler sunmaktadır. Belgenin ilk versiyonu kısa versiyon olup ilk bölümü Bilge Yaroslav'ın (1019-1054) dönemi ile ilişkilendirilmekte ve dönemin hukuki meselelerini ele almaktadır. İkinci bölüm ise Yaroslav'ın oğullarının döneminde işlemekte olan hukuk sistemini ve zaman içerisinde hukuk sisteminde yapılan değişim ve yenilikleri ele almaktadır. Belgenin ikinci versiyonu olan genişletilmiş sürüm ise XII. yüzyılın sonlarında veya XIII. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Kısa versiyondaki içerik ile birlikte ek hukuki hükümleri de içermektedir. 43 maddeden oluşan hukuki metin içerisinde konu ile ilgili olarak değerlendirilen madde, 10. maddedir. Nitekim bu maddede Varegler ile ilgili hazırlanmış yasal bir hüküm

⁴³⁰ *The Chronicle of Novgorod*, s. 1.

⁴³¹ Orta Çağ'da İskandinavlar tarafından Slav topraklarındaki Rus yerleşim yerleri için kullanılan terimdir.

⁴³² Palisad savunma sistemi kastedilmektedir.

⁴³³ *The Chronicle of Novgorod*, s. 43.

bulunmaktadır. Madde şu şekildedir: “Eğer bir kişi bir Vareg veya Kolbiag'ın⁴³⁴ kaçan kölesini üç gün boyunca saklarsa ve üçüncü gün keşfedilirse, kölenin sahibi kölesini geri alır ve suç nedeniyle üç grivna⁴³⁵ öder.”⁴³⁶ Bu madde ile ilgili dile getirilebilecek en önemli husus, yerel halk ile birlikte yaşayan ve çoğunlukla Knezlere hizmet etmekte olan paralı asker grubu Vareglerin, günlük hayatın bir parçası olmaları ile birlikte onlara hususi olarak yasa çıkarılmasının uygun görülmüş olmasıdır. Knezlerin, tüccarlar yahut soyguncu çetelere karşı koruma olarak veya bir iç savaşta destekçi olarak, sık sık İskandinavların hizmetlerinden müttefik veya paralı asker olarak sıkça yararlanmışlardır.⁴³⁷ Orta Çağ Rusya'sının yönetici ailelerinin İskandinav kökenli oluşları, onları yerel halkın desteğini tam manasıyla alma konusunda yarı yolda bırakıyor gibi görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında savaşta oldukça mahir ve cesur soydaşlarının askeri kuvvetlerinden faydalanmaları da elbette şaşırtıcı değildir. Böylelikle yerel halkın niçin Vareglerden çeşitli hususlarda kendilerini ayrı tuttuklarını da görebilmekteyiz.

2.2.2. Rus Adının Anlamı ve Rusların Kökeni

Ruslar ile Vareglerin ifade ettikleri anlam bakımından birbirinden ayrıldıklarından ve Rus adının bir etnik kökeni ifade ettiğinden bahsetmiştik. Bu bağlamda Rusların etnik köken hususunda yerel Slav ve Fin kabilelerinden ayrıldıkları bilinmektedir. Bu hususta bizleri aydınlatan ilk kayıtlar St. Bertin Kronikleridir. Nitekim “Rus” adının ve Rus adının dayandığı etnik kökenin ilk defa yer aldığı ve bu bağlamda Rusların gerçekte İsveç bölgesinden gelen İskandinavlar olduğunu St. Bertin Kronikleri vasıtasıyla görmekteyiz. Kronikte kaydedilen bilgiye göre, 838’de Bizans İmparatoru Theophilus tarafından, Batı İmparatoru Dindar Louis’ye gönderilen elçi heyeti ile birlikte, kendilerine Rus diyen ve aslen İsveçli olduklarını iddia eden, amaçlarının ise devletler arasında dostluğu tesis etmek olduğunu söyleyen bu elçi grubu, daha sonra Dindar Louis tarafından güvenilir bulunmayarak araştırılmış ve

⁴³⁴ Bu isim Nors dilinde “birlik” (hjukolfr) kelimesi ile bağdaştırılmaktadır. Terim Rusya’da faaliyet gösteren ve yerel halktan olmayan bir grup İskandinav kökenli tüccar için kullanılmış olabilir. Ancak bu terim yaygın hale gelmemiştir. Bkz: Blöndal, *The Varangians of...*, s.6.

⁴³⁵ Çeşitli bölgelerde farklı varyasyonlara sahip olabilmekle birlikte “grivna”, dönem içerisinde Rusya’da ticarete kullanılan bir para birimiydi.

⁴³⁶ Russkaya Pravda, *Medieval Russia A Source Book 850-1700*, (içinde), (çev.: Basil Dmytryshyn), Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, U.S.A. 1991, s. 37.

⁴³⁷ Blöndal, *The Varangians of...*, s. 2.

gerçekten de İsveç kökenli oldukları anlaşılmıştır.⁴³⁸ Rus adının tanımının yapıldığı ilk kaynak olması dolayısıyla bu kronik konu açısından oldukça önemlidir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi, sonraki bölümlerde verilecektir.

Rus adının kökeni hususunda incelenebilecek bir diğer eser, IX. yüzyılda Konstantinopolis Patrikliği yapmış olan Patrik Photius'un, 860'da Konstantinopolis'e karşı gerçekleşen beklenmedik Rus saldırısı üzerine vaazlarının kaydedildiği eserdir. Kroniğe göre, bahsi geçen "Bilinmeyen bir millet, hesaba katılmayan bir millet, köleler arasında sıralanan bir millet, bilinmeyen, ama bizim karşı saldırımızdan bir ad kazanan, önemsiz, ama şimdi ünlü hale gelmiş, alçakgönüllü ve yoksul, ama şimdi muhteşem bir yüksekliğe ve büyük bir zenginliğe yükselmiş..."⁴³⁹ halk, bu saldırıdan sonra Bizans tarafından tanınmaya başlamıştı. Bizans hükümetinin Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Avar, Bulgar ve Hazar gibi ulusları yakından tanıdıkları ve zaman zaman anlaşmalar ile topraklarını bu ulusların herhangi bir müdahalesinden korudukları yahut zaman zaman savaşlar ile bastırmaya çalıştıkları bilinmektedir. Öyleyse bu "bilinmeyen millet" eğer yoktan var olmadıysa, İskandinavya gibi uzak bir coğrafyadan göç ederek Slav topraklarında çok genç bir devlet oluşumunun temellerini henüz atmış olan Vareg-Ruslardan başkası değildi. Bir Başka Bizans kroniği olan ve X. yüzyılda Constantine Porphyrogenitus tarafından yazılan *De Administrando Imperio*'da ise Ruslar ile ilgili daha geniş bilgilere ulaşmaktayız. Kronik, Rusların Novgorod'dan ve diğer Rus şehirlerinden, Slavların inşa ettiği monoxyla⁴⁴⁰ tarzı tekneler ile Konstantinopolis'e indiklerinden bahsetmektedir.⁴⁴¹

Bizans kroniklerinin yanında, Ruslar ile ilgili bilgiler içeren diğer önemli kaynaklar da İslam coğrafyacılarının yazdıkları eserlerdir. Bu eserler, verdikleri ayrıntılar ve anlatımlarındaki canlı tasvirler ile incelenilen konu bakımından oldukça mühimlerdir. İslam coğrafyacılarının eserleri arasında Rusları en ayrıntılı biçimde tasvir eden eser, İbn Fazlan'ın tanıklık ettiği hadiseleri kaydetmiş olduğu *Seyahatnamesi*dir. *Seyahatnamede* İbn Fazlan, Rusların yaptıkları ticaretten,

⁴³⁸ *The Annals of St-Bertin...*, s. 44.

⁴³⁹ Photius, *The Homilies of...*, s. 98.

⁴⁴⁰ "Monoxyla", tek parça ağaç kütüğünden yapılmış olan bir tekne veya sandal türüdür. Yunanca kökenli bir terim olan "monoxylon", "tek ağaç" anlamına gelir. Bkz: Sverrir Jakobsson, "Byzantium, the Rus, and Medieval Typologies of the Other", *Studies in the Humanities and Social Sciences*, C. 6, S. 2, s. 15.

⁴⁴¹ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (çev.: Romilly J. H. Jenkins), *Dumbarton Oaks Texts*, Washington 1967, s. 61.

giyimlerinden, fiziki özelliklerinden, dini ritüellerinden ve geleneklerinden ayrıntılı biçimde bahsetmektedir. Bununla birlikte müellif oldukça merak ettiği ve şahit olmak için günlerce beklediği, Rusların ölü gömme ritüellerinden de ayrıntılı biçimde bahsetmektedir. Bu eserle ilgili konu açısından önemli olan bir diğer ayrıntı ise İbn Fazlan'ın Ruslar ile Slavları ayrı milletler olarak tasvir etmesi ve Slavların çevredeki diğer etnik topluluklar tarafından sıkça yağmaya uğradıklarından bahsetmesidir.⁴⁴² Gırnati ise Rus adını kullanmamasına karşın, “Bulgar'da kış vakti bunlardan bir grup insanı gördüm. Renkleri kızıl, gözleri mavi, saçları keten gibi ve beyaza çalıyordu. O soğuk havalarda keten elbiseler giyiyorlardı. Bazılarının üzerinde kunduz derisinden kürkler vardı. Bu kunduzlar dışa doğru ters-düz edilmiş şekilde olurdu. Sirke gibi olan asitli arpa suyu⁴⁴³ içerler”⁴⁴⁴ ifadeleri ile onları açık bir biçimde tarif etmiştir.

Ebu'l Fida, eserinde: “Bunların [Slavların] ülkesinin doğusunda Rusların ülkesi bulunur.”⁴⁴⁵ ifadesiyle iki ulusu birbirinden ayırmaktadır. Rusların ticaretini yaptıkları ürünlerden bahsetmektedir. Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip adlı eserde, Ruslardan ve Slavlardan ayrı biçimde bahsedilerek, Slavların yaşam tarzları giyimleri ve üreterek ticaretini yaptıkları mallardan bahsedilmektedir. Ruslar hakkında ise “Halkı kötü huylu, inatçı, kibirli, kavgacı ve cengaverdir. Çevrelerinde yaşayan ve kendi dinlerinden olmayan herkesle savaş içindedirler. Savaştıkları insanlara galip gelirler. Padişahları Rus Hakani olarak isimlendirilir.”⁴⁴⁶ şeklinde bilgi vermektedir. Ayrıca Kiev şehrini İslam ülkelerine en yakın Rus şehri ve Rus halkının başşehri olarak tanımlayarak krallarının burada oturduğundan bahseder.⁴⁴⁷ İbn Havkal Ruslardan, onların üç sınıfa ayrıldığından ve tüm Rusların hükümdarının bir tane olup Kiev'de oturduğundan bahsetmektedir. Bahsedilen Ruslar, gaza ve yağma için Slav topraklarına gitmektedirler.⁴⁴⁸ İbn Rüsteh, Ruslar ile Slavlar arasındaki ilişkileri şu şekilde tanımlamaktadır: “Onlar Sekalibe [Slavlar] ile savaşp onları esir ettiler. Gemilere bindirerek Hazeran ve Bulgara götürdüler ve orada sattılar. Tarımla uğraşmazlar, yiyeceklerini Sekalibe toprağından elde ederler.”⁴⁴⁹ İstahri de üç sınıfa

⁴⁴² İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 74-85, 114.

⁴⁴³ Bira.

⁴⁴⁴ Ebu Hamid Muhammed el-Gırnati, *Gırnati Seyahatnamesi*, s. 195.

⁴⁴⁵ Ebü'l Fida, *Ebü'l-Fida Coğrafiyası*, (çev.: Ramazan Şeşen), 2. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, s. 186.

⁴⁴⁶ *Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, s. 119.

⁴⁴⁷ *Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, s. 120.

⁴⁴⁸ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 305.

⁴⁴⁹ İbn Rüsteh, *El-Alaku'n-Nefise*, s. 163.

ayırdığı Rusların hükümdarlarının Kuyabe (Kiev) şehrinde oturduğundan bahseder ve “Rus, Bulgarlar ve Sekalibe arasında bulunan bir kavimdir.”⁴⁵⁰ ifadesi ile Rusları Slavlardan köken bakımından ayrı tutar. Mesudi, ticaret amacı ile Konstantinopolis’e giden Rusların kalabalık bir ulus olduğundan bahsetmektedir. Yine eserinde “Ruslar ve Saklablar”⁴⁵¹ ifadesini kullanarak bu iki ulusu birbirinden ayırmaktadır.

İslam coğrafyacılarının Rusları ve Slavları tanıyıp ayırt edebilmelerinin, yaşadıkları coğrafyaya hâkim olmalarının en büyük sebebi ticarettir. Bilhassa IX. ve X. yüzyıllarda hem İslam dünyasının hem de Karadeniz’in kuzeyinin, ticaret hususunda altın çağlarını yaşıyor olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda sonraki bölümlerde ayrıntılı biçimde bahsedileceği üzere bu coğrafyalarda ticaret kuzeyden güneye bir istikamet üzerindeydi. Bununla birlikte Rusya coğrafyasından Halifelîğe getirilen ve bir statü göstergesi olan kürklerin yanında çokça Slav uyruklu köle de getirilmekteydi. Her ne kadar bu iki coğrafya birbirinden uzak olsa da aralarındaki ticari dinamikler dolayısıyla birbirlerinden haberdarlardı.⁴⁵² Bu ilgi artışı elbette İslam coğrafyacılarını Ruslardan ve Slavlardan bahsetmeye itmiş olmalıdır. İbn Havkal bu hususla ilgili; “Yeryüzündeki bütün hadım Slav hizmetçiler Endülüs’ten getirilir. Zira onlar Slavlara yakındır. Bu hizmetçiler hadım edilir. Bu işi Yahudi, Slav tüccarlar yapar...Bu diyarda onlardan çok sayıda köle bulunur.”⁴⁵³ ifadelerinden de anlaşıldığı üzere iki coğrafya arasındaki ticari ilişkiler, İslam ülkeleri tarafından Slav topraklarının tanınmasını kolaylaştırıyordu.

Rus adının anlamı ile ilgili yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu doğrultuda önemli bir görüş, Rus adının Fincedeki “Ruotsi” kelimesinden türeyerek zaman içerisinde “Rus” biçiminde zikredilmiş olmasıdır. Ruotsi kelimesinin Fincedeki anlamı ise “kayıkçı” yahut “kürekçi” olup bu adın deniz yollarını ustaca kullanarak hareket eden bu halkın denizcilik faaliyetlerine ithafen verilmiş olması en öne çıkan görüşlerden birisidir. Böylelikle zaman içerisinde Slavlar, İsveç’ten gelen bu halka “Rus” olarak hitap etmişlerdir.⁴⁵⁴ Ancak bu görüş filologlar arasında günümüzde dahi bir tartışma konusudur. Bir diğer görüş Rus adını, Finlandiya Körfezi’nin hemen karşısında bulunan İsveç’in Uppland bölgesindeki Roslagen’den türetmektir. Ancak

⁴⁵⁰ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 9.

⁴⁵¹ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s. 71.

⁴⁵² Eric Graf Oxenstierna, *The World of the Norseman*, The Trinity Press, London 1967, s. 139.

⁴⁵³ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 103.

⁴⁵⁴ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 16.

Thomsen'e göre bu isim Rus adının kökeni olarak değerlendirmek için oldukça yeni bir isimdir.⁴⁵⁵ Orta Çağ'da Upland ve Doğu Gotland'ın sakinleri "Rods-karlar yahut Rods-mæn" olarak anılmaktaydılar. Bu kişiler İsveç'in kıyı bölgelerinde yaşamakta olup gemi yapımıyla uğraşan zanaatkarlardı. Bu kelime daha modern biçimde Rospiggar şeklindedir. Böylelikle bu kişilerin, Baltık'ın diğer kıyısına geçtikten sonra kendilerini orijinal kökenleriyle değil, yaptıkları meslekle tanıtmış olmaları da olasıdır.⁴⁵⁶ Rus adının anlamı hususunda yapılan bir diğer analiz de yine Finlerin, Rurik'in Slav topraklarına gelmeden evvel sahip olduğu Friesland adındaki "Fries" sözcüğünün zaman içerisinde Rus olarak anılmaya başlaması yönündedir. Ancak bu görüş pek olası görülmemektedir. Daha geçerli bir görüş ise Rus adının, Rurik'e verilen topraklar olan Rustringen⁴⁵⁷ adından kısaltılarak kullanılagelmiş olduğu ve adın buradan türediğidir.⁴⁵⁸ Ancak bu türetmelerin yanında Rus adının Grek dilinde de bir karşılığı bulunmaktadır. Grekçede "Rus" adı, Rhosi yahut Rhos söylemi ile "kızıl" manasına gelmekteydi. Aynı bilgiye Mesudi'nin Et-Tenbih ve'l-İşraf adlı eserinde de rastlamaktayız: "Rumlar onlara kızıl renkliler anlamında Rus derler."⁴⁵⁹

İskandinavlar, Slavlar üzerinde hâkimiyetlerini kademeli olarak ilerletmiş ve önceleri yalnızca yağma amacı ile ziyaret ettikleri toprakları, öncelikle şehirler kurarak ve burada güç kazanıp hâkim zümre haline gelerek ele geçirmişlerdir. Bu konumları sebebiyle Rus adı zaman içerisinde yalnızca etnik bir grubu işaret etmek amacıyla değil, bir siyasi oluşumu tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Burada hâkimiyet bölgeleri kurarak bu bölgeleri genişleten ve güçlendiren Knezler ise siyasi bağlamda gitgide daha önemli konumlara ulaşmışlardı. Rusya coğrafyasının dönem içerisinde en önemli şehirlerinden olan Kiev'in de Rus Knezler tarafından ele geçirilmesi ile bu saha Rus yurdu olarak anılmaya başlandı. Ancak Ruslar Slavlara nazaran bölgede sayıca az nüfusa sahip olduklarından, her ne kadar yönetici zümre olarak bu topraklarda bulunsalar da zaman içerisinde Slavlaşmışlardır. X. yüzyıla gelindiğinde ise İskandinavya'dan bölgeye göç ederek yerleşen Rusların sayısı hayli azalmış ve aynı yüzyılın sonlarına doğru Hristiyanlığın da kabulüyle birlikte Ruslar, İskandinav kimliklerinden gitgide uzaklaşmaya başlamışlardır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Thomsen, *The Relations Between...*, s. 94.

⁴⁵⁶ Thomsen, *The Relations Between...*, s. 94.

⁴⁵⁷ Günümüz Almanya'sında Friesland bölgesi ile Weser Nehri arasında bir bölgedir.

⁴⁵⁸ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 339.

⁴⁵⁹ Mesudi, *Et-Tenbih ve'l-İşraf...*, s. 150.

⁴⁶⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 17.

2.4. Vareg-Rusların İlk Kez Konstantinopolis'te Görülmeleri ve Rus Kağanı

839'da Bizans İmparatorluğu yönetimi ilk defa Vareg-Ruslarla tanıştı. Bu tanışma onların "Rus" adını taşıyarak gerçekleştirdikleri ilk siyasi temasları içeriyordu.⁴⁶¹ Aynı yıl içerisinde Bizans İmparatoru Theophilus (829-842), Batı Roma İmparatoru Dindar Louis'ye (814-840) elçi gönderdi. Bu hadiseden bir yıl evvel Halife Mutasım, Bizans'a karşı büyük bir ordu ile harekete geçmiş, Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyerek Ancyra'yı ele geçirmişti. Ardından uzun süren bir kuşatma ile Frigya'da mühim bir kale olan Amorium'u ele geçirdi. Amorium, Halifelik açısından mühim bir noktaydı ve kalenin alınmasının ardından Halife Mutasım'ın planı, Konstantinopolis'e kadar ilerlemektir. Amorium'un kaybedilmesi Afrika Müslümanlarının Sicilya'da sürekli ilerleyişi ve Girit'e Araplar tarafından gerçekleştirilen baskınlar gibi bir dizi hadise, İmparator Theophilus'u Araplara karşı tek başına mukavemet gösteremeyeceğini idrak etmeye itmişti.⁴⁶² Böylelikle İmparator Batıdan yardım almayı umut ederek elçilerini Venedik'e, Batı Roma'da İmparator Louis'ye ve hatta İspanya'ya değin gönderdi. Konu açısından bu elçi ziyaretlerinden en mühimi İngelheim'a, Batı Roma İmparatoru Louis'ye yapılandır. Bu elçilik ziyareti ile ilgili en mühim bilgileri St. Bertin Kroniklerinden almaktayız. Bu kaynak IX. yüzyılda üç farklı yazar tarafından yazılmış üç ayrı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümün yazarı anonimdir ve 830-835 yılları arasında kapsamaktadır. İkinci bölüm Troyes Piskoposu Prudentius tarafından kaleme alınmış olup 835 yılının sonundan 861'e kadar olan dönemi kapsamaktadır. Son olarak üçüncü bölüm, Reims Başpiskoposu Hincmar tarafından yazılan ve 861'den 882'ye kadar olan dönemin anlatıldığı bölümdür. 839 elçilik hadisesi, Troyes Piskoposu Prudentius tarafından kaydedilmiştir.⁴⁶³

Prudentius'un anlatıları iki bölüme ayrılabilir; ilk bölüm elçilik hadisesi ile ilgiliyken, ikinci bölüm Rus elçileri ile ilgilidir. Theophilus, Dindar Louis'ye Chalcedon Metropolit Piskoposu Theodosius ve Spartharius Theophanes adlı iki elçi göndermişti. Elçiler yanlarında hediyeler ile birlikte İmparatorun mektubunu da

⁴⁶¹ Golden, "The Question of...", s. 81.

⁴⁶² Alexander A. Vasiliev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, The Medieval Academy of America Publication, Massachusetts 1946, s. 6.

⁴⁶³ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 6.

getirdiler. Theophilus mektubunda; yabancı milletler ile girdiği savaşlarda onun [Batı İmparatoru] yardımıyla kazandığı zaferlerden dolayı Tanrı'ya şükranlarını dile getiriyor ve Louis'yi ve onun halkını, bu zaferleri sağlayan Tanrı'ya şükre davet ediyordu. Böylelikle Theophilus iki devlet arasında bir dostluğu temenni ve teşvik ediyordu.⁴⁶⁴ Bizans elçileri 839'da Ingelheim'da resmi bir törenle karşılandılar.⁴⁶⁵

Prudentius'un kayıtlarının ikinci bölümü bu çalışma açısından önemlidir. Bölümdeki anlatılara göre İmparator Theophilus, elçileri ile birlikte kendilerini Rhos olarak adlandıran heyeti de Ingelheim'a göndermiş ve bu kişiler kendilerini Chacanus [Kağan] adıyla andıkları krallarının onları Theophilus ile dostluk kurmak amacıyla gönderdiğini iddia etmişlerdi.⁴⁶⁶ Theophilus, Louis'ye yazdığı mektubunda bu hususa da yer vererek, onların geldikleri yolun barbar halklar tarafından işgal edildiğini ve bu yüzden kendi ülkelerine dönüşlerinin daha güvenli bir yoldan olmasını istediğini belirtmişti. Ancak İmparator Louis bu elçi heyetinden şüphelenerek, gerçek niyetleri ortaya çıkana dek onları alıkoymaya karar verdi.⁴⁶⁷

Bu kararını Theophilus'a ileten Louis, elçilerin güvenilir kimseler oldukları ortaya çıkarsa, ancak bu şartlar altında onların ülkelerine güvenli bir biçimde dönmelerini sağlayacağını belirtti. Bu hamlenin Theophilus tarafından gizlice talep edilen bir soruşturma olması da muhtemeldir.⁴⁶⁸ Öte yandan değerlendirilebilecek bir başka sebep de halihazırda Louis'nin uzun yıllar boyunca ülkesinin kıyılarında Norveçliler tarafından gerçekleştirilen yağma akınlarından dolayı sıkıntı içerisinde oluşudur. Böylelikle bu kuzeyli elçileri de sorgulamasının ve onlara güvenmemesinin sebeplerinden biri de bu olarak gösterilebilir.⁴⁶⁹ Theophilus'un Louis'ye gönderdiği mektubun içeriği 17 Ocak 839 tarihlendirmesi ile St. Bertin Kroniklerinde yer almaktadır. Özet bir şekilde içeriği şu şekildedir:

“O [Theophilus], onlarla birlikte [Bizans elçileri] gönderilen belirli kişilerin kabilelerinin Rus olarak bilindiğini ve liderlerinin Kağan [Chacanus] olarak bilindiğini belirttikleri; o [Theophilus], İmparatora

⁴⁶⁴ The Annals of St-Bertin..., s. 44.

⁴⁶⁵ Vasiliev, The Russian Attack..., s. 7.

⁴⁶⁶ Ildar Garipzanov, “The Annals of St. Bertin (839) and Chacanus of the Rhos” *Ruthenica*, C. 7, S. 8, s. 7.

⁴⁶⁷ Przemysław Urbańczyk, “Who were the early Rus’?”, *Rus’ in the 9th–12th Centuries: Society, State, Culture*, s. 229.

⁴⁶⁸ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 307.

⁴⁶⁹ Blöndal, *The Varangians of...*, s. 33.

[Louis] onlara dönme izni vermesini rica etti, çünkü Konstantinopolis'e geldikleri yollar, vahşi ve acımasız kabileler tarafından kesilmişti, aynı yol üzerinden geri dönme durumunda tehlikeye girmelerini istemiyordu."⁴⁷⁰

Elçilik hadisesinin bir diğer tarafı olan Bizans hükümetinin dönem içerisindeki durumu da Rus elçi heyetinin Batı İmparatorluğu'na gönderilmesinin nedenleri hususunda ayrıca ışık tutacaktır. Nitekim Rus elçi heyeti 838'de Konstantinopolis'e geldiğinde bir bahane ile Batı Roma İmparatorluğu'na, Theophilus'un elçileri ile birlikte gönderildiler. Vernadsky'ye göre bunun aslı sebebi, Ruslara taviz verilerek Hazarların kışkırtılmak istenilmemesidir.⁴⁷¹ Böylelikle Rus elçileri eve dönüş yollarının bazı barbar kabileler dolayısıyla emniyetsiz olduğu gerekçesiyle batıya gönderildiler. Bu durum öte yandan İmparatorluğun Bulgarlarla olan ilişkilerinin çıkmaza girdiği bir dönem içerisinde gerçekleştiğinden, bir sebep olarak da Bulgarlar gösterilebilir. Nitekim 836'da Bizans ve Bulgarlar arasında 10 yılda bir yenilenmesi taahhüt edilen antlaşmanın ikinci 10 yılı sona ermiş bulunuyordu ve tekrar yenilenmemişti. Prudentius'un bölümündeki anlatılarında öne çıkan en mühim husus kendilerine Rhos demek olan elçi heyetinin, köken itibarıyla Sueones, yani İsveçli olduklarını belirtmeleridir. Bu konuda incelediğimiz kronikler arasında en mühimi, Rusların kökeninin İskandinavya'dan ve özellikle İsveç bölgesinden gelmekte olduğunu belirtmesi ve bu Rus adının ilk defa bu kaynakta zikredilmesi ile St. Bertin Kronikleridir.

Rus elçi heyeti, Kiev'de merkezi bulunan Dinyeper'in orta kısmındaki Vereg-Rus devletinin en erken temsilcileriydiler. Bu kroniğin bir başka çarpıcı noktası ise Rusların kendi krallarını Chacanus (Kağan) olarak adlandırmalarıdır. Kağan unvanının aslen VIII. yüzyıl ve IX. yüzyılın ilk yarısını kapsayan dönemde Doğu Avrupa'nın mühim bir parçası olan Hazarların hükümdarı için kullanıldığı bilinmektedir.⁴⁷² Hazar Devleti belki de bu henüz genç olan Vereg-Rus Devleti için örnek teşkil eden bir prototip niteliğindeydi.⁴⁷³ İskandinavya'dan gelen İsveç kökenli Ruslar, Kiev'deki Hazar valisini kovarak bu şehri ele geçirmişlerdir. Ancak Hazar etkisi Kiev'in Hazar egemenliğinden çıkmasının ardından da hayatta kalmış ve sonraki dönemlerde dahi

⁴⁷⁰ *The Annals of St-Bertin*, s. 44.

⁴⁷¹ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 306.

⁴⁷² Golden, "The Question of...", s. 85.

⁴⁷³ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 9.

Kağan unvanı Rus yazarlar tarafından Rus prenslerine hitaben kullanılmıştır.⁴⁷⁴ XI. yüzyılda Kiev Metropoliti Ilarion, Rus Knezi Vladimir'i överek ona "Topraklarımızın büyük Kağanı, Vladimir..."⁴⁷⁵ olarak hitap etmiştir. Kayıtlarının devamında Ilarion, Vladimir'i, Kağan unvanıyla anmaya devam eder. 1928'de Kiev Aziz Sofia Katedrali'nde keşfedilen bir yazıtta da yer almaktadır. Rus kültürü üzerine yazdığı kitabında George Vernadsky, Kiev Knezliğini "Rus Kağanlığı" olarak adlandırmaktadır.⁴⁷⁶

İslam coğrafyacılarının eserlerinde de bu terimin varlığı, vurgulanan noktayla paralellik göstermektedir. Nitekim İbn Rüsteh X. yüzyılda ve Gerdizi aynı bilgiyi tekrar eder biçimde XI. yüzyılda Rusların Kağan adında bir kralının olduğunu eserlerinde kaydetmişlerdir. İbn Rüsteh'in kayıtlarında: "[Rusların] Kendisine Hakan-ı Rus denilen hükümdarları vardır."⁴⁷⁷ biçiminde bir tanımlama bulunmaktadır. X. yüzyılda yazılmış olan Hududü'l Alem de Rus ülkesinin padişahının, Kağan unvanı ile anıldığını kaydetmektedir.⁴⁷⁸ Rusların Kağan unvanı taşıyan bir krallarının oluşu, onların Hazar hâkimiyetinde olduklarını göstermemektedir. Aksine 839'da Konstantinopolis'ten gelen Rus elçileri, başkenti Kiev olan bağımsız bir Rus devletini temsilen gelmişlerdir. Kağan unvanı ise bölgedeki Hazar etkisinin izleri olarak açıklanabilir.⁴⁷⁹ Dindar Louis'nin Rus elçilerinin casus olabileceklerinden yana şüpheleri elbette anlaşılabilir. Nitekim bölge 834'ten beri Norman baskınlarından oldukça etkilenmiş durumdaydı. Danimarkalılar ve Norveçliler Friesland sahillerini tahrip etmekteydiler. Buna bir önlem olarak 838'de bir filo inşa etme ve bir sahil güvenliği birimi oluşturma kararı alınmıştı. Bu sebeple, Rus heyetinin kökenlerini İsveç olarak açıklamaları şüpheyi arttıran bir husus olmuştu. Ancak Rusların Konstantinopolis ziyareti Bizans kaynaklarında hiçbir iz bırakmamışa benziyor.⁴⁸⁰ 861'de Konstantinopolis'ten ayrılan Rus istilacıların yenilgileri için şükran

⁴⁷⁴ Dmitry Likhachov, *The Great Heritage*, (çev.: Doris Breadbury), Progress Publishers, Moscow 1981, s. 35.

⁴⁷⁵ Ilarion, "Sermon of Law and Grace", *Sermons and Rhetoric of Kievan Rus'*, (içinde), (çev.: Simon Franklin), Harvard University Press, U.S.A 1991, s. 17.

⁴⁷⁶ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 10.

⁴⁷⁷ İbn Rüsteh, *El-Alaku'n-Nefise*, s. 163.

⁴⁷⁸ *Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, s. 120.

⁴⁷⁹ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 11.

⁴⁸⁰ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 12.

konuşmasını yapan Patrik Photius, onları diğer birçok sıfatın yanında “Bilinmeyen bir halk”⁴⁸¹ olarak tanımlamaktadır.

Ancak 838 ile 860 yılları arasında İskandinav kökenli Ruslar ile Bizans arasında bilhassa ticari bağlamda ilişkiler olduğu açıktır. İslam coğrafyacılarının eserlerinde IX. ve X. yüzyıllar içerisinde Ruslar ile Bizans arasındaki ticari ilişkiler hakkında mühim kanıtlar sunduğu unutulmaması gereken bir husustur. Kiy, Schek ve Khoriv adlı üç kardeş tarafından Kiev’in kuruluşunun efsanevi tarihi ile bağlantılı olarak, 860 öncesinde Ruslar ile Bizans arasındaki ilişkilere dair çok belirsiz bir ifade, PVL’de yer almaktadır. Efsane Kiy’in klan şefi olarak Bizans imparatorunu ziyaret için T’sargrad’a⁴⁸² gittiği ve büyük saygıyla karşılandığı şeklindedir. Anlatı şu şekildedir: “Eğer Kiy sadece bir feribotçu olsaydı, Tsar’grad’a gitmezdi. O dönemde klanının başıydı ve onun hakkında, ziyaret ettiği imparatorluğun hükümdarı olan İmparatorun gösterdiği büyük saygı anlatılır.”⁴⁸³ Bu anlatı 860’tan önce Bizans İmparatorluğu’nun başkentine gerçekleşen bir ziyareti yansıtmaktadır.⁴⁸⁴

2.5. Rusya’nın Kuzeyinde İlk Vareg-Rus Knezliğinin Kuruluş Süreci ve Knez Rurik

Avrupa’nın doğusu, IX. yüzyılın ortalarında iki ayrı güç odağının hâkimiyet sahası haline gelmişti. Bu iki hâkim kuvvet, güneyde Hazarlar ve kuzeyde İsveç’ten bölgeye gelen İskandinavlar, yani Vareg-Ruslardı. Başka bir deyişle IX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde günümüz Ukrayna’sının bulunduğu saha Hazarlar ve dönem içerisinde onlara tabi olan Macarlar tarafından kontrol edilmekteydi.⁴⁸⁵ Bununla birlikte aynı süreç içerisinde Vareg-Ruslar da Rusya’nın kuzeyinde hâkimiyetlerini güçlendiriyorlardı. Anlaşılan o ki, Baltık Denizi ile Karadeniz arasındaki topraklar iki ayrı etki alanına ayrılmış durumdaydı; güneyde Hazar ve Macar,⁴⁸⁶ kuzeyde ise Vareg-

⁴⁸¹ Photius, *The Homilies of Photius Patriarch of Constantinople*, (çev.: Cyrill Mango), Harvard University Press, Cambridge 1958, s. 98.

⁴⁸² Konstantinopolis.

⁴⁸³ *The Russian Primary...*, s. 55.

⁴⁸⁴ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 13.

⁴⁸⁵ Vladimir Petrukhin, “Khazaria and Rus’: An Examination of Their Historical Relations”, *The World of the Khazars*, Cilt 17, (Edl.: Peter B. Golden, Haggai Ben Shammai ve Andras Rona-Tas), Brill, Netherlands 2007, s. 245.

⁴⁸⁶ Hazarların, Macarlar üzerinde ağır bir hâkimiyetleri bulunmaktaydı. Nitekim yaklaşık 800’de Hazarlardan isyan eden bir grup, Macarlara sığınmıştır. Eğer bu hakimiyet ağır koşullarda devam ediyorsa idi, bu sığınma hadisesinin de bir anlamı olmayacaktı. Ancak şu da unutulmamalıdır ki Macarların Hazarlardan tamamen bağımsız olmadığı kesindir. Bağımsız bir hükümdarın “Kağan” unvanı aldığı göz

Ruslar.⁴⁸⁷ Bu durumu PVL'deki şu ifadelerden de açıkça anlıyoruz: “Deniz ötesinden gelen Varegler, Çud, Sloven, Merya, Ves ve Kriviçlere vergi koydular, aynı şekilde Hazarlar ise Polyan, Severyan ve Vyatiçlere vergi koydular ve her evden bir beyaz sincap derisi topladılar.”⁴⁸⁸ IX. yüzyılın ortalarından itibaren Ladoga ve İlmen Gölleri çevrelerinde Ruslar, hâkim güç haline gelmeye ve buralarda şehirler kurmaya başladılar. Bu şehirlerden ve yöneticileri olan Knezlerden en öne çıkan, PVL'nin de işaret ettiği üzere; Rurik'ti.

Rurik'in gelişinden önceki süreç içerisinde Slav topraklarında Vareg-Rus'un faaliyetleri hususunda bilgiler oldukça kısıtlıdır. Gwyn Jones, Rusya coğrafyasında 850'den evvel İskandinav faaliyetinin kesinlikle var olduğunu belirtmektedir.⁴⁸⁹ Bu hususta incelenebilecek iki çeşit kaynak bulunmaktadır; yazılı kaynaklar ve arkeolojik buluntular. Daha evvel İskandinavların ilişki içerisinde olduğu ve zaman zaman hâkimiyet altına alarak vergi almayı başardığı Slav kabilelerinden söz etmiştik. Bilhassa İsveçlilerin bu kabileler ile bağlantıları 850 yılının öncesine uzanmaktadır. Bunların dışında yeni bir coğrafyaya henüz adım atan İsveçlilerin, burada faaliyetlerini sürdürebilmeleri için üstesinden gelmeye ihtiyaç duydukları daha büyük zorluklar bulunmaktaydı. Nitekim onlar, güneydoğu Avrupa ve Karadeniz bölgesini etkin biçimde kontrol eden Bizans İmparatorluğu'nun sınırları, İsveçli Rusların ilerleyişinin tam olarak başarısız olacağı sınırları doğal biçimde çizmişti. Bizans'ın kuzeyinde ise aşılması oldukça güç olan iki kuvvet; Hazarlar ve Bulgarlar bulunmaktaydı. Burada bilhassa Rusların güneye iniş faaliyetlerini derinden etkileyen Hazarlardan bahsedilmelidir. Nitekim onlar, Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarından Volga'nın aşağı bölgeleri ve Don Nehri ile çevrili topraklarından Kafkasya'ya kadar uzanan geniş topraklarda etki sahibiydiler.⁴⁹⁰

Hazarların dönem içerisinde ticaretteki becerileri ve dini hususlar başta olmak üzere birçok hususta kabullenici ve fanatiklikten uzak yönetim anlayışları, başta Peçenekler gibi sert ve baş edilmesi zor bir topluluğa karşı olmak üzere Türk

önünde bulundurulduğunda, Macarlarda böyle bir durum söz konusu değildi. Bu durum Almuş'un oğlu Arpad'a (845-907) kadar bu şekildeydi. Bkz: András Róna-Tas, “The Khazars and the Magyars”, *The World of the Khazars*, Cilt 17, (Edl.: Peter B. Golden, Haggai Ben Shammai ve Andras Rona-Tas), Brill, Netherlands 2007, s. 274.

⁴⁸⁷ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 333.

⁴⁸⁸ *The Russian Primery...*, s. 59.

⁴⁸⁹ Jones, *A History of...*, s. 265.

⁴⁹⁰ Jones, *A History of...*, s. 248.

kabilelerine karşı bir tampon rolü görmek üzere Bizans tarafından bir müttefik olarak tercih edilmelerine sebebiyet vermişti. Öyle ki 834-835 yıllarında İmparator Theophilus, Sarkel'i (Beyaz Kale) inşa ettirmek üzere gerekli olan malzeme ve mühendisleri göndermişti. Constantine Porphyrogenitus, Sarkel'in inşa süreci ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Sarkel, Hazarların şehri olan bu beldede "Beyaz Ev" anlamına gelir. Hazarlar bu kalenin kendileri için inşa edilmesini istediklerinde, spatharokandidatos⁴⁹¹ Petronas tarafından inşa edildi."⁴⁹² Pasajın devamında müellif, kalenin inşası ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Buna göre o dönem Hazar Kağanı, kalenin inşa edilmesini talep etmek için İmparatorluğa bir heyet yollamıştır. Bunu kabul eden Theophilus, kalenin inşası için gerekli olan malzemelerin bölgede bulunmaması üzerine, malzemelerin temininin sağlanması için de destekte bulunmuştur.⁴⁹³ Hazarların etki sahibi oldukları coğrafyada benimsedikleri ılıman politika ile ilgili İbn Havkal; "Şehrin her iki yakasında Müslümanlar, Yahudiler, putperestler oturur. Söylendiğine göre Hazar ordusunun tamamı 12.000 kişidir. Hepsisi maaş alırlar. Hükümdarın bütün din mensuplarından 7 hâkimi vardır. Bu hâkimler herhangi bir durumda hüküm verirler."⁴⁹⁴ şeklinde bilgi vermektedir. Böylelikle İmparatorluk, Don Nehri'nden geçişleri ve Volga'nın ağzından Bizans'a uzanan ticari rotanın akışını güvence altına almış oldu. Böylelikle Volga bölgesinde iki ana ticaret merkezi oluşmuştu; Bulgar ve İtil. Avarların yıkılışının ardından Orta Rusya'da büyük bir boşluk oluşmuş ve bu bölgede yaşamakta olan Slav kabileleri Hazarlar ve Bulgarlar ile mücadele edebilecek seviyede bir konfederasyon oluşturamamışlardı. Bunun içindir ki Baltık'tan Karadeniz'e, Finlandiya Körfezi'nden Hazar Denizi'ne kadar olan ticari nehir rotalarını geliştirmek gayesi taşıyan İskandinavlara da karşı çıkmamışlardı.

Genel olarak bakıldığında, hüküm süreleri içerisinde kuzeydeki Vareg-Rusların yürüttüğü politika, güneydeki Hazar kağanlığına bağlı biçimde ilerliyor gibiydi. 839'da yaşanan elçilik olayı göz önüne alındığında bu durum, Hazar baskısının Rus yönetimi tarafından Bizans hükümetine bildirilmek istenmesi ve buradan hareketle bir yardımın umulması olarak da değerlendirilebilir. Nitekim

⁴⁹¹ Bizans ordusunda yüksek rütbeli bir askeri görevi tanımlamaktadır.

⁴⁹² Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 183.

⁴⁹³ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 183.

⁴⁹⁴ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 299.

Hazarlar tarafından güneye gitmeleri engellenen tüccarlar, Hazarların Vyatiç ve Severyan kabileleri üzerindeki hakimiyetlerini Novgorod'a ulaştırmış olmalılardır.⁴⁹⁵

IX. yüzyılın ilk yarısında, Rusya'nın kuzey ve güney bölümü arasındaki bağlantı ve ticari ilişkiler oldukça canlı bir görünümdeydi. Kuzey Dvina ile İlmen Gölü bölgesi de bu bakımdan İskandinavya ile Rusya arasında mühim bir ticaret istasyonu olarak hizmet vermektedir. Buna bağlı olarak IX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde İlmen Gölü havalisinde güneydeki Rus yönetimine ticari bağlamda bir şekilde bağlantılı olan bir topluluk meydana geldi. Rusya'nın kuzeyinde bulunan Vareg-Ruslardan teşekkül olan topluluk, güneydeki Rus Knezliğinin bir uzantısı haline gelmişti. Hazarların müdahaleleri nedeniyle bu iki bölge arasındaki ilişki sekteye uğramış, ticari bağlamda ve kaynak açısından daha zengin olan güney bölgesi ile bağlantının kesilmesi Novgorod yönetimine hayati bir darbe vurmuştu. Burada Hazarların Ruslar üzerindeki kontrollerinin ne denli olduğuna dair bir parantez açmak gereklidir. Nitekim dönem içerisinde ve hatta neredeyse yıkılışlarına kadar olan süreçte Hazarlar, İtil merkez olmak üzere Karadeniz'in kuzeyindeki ticaret akışını kontrol etmekteydiler. Rusların güneyde yerleşimler kurmalarının ardından onları bir dizi yaptırıma tabi tuttukları anlaşılmaktadır. Bu durumla ilgili çarpıcı bir pasaj, Mesudi'nin Muruc ez-Zeheb adlı eserinde yer almaktadır:

*“Rus gemileri, körfez girişinde görevli Hazar askerlerine yaklaşıncı, Hazar melikine adam göndererek, ele geçirilecek ganimetin yarısını vermek şartıyla topraklarından geçip gitmelerine ve nehir yoluyla Hazar nehrine geçmelerine ve yukarıda belirttiğimiz gibi Cürcan, Taberistan ve diğer Acem ülkelerinin denizi sayılan Hazar Denizi'ne girmelerine izin vermesi talebinde bulundular. Melik onlara istedikleri izni verdi. Böylece Ruslar körfeze girerek, nehir mansabına ulaştıktan sonra nehrin bu kolunda yukarı doğru ilerleyerek, Hazar nehrine vasıl oldular ve oradan da Atıl (İtil) şehri üzerinden nehrin ağzına ve Hazar Denizi'ne dökülen yerine vardılar.”*⁴⁹⁶

Anlatının bahsettiği durum, Rusların 912'de Berdea'ya yönelik akınları ile ilgilidir. Ancak bu bilgi, bizlere Hazarların Ruslar üzerindeki yaptırım gücünü anlatması

⁴⁹⁵ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 334.

⁴⁹⁶ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (çev.: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2004, s. 76.

açısından oldukça önemlidir. Nitekim IX. yüzyılın ortalarında Ruslar, Hazarların hâkimiyet sahasını henüz keşfetme aşamasında olmalarının yanında bir devlet olarak Hazarlarla güç savaşına girme hususunda yeterli değillerdi. Bu da kuzeydeki Slav ve İskandinavları maddi kaynaklar açısından zora sokuyordu. Bununla birlikte anlaşılması gereken hususlardan birisi de aradan geçen zamana rağmen Hazarların, daha üstün bir güç olarak Ruslar üzerinde yaptırım gücünün devam etmesidir. Mesudi belki de bu yüzden, “Putperest olduğunu belirttiğimiz Ruslar ve Saklablar [Slavlar], melikin ordusu ve kullarıdır.”⁴⁹⁷ ifadesini kullanmakta bir beis görmemiştir.

Bu ve sonraki dönemlerde Novgorod, tahıl temini hususunda Oka bölgesine bağımlıydı. Bu yoksunluk ortamında İskandinavya’dan gelen yeni Vareg-Rus grupları, Novgorod ve çevresindeki yerel Slav grupları yağmalamaya başladılar. Çünkü daha fazla güneye inmeleri engellenmiş bulunuyordu.⁴⁹⁸ Bu duruma örnek gösterilebilecek bir hadise, Vita Anskarii’de kaydedilmiştir. Kronikte: “Kendilerine para sağlamak için nereye gitmeleri gerektiğini sordular, böylece umdukları şeyi elde etmeden eve dönmek zorunda kalmazlardı.”⁴⁹⁹ ifadesi, özellikle durumu açıklar niteliktedir. Ardından Danimarkalılar “...sessizlik ve huzur içinde yaşayan insanların üzerine ani bir saldırı düzenleyerek, silah gücüyle şehri ele geçirdiler ve büyük miktarda hazineyi alarak eve döndüler.”⁵⁰⁰ Olayların devamında ilgi çekici bir husus da İsveçlileri yağmalama planı yapan Danimarka kralının, Novgorod’u yağmaladıktan sonra bu planından vazgeçerek bunun yerine İsveç ile barış yapmasıdır.⁵⁰¹ Görünen o ki Danimarka’nın mali durumu, Rusya’nın kuzeyine gerçekleştirilen yağma seferi dolayısıyla bir nebze düzelmişti. Yine buna benzer bir olay, PVL’de göze çarpmaktadır. Nitekim 862 yılına tarihlenen olaya göre, Slavlar, Varegleri topraklarından kovarak, onlara vergi vermeyi reddettiler.⁵⁰²

İskandinavların bölgeden sürülmelerine rağmen Novgorod ve havalisindeki durum, güneyle olan bağın kesilmesi dolayısıyla düzelme gösteremedi. Yönetimdeki düzensiz durum, adaletin sağlanamaması ve kabilelerin kendi aralarında yaşadıkları çatışmalar gibi sıralanabilecek sebepler nedeniyle yaşanan krizi daha da kontrol altına alınamaz hale getiriyordu. Bu kriz ortamının düzelebilmesi, güneydeki Hazar gücünün

⁴⁹⁷ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s. 71.

⁴⁹⁸ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 335.

⁴⁹⁹ Anskar, *The Apostle of...*, s. 68.

⁵⁰⁰ Anskar, *The Apostle of...*, s. 68.

⁵⁰¹ Anskar, *The Apostle of...*, s. 68.

⁵⁰² *The Russian Primery...*, s. 59.

kırılmasını gerektiriyordu. Ancak bu güçlü imparatorluğa galip gelebilecek askeri kuvvet, Rusya'nın kuzeyindeki kabilelerde mevcut değildi. İşte tam olarak bu durum "Varegleri çağırmanın" ana nedeni olmalıydı.⁵⁰³ Bu noktada PVL'yi iki farklı versiyon olan Hypatian ve Laurentian çerçevesinde incelemek faydalıdır. Nitekim kroniğin Hypatian versiyonunda denizin ötesindeki Vareglerden yardım isteyen kabileler arasında Rus adını da görmekteyiz. Ancak Laurentian versiyonunda aynı hadise, "Çudlar, Slavlar, Kriviçler ve Vesler o zaman Rus halkına şöyle dedi: 'Topraklarımız büyük ve zengin, ancak içinde düzen yok. Bizi yönetmek ve hükümdar olmak için gelin.'⁵⁰⁴ biçiminde geçmektedir. Metnin ilk versiyonundan, halihazırda Rusya'nın kuzeyine yerleşmiş olan Vereg-Rusların, diğer yerel kabileler ile birlikte "denizin ötesindeki" soydaşlarından, Hazarların kısıtlamalarını ortadan kaldırmak amacıyla yardım istedikleri anlaşılmaktadır. Ancak ikinci versiyonda Ruslar, kuzeyli Varegleri yardıma çağırarak etnik unsurlar arasında yer almamaktadırlar.⁵⁰⁵

PVL'ye göre, İlmen kabileleri üzerinde hükmetmeye davet edilen Rusların lideri Rurik'ti.⁵⁰⁶ Rurik'in efsanevi bir kişiliğin ötesine geçmediğini iddia eden araştırmacıların yanında, onun aslen Danimarkalı bir konungr⁵⁰⁷ olduğunu savunan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu teoriye göre Rurik, Jutland'ın batısındaki feodal beylerden "Roric" ile özdeşleştirilmektedir. Bu görüş ilk defa 1836'da Friedrich Kruse tarafından öne sürülmüştür. Ancak o dönemde bu görüş pek geçerli sayılmamıştır. N.T. Beliaev, 1929'da bu görüşü yeniden değerlendirerek, yeni materyaller ışığında ve birtakım yeni argümanlar ile doğruluk kazandırmıştır. Bu argümana göre Knez Rurik ile özdeşleştirilen Konungr Roric, yaklaşık 800'de doğmuştur ve babası 782 civarında Friesland'ı almış olan feodal bir beydir. Bununla birlikte ailesi, Charlemagne'a (768-814) bağlılık yemini etmiştir. Rurik'in abisi Harald 826 civarında Jutland'ı ele geçirmeyi başarmış ancak daha sonra oradan kovularak Batı Roma İmparatoru Louis'nin himayesine girmiştir. Ardından Ingelheim yakınlarında vaftiz olmuştur.⁵⁰⁸ Rurik'in ise vaftiz olduğuna dair bir kanıt bulunmamakla birlikte, vaftiz olması durumunda dahi sonraları Paganizmi takip etmesinden anlaşıldığı üzere, durumu ciddiye almamış gibidir. Ancak Harald'ın vaftiz olması ile birlikte İmparator

⁵⁰³ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 335.

⁵⁰⁴ *The Russian Primary...*, s. 59.

⁵⁰⁵ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 336.

⁵⁰⁶ *The Russian Primery...*, s. 60.

⁵⁰⁷ Kraldan sonra gelen yönetici, derebeyi.

⁵⁰⁸ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 337.

Louis, ona Friesland'ı vermiş ve Rurik de bu topraklardan payını almıştı. Harald'ın ölümünün ardından Rurik, oldukça geniş toprakların efendisi haline geldi. Verdun Antlaşması (843)⁵⁰⁹ ile Friesland'ın, İmparatorluğun I. Lothar tarafından yönetilen kısmına dahil olması, muhtemelen Rurik'in topraklarını kaybetmesine neden oldu.⁵¹⁰

Aynı yıllar içerisinde Rurik, İngiltere'ye yönelik birkaç yağma seferine katıldı. Anglo-Saxon Kroniklerinde, ilgili yıllarda Danimarkalılar tarafından İngiltere'ye gerçekleştirilen ve büyük kayıplara sebebiyet veren akınlara dair kayıtlar bulunmaktadır.⁵¹¹ 845 yılına gelindiğinde ise Rurik gemilerini Elbe'ye çıkararak Fransa'nın kuzeyini, 850'de ise yine İngiltere'nin sahil bölgelerini yağmaladı.⁵¹² 852'de Danimarka'nın Novgorod'a yönelik yağma akınlarını⁵¹³ duyduğunda ilgisi Baltık bölgesine kaymaya başladı. Friesland'ın elinden alınmasının ardından Jutland'da yeniden toprak sahibi olması onu Baltık bölgesine daha da yaklaştırdı. Jutland'ın konumu dolayısıyla Baltık'a kolay erişim sağlama imkânı bulan Rurik, burada yürütülen yağma ve ticari faaliyetler hususunda zaman içerisinde daha da etkin hale geldi.⁵¹⁴ PVL'ye göre Rurik, Novgorod'a gelirken yanında Sineus ve Trovor adında iki kardeşi bulunmaktaydı.⁵¹⁵ Ancak bazı araştırmacılar bu adların kişileri değil, Rurik'e atfedilen unvanlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Nitekim Nors dilinde Signjotr “zafer kazanan” ve Thruwar “güvenilir” anlamlarına gelmektedir.⁵¹⁶ Anlaşılan PVL'de Kiev'in kuruluş hikayesi ile⁵¹⁷ benzer biçimde bir anlatım kullanılmak istenmiş ve “üç kardeş” motifi aynı şekilde bu konuya adapte edilmiştir. Nitekim “üç kardeş” ile ilgili anlatı geleneği Avrupa'da sıkça rastlanılan bir motiftir.

Sineus ve Truvor, birer efsanevi kişilik olsalar dahi, Rurik'in çevredeki şehirlere akrabalarından yahut yanındaki takipçilerinden bazılarını vassalları olarak yerleştirmesi oldukça olasıdır. Rurik'in yönetim anlayışı muhtemelen onun oldukça

⁵⁰⁹ İmparator Louis'nin üç oğlu arasında, Korolenj İmparatorluğu'nun paylaşılması amacı ile yapılan antlaşmadır. Böylelikle İmparatorluk; Batı Frank Krallığı, Doğu Frank Krallığı ve Orta Frank Krallığı olmak üzere üç parçaya bölündü.

⁵¹⁰ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 338.

⁵¹¹ *The Anglo-Saxon Chronicle*, (çev.: J. A. Giles), G. Bell and Sons, London 1914, s. 46-47.

⁵¹² Henry of Hunningdon, *The Chronicle of Henry of Hunnindon*, (çev.: Thomas Forester), H. G. Bohn, London 1853, s. 149-150.

⁵¹³ Anskar, *The Apostle of...*, s. 68.

⁵¹⁴ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 338.

⁵¹⁵ *The Russian Primery...*, s. 59.

⁵¹⁶ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 339.

⁵¹⁷ *The Russian Primery...*, s. 60.

aşına olduğu Batı İmparatorluğu izlerini derinden taşımaktadır. PVL'ye göre Trevor ve Sineus, Slav topraklarına gelmelerinden yalnızca iki yıl sonra öldü. Ardından Rurik buradaki kontrolü tamamen ele geçirerek, "...tek başına otoriteyi ele aldı. Takipçilerine şehirler tahsis etti, birine Polotsk'u, diğerine Rostov'u ve bir diğerine Beloezero'yu verdi. Bu şehirlerde Vareg yerleşimciler vardı, ancak ilk yerleşenler [şehrin yerli sakinleri] Novgorod'da Slavlardı; Polotsk'ta Krivichianlar; Beloozero'da Vesler; Rostov'da Merianlar; ve Murom'da Muromianlardı. Rurik, tüm bu bölgeler üzerinde hüküm sürdü."⁵¹⁸ Başlangıçta Rurik her ne kadar davet edilme sebebi bu olsa da Rusya'nın güneyine bir sefer gerçekleştirmeyi düşünmüyordu. Yanındaki diğer Vareg-Ruslar, belki de bu sebeple kendi başlarına güneye hareket ederek, olumlu sonuçlar elde etmenin umudunu taşıyorlardı.⁵¹⁹

Rurik yerleştiği Aldagen şehrinin hâkimiyeti ile yetinmemiş ve kısa süre içerisinde çevredeki Fin ve Slav kabilelerini de hâkimiyeti altına alarak yerini sağlamlaştırmıştı. Rurik'in buradan hareketle İlmen gölü kıyısında bulunan ve büyük bir şehir olan Novgorod'u da alması gecikmedi. Novgorod şehrinin adı Slav kökenli olup İskandinavlar buraya Ostrogard diyorlardı. Rusya sahasında Vareg-Rus'un öncelikte tercih etmiş olduğu Ladoga Gölü çevresi ile devamında teker teker hâkimiyeti ele geçirilen bu şehirlerin alınması, elbette tüccar İskandinavların güneye en kolay ulaşabilecekleri noktalarda olan bu şehirlere karşı yapılmış stratejik bir hamleydi. Nitekim en basit ifadeyle amaç Finlandiya Körfezi'nden yararlanmak ve Neva Nehri yolu ile Ladoga Gölü'ne ulaşmaktı. Aldeigjuborg'dan⁵²⁰ hareketle kuzeyli tüccarlar, Dinyeper'e ulaşmak için İlmen Gölü yakınındaki Novgorod şehrine, Volkhov boyunca güneye doğru yolculuk ederlerdi ve Lovat Nehri boyunca güneye doğru devam ederek Dinyeper'e ulaşırlardı.⁵²¹ Bölgedeki zengin nehir ağı sayesinde tercih edilebilecek birçok rota bulunmaktaydı. Ancak kuzeyde alınan ilk şehirler bu yolculuğun başlangıç noktaları ve ilk istasyonları olduğundan, kuzeyli tüccarlar ve dolayısıyla Rurik için büyük önem taşımaktaydı. Rurik burası ile yetinmeyerek bölgede kendi hanedanlığını kurmak, coğrafyanın yerli sakinlerini kendisine ve soyuna tabi kılmak amacıyla, kendisine rakip olabilecek her kim varsa ortadan kaldırarak, geniş toprakların yegâne hâkimi haline geldi. Knez Rurik'in bu siyasi

⁵¹⁸ *The Russian Primery...*, s. 60.

⁵¹⁹ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 340.

⁵²⁰ Günümüz Straja Ladoga, Ladoga Gölü yakınında bir şehir.

⁵²¹ Jones, *A History of...*, s. 252.

hamleleri, onun daha sonraları “Rusya’nın kurucusu” olarak anılmasına sebep oldu.⁵²² PVL’de de bahsi geçen bu hadiselerin, gerçekleşmesinden yaklaşık 150 yıl sonra kayda alınmış olması, elbette hadiselerin özellikle gerçekleştikleri tarih bakımından sapmalar ile anlatılmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda Rurik ve diğer Vareg-Rus beylerinin bölgede hâkimiyeti ele geçirerek ilk Knezlikleri kurmaları bir davetle değil, önceki bölümde de nakledildiği üzere uzun yıllar boyu İskandinavlar ile Slavlar arasında süregelmiş olan ilişkilerin ve İskandinavların bu ilişkiler dahilinde bölgeyi tanıyarak uzun ve meşakkatli bir sürecin sonunda bölgede yavaşça nüfuzlarını arttırmaları ile mümkün olmuştur.

Knez Rurik’in tam anlamıyla hangi tarihte Novgorod ve çevresinde hâkimiyeti ele geçirdiği araştırmacılar tarafından süregelen bir tartışma konusudur. Bu hususta ulaşabildiğimiz tek belge Povest’ Vremmenih Let olduğundan, burada geçen 862 yılı ibaresi, çoğunlukla dikkate alınan ve doğru kabul edilen bir tarihtir. Bunun doğruluğu tartışmaya açık olsa da 862 yılı, Rus Devleti’nin kuruluş tarihi olarak kabul görmektedir. Rus Devleti’nin kurucusu olarak kabul edilen Rurik’in ise ölüm tarihi kaynaklara 879 olarak geçmiştir. Rurik’in ölümünün ardından onun muhtemelen boyarlarından yahut akrabalarından biri olan Oleg yönetimin başına geçmiş, Rurik’in oğlu Igor ise yaşça küçük olmasından dolayı Oleg’in korumasına verilmişti.⁵²³ Knez Oleg, Rurik’in Rus Devleti’ni genişletme politikasını kaldığı yerden devam ettirerek, Dinyeper Nehri boyunca yaşayan Slav kabilelerini hâkimiyeti altına almayı ve bununla birlikte güneye inen ticaret rotasını ele geçirmeyi hedeflemişti. Bunları gerçekleştirirken yanında Rurik’in oğlu Igor da bulunmaktaydı. Oleg öncelikle yukarı Dinyeper’deki Smolensk ve Lübeç şehirlerini ele geçirdi. Ancak asıl olarak hedefinde Kiev şehri bulunmaktaydı. Bu şehir yine Vareg-Rus olan Askold ve Dir adında iki boyarın yönetimindeydi. Oleg bir hile ile onları şehrin dışına çıkararak öldürdü. Böylelikle Kiev’i ele geçirerek burada kalmaya başladı.⁵²⁴ Hakikaten de Kiev şehri birçok bakımdan bir başşehir olmaya uygun görünüyordu. Öncelikle İskandinavya ile Bizans arasındaki ticaret yolunun üzerinde bulunmaktaydı. Aynı zamanda Kiev şehri coğrafi bakımdan müdafaasının kolay oluşu sebebi ile de Rus Devleti’nin başşehir olmaya uygundu. Böylelikle Oleg devletin merkezini kuzeyden (Novgorod) güneye

⁵²² Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 20.

⁵²³ *The Russian Primary...*, s. 61.

⁵²⁴ *The Russian Primary...*, s. 61.

(Kiev) nakletmiş ve Rus Devleti'nin esas temelleri de bu dönemden itibaren güçlü biçimde atılmıştı.⁵²⁵

2.6. Askold ve Dir

Rusya'nın güneyinde Bizans ile coğrafi yakınlık ve bu bağlamda beliren kültürün izleriyle, Hazarlarla olan komşuluk ve bunun bir getirisi olarak gelişmiş bir devlet organizasyonuna olan aşinalık, güneydeki yaşama, kuzeyde ormanlık ve bataklıklar arasında süregelmiş yaşamdan daha farklı bir yapı kazandırmıştır. Güneye yerleşen Vareg-Ruslar kentler ve eyaletler biçiminde örgütlenmiş ve aynı dil, gelenek ve meslek grupları ile daha gelişmiş bir medeniyet kurmuşlardır. Ancak kuzey bölgesine bakıldığında, buradaki Vareg-Rus menşeli grupların asli görevi, hâkimiyet altına alınmış olan Fin ve Slav kabilelerinden vergi almaktır. İşte orada Varegler birer haydut ve soyguncuydular. Yerel nüfusla karışmadılar ve günlük yaşamda onlarla ilişkiler geliştirmediler.⁵²⁶ Vareg-Rusların güneydeki rolü ise bundan oldukça farklıydı. Bu sahada devlet sistemi ve kent yaşamı gelişmiş durumdaydı. Güneyde Ruslar kendi başlarına bağımsız bir biçimde gücü ellerinde tutan savaşçılar ve tüccarlardı. Vasiliev'e göre muhtemelen Askold ve Dir, Kiev'de yönetimi ele geçirerek Hazarlara vergi ödemekte olan Slav kabilelerini kendi hâkimiyetleri altına aldılar. Bir başka deyişle Bizans etkisi ve Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki Hazar medeniyetinin kalıntıları, bir güney Vareg-Rus devletinin zeminini hazırlamış bulunuyordu.⁵²⁷

PVL'de Askold ve Dir'e ait dikkate değer pasajlar bulunmaktadır. Ancak kayda geçen bu bilgilerin doğruluğu araştırmacılar arasında süregelen bir tartışma konusudur. Kimi araştırmacılar bu kişilerin "tamamen peri masalı"⁵²⁸ olduğunu öne sürer. Kimi araştırmacılar ise Vareg-Rus Devleti'nin Kiev dönemini Askold ve Dir'den itibaren başlatmayı uygun görmüşlerdir. Akdes Nimet Kurat, Vareg-Rusların IX. yüzyılın ortalarında Ladoga ve çevresinde hâkimiyeti ele geçirmelerine

⁵²⁵ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 21.

⁵²⁶ Daha evvel de bahsedildiği üzere Varegler, İskandinav kökenli Knezlere askerler olarak hizmet ettiler ve onların yakın korumalığı görevini üstlendiler. Bu yüzden zamanla güneye kayan Vareg-Rus Devleti merkezinin, kuzeyde de nüfuzunun devam ettirilebilmesi ve bununla birlikte kuzeyden gelen kaynak akışının da sürekliliği için, güneyde olduğu kadar kuzeyde de görevlerini devam ettirdiler. Bkz: *The Chronicle of Novgorod*, (çevl.: Robert Mitchell ve Nevill Forbes), Offices of the Society, London 1914, s. 1; Russkaya Pravda, *Medieval Russia A Source Book 850-1700*, (içinde), (çevl.: Basil Dmytryshyn), Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, U.S.A. 1991, s. 37.

⁵²⁷ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 66.

⁵²⁸ Arbman, *The Vikings*, s. 98.

müteakiben, Askold ve Dir'in Kiev'i ele geçirmelerinden bahsetmektedir.⁵²⁹ Jones, Askold ve Dir'den "Kiev'in ilk hükümdarları"⁵³⁰ olarak bahsetmektedir. Jones'un burada Mesudi'ye bir göndermede bulunduğuna şüphe yoktur. Nitekim X. yüzyıl coğrafyacısı Mesudi'nin eserinde Dir adının geçmesi de bu hususta önemlidir. Mesudi: "Saklab [Slav] hükümdarlarından ilki Kral Dir'dir."⁵³¹ Şeklinde bilgi vermektedir. Her ne kadar Mesudi hadisenin yaşanmasından yaklaşık yüz yıl sonra bu bilgiyi kayda geçirmiş olsa da üzerinde durulması gereken husus, Mesudi'nin Dir'i "hükümdarlardan ilki" olarak değerlendiriyor oluşudur. Nitekim X. yüzyılda gerçekten de Vareg-Rus Devleti'nin merkezi Kiev olduğundan, burada yalnızca Kiev için bu bilgiyi vermesi de olasıdır.

Önceki bölümde bahsedildiği üzere Rusya sahasında İskandinavların yerleşimlerinden evvel bölgeye kültürel düzeyde etki etmiş olan birçok kavim bulunmaktaydı. Ancak bölgedeki kültürel ve siyasi elementleri, ilerlemek ve büyümek adına bünyesinde toplayarak çıkarları doğrultusunda kendi devlet yapısına uyarlayabilecek bir toplumun varlığı, İsveçli Vareg-Rusların bölgeye gelerek bir devlet yapılanması oluşturmalarına kadar eksikti. Bu devletin oluşumu 840 yahut öncesine tarihlenebilir gibi görünmektedir. Nitekim Kiev'den gelen İsveç kökenli Vareg-Rus elçileri 838'de Konstantinopolis'e gelmiş ve 839'da Ingelheim'da bulunmuşlardı. Ayrıca Ruslara ait belirli bir politik organizasyonun Karadeniz'in kuzeyinde 860'tan önce kurulmuş olduğunun kanıtı niteliğinde Konstantinopolis'e yönelik bir Rus seferi 860'ta gerçekleştirilmiştir.⁵³²

Vareg-Rus Devleti'nin oluşum aşamaları açısından ilk iki aşama, konu açısından önem arz etmektedir. İlk aşama hakkında edinilen bilgiler, PVL'dekiler ile paralellik göstermektedir. Kronikte verilen tarihlerin çoğu yanlış olsa da yaşanan hadiseler Bizans kronikleri ile uyum sağlamaktadır.⁵³³ İlk Rus Devleti, bahsedildiği üzere 840'tan önce kurulmuş olmalıydı. Merkezi Kiev'de bulunan bir devletin, 838'de Konstantinopolis'e elçiler göndermesi elbette ilişkilerini iyi ve yakın tutma istekleri ile birlikte coğrafi yakınlık ve devamında ticari çıkarlar çerçevesinde anlaşılabilir bir

⁵²⁹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 20.

⁵³⁰ Jones, *A History of...*, s. 259.

⁵³¹ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s. 189.

⁵³² Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 67.

⁵³³ Sawyer, *Kings and Vikings...*, s. 117.

durumdur. PVL'nin açılış metni de bu döneme atıfta bulunmaktadır.⁵³⁴ 840 yılı civarında Vareg-Ruslar Kiev'de kendi devletlerinin temellerini atmışlardı. Böylelikle o dönem içerisinde Kiev'i ve orta Dinyeper'i kontrol eden Hazarları da aşmış olmalılardır. Bir başka deyişle Vareg-Ruslar, bölgeye geldiklerinde çok iyi organize olmuş bir Hazar Devleti buldular ve tam da bu sebeple devletin inşasına sıfırdan başlamak durumunda kalmadılar. İşte bu durum bizlere Rusların çok kısa bir süre içerisinde Kiev'deki durumu ve aynı zamanda Hazar egemenliği altında bulunan Karadeniz'e kadar güneydeki toprakları nasıl kontrol etmeyi başardıklarını da açıklar. Böylelikle bulundukları coğrafi konum itibarıyla Konstantinopolis'in önemi de çabucak idrak edilmiş ve 838'de elçi gönderilmiştir.⁵³⁵

Hazarların durumu da bu koşullar çerçevesinde önem arz etmektedir. Açıkça görülüyor ki Kiev çevresindeki Slav kabileleri Hazar Kağanlığı'na vergi ödemeye devam ettiler.⁵³⁶ Ancak IX. yüzyılda Hazarlar doğu sınırında Türk kökenli ve savaşta oldukça mahir bir halk olan Peçeneklerle karşı karşıya kaldılar. Hazarlar önlem olarak Macarların topraklarına girişlerine izin verdiler ve bu serbesti Rus topraklarına da hızla yayıldı. XI. yüzyıl coğrafyacı ve gökbilimcisi El-Biruni, Peçenekler ile birlikte Rusya'nın ormanlık bölgesinde yaşayan Türklerden ve onlara komşu olan Vareg-Ruslardan bahsetmektedir. Yine buradan daha kuzeyde Vareglerin yaşadığından bahseder.⁵³⁷ Macarlar 838-839 Konstantinopolis ve Ingelheim ziyaretlerini gerçekleştiren Vareg-Rus elçilerinin evlerine güvenle dönmelerine engel oldular ki durumun arz ettiği tehlike Bizans İmparatoru Theophilus tarafından görülmüş ve Batı Roma İmparatoru Louis'ye mektubu vasıtasıyla iletilmişti. Macarlar batı Avrupa'da ilk kez 862'de ortaya çıkmışlardı.⁵³⁸ PVL'ye göre Macarların, Rusya sahasına geldikleri andan itibaren ilk işleri bölgedeki Slav kabilelerine boyun eğdirmek olmuştu.⁵³⁹ Ancak bu Macar dalgası yeterince güçlü değildi ki 860'ta Dinyeper'den

⁵³⁴ Kronikte Askold ve Dir'in Kiev'e gelişlerinden önce, Kiev'in asıl kurucusu olarak anlatılan Kiy'in Konstantinopolis'e gerçekleştirdiği ziyaret ve bu ziyaret esnasında iyi biçimde karşılanması anlatılmaktadır. Bkz: *The Russian Primary...*, s. 55.

⁵³⁵ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 68.

⁵³⁶ *The Russian Primery...*, s. 59.

⁵³⁷ Abu'l-Rayhan Muhammad Ibn Ahmad Al-Biruni, *The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology*, (çevl.: R. Ramsay Wright ve M.A. Edin), Luzac & Co, London 1934, s. 145.

⁵³⁸ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 68.

⁵³⁹ *The Russian Primery...*, s. 63.

Karadeniz'e inmeyi başaran Vareg-Ruslar Konstantinopolis'e aniden ve kolaylıkla saldırabildiler, bununla birlikte ilerleyişlerini hızlı bir biçimde gerçekleştirebildiler.⁵⁴⁰

PVL'deki bilgilere döndüğümüzde, Rusya coğrafyasının kuzey bölgesinde mühim olayların yaşandığını görmekteyiz. Bölgeye gelen Vareg-Rus kökenli aileler denizin ötesine yeniden gönderildi ve yerel Slav kabileleri onlara vergi ödemeyi tamamıyla reddettiler. Böylelikle yeniden kendilerini yönetmeye başladılar.⁵⁴¹ Ancak bu zafer havası yerini kısa bir süre sonra kargaşaya bıraktı ve Slav kabileleri kendi aralarında çatışmaya başladılar. Bunun sonucunda çözüm olarak denizin ötesindeki Vareg-Ruslara başvurmayı düşündüler. Böylelikle üç kardeş yanlarında akrabaları ile birlikte bu savaşan kabilelerin yanına geldi. En yaşlıları Rurik Novgorod'a yerleşti ve kardeşlerinin kısa süre içerisinde gerçekleşen ölümlerinin ardından bölgede yönetimi tek başına ele geçirdi. Kuzey bölgesinin büyük bir bölümünü hâkimiyeti altına aldı ve yaklaşık 840'ta örgütlenmiş başkenti Novgorod olan bir Vareg-Rus devleti kurdu.⁵⁴² PVL'ye göre bu sırada güneyde Askold ve Dir adında iki yönetici bulunuyordu. Bu kişiler Rurik'in akrabası olmasa dahi boyarlarıydı. Rurik'ten aileleri ile birlikte Konstantinopolis'e gitmek için izin aldılar. Dinyeper boyunca yolculuk ederlerken bir tepe üzerine kurulmuş küçük bir şehir gördüler. Şehri yönetenin kim olduğunu sorduklarında bir zamanlar Kiy, Schek ve Khoriv adlı üç kardeşin şehri inşa ettiklerini ancak ölümlerinden sonra torunlarının orada Hazarların hâkimiyeti altında olup onlara vergi ödediklerini öğrendiler. Kiev'i hâkimiyet altına alarak Slavlardan vergi alan kişi muhtemelen Hazarların vassalı konumunda bulunan Macarların Olom adındaki voyvodası idi.⁵⁴³ Bu açıdan değerlendirildiğinde PVL'de kayda geçen bilgilerin tarihi gerçeklik ile paralel yanlarının olduğu görülmektedir.

Askold ve Dir, bu şehirde kalmaya karar verdikten sonra yanlarına çok sayıda Vareg-Rusu alarak burada hüküm sürmeye başladılar.⁵⁴⁴ Vernadsky'e göre Askold ve Dir'in amacı, Konstantinopolis'e gitmekten ziyade Vareg-Rusların güneye inmelerini engelleyen Hazarlar ile Vareg-Ruslar arasında yeniden bir bağlantı oluşturmaktı. Nitekim Rurik'in Slav topraklarına davet edilme sebebi daha evvel bahsedildiği üzere her ne kadar Hazar baskısını kırmak olsa da bu konuda pek de hevesli değildi. Rurik'in

⁵⁴⁰ Johannes Brøndsted, *The Vikings*, 6. Baskı, Penguin Books, England 1976, s. 68.

⁵⁴¹ *The Russian Primery...*, s. 59.

⁵⁴² *The Russian Primery...*, s. 59.

⁵⁴³ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 341.

⁵⁴⁴ *The Russian Primery...*, s. 60.

öncelikli hedefi Novgorod ve çevresinde kendi imparatorluğunu kurmaktı. Görünüşe bakılırsa ölüm tarihine değin geçen süreç içerisinde odaklandığı husus bu olmuştur. Donets-Don nehir yolunun Hazarlar tarafından kapatıldığı bir zamanda yeni bir ticaret rotasına ihtiyaç duyulmaktaydı. Böylelikle Askold ve Dir, yeni bir rota bulmak umuduyla güneye bir yolculuk gerçekleştirmiş olabilirlerdi.⁵⁴⁵

Bununla birlikte Varegları denizin ötesine geri itme ile başlayan tüm bu hadiseler, PVL’de 860-862 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Rurik’in çağırılması ve Kiev’in kuruluşu gibi efsanevi anlatıları göz ardı etsek dahi PVL’nin anlatıları gerçek bir tarihi arka plana sahiptir. Rurik’in Novgorod’daki faaliyetlerinin otantikliğini sorgulamak için hiçbir sebep yoktur ve bu durum kuzeydeki tüm faaliyetleri için geçerlidir. Ancak tarihlendirme yanlış olmalıdır ve büyük olasılıkla Rurik’in Novgorod’daki yönetimi 850 yılının başlarında başlamıştır. Çünkü Askold ve Dir 860’ta Konstantinopolis önlerinde görülmüştür.⁵⁴⁶ Rurik’in Novgorod’a yerleşimi ve bir devlet örgütlenmesi meydana getirmesi, Askold ve Dir’in güneye hareketi, Kiev’e yerleşmeleri ve nihayet 860’ta Konstantinopolis’e düzenledikleri saldırı şüphesiz yıllar boyu süren yoğun bir çalışmayı gerektiriyordu. Yaklaşık 840 veya daha önce Novgorod ve çevresinde ilk Varg-Rus Devleti kuruldu. Bunun ardından yaklaşık 855’te Askold ve Dir Novgorod’dan güneye doğru ayrıldı ve Kiev’e yerleşti. Görünüşe göre büyük bir direnişle karşılaşmadan bu şehri işgal ettiler. Son olarak 860’ta Karadeniz’in ötesinde Konstantinopolis’e karşı bir sefer düzenlediler.⁵⁴⁷

2.6.1. Konstantinopolis’e Yönelik İlk Varg-Rus Seferi (860)

18 Haziran 860 yılı sabahı Konstantinopolis halkı, Varg-Rusların saldırısı ile sarsıldı. Karadeniz’den ilerleyen Ruslar, Bizans İmparatorluğu’nun başkentinin surlarının önünde aniden belirdiler. Şehri kuşatma altına aldılar. Bu saldırı ile Rusların bağımsız bir devlet olarak Kiev ve Novgorod çevresinde ilk kez güçlü bir kabile konfederasyonu örgütlediği bir zamanı işaret etmektedir. Nitekim Rusya’da Varg-Ruslar tarafından kurulan siyasi birlik, kendisini ilk defa büyük bir sefer ile meydana

⁵⁴⁵ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 341.

⁵⁴⁶ I., Melnichuk, I. A., Мельничук, И. А., Мельничук, "First Foreign-Policy Success of Kievan Commanding Elite in Europe: Byzantine Military Campaign of 860 and Askold's Christianization." *Evropejskij Issledovatel*, C. 49, S. 5, s. 1315.

⁵⁴⁷ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 70.

koymaktaydı.⁵⁴⁸ Doğu Avrupa’da ve Karadeniz’in kuzey kıyılarında Ruslar tarafından bir devlet kurulurken örnek alınan modellerden biri olan Bizans İmparatorluğu, henüz Rusya steplerini “kabile” sisteminden yeni çıkarmış olan Vareg-Rus Devleti’ni bir müttefik yahut düşman olarak tanımamaktaydı. Böylelikle Bizans’ın Vareg-Rus Devleti’ne karşı tutumu, yüzyıllar boyu Karadeniz’in kuzeyinde var olmuş olan diğer “barbar” kabilelere olduğu gibiydi. Daha evvel de bahsedildiği üzere Ruslar, 838’de bir elçi heyeti göndererek Bizans’a bir devlete sahip olduklarını ve iki devlet arasında dostane ilişkilerin temelini atmaya istekli olduklarını göstermişlerdi. Ancak söz konusu yıllar içerisinde Ruslar, henüz Bizans ile boy ölçüşebilecek bir askeri kuvvete sahip değillerdi. Bu durumun değişmesi fazla sürmedi, 860’ta gerçekleştirilen saldırı ile Ruslar iki devlet arasındaki ilişkilerin dinamiğini tamamen değiştirdi. Yaşanan hadise bizlere pek çok şey anlatmaktadır. Ancak burada bahsedilmesi gereken, Vareg-Rus Devleti’nin ortaya çıkışının gerçek bir göstergesi oluşudur.⁵⁴⁹ Nitekim PVL’de de geçtiği üzere: “852’de, İmparator Michael’in tahta çıkışında, Rusya toprakları ilk kez adlandırıldı. Bu tarihi, bu İmparatorun saltanatı sırasında Rusların Tsar'grad'a saldırdığı gerçeğinden tespit ettik...”⁵⁵⁰ Bu ifadelerde İmparator Mikail’in saltanatının başlangıç yılı değil, Rus Devleti’nin ortaya çıkış tarihinin tam da onun taht yılları içerisinde olduğu dikkate alınmalıdır.

860’ta Askold ve Dir’in liderliğindeki Rus filosu Rusya coğrafyasının güney steplerini aşmış ve bununla birlikte steplerin barındırdığı tehlikelerin de üstesinden gelebilmişti. Bu tehlikelerden ilki Peçenekler olup yalnızca IX. yüzyılın sonunda olmak üzere Dinyeper ve Dinyester arasındaki geniş bozkırlarda hâkimiyet sağlamayı başarmışlardı. Aynı yıllar içerisinde bir diğer tehlike ise Macarlardı. Macarların IX. yüzyılın başından itibaren Don Nehri’nin ağzından aşağı Tuna’ya kadar olan Rusya steplerinde yaşadıkları ve bu bölgelerde yağma hareketleri gerçekleştirdikleri, bununla birlikte Hazarların vassalı konumunda bulundukları bilinmektedir. Ancak muhtemelen onlar da Rusların Konstantinopolis’e ilerleyişlerini sekteye uğratacak kadar güçlü değillerdi.⁵⁵¹ Askold ve Dir’in önünde tüm bunlardan daha kuvvetli bir engel, Hazarlar bulunuyordu. Nitekim Dinyeper vasıtasıyla güneye inen nehir yolları Hazarlar tarafından kapatılmış durumdaydı. Öyleyse muhtemelen Askold ve Dir, kendilerine

⁵⁴⁸ Sakharov "The Diplomatic Recognition...", s. 37.

⁵⁴⁹ Sakharov, "The Diplomatic Recognition...", s. 38.

⁵⁵⁰ *The Russian Primery...*, s. 58.

⁵⁵¹ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 183.

yeni bir rota belirlemek durumunda kaldılar. Dinyeper Nehri'nin bir kolu olan Samara ve onun kolu Volçya boyunca ilerlemiş olmaları mümkündür.⁵⁵² Bu durum Rusların, Hazarların engellemelerinden kurtulduğunun da bir göstergesi olabilir. Görülen o ki 860'ta Konstantinopolis önünde beliren 200 gemilik filo, Karadeniz'in kuzeyindeki tehlikelerin üstesinden gelebilecek kadar güçlüydü.

Vareg-Rusların Bizans ile ilişkileri 838-839 elçilik hadisesinin ardından bozulma sürecine girmiş gibi görünmektedir.⁵⁵³ Elçilerin geri dönmelerine izin verilmeyerek Ingelheim'a kadar diğer Bizans elçileri ile birlikte gönderilmelerinin nedeni de budur. Vernadsky'e göre Bizans'ın ilişkileri koparma girişimi, 840'ta yaşanan Rusların Amasra baskınına sebebiyet vermiş olabilir⁵⁵⁴ ancak bu seferin yaşandığı kesin değildir. 840 ile 860 yılları arasında, kaynaklarda Karadeniz'de herhangi bir Rus faaliyetine rastlanmamaktadır.

860 yılı Konstantinopolis saldırısının nedenlerine gelindiğinde, bu seferin bilinen belirli bir nedeni olmamakla birlikte öne çıkan en mantıklı açıklama, İskandinavların bilinen en eski tarihten beri sürdürmüş oldukları yağma ve talan geleneği ile birlikte, ganimet ve zenginlik elde etme arzusunun bir sonucu olduğudur. Konstantinopolis, halihazırda Rusya sahasında etkinlik kazanmaya başlamış Vareg-Rus kütlesinin dikkatini, Norveç ve Danimarkalı akrabalarının dikkatini cezbeden Paris, Sevilla gibi diğer Avrupa şehirlerine benzer biçimde çekmekteydi. Ruslar arasında iyi bilinmekte olan Konstantinopolis'in zenginlikleri, bu seferin ana sebebi olmak için yeterliydi.⁵⁵⁵ Ancak şu da unutulmamalıdır ki 860 seferi, Bizans'ın bu tarihte gerçekten güç bir durum içerisinde olması ile, aslında oldukça iyi planlanmış bir sefer gibi görünmektedir. Belki de Ruslar, Konstantinopolis'e saldırmak için böyle bir anı beklemekteydiler. Bazı araştırmacılar bu görüşü savunarak gerçekten de Rusların, bu yıllar içerisinde Bizans'ın durumunu yakından takip ettiklerini ve seferi önceden planladıklarını öne sürmektedirler. Bununla birlikte M. D. Priselkov, Ruslar ve Araplar arasında bir ittifakın olduğunu ve iki ulusun birlikte hareket ettiklerini öne sürmektedir.⁵⁵⁶

⁵⁵² Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 342.

⁵⁵³ Jakobsson, "Byzantium, the Rus...", s. 22.

⁵⁵⁴ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 343.

⁵⁵⁵ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s.186.

⁵⁵⁶ M. D. Priselkov, *İstoriya Russkogo Letopisaniya XI-XV v*, Petersburg 1996, s. 83.

Rusların Konstantinopolis seferinin gerçekleştiği 860 yılı, Bizans açısından pek de parlak bir başlangıç yapmamıştı. Bizans, Abbasi Halifeliği'ne karşı bir mücadele içerisindeydi. 858'de Bizans filosu Apulia kıyılarında ağır biçimde tahrip edilmişti. 859'un başlarında ise Halifelik, Sicilya'daki Castrogiovanni Kalesi'ne saldırdı. Sicilya'ya Bizans tarafından yardım amacıyla gönderilen filo yok edildi.⁵⁵⁷ Kilikya geçidinin anahtarı niteliğinde mühim bir nokta olan Laulon (Lulua) kalesi, o dönemde Bizans İmparatorluğu'na aitti. Ancak 860'ın mart ayında kale, beklenmedik bir biçimde Arapların eline geçti. Bunun üzerine durumu görüşmek maksadıyla Konstantinopolis'ten gönderilen elçinin de Halifelik tarafından esir alınması, İmparator III. Mihail'i oldukça endişelendirmişti. 860 yılı nisan ayının sonlarında ya da diğer bir ihtimalle mayıs ayının başında, Tarsus'a yaklaşık bir günlük mesafede bulunan Lamos Nehri (Limonlu Çayı) kıyısında bir esir takası gerçekleşti. Bizans elçisi serbest bırakıldı. Esir takasının ardından beklenen, İmparatorluk ile Halifeliğin arasındaki gerginliğin son bulmasıydı. Ancak İmparator, beklenmedik biçimde haziran ayında bir doğu seferi için Konstantinopolis'ten ayrıldı. İmparator Mihail sefere çıkarken, şehrin savunulması görevini Niketos Oryphos'a teslim etti. İmparator Maupotamos'tayken, başkentten beklenmedik haberler geldi.

Rusların saldırılarıyla ilgili ilk bilgilere patrik Photius'un vaazlarında rastlamaktayız. Bu saldırı vesilesiyle Ayasofya'da verdiği vaazda Photius, gerçekten de saldırının aniliği ve tahmin edilememiş oluşu karşısında şaşkınlık içerisinde. Daha da önemlisi bahsettiğimiz üzere genç Vereg-Rus Devleti'nin devletin varlığından haberi yok gibidir. O hem kendisinin hem de Konstantinopolis halkının şaşkınlığını vaazlarına şu biçimde yansıtmaktadır: "Bu nedir? Bu, bizim üzerimize düşen büyük bir felaket ve öfke mi? Bu korkunç yıldırım, en kuzeyden bizim üzerimize niçin düştü?"⁵⁵⁸ Niketos Oryphos'un İmparatora gönderdiği mesaja göre, Karadeniz'den Konstantinopolis'e 200 gemilik bir filo gelmiş ve Boğaziçi'ne kadar girerek şehrin kıyı mahallelerinde yağma ve tahribat gerçekleştirmiş, yerli halktan birçok kişi katledilmişti. Bu haber üzerine İmparator Mihail derhal Konstantinopolis'e döndü. Boğaziçi'ne ulaştığı sırada Ruslar yalnızca Boğaziçi'nin kıyı mahallelerini değil, Marmara Denizi'ndeki Prens Adalarını da yağmalamaktaydı.⁵⁵⁹ Saldırı

⁵⁵⁷ Sakharov, "The Diplomatic Recognition...", s. 43.

⁵⁵⁸ Photius, *The Homilies of...*, s. 82.

⁵⁵⁹ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 198.

esnasında Patrik Ignatius, Marmara Denizi'ndeki adalardan birinde tutsak durumda bulunmaktaydı. Rus saldırısını şu şekilde tasvir eder:

“O dönemde, kan dökme arzusuyla dolu olan Rus adı verilen vahşi İskit⁵⁶⁰ halkı, Karadeniz'i geçerek Boğaziçi'ne ilerledi ve her bölgeyi ve manastırı yağmalayarak, aynı zamanda Bizans'ın küçük adalarını da istila ettiler, tüm mal ve parayı alarak ele geçirdikleri insanları öldürdüler. Ayrıca, patrik manastırlarına barbarca bir ruh ve dürtüyle saldırdılar ve buldukları her mülkiyeti ele geçirerek, onun en sadık yirmi ihtiyar hizmetçisini ele geçirip hepsini bir tek teknelerinin kılıcında baltalarla doğradılar.”⁵⁶¹

X. yüzyıl Bizans tarihçisi Theophanis Continuati, seferden sonraki yüzyılda dahi olsa, sefer esnasında İmparatorluğun içinde bulunduğu şartlar ve savaşın tarafları hakkında verdiği bilgiler ile hadiseyi doğrulamaktadır. Ancak burada kayda değer bir nokta da müellifin 860 seferi ile ilgili birtakım ayrıntıları vermemiş olmasıdır. Bunların başında Rusların filosunda bulunan gemi sayısı ile ilgili bilgi vardır. Muhtemelen bu yüzden, eserlerini Theophanes Continuati'nin verdiği bilgilere dayandıran yazarlar da bu ayrıntıyı gözden kaçırmışlardır.⁵⁶² Theophanis 860 seferini şöyle anlatır: “Bu sırada, İmparator Mihail Araplara karşı seferdeyken, Rusların saldırısı -bunlar vahşi bir İskit milletidir- Roma topraklarını tahrip etti. Pontus'u⁵⁶³ ve hatta Euxine'i⁵⁶⁴ küle çevirdi ve şehri kuşattı.”⁵⁶⁵ Patrik Photius'un vaazlarında da saldırının şiddeti ve vahşeti hakkında ayrıntılı bir biçimde bilgi edinmekteyiz. Vaazlarının ikinci kısmında Photius, Ruslar tarafından gerçekleştirilen saldırının yaşattığı dehşeti şöyle aktarmaktadır:

“Hayır, bu diğer barbarların akınlarına benzemiyordu, aksine saldırının beklenmedikliği, tuhaf hızı, barbar kavminin insanlık dışılığı, ahlak kurallarının sertliği ve karakterin vahşiliği, darbenin sanki gökten bir

⁵⁶⁰ İskit. Bizans kroniklerinde, Doğu Avrupa'daki etnik unsurların tümü için bu ismin kullanılma geleneği vardır.

⁵⁶¹ Nicetas David, *The Life of Patriarch Ignatius*, (çev.: Andrew Smithies), Dumberton Oaks Texts, Washington 2013, s. 45.

⁵⁶² Oleksandr Fylypchuk. "The Attack of the Rus' on Constantinople in the Light of the Chronicon Bruxellense", *Studia Ceranea*, C. 12, s. 418.

⁵⁶³ Karadeniz'in kuzeydoğusundaki bir bölgeye verilen ad.

⁵⁶⁴ Bizans döneminde Karadeniz için kullanılan isimdir.

⁵⁶⁵ Theophanis Continuati, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Cilt I-IV, (çevl.: Michael Featherstone ve Juan Signes Codoner), de Gruyter, Berlin 2014, s. 279.

yıldırım gibi geldiğini ilan ediyor... [Şehrin] çevresini yağmaladılar, kasabaya giden yolları tahrip ettiler, ellerine düşenleri acımasızca yok ettiler, çevresini korkusuzca döktüler, bizim talihsizliğimizle cesaretlendirilmiş ve yükseltilmişlerdi, halk bile onlara doğru ve yılmadan bakmadı; hayır, düşmanla daha cesurca mücadele etmelerini teşvik etmesi gereken şeyler yüzünden sarsıldılar ve çöktüler. Çünkü barbarlar tarafından hemşerilerimin cinayetlerine karşı haklı öfkeyle dolup, başarılı bir şekilde bir intikam talep etmeye acele etmeleri gerektiği yerde, eğilmiş ve dehşete düşmüşler, hatta kurtulanlar ve intikam alması gerekenler, esirlerin durumunu kendi tutsaklıkları gibi düşündüler.”⁵⁶⁶

Pasajdan anlaşıldığı üzere Konstantinopolis halkı, daha evvel kendilerine karşı böylesine ani biçimde gerçekleşecek bir akına kesinlikle hazırlıklı değildi. Bununla birlikte Rus halkının yağma geleneğinden de bihaberlerdi. Nitekim bu bir seferden çok şehrin zengin kaynaklarını elde etmek amacıyla gerçekleştirilmiş bir yağma hareketiydi. Elbette Ruslar, Tsar’grad’ın zenginliklerinden haberdarlardı. Bu yüzdendir ki, dikkatlerini bir askeri hücumdan çok, Konstantinopolis’in sivil halkına ve kiliselerine yönlendirmeyi tercih ettiler. Photius’un vaazlarında geçtiği üzere; zayıflık göstermeyerek kadın, erkek ve bebekleri, hatta hayvanları dahi soğukkanlılıkla kılıçtan geçirmişlerdi.⁵⁶⁷ Şunu da belirtmek elzemdir ki Photius’un vaazlarında, Konstantinopolis’e saldıran Rusları; “önemsiz” ve “bilinmeyen” olarak tanımlamasında bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Nitekim saldırganları “kuzeyden düşen yıldırım” olarak tanımlamaktadır. Çok sayıda ülke ve krallık, akarsular ve limansız denizler üzerinden inanılmaz bir yolculuk yaptıklarını belirtir.⁵⁶⁸ Photius, bu saldırganların nereden geldiği ve ne gibi yollar vasıtasıyla Konstantinopolis’e ulaştıklarını biliyor gibi görünmektedir.⁵⁶⁹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Photius’un “bilinmeyen halk” ibaresi ile vurgulamak istediği, Rusların Bizans İmparatorluğu tarafından bir tehdit olarak görülmediği ve önemslenmediğidir.

İmparator Mihail, Kostantinopolis’e döndüğü günün ilk gecesini ibadetle geçirmişti. Halkla birlikte tebdili kıyafet ile dua etmekte iken, Ruslar şehrin kıyı mahallelerini yağmıyorlardı. Patrik Photius’un ikinci vaazında bahsettiği üzere, dini

⁵⁶⁶ Photius, *The Homilies of...*, s. 96-97.

⁵⁶⁷ Photius, *The Homilies of...*, s. 99.

⁵⁶⁸ Photius, *The Homilies of...*, s. 99.

⁵⁶⁹ Shepard, "Photios' sermons on...", s. 115.

liderler çareyi Blachernae Katedrali'nde saklanan Hz. Meryem'in pelerini yerinden çıkarmakta buldular.⁵⁷⁰ Bununla birlikte belki de halk arasında cesaretin ve inancın yeniden canlanmasını umuyorlardı. Yahut gerçekten de bir mucize bekliyorlardı. Simeon Logothete'in kroniğinde bunlardan biraz daha farklı bir görüntü ortaya çıkmaktadır. O, pelerinin denize batırıldığını ve ardından bir fırtınana çıkmasıyla tüm Rus filosunun alabora olduğunu anlatmaktadır.⁵⁷¹ Seremoninin ayrıntıları her ne olursa olsun, bu sefer gerçekten de Konstantinopolis'i neredeyse felaketin eşiğine getiren büyük bir seferdi. Çünkü şehir şiddetli biçimde kuşatılmış ve çevresi tahrip edilmişti. Sefer esnasında Ruslar zenginliğe sahip olduğunu bildikleri katedralleri, kiliseleri ve manastırları yağmalamışlardı. Karşılarına çıkan direnişin şiddeti ne olursa olsun daha büyük bir şiddetle bastırmışlardı. Bu sefer, Rusların, "barbarlar" tarafından arzulanmakta olan Konstantinopolis'e gerçekleştirdiği ilk kuşatma girişimiydi.

25 Haziran'da beklenmedik biçimde Ruslar geri çekildiler. Dini çevrelerde ve kroniklerde bu geri çekilme hareketi adeta bir mucizenin gerçekleşmesiyle mümkün olmuş gibi yansıtıldı. Patrik Photius Rusların geri çekilişleri hakkında: "...şehrin tamamı kuşatıcıları geri püskürtmek ve kuşatılanları korumak için onun elbisesini taşıırken, dualarımızı özgürce sunduk... Çünkü Hz. Meryem'in elbisesi hemen duvarları çevirdiğinde, barbarlar kuşatmayı bıraktı ve çadırlarını topladı, biz ise yaklaşan esaretten kurtulduk ve beklenmedik bir kurtuluşa eriştik."⁵⁷² ifadelerini kullanarak, gerçekleştirilen ayin ve seremoniler sayesinde şehrin kurtuluşa eriştiğini anlatmaktadır. Theophanis ise Rusların Konstantinopolis'ten çekilmelerini, Photius'un dualarına bağlar ve bu girişimlerin sonuç vererek şehrin Ruslardan kurtulduğunu anlatır. Devamındaki beyanları ise daha ilginçtir. Çünkü Rusların 860 seferinden kısa bir süre sonra tekrar Konstantinopolis'e gelerek vaftiz olmak istediklerini nakleder.⁵⁷³ John Skylitzes Rusların bu seferin ardından Konstantinopolis'ten çekilmeleri için: "Onlar, başkentin kendisine ciddi bir tehlike sunuyorlardı, ancak çok geçmeden Tanrı'nın gazabını deneyimlediler ve eve geri döndüler."⁵⁷⁴ Şeklinde bilgi vererek, sefer esnasında yaşanan bir doğal afete gönderme yapmıştır.

⁵⁷⁰ Photius, *The Homilies of...*, s. 102.

⁵⁷¹ Simeon the Logothete, *The Chronicle of Logothete*, Cilt 7, (çev.: Staffan Wahlgren), Liverpool University Press, Liverpool 2019, s. 186.

⁵⁷² Photius, *The Homilies of...*, s. 102.

⁵⁷³ Theophanis Continuati, *Corpus Fontium Historiae...*, s. 279.

⁵⁷⁴ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 107.

Gerçekten de Simeon Logothete'nin anlatılarında olduğu gibi bir fırtına ile Ruslar geri çekilmek durumunda kalmış olabilirlerdi. Bunun sonucunda ise Tanrının gazabından korunmak adına Hristiyanlığa girmek istemiş olabilirlerdi. Ancak ikinci ve daha güçlü bir ihtimal ise Rusların bu seferi yapma amaçlarının Konstantinopolis'i ele geçirmek yahut yalnızca yağmalamak amacıyla değil, belki de Vareg-Rus Devleti'nin dikkate değer bir rakip ve aynı zamanda bir müttefik olabileceğini göstermek olduğundan, Bizans ile kurmak istedikleri dostane ilişkileri başlatmak amacı ile böyle bir girişimde bulunmuş olabilirlerdi.

Araştırmacılar arasında kabul gören bir görüşe göre, 860 seferi her ne kadar Bizans halkını dehşete sürüklese de Ruslar için oldukça iyi sonuçlanmıştı. Nitekim A. A. Shakhmatov 860 seferini, büyük bir girişimin parlak bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Burada öne sürülen görüş, Ruslar ve Bizans arasında yapılan ilk anlaşmanın bu seferin ardından gerçekleştiğidir. Bu görüşün dayanak noktası ise Rusların herhangi bir sıkıntı olmaksızın şehri terk etmiş olmalarıdır. A.N. Sakharov, Photius'un "...şehrin güvenliği düşmanın elindeydi ve kaderi onların iyi niyetine bağlıydı."⁵⁷⁵ şeklindeki sözlerinde iyi niyet gösteren taraftan kastın Ruslar olduğunu ve bu ifadenin bir anlaşmaya işaret ettiğini savunmuştur.⁵⁷⁶ Olayların devamında Theophanis'in de ifade ettiği üzere Rusların yeniden Konstantinopolis'e dönmelerinin, yapılan anlaşmanın şartlarının müzakere edilme isteği üzerine gerçekleşmesi de olasıdır. Nitekim John Skylitzes, seferden sonra İmparatorun Ruslarla bir antlaşma yaptığından ve onlara bir Piskopos gönderdiğinden bahsetmektedir.⁵⁷⁷ Böylelikle 860 seferi, Rusların lehine olacak biçimde son buldu. Bu sefer Ruslar ile Bizans arasında devam edecek olan çalkantılı ilişkilerin başlangıcını teşkil etmektedir. IX. yüzyılın ortalarından X. yüzyılın sonlarına değin bu gibi cesur girişimler Ruslar tarafından, Bizans İmparatorluğu'nun başşehri Konstantinopolis'in zenginliklerinden faydalanmayı garanti altına almak amacıyla çokça tekrarlanmıştır.

⁵⁷⁵ Photius, *The Homilies of...*, s. 100.

⁵⁷⁶ Sakharov, "The Diplomatic Recognition...", s. 56.

⁵⁷⁷ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 159.

2.6.2. Kiev'in Oleg Tarafından Askold ve Dir'den Alınması

860 Konstantinopolis seferinin Vareg-Rus Devleti'nin oluşumuna katkıları tartışılmaz. Ancak bunlardan en öne çıkanı, bu seferden sonra Vareglerden Bizans'a uzanan ünlü ticaret rotasının oluşturulmasıydı. Bu rotada Volga Nehri'nin yerini Dinyeper Nehri almış ve Dinyeper bölgesindeki eski Hazar garnizonu Kiev, Vareg-Rusların yeni siyasi merkezi olarak, Karadeniz'in kuzeyindeki en önemli ticari merkez konumuna yükselmişti.⁵⁷⁸ Ancak bu durum hemen gerçekleşmemiş, zaman içerisinde Kiev'e gerçekleştirilen birçok Vareg-Rus akını ile bilhassa IX. yüzyılın sonları ile X. yüzyılın başlarında Kiev, bahsettiğimiz konuma Vareg beyleri tarafından gayretli biçimde yükseltilmişti. Nitekim Vareg-Ruslar Kiev'in Karadeniz ticaretinde barındırdığı potansiyelin farkındaydılar. Daha evvel bahsettiğimiz üzere Konstantinopolis'in bu ticarete üstlendiği anahtar rolün de farkında olarak, Kiev'in bu ticarete ikinci bir merkez olmasına katkıda bulundular.

PVL'de Rurik'in ölümü 879 yılına tarihlendirilmektedir.⁵⁷⁹ 873'te Rurik, eski feodal toprakları olan Friesland'ı geri aldı ve bu tarihten sonra adı Frank kroniklerinde bir daha geçmedi. Bundan dolayı Rurik'in ölümü 873 yılına tarihlendirilebilir.⁵⁸⁰ PVL'ye göre Rurik, ardında henüz yetişkin olmayan Igor adında bir varis bıraktı. Igor, Rurik'in krallığını yönetecek yaşta olmadığından Rurik, hem krallığını hem de varisi Igor'u akrabalarından olan Oleg'e emanet etti.⁵⁸¹ PVL'de geçmekte olan Oleg adı, muhtemelen onun doğduğu ülkenin bir türetilmesi şeklindedir. Nitekim Oleg, Nors dilindeki "Helgi" adının Slav dilinde bir transkripsiyonudur ve bu da muhtemelen Norveç'in en güneyinde yer alan Helgeland'dan gelmektedir. Norveçli Oleg, Rusya'ya gerçekleştirilen üç İskandinav göç dalgasının son ayağını temsil etmektedir. Bunlardan ilk ikisi ise daha evvel bahsedildiği üzere Danimarkalı Rurik ve İsveçli Askold ve Dir'dir.⁵⁸²

Oleg'in, Rurik'in yönetimindeki Novgorod'a yanında çoğunlukla Norveçlilerden oluşan büyük bir grupla gelmesi olasıdır. Vernadsky'e göre Rurik batıya, Friesland'ı yeniden almak için yola çıktığında Oleg Novgorod'a gelmiş ve

⁵⁷⁸ Pritsak, *The Origin of...*, s. 31.

⁵⁷⁹ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁵⁸⁰ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 366.

⁵⁸¹ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁵⁸² Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 367.

buradaki yönetimi ele geçirmiştir. Bu da ortaya Oleg'in yönetimi Rurik'in kendisine devretmesiyle elde ettiği PVL'deki anlatıdan farklı bir portre çıkarmaktadır. Her halükârda Rurik, batıdaki topraklarını genişletmek ile ilgilendiğinden, güneyde Hazarlar tarafından gelirlerinin kesilmesi ile ilgilenmemekteydi. Askold ve Dir ise her ne kadar güneye ulaşmayı ve Konstantinopolis'e yönelik bir seferi yönetmeyi başarsalar da muhtemelen onların da Novgorod ile bağlantıları kesilmişti. Bu nedenle Novgorod ve Kiev'i aynı anda hâkimiyet altına alarak bağlantıyı sağlayabilme başarısını Oleg'in gerçekleştirdiği düşünülebilir.⁵⁸³ PVL'de Oleg'in Kiev'i Askold ve Dir'den alması hadisesi şu şekilde geçmektedir:

“Oleg yola çıktı ve yanında birçok savaşçı getirdi; Varegler, Çudlar, Slavlar, Meryalar ve tüm Kriviçler da aralarında idi. Oleg böylece Kriviçlerle birlikte Smolensk'in önüne geldi, şehri ele geçirdi ve orada bir garnizon kurdu. Sonra Lyubech'i ele geçirdi ve burada da bir garnizon kurdu. Ardından Kiev tepelerine geldi ve Askold ve Dir'in orada hüküm sürdüğünü gördü. Savaşçıları teknelerde saklayarak bazılarını geride bıraktı ve küçük oğul Igor'la birlikte kendisi ilerledi, Macar tepesinin eteğine geldi ve askerlerini gizleyerek elçiler gönderdi, kendisini Oleg ve prensin oğlu Igor'un hizmetindeki bir yabancı olarak tanıttı ve onları kendi soydaşları olarak karşılamalarını istedi. Askold ve Dir hemen dışarı çıktı. Oleg, "Siz prensler bile değilsiniz, hatta prens soyundan bile değilsiniz, ama ben prens soyundanım," dedi. Igor getirildi ve Oleg onun Rurik'in oğlu olduğunu duyurdu. Askold ve Dir'i öldürdüler ve onları tepenin arkasına götürüp orada gömdüler.”⁵⁸⁴

Kronikte geçmekte olan “Oleg yanında Varegler, Çudlar, Slavlar, Meryalar ve Kriviçlerden birçok savaşçı ile geldi.”⁵⁸⁵ ifadesinden, Oleg'in dönem içerisinde Rusya'nın kuzeyinde hâkimiyeti tam anlamıyla ele geçirdiği anlaşılmaktadır. Oleg'in Kiev üzerine seferi PVL'de 882 yılına tarihlendirilmektedir. Ancak Oleg'in 911'de gerçekleştirdiği Konstantinopolis seferinin tarihinin doğru olduğu kabul edildiğinde, kroniğin yazarının tarihleri aşamalı olarak doğru vermeye başladığını görmekteyiz.

⁵⁸³ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 367.

⁵⁸⁴ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁵⁸⁵ *The Russian Primery...*, s. 61.

Oleg'in Kiev seferini, Askold ve Dir'in 860'taki seferinden yola çıkarak 6 yıllık bir sapmayla değil, 4 yıl ile 878 yılına tarihlendirebiliriz.⁵⁸⁶

Kroniğe göre; "Oleg, Kiev'de prens olarak tahta geçti ve şehri Rus şehirlerinin anası ilan etti."⁵⁸⁷ Devamında çarpıcı ifade bulunmaktadır. Müellife göre Oleg'in beraberinde sefer için Kiev'e gelenler, yani Varegler, Slavlar ve diğerleri bundan sonra "Ruslar" olarak anılmaya başladılar. Kiev'i başşehir ilan etmesinden sonra Oleg, korunakları şehirler inşa etmeye başlamış ve çevrede bulunan Slav kabilelerinden Kriviçler ve Meryaları vergiye tabi tutmuştur. Bundan Sonra Oleg, Dinyeper Nehri üzerindeki stratejik açıdan mühim noktalar üzerinde kontrolünü koruyabilmek amacı ile bu noktalardan her birine birer garnizon kurarak askerlerini yerleştirdi: "...şehri [Smolensk] ele geçirdi ve orada bir garnizon kurdu. Sonra Lyubech'i ele geçirdi ve orada bir garnizon kurdu. Ardından Kiev tepelerine geldi."⁵⁸⁸

PVL'ye göre Askold ve Dir, Novgorod Prensi Rurik ile birlikte olan ancak onunla akraba olmayan iki soyludur. Rurik'ten aileleri ile birlikte Konstantinopolis'e gitmek için izin aldılar. Dinyeper Nehri boyunca ilerlerken Kiev adında küçük bir şehir gördüler ve orada kaldılar. Birçok Vareg-Rus'u yanlarında topladıktan sonra da Konstantinopolis'e saldırdılar ve PVL'ye göre Kiev'e döndükten sonra, Rurik'in ölümünün ardından yerine geçen Oleg tarafından öldürüldüler.⁵⁸⁹ Bu hususta araştırmacılar tarafından Askold ve Dir'in aynı kişi olduğu gibi bir görüş de ortaya atılmaktadır. Ancak PVL'de bu görüşe karşıt biçimde bilgiler bulunmaktadır. Askold ve Dir'in ölümünün ardından bu iki lider farklı yerlere gömülmüşlerdir.⁵⁹⁰ Kronikte hadise şu şekilde geçmektedir: "Askold ve Dir'i öldürdüler ve onları şu anda Ugor noktası olarak adlandırılan tepeye götürdüler. Burada Olma'nın sarayı bulunmaktadır. Askold'un mezarı üzerine St. Nicolas adına bir kilise yaptılar ve Dir'in mezarı St. Irene'in arkasındadır."⁵⁹¹

Oleg'in Kiev'i Askold ve Dir'den alarak ele geçirmesi ve burayı başşehir ilan ederek Novgorod ile bağlantıyı sağlaması⁵⁹² Rusya tarihinde oldukça önemli bir

⁵⁸⁶ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 178.

⁵⁸⁷ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁵⁸⁸ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁵⁸⁹ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 178.

⁵⁹⁰ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 179.

⁵⁹¹ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁵⁹² Bu hadise PVL'de de geçmektedir. Buna göre Oleg, Novgorod'da güvenliğin sağlanması amacı ile orada bulunan halkın, Oleg yönetimine "yılda 300 grivna ödemesi" hükmünü vermektedir. Buradan Oleg'in Kiev'i ele geçirmesi ile birlikte Novgorod'u da bırakmayarak hem Rusya'nın kuzeyi ile hem

dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Araştırmacılar tarafından bu dönem Kiev Knezliği dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemle birlikte güneydeki devlet oluşumu, Don ve Azak bölgesine değil, Dinyeper Nehri bölgesine dayanmaya başlamıştır.⁵⁹³ Kiev'in Oleg tarafından alınması ile birlikte İskandinavya'dan Bizans'a değin kesintisiz devam etmekte olan meşhur ticaret yolu faaliyete geçebilmiş, yine bu tarihten sonra Vereg-Rus ve Bizans arasında oldukça yakın ve bir o kadar çalkantılı bir dönem başlamıştır. Kiev'in alınmasının ardından Oleg'in öncelikli hedefi Rusya'nın güneyinde temeli sağlam bir siyasi organizasyon kurmak olduğundan, onun tarafından Konstantinopolis'e bir sefer ancak 30 yıl sonra gerçekleştirilebilmiştir. Aynı zamanda Kiev şehri, güneye ilerlemek hususunda bir üs görevi gördüğünden, bu politikanın ilk ve en mühim ayağını teşkil etmektedir.

de denizin ötesindeki soydaşları ile bağlantıyı kesmeyerek kendi hâkimiyetini sağlamlaştırmayı ve desteklenmeyi amaçladığını görebilmekteyiz. Bkz: *The Russian Primery...*, s. 61.

⁵⁹³ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 369.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IX. YÜZYILIN SONUNDAN X. YÜZYILIN SONUNA KADAR VAREG-RUSLAR

Kiev’de bir Knezliğin Ruslar tarafından kurulması, bölgede nüfuz sahibi olan yerli ve göçebe kabileler ile kimi zaman ticaret ve uzlaşma ile ve kimi zaman da acımasız savaşlarla geçen uzun ve meşakkatli bir sürecin ardından gerçekleşmişti. Oleg’in Kiev seferinin ardından Kiev’de bir devlet oluşum sürecinin başlamasını Shepard, 882 civarına tarihlendirmektedir.⁵⁹⁴ Bu noktada Oleg’in, tahtın veliahtı olan Prens Igor’un yaşça küçük olması ve bir devleti yönetecek bilgiye ve olgunluğa henüz ulaşmamış olmasını dezavantaj haline gelmekten koruması, askeri bilgisi ile bölgeyi korunaklı hale getirerek kendisine tabi kılması dolayısıyla, her ne kadar Rurik’in soydaşı ve bu genç hanedanlığın bir parçası olmasa da onu, Rusya Devleti’nin oluşum aşaması kapsamında kayda değer bir isim haline getirmektedir.

Rusya’da İskandinav nüfuzunun var olması, PVL ile paralel biçimde Vareg-Ruslar, onların içinden gelen Rurik ve onun ardılları ile başlamıştır. Bu noktada yapılan arkeolojik çalışmaların da gün yüzüne çıkardığı üzere, gerçekten de Vareglerin birçok noktada, örneğin Straja Ladoga’da en eski katmanlardan itibaren varlık gösterdiklerini ve bu gibi birçok bölgede hem yerleşimci hem de ziyaretçi olarak bulunduklarını söylemek mümkündür. Ancak arkeoloji bilimi bizlere gösteriyor ki, Izborsk gibi bölgelerde henüz İskandinav göçünden bir iz yokken dahi korunaklı yaşam alanları ve yerleşimlere rastlamak da mümkündür. Böylelikle PVL’nin bizlere aktarmadığı yerel Slavların kültür ve medeniyet gelişimin, arkeolojik buluntular sayesinde tespit edilebilmektedir.⁵⁹⁵

Kiev’de yoğun İskandinav yerleşiminin ve bölgeye göçlerin artışı, IX. yüzyılın son 10 yılına denk gelmektedir. Bu bağlamda IX. yüzyılın sonlarına doğru bir siyasi gelişimden bahsetmek mümkündür. Siyasi oluşumların başlangıcını IX. yüzyılın ortalarında etkili bir figür olan Rurik ile başlatmıştık. Onun ardılı Igor’un ise X. yüzyılın ortalarında etkin bir siyasi figür haline geldiğini görmekteyiz. Bölgede

⁵⁹⁴ Jonathan Shepard, "The Origin of the Rus", *The Cambridge History of Russia from the Early Rus' to 1689*, Cilt I, (Ed.: Maureen Perrie), Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 48.

⁵⁹⁵ Shepard, "The Origin of...", s. 48.

yaşanan bu değişimin öne çıkan noktalarından biri, Vareglerin yürüttüğü ticari ilişkilerdir.

3.1. Vareg-Rusların Bizans İmparatorluğu ile Siyasi İlişkilerinin Başlangıcı

Vareg-Rusların, başlangıçta Slav topraklarına doğru gerçekleştirdikleri siyasi girişimler kuzey bölgeleri ile sınırlıyken, güneye doğru ilerleyişlerinin belki de en mühim sebebi, Konstantinopolis'in zengin kaynaklarıydı. Bu bağlamda fırsat elde ettikleri ilk anda, Konstantinopolis'in surları önünde belirmeleri de kaçınılmaz olacaktı. İmparatorluğun meşhur şehri, zenginlikleri ve kaynakları ile bu servet avcılarını kendisine hiç zorlanmadan çekmişti. Böylelikle 18 Haziran 860 yılına gelindiğinde Rus gemileri Konstantinopolis önlerinde belirdi. Ancak bu savaşçı grubun Kiev'den mi yahut Azak bölgesinden mi geldikleri tam olarak bilinmemektedir. Vernadsky'e göre bu iki bölgede ayrı biçimde bulunan Rus kökenli gruplar, böylesine büyük çapta bir saldırı için güçlerini birleştirmiş olabilirlerdi.⁵⁹⁶ Daha evvel söz edildiği üzere, saldırı esnasında Bizans'ın durumu hayli karışık bir görüntü içerisindeydi. Nitekim Bizans ordusu Rus seferi esnasında Anadolu'da Halifeliliğin beklenmedik ilerleyişi dolayısıyla bölgeye sevk edilmişti. Bu bağlamda Rus seferinin planlanmış bir hamle olduğunu düşünmemek için de bir neden yoktur. Bütün bu elverişli ortama rağmen Ruslar, Konstantinopolis'i ele geçiremediler. Nitekim şehir, coğrafi konumu dolayısıyla ele geçirilmesi hayli zor olmasının yanı sıra oldukça iyi tahkim edilmişti. Şehrin tahkimatı hususunda El-İdrisi şöyle yazmıştır:

“Şehrin uzunluğu 9 mil⁵⁹⁷ olup bu kısımda müstahkem, 21 zira yüksekliği olan bir sur yer alır. Bunu kara tarafından yuvarlak bir rampa kuşatır. Rampanın yüksekliği kara tarafında 10 zira,⁵⁹⁸ deniz tarafında 10 ziradır. Bu rampalarla deniz arasında reşası zirasıyla 50 ziralık bir açıklık vardır. Surların 100 kadar kapısı bulunur. En büyüğü altın kapıdır. Bu kapı dökme

⁵⁹⁶ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 37.

⁵⁹⁷ “Kelimenin aslı Latince “bin” anlamındaki “mille” olup (Grekçe milion) Roma ordusunun -her iki ayakla birer tane olmak üzere- 1000 çift adımda yürüdüğü mesafeyi ifade etmek için kullanılmış, Roma İmparatorluğu'nun nüfuzu altındaki bölgelere de geçmiştir.” Bkz: Cengiz Kallek, “MİL”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mil>, Erişim Tarihi: 11.01.2024.

⁵⁹⁸ “Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapça'sı zirâ'dır.” Bkz: Mehmet Erkal, “Arşın”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin>, Erişim Tarihi: 11.01.2024.

demirden yapılmış, altınla kaplanmıştı. Bunun derecesinde Roma kapısı dışında büyük kapı yoktur. Altın kapının yüksekliği, sahası geniş, güzel düzenlenmiş meşhur kapıdır. Bu kapıdan saraya uzanan hipodrom bulunur."⁵⁹⁹

Mühellebi ise surlar için: "Konstantiniyye'nin surunun yüksekliği 21 arşındır."⁶⁰⁰ şeklinde bilgi vermektedir. 860 seferi hadisesi, Ruslar ile Bizans arasında uzun müddet devam edecek olan karmaşık ilişkilerin başlangıcı niteliğindedir. Buradan hareketle Rusların amacının Kontantinopolis'i ele geçirmek değil, Bizans'a göz dağı vermek suretiyle şehrin ticari potansiyelinden ve kaynaklarından rahatlıkla faydalanmak olması da mümkündür. Ortaya çıkan bu yeni düşmanlar dolayısıyla Bizans diplomasisinin devreye girmesi de uzun sürmedi. Nitekim Photius'un deyimiyle bu "Bilinmeyen ulus..."⁶⁰¹ Bizans'ın hem askeri kaynaklarını tüketecek hem de büyük oranda maddi zarara sebebiyet verecekti. Bizans devlet yapısında kilise, devletin bir uzantısı olarak ve çıkarlarına uygun biçimde hareket ettiğinden, Hristiyan misyonerler diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla girişimlerde bulundular. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir husus da şudur ki, dönem içerisinde Ruslar henüz Hristiyanlık inancını benimsemekten oldukça uzaktı.⁶⁰²

3.2. Kiev'in Ele Geçirilmesi ve Knez Oleg'in Politik Hamleleri

Konstantinopolis'e yönelik gerçekleştirilen ilk Rus saldırısı esnasında, Novgorod'da yerleşik yaşayan Ruslar ile güneyde ve muhtemelen Kiev ve çevresinde yaşayan Ruslar arasında bir bağlantı henüz sağlanamamış durumdaydı. Novgorod ve çevresini kontrol altına alarak buraya yerleşen Rurik 873'te ölmüştü. Onun ölümünden birkaç yıl sonra ise Vareg-Ruslardan büyük ve güçlü bir grup Novgorod'dan güneye doğru hareket etti. Güneye hareketin başlangıcı olarak ise kısa bir süre içinde Dinyeper'deki Smolensk şehrini ele geçirdiler. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Oleg'in Novgorod'dan ayrılarak Kiev'i Askold ve Dir'in elinden alması süreci PVL'de de söz edilen bir husustur. Burada bahsedilen "Oleg yola çıktı ve yanında

⁵⁹⁹ El-İdrisi, *Kadim Dünya Coğrafyası*, (çev.: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, s.163.

⁶⁰⁰ Mühellebi, *Kitabü'l-Azizi (el-Memalik ve'l Mesalik) Yollar ve Ülkeler Kitabı*, (çev.: Murat Ağarı), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2023, s. 117.

⁶⁰¹ Photius, *The Homilies of...*, s. 98.

⁶⁰² Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 37.

birçok savaşçı getirdi; Varegler, Çudlar, Slavlar, Meryanlar ve tüm Kriviçler de aralarındaydı.”⁶⁰³ bilgisinden yola çıkarak Oleg’in, yanında büyük bir askeri kuvvet bulunan güçlü bir Vareg-Rus boyarı olduğu sonucuna ulaşabilir. Kiev’in ele geçirilmesi ise yine Oleg tarafından Smolensk’in ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra, 880’de gerçekleşmiştir.⁶⁰⁴ Vernadsky’e göre Oleg’in Kiev’i ele geçirmesi ve burada güçlü bir siyasi oluşumun temellerini atmış olması onun Rusya Devleti’nin asıl kurucusu olarak görülmesini sağlamaktadır.⁶⁰⁵

Knez Oleg, Kiev’i ele geçirmesinin ardından çevredeki yerel Slav kabilelerini hızla hâkimiyeti altına aldı. Öncelikle yerleştiği Kiev şehrinde palisadlı şehirler inşa etti.⁶⁰⁶ Ardından yerel Slav kabilelerinden Derevliyan,⁶⁰⁷ Severyan⁶⁰⁸ ve Radimiçleri⁶⁰⁹ hâkimiyeti altına alarak topraklarını genişletti.⁶¹⁰ Buradan istikametini güneye çeviren Oleg, Dinyeper Nehri’nden Karadeniz’e açılan noktayı ele geçirmek için ilerledi.⁶¹¹ Buradan Karadeniz’e bir rota oluşturabilmek amacı ile hareket eden Oleg, Dinyeper’in ağzının batısında yaşayan Tivertyan ve Uliçyan kabileleri ile savaşmak zorunda kaldı.⁶¹² Her ne kadar Uliçyan kabilesini kontrol altına almayı başaramamış olsa da Dinyeper Nehri’nin ağzını kontrolü altına aldı. Buradan hareketle Karadeniz’in kuzey sahilinin yegâne efendisi olma arzusunu gerçekleştirmek amacına daha da yakınlaşmış oldu. Çoğunlukla Kafkas kıyısındaki Tmutorokan şehri ve çevresinde toplanmış halde yaşayan Azak bölgesindeki Slavlar da Knez Oleg’e bağlılık bildirdiler. Kiev’deki yerini sağlamlaştıran Oleg, topraklarının genişleyişini Bizans’a yönelen güney rotasına yönelik olacak biçimde sürdürdü ve çevresindeki kabileleri hâkimiyeti altında birleştirerek ordusuna dahil etti.⁶¹³

⁶⁰³ *The Russian Primary...*, s. 61.

⁶⁰⁴ *The Russian Primary...*, s. 61.

⁶⁰⁵ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 38.

⁶⁰⁶ Soloviev, *History of Russia*, s. 90.

⁶⁰⁷ Knez Oleg, Derevliyanları hâkimiyet altına almasının ardından onlardan her hane başına bir siyah porsuk kürkü olmak üzere vergi almaya başlamıştır. Bkz: *The Russian Primary...*, s. 61.

⁶⁰⁸ Severyan kabilesi, Knez Oleg’in seferi esnasında Hazarlara vergi ödemekteydi. Bunun üzerine Oleg onların Hazarlara ödediklerinden daha hafif bir vergi ödemelerini istemiştir. Bkz: *The Russian Primary...*, s. 61.

⁶⁰⁹ “Oleg, Radimiçlere vergi ödedikleri kişileri sormak için elçiler gönderdi. Onların Hazarlara vergi ödediklerini söylemeleri üzerine, Oleg onlara kendisine vergi ödemelerini emretti ve bunun üzerine her birine aynı miktarda bir şilin ödediler.” Bkz: *The Russian Primary...*, s. 61.

⁶¹⁰ *The Russian Primary...*, s. 61.

⁶¹¹ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 38.

⁶¹² *The Russian Primary...*, s. 61.

⁶¹³ Petrukhin, “Khazaria and Rus’...”, s. 259.

İşte bu gelişmelerin ardından Oleg, kendisini Konstantinopolis'e saldıracak konumda bir güce sahip olarak görmeye başlamış olmalıydı. Bu sırada Bizans İmparatorluğu Tuna Bulgarlarının güçlenmesi nedeniyle zor bir durumun içerisindeydi. Bulgar tehlikesine karşı Bizans İmparatorluğu'nun çözümü, Macarları müttefik olarak kazanmaktı. Macarlar IX. yüzyılın ilk yarısında Tuna'nın aşağı kesimlerine yerleştiler. Tüm bu Bizans ile iş birliğine rağmen Bulgarlar, Peçenekler ile ittifak kurarak Macarları yenilgiye uğrattılar. Bunun ardından Macarlar orta Tuna bölgesine gerilediler. Böylelikle Bizans İmparatorluğu da müttefiklerini kaybetmiş oldu.⁶¹⁴ İmparatorlukta durumun pek de iç açıcı olmadığı böyle bir zamanda Knez Oleg, Konstantinopolis'e saldırma kararı aldı.

3.2.1. Knez Oleg'in Konstantinopolis Seferi (907)

Oleg'in 907'de Bizans'ın başşehri Konstantinopolis'e yönelik saldırısı, Varg-Rusların Askold ve Dir önderliğinde 860'ta gerçekleştirdiği ilk saldırıda olduğu gibi, kuzeyden gelen yıkıcı bir dalga olarak, Avrupa'nın büyük bölümünde İskandinavlar tarafından girilen yağma hareketinin bir ayağı şeklinde değerlendirilebilir. Viking Çağı boyunca Avrupa'nın büyük bir bölümü kuzeyden gelen Danimarkalılar, İsveçliler ve Norveçlilerden oluşan grup tarafından uzun zaman boyunca yağmalandı. IX. yüzyılda İrlanda bir Norveç kolonisi haline geldi ve İngiltere, Danimarka'nın kolonisi olmaya oldukça yakındı. Aynı zaman dilimi içerisinde günümüz Rusya sahasının batısının büyük bir bölümü, bir merkezi kuzeyde Novgorod'da ve diğer bir merkez orta Dinyeper'de Kiev'de bulunan bir İsveç kolonisi haline gelmişti. İşte bu yüzyılın sonunda Knez Oleg, Kiev'i ele geçirerek kuzeyi ve güneyi birleştirdi.⁶¹⁵ X. yüzyılda bu yeni merkezden Hazar Denizi kıyılarına ve güneyde Karadeniz kıyılarına bir dizi saldırı gerçekleştirildi. Konstantinopolis'in kıyı kesimleri de bu genç devletin saldırılarına oldukça açıktı.⁶¹⁶ Ancak Varg-Ruslar, yağmacı doğalarının yanı sıra yeni ticaret sahaları arayan birer tüccarlardı da.

⁶¹⁴ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 38.

⁶¹⁵ Oleg'in kuzey ve güney Rusya'yı ilk defa birleştiren ve Novgorod ile Kiev arasında bir bağlantı kurarak Varg-Ruslar için güneye uzanan bir rota oluşturan ilk lider olmasına ilişkin, PVL'de: "Ayrıca, Novgorod'da barışın sağlanması için yılda 300 grivna vergi ödemesini emretti. Bu vergi, Yaroslav'ın ölümüne kadar Varglere ödendi." ifadeleri yer almaktadır. Oleg böylelikle Novgorod'daki Vargleri ve Slavları kontrolü altına almıştır. Bkz: *The Primery Chronicle...*, s. 61.

⁶¹⁶ Vasiliev, "The Second Russian...", s. 165.

Dönemin kaynaklarından Knez Oleg'in Konstantinopolis seferi ile ilgili çarpıcı ancak yer yer abartılı ifadelerle rastlamaktayız. Vareg-Rusların tarihi ile ilgili ilk başvuru kaynağı olan PVL'de 907 Konstantinopolis saldırısı ile ilgili ayrıntılı ifadeler yer almaktadır:

“Igor Kiev'de bırakılırken, Oleg Yunanlara saldırdı. Yanında birçok Vareg, Slav, Çud, Kriviç, Meryan, Polyan, Severyan, Derevliyan, Radimiç, Hırvat, Dulebyan ve pagan olan Tivertyan gibi insanları aldı. Yunanlar tarafından bu kabileler Büyük Skythia olarak bilinir. Tüm bu güçle Oleg atlılar ve gemiler ile yola çıktı, gemilerinin sayısı iki bin idi. Tsar'grad'ın önüne vardı, ancak Yunanlar boğazı tahkim etti ve şehri kapattılar. Oleg kıyıya çıktı ve askerlerine gemileri karaya çekmelerini emretti. Şehir etrafında savaştılar ve Yunanlardan çok sayıda kişiyi öldürdüler. Ayrıca birçok sarayı yıktılar ve kiliseleri yaktılar. Esir aldıkları insanların bazılarını kestiler, bazılarını işkence yaptılar, bazılarını vurdular ve diğerlerini denize attılar... Oleg savaş arabaları yapmalarını emretti ve bunları gemilere taktılar ve rüzgâr uygun olduğunda yelkenleri açtılar ve şehre açık araziden indiler. Yunanlar bunu gördüğünde korktular ve Oleg'e elçi göndererek şehri yok etmemesini ve istediği haracı kabul etmeyi teklif ettiler. Böylece Oleg askerlerini durdurdu. Yunanlar daha sonra ona yiyecek ve şarap getirdiler, ancak o kabul etmedi, çünkü zehirle karıştırılmıştı. Ardından Yunanlar korktular ve "Bu Oleg değil, Tanrı'nın üzerimize gönderdiği Aziz Dimitrios'tur"⁶¹⁷ diye haykırdılar. Bu yüzden Oleg, her gemi için kırk kişi olmak üzere her adam için on iki grivna oranında haraç ödemelerini talep etti.”⁶¹⁸

Kronikte geçen bu anlatım ile ilgili olarak tartışılması gereken birkaç husus bulunmaktadır. Kronikte anlatılanlara göre, Oleg'in başlattığı bu sefer, birçok kabilenin katılımıyla büyük bir taarruza dönüştü. Ancak sayılan kabilelerin bir kısmı henüz Oleg'in hâkimiyeti altında değildi. Sayılan kabilelerden bir kısmının ise sefere katıldığı şüphe götürmez bir gerçektir. Gemilerin sayısı, 860 seferinde 200 olarak verilmişken, 907 seferinde verilen sayı 2.000'dir. Bu iki seferin arasında geçen zaman

⁶¹⁷ Roma İmparatorluğu döneminde, 3. yüzyılın sonları veya 4. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Hayatını Hristiyanlık inancını yaymaya ve savunmaya adanmıştır. İnançından vazgeçmeyi reddettiği için şehit edilmiştir.

⁶¹⁸ *The Russian Primery...*, s. 64.

ve seferlerin boyutları karşılaştırıldığında verilen sayı abartılı olarak değerlendirilebilir. Kronikteki anlatıda yer alan bir diğer tutarsızlık, bu seferin hem atlı süvariler hem de gemiler ile gerçekleştirildiğidir. Eğer süvarilerin, yani bir yaya ve atlı ordunun varlığı kabul edilir ise Oleg'in ordusunun Konstantinopolis'e hangi yoldan ulaştığı değerlendirilmelidir. Nitekim kara yoluyla ulaşılabilir olan rota, aynı yıllarda Bizans ile büyük çekişmeler içerisinde olan Bulgar Symeon'un topraklarından geçiyordu. Ancak Bizans ile yaptığı 904 antlaşmasından dolayı 907 yılı içerisinde iki güç arasında bir çatışma mevcut değildi. O halde eğer Kronik doğru kabul edilirse, Oleg'in ordusu Karadeniz'in doğu kıyısından Kafkasya boyunca ilerleyerek Konstantinopolis'e Anadolu üzerinden ulaşmış olmalıydı. Bu da akla yatkın bir durum olmayacaktır.⁶¹⁹

Kronikte, doğruluğu sorgulamaya oldukça açık olan bir diğer ifade ise Oleg'in gemilerin altına tekerlek takılmasını emrederek karadan yürütmesi hadisesidir. Böylelikle bu gemiler Galata üzerinden taşınarak Haliç'e indirilebilirdi. Araştırmacılar bu hadisenin tamamen efsanevi olduğunda hemfikirdir.⁶²⁰ Bu olaya en yakın benzerlik ise 1453'te gerçekleşen II. Mehmet'in Konstantinopolis seferidir.⁶²¹ PVL'de geçen anlatının devamında ise Ruslar ile Bizans arasında yapılan antlaşma ve bu antlaşmanın şartlarına dair uzun bir bölüm ayrılmıştır. Yapılan antlaşmaya, Leo Deacon'un eserinde de bir gönderme bulunmaktadır. Bu gönderme daha ileri bir tarihten, Knez Igor'un seferinden ve Oleg döneminde yapılan antlaşmaya uymamasından bahsederek, Knez Svyatoslav'ı uyarmaktadır: “Babanız Igor'un antlaşmalara aldırış etmeyerek küçümsemek hatasını göstermesini çok iyi biliyorsunuz. O, büyük bir kuvvetle ve binlerce hafif tekneyle İmparatorluk şehrine karşı denize açıldı, ancak kendi başına gelen felaketin bir göstergesi olarak neredeyse on tekneyle Cimmerian Bosporus'a⁶²² döndü.”⁶²³ Bu anlatı aynı zamanda Knez Oleg'in seferi ve sonrasında yapılan antlaşmanın gerçekliğinin en net kanıtlarından biridir.⁶²⁴

⁶¹⁹ Vasiliev, "The Second Russian...", s. 172.

⁶²⁰ George Vernadsky, "The Problem of the Early Russian Campaigns in the Black Sea Area", *American Slavic and East European Review*, C. 8, S. 1, s. 4.

⁶²¹ Vasiliev, "The Second Russian...", s. 173.

⁶²² Bu bölge, günümüzde Kırım Yarımadası'nın doğusunda yer alır. Kara ve deniz ticareti açısından stratejik bir konuma sahiptir ve antik çağlarda önemli bir geçiş yolu olarak kullanılmıştır.

⁶²³ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 156.

⁶²⁴ Vasiliev, "The Second Russian...", s. 177.

Mervezi de “Ayrıca Hazar denizine gemilerle sefer yaparak oralandaki gemileri gasp ederler ve insanların mallarını yağmalarlar. Karadeniz yoluyla Konstantinopolis’e de sefer yapıp, Haliç’in ağzında zincir bulunduğu halde yağmada bulunurlar.”⁶²⁵ şeklinde verdiği bilgilerle, bu sefere 200 yıl sonra olsa dahi göndermede bulunarak devamında Ruslar tarafından 912’de Berdea’nın yağmalanması hadisesi ile anlatısına devam etmektedir. Bu noktada bahsettiği saldırının 907 saldırısı olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Bilge Leo (VI. Leo) tarafından yazılan Taktika’nın deniz savaşları ile ilgili bölümünde şu şekilde bilgiler bulunmaktadır:

“Çünkü barbar Sarazen filosu, Kuzeyli İskitler olarak adlandırılanlarla aynı değildir. Sarazenler, daha büyük ve daha yavaş olan koumbaria adlı gemileri kullanırken, İskitler⁶²⁶ daha küçük, daha hafif ve daha hızlı gemiler kullanır. Onlar, nehirlerden Karadeniz’e girerler, bu nedenle daha büyük gemileri kullanamazlar.”⁶²⁷

Eserin kaleme alındığı yıllar göz önüne alındığında (yaklaşık 895-908) burada bahsi geçen Karadeniz’e yönelik saldırıların, 907 seferine göndermede bulunduğu düşünülebilir.

948 ile 952 yılları arasında Constantin Porphyrogenitus tarafından yazılıp derlenen De Administando Imperio’nun giriş bölümünde çeşitli uluslar hakkında bilgiler verilmektedir. Peçenekler ile Rusların ilişkilerine ise uzun bir bölüm ayrılmıştır. Bölüme göre Ruslar, Peçeneklerin kuvvetinden çekindiklerinden ve onlara kendi topraklarında bulunmayan mallar ve hayvanlar dolayısıyla bağımlı olduklarından dolayı iyi geçinmeye çalıştıklarından bahseder. Devamında ise Peçenekler tarafından yağmaya uğramamak için, özellikle sefer zamanlarında onlarla barış içinde olduklarından emin olarak yola çıktıklarından şu sözlerle bahsetmektedir:

“Ruslar, Peçeneklerle barış içinde olmadıkça, bu Roma İmparatorluk şehrine ne savaş ne de ticaret için gelebilirler. Çünkü Ruslar, gemileriyle nehir barajlarına geldiklerinde ve gemilerini nehirden kaldırmadan geçemediklerinde, bu Peçenek milletinden olan adamlar onlara saldırır ve

⁶²⁵ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 116.

⁶²⁶ Antik Bizans döneminde Ruslara ve beraberlerindeki diğer kabilelere verilen genel isim. Bkz: Blöndal, *The Varangians...*, s. 22.

⁶²⁷ Leo IV., *Taktika*, (çev.: George Dennis), Dumberton Oaks, Washington 2010, s. 553.

iki şeyi aynı anda yapamadıkları için kolayca bozguna uğrar ve parçalanırlar.”⁶²⁸

Yer verilen pasajın devamında yer alan “Roma imparatoru Peçeneklerle barış içinde olduğu sürece ne Ruslar ne de Türkler, Roma topraklarına zorla giremezler...”⁶²⁹ şeklindeki ifade, Rusların düzenledikleri akınlar hususunda Peçeneklerin önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Bizans yönetimi tarafından zaman zaman Ruslara karşı Peçenekler ile iş birliğinden de bahsetmektedir. Dahası ve bu çalışma açısından önemli olan kısmı, Rusların savaş yahut ticaret için Konstantinopolis’e gelmelerinden bahsetmesidir. Görülen o ki İmparatorluk zaman içinde Ruslar ile baş etmenin çeşitli yollarını denemiştir. Bu yollardan birisi de 907 seferi sonrası Ruslar ile yapılan barış antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile birlikte iki ulus arasında var olan ilişkilerin devamlılığı Knez Oleg tarafından garanti altına alınmıştır.

3.2.2. PVL’ye Göre 907-911 Rus-Bizans Antlaşması

907’de gerçekleşen Rus seferinin ardından PVL’de 907 ve 911 yıllarında olmak üzere iki antlaşma kaydedilmiştir. Bazı araştırmacılar bunların iki ayrı antlaşma olduğunu öne sürmektedirler. Ancak 907’de yapılan antlaşma, 911 antlaşmasının bir ön görüşmesi şeklinde değerlendirilebilir. 911’de yapılan antlaşma ise bir yenileme şeklindedir.⁶³⁰ Kronikte 907’de gerçekleştirilen Rus saldırısının ardından yaşananlar şu şekildeydi:

“Yunanlar...Oleg’in Yunanistan’ı fethetmesinden endişe ederek barış dileğinde bulundular. Böylece şehirden kısa bir mesafe uzaklaşan Oleg, Yunan İmparatorları Leo ve Alexander ile barış yaparak şehre elçi olarak Karl, Farulf, Vermund, Hrollaf ve Steinvith’i gönderdi ve haracı almaları için talimat verdi. Yunanlar gereksinimlerini karşılayacaklarına söz verdiler. Oleg, [sayıları] iki bin olan gemideki askerlerin her biri için on iki grivna vermelerini ve ayrıca Rus şehirlerinde gereken miktarları ödemelerini istedi: önce Kiev, sonra Chernigov, Pereyaslavl', Polotsk,

⁶²⁸ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 50.

⁶²⁹ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 51.

⁶³⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 22.

Rostov, Lyubech ve diğer kasabalar. Bu şehirlerde Oleg'e bağlı büyük prensler yaşıyordu."⁶³¹

Kronikte Rusların antlaşma yaptığı İmparatorların ismi doğru şekilde verilmektedir. Nitekim 907'de iki kardeş VI. Leo (886-912) ve Alexander (886-913) eş-İmparatorlardı.⁶³² Ruslar, adı geçen İmparatorlara barış yapmaktan başka şans bırakmamışlardı.⁶³³ Bununla birlikte değerlendirilmesi gereken bir husus da Bulgar Çarı I. Symeon ile Bizans arasında her ne kadar bir antlaşma ile (904) sınırlar belirlenmiş ve uzlaşmaya varılmış olsa da bu durum Bulgar tehdidinin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda Bizans İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu tehditlere bir de Rus etkenini ilave etmektense onlarla antlaşma yoluna giderek, asıl arzuları olan ticari imtiyazları vermeleri, Bizans Devleti'ni Ruslarla tekrarlanacak olası bir savaşın masraflarından da kurtarmıştı.⁶³⁴ 907 yılına ait antlaşma metninin devamında Rusların Bizans İmparatorluğu'ndan talepleri yer almaktadır:

"Buraya gelen Ruslar, ihtiyaçları kadar tahıl alacaklar. Tüccar olarak gelen her kimse, altı ay boyunca ekmek, şarap, et, balık ve meyve dahil olmak üzere tedarik alacaklar. İhtiyaç duydukları miktarda banyo hazırlanmalıdır. Ruslar evlerine döndüklerinde, imparatorunuzdan yolculuk için gereken yiyecek, çapa, halat ve yelkenler dahil diğer ihtiyaçları alacaklar."⁶³⁵

Rusların taleplerine karşılık Bizans tarafından antlaşmaya dair düzenlemeler yapılmıştır:

"Yunanlar bu şartları kabul ettiler. İmparatorlar ve bütün saray mensupları şunu açıkladılar: 'Eğer Ruslar ticaret malı olmadan buraya gelirse, kendilerine hiçbir tedarik verilmeyecektir. Prens, buraya seyahat eden Ruslar üzerine şahsen kısıtlama getirecek, şehirlerde ve topraklarımız boyunca hiçbir şiddet uygulamamalarını sağlayacaktır. Buraya varan Ruslar, St. Mamas Mahallesinde ikamet edeceklerdir.

⁶³¹ The Russian Primery..., s. 64.

⁶³² Vasiliev, "The Second Russian...", s. 175.

⁶³³ Kurat, Rusya Tarihi Başlangıçtan..., s. 22.

⁶³⁴ Emine Dikmen, "911 ve 944 Rus-Bizans Ticaret Anlaşmaları (Geçmiş Yılların Hikayesi Kroniği'ne Göre 'PVL')", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 41, S. 72, s. 119.

⁶³⁵ The Russian Primery..., s. 65.

Hükümetimiz, isimlerini kayda almak için memurlar gönderecek ve ardından aylık harçlarını alacaklar, önce Kiev'in yerlileri, sonra Chernigov, Pereyaslavl' ve diğer şehirlerden gelenler. Tek bir kapıdan silahsız ve ellişer kişi olarak, İmparator'un temsilcisi tarafından eşlik edilerek şehre girebilirler. Vergi ödemedi gereksinimlerine göre iş yapabilirler.’’⁶³⁶

Bizans tarafından getirilen bu sınırlamaların, Rusların yağma hareketleri ve şiddete olan düşkünlüğü göz önüne alındığında gayet makul görüldüğünü kabul etmeliyiz. Nitekim birtakım efsaneleşmiş anlatıların yanı sıra Kronikte bahsedilen antlaşma, bizlere tarihi gerçeklerden de bahsetmektedir.⁶³⁷ Antlaşmayı kutsamak amacı ile İmparatorlar haçın üzerine ve Ruslar inançları doğası ile silahlarının, tanrıları Volos ve Perun'un üzerine yemin ederek birbirlerine antlaşmaya uyacaklarının garantisini vermiş oldular. Bununla birlikte Knez Oleg, kendi topraklarına dönüşü için de Bizans'tan hayli lüks taleplerde bulunmakta bir beis görmemişti. Nitekim istekleri, “Ruslar için brokar ve Slavlar için ipek yelkenler”⁶³⁸ yapılmasıydı.⁶³⁹ Böylelikle kazandıkları zaferin nişanesi olarak kalkanlarını Konstantinopolis kapılarına asarak oradan uzaklaştılar.

Antlaşmanın kayıtlara geçen ikinci görüşmesi ise Kronikte 912 yılına tarihlenmiştir. Antlaşmaya şahitlik eden İmparatorlar ise bu kez; Leo, Alexander ve Konstantin'dir. Bu noktada antlaşmaya IV. Leo'nun oğlu Konstantin de (VII. Konstantin Porphyrogenitus) dahil edilmiştir.⁶⁴⁰ Ancak Kroniğin tarihlendirmesi yanlıştır. Nitekim Knez Oleg'in 912'de öldüğü göz önüne alındığında antlaşmanın 911'de gerçekleşmiş olması daha muhtemel görünmektedir.⁶⁴¹ Antlaşmanın metni şu ifadeler ile başlamaktadır:

“Biz, Rus milletinin temsilcileri: Karl, Ingjald, Farulf, Vermund, Hrollaf, Angantyr, Gunnar, Harold, Karni, Frithleif, Hroarr, Tyr, Throand, Leithulf, Fast ve Steinvith, Rusların Büyük Prensi Oleg ve onun

⁶³⁶ *The Russian Primery...*, s. 65.

⁶³⁷ Jones, *A History of...*, s. 259.

⁶³⁸ *The Russian Primery...*, s. 65.

⁶³⁹ Burada bahsedilen “ipek” Bizans'ta yalnız hükümdarlara has biçimde üretilmekte olan Rum dibacıdır. Bkz: El-Makdisi, *Ahsenü't-Tekasim Fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, (çev.: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, s. 119. Oleg'in yelken yapımında kullanmak için oldukça dayanıksız olan bu kumaşı bilinçli olarak tercih etmiş olması, Bizans'a karşı sağladığı üstünlükten kaynaklanmaktadır.

⁶⁴⁰ Vasiliev, “The Second Russian...”, s. 175.

⁶⁴¹ Dikmen, “911 ve 944 Rus-Bizans...”, s. 119.

denetimindeki tüm büyük prensler ve onun egemenliği altındaki büyük boyarlar tarafından sizlere, büyük otokratlar, Yunan İmparatorları olan Leo ve Alexander ve Konstantin, uzun süreli dostluğun sürdürülmesi ve ilan edilmesi amacıyla gönderildik. Bu dostluk, Büyük Prenslerimizin isteklerine ve emirlerine uygun olarak, Ruslar ve Yunanlar arasındaki tarihi dostluğun korunması için ve Büyük Prensimizin eli altındaki tüm Ruslar adına yapılıyor.”⁶⁴²

Antlaşmanın açılış metninden anlaşılacağı üzere, bu antlaşmanın Rus tarafı, şüphe götürmeyen biçimde İskandinav kökenli Vareg ileri gelenlerinden oluşmaktaydı. Knez Oleg, yanındaki birçok Vareg-Rus boyarın yardımlarını hem sefer hem de antlaşma esnasında almış olmalıdır. Oleg’in bu denli destek görmesinin sebeplerinden biri de Vareg-Rusların uzun zamandır ulaşmak istediği güneydeki ticari ağlara ve kaynaklara ulaşmanın yolunu açmış olmasıdır. Yine metnin devamında dikkat çeken ifadelerden biri de: “...Hristiyanlar ve Ruslar arasında şu an mevcut olan dostane ilişkileri sürdürmeyi ve ilan etmeyi en fazla isteyen, sık sık bunu sadece sözlerle değil, aynı zamanda yazılı olarak...”⁶⁴³ ifadesiyle, antlaşmanın kalıcılığının sağlanmak istenmesidir. Bu ifadeler aynı zamanda 911 antlaşmasını, 907’de yapılan antlaşmanın şartlarının uygulanmasının bir teminatı niteliğinde, yazıya dökülerek resmiyet kazandırılması olarak görülmesini sağlamaktadır.⁶⁴⁴

911 Rus-Bizans antlaşmasının içeriği genel itibarıyla, Rusların uzun müddet boyunca Konstantinopolis’ten elde etmek istediği ticari imtiyazlara sahip olmaları ve şehre ziyaretlerinde herhangi bir zarara uğranması yahut taraflardan birinin yaralanması veya ölmesi durumunda izlenmesi gereken prosedürleri içeren 13 maddeden meydana gelmektedir. Bu bağlamda antlaşmanın ilk iki maddesinde, yaşanacak herhangi bir zarar konusunda, tarafların izlemesi gereken yollar ile ilgili bilgi vererek başlamaktadır. Bununla birlikte cinayet yahut yaralama durumlarıyla ilgili verilecek cezalara da yine bu maddelerde yer verilmiştir. Devamındaki iki maddede, hırsızlık veya şiddet durumunda verilmesi öngörülen cezalar yer almaktadır.⁶⁴⁵ Bu noktaya kadar antlaşmanın verdiği izlenim, tarafların can ve mal kaybını önlemek amacı ile alınan önlemler şeklinde olduğundan, iki tarafı da korumak

⁶⁴² *The Russian Primery...*, s. 66.

⁶⁴³ *The Russian Primery...*, s. 66.

⁶⁴⁴ Vasiliev, "The Second Russian...", s. 175.

⁶⁴⁵ *The Russian Primery...*, s. 67.

biçimindeyken, bundan sonraki hükümler Ruslara verilen ticari imtiyazların boyutu hakkında bilgi vermektedir. Antlaşma Bizans'ı bir çatışma ortamından korurken, aslında Rusların lehine olacak şekilde düzenlenmiştir. Öyle ki, bir Rus, yürütülecek bir sefer için Knez tarafından çağırıldığında, İmparatorluğa dilediği gibi girip çıkmakta özgürdü. Bununla birlikte İmparatorluk sınırlarında yerleşik halde yaşayarak burada çalışan bir Rus ölürse, malları asla gasp edilmeksizin yakınlarına (ne kadar uzakta olurlarsa olsun) gönderilecekti. Eğer Rus kökenli bir suçlu İmparatorluğa sığınma talebinde bulunursa, talep edilmesi halinde mutlaka kendi topraklarına iade edilecekti.⁶⁴⁶

Ruslara bu gibi imtiyazların sağlanarak İmparatorluğun olası bir çatışmayı önleme girişimleri, 907 seferi esnasında İmparatorluğun içinde bulunduğu siyasi durumla açıklanabilir. Nitekim 907'de Bizans ile Abbasi Halifeliği arasında, halihazırda süregelen Suriye ve Mezopotamya bölgeleri üzerindeki çekişmeler nedeniyle esir mübadeleleri gerçekleşmekteydi. Aynı yıl içerisinde Bizans için oldukça mühim bir general olan Andronikos Dukas'ın isyan ederek Abbasi sarayına kaçması, Bizans için doğudaki işleri yokuşa sürmüştü. Ayrıca İmparatorluk donanması, 906'da Kıbrıs'a yönelik gerçekleştirilen Himerios liderliğindeki deniz seferi dolayısıyla Akdeniz'de bulunmaktaydı. Bununla birlikte Rus seferi esnasında yaşanan iç çekişmeler ve Bulgar tehdidi de hesaba katıldığında, İmparatorluğun Ruslarla anlaşmaktan başka çaresi yokmuş gibi görünmektedir.⁶⁴⁷ Hangi şartlar altında olursa olsun, 907 seferi ve sonrasında 911 antlaşması ile elde edilen imtiyazlar, muhakkak ki Oleg ve Rusların lehinedir. Kiev Knezi Oleg, hâkimiyet sahasını genişletmesinin ve kuzeyde bulunan Vareg şehri Novgorod ile bağlantı kurmasının yanı sıra 907 seferi ile Bizans'tan büyük ticari imtiyazlar elde ederek Vareg-Rus Devleti'nin temellerini sağlamlaştırmıştır.⁶⁴⁸ Knez Oleg 33 yıl yönetimde kalmış ve 912'de ölmüştür. Onun yerine Rurik'in oğlu ve ardılı Prens Igor geçmiştir.⁶⁴⁹

⁶⁴⁶ *The Russian Primery...*, s. 68.

⁶⁴⁷ Vasiliev, "The Second Russian...", s. 221.

⁶⁴⁸ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 22.

⁶⁴⁹ *The Russian Primery...*, s. 69.

3.3. Rurik Hanedanlığı'nın Kiev Dönemi (912-945)

Knez Oleg'in ölümünün ardından Kiev'de tahta geçen Knez Igor, Oleg'in ardından yönetimin boşlukta kalmadığını ve hakimiyetin kendisinde olduğunu ispatlamak istercesine ilk iş olarak çevredeki kabileleri itaat altına almakla işe başladı. Nitekim Oleg'in ölümünden sonra Derevliyan kabilesi Igor'a direniş gösteriyordu. 914 yılına gelindiğinde Igor Derevliyanların üzerine bir sefer düzenledi. Sefer başarılı oldu ve Igor Derevliyanları, Oleg'in aldığından daha büyük miktarda vergiye bağlayarak geri döndü.⁶⁵⁰

3.3.1. Knez Igor'un Hazar Denizi Kıyılarına Yönelik İlk Yağma Seferi (912)

Ruslar, Karadeniz'deki hareketlerini ve Konstantinopolis ile ticari ilişkilerini garanti altına almalarının ardından yönlerini Hazar Denizi'ne çevirdiler. 912'de gemileri ile Don Nehri'nden Volga Nehri'ne indiler. Hazarlara geçişleri için vergi ödedikten sonra Hazar Denizi'nin batı ve güney kıyılarını yağmaladılar. Abşeron Yarımadası'nı⁶⁵¹ kendilerine geçici bir üs olarak belirleyerek ganimetlerini buraya yığdılar. Gerçekleşen saldırının başında Knez Oleg'in mi yahut Knez Igor'un mu bulunduğu belirsiz olmakla birlikte, Knez Oleg'in 912'de öldüğü göz önüne alındığında, seferin başında Igor'un olması muhtemeldir.⁶⁵² Bu seferle ilgili en net bilgileri Mesudi'den almaktayız: “300 [912] yılından sonra her birinde yüz kişinin bulunduğu yaklaşık beş yüz gemiyle gelerek, Hazar Nehri'ne bitişik Pontus Körfezi'ne girdiler. Burada Hazar Melikinin iyi teçhizatlı askerleri vardır.”⁶⁵³ Bununla birlikte burada geçmekte olan “Her birinde yüz kişinin bulunduğu beş yüz gemi” ifadesi, araştırmacılar tarafından abartılı bir sayı olarak değerlendirilmektedir. Mesudi anlatımına şöyle devam eder:

“Rus gemileri, körfez girişinde görevli Hazar askerlerine yaklaşıncı, Hazar melikine adam göndererek, ele geçirilecek ganimetin yarısını vermek şartıyla topraklarından geçip gitmelerine ve nehir yoluyla Hazar Nehri'ne geçmelerine ve Cürcan, Taberistan ve diğer Acem ülkelerinin

⁶⁵⁰ The Russian Primery..., s. 71.

⁶⁵¹ Azerbaycan'da bulunmaktadır. Yarımada, Hazar Denizi'ne doğru 60 kilometre doğuya uzanır. En geniş noktasında 30 kilometredir.

⁶⁵² Vernadsky, Political and Diplomatic..., s. 39.

⁶⁵³ Mesudi, Muruc ez-Zeheb, s. 75.

denizi sayılan Hazar Denizi'ne girmelerine izin vermesi talebinde bulundular. Melik onlara istedikleri izni verdi. Böylece Ruslar körfeze girerek, nehir mansabına ulaştıktan sonra nehrin bu kolunda yukarı doğru ilerleyerek, Hazar nehrine vasıl oldular ve oradan da Atıl şehri üzerinden nehrin ağzına ve Hazar Denizi'ne dökülen yerine vardılar. Rus gemileri denize saçılarak, savaşçı birlikler Gıl, Deylem, Taberistan, Cürcan sahilindeki Abeskun, Naffata [Bakü civarı] ve Azerbaycan taraflarına dağıldılar."⁶⁵⁴

Rusların Hazar Denizi kıyılarına yönelik gerçekleştirdiği bu akın bir ilk değildi. Nitekim İskandinavlar daha evvel de Hazar Denizi kıyılarına çeşitli ganimetler elde etmek için akınlar tertip etmişlerdir.⁶⁵⁵ 912'de gerçekleşen bu seferin⁶⁵⁶ gidişatı ile ilgili yine Mesudi'den ayrıntılı bilgiler elde etmekteyiz. Buna göre Ruslar sefer esnasında büyük bir vahşet ve yıkım gerçekleştirmişler ve önlerine gelen her şeyi talan ederek yakıp yıkmışlardır. Savaşmaktan ve ganimetlerden sıkılan Ruslar, elde ettikleri ganimetin bir kısmını da anlaşmalarının bir gereği olarak Hazarlara gönderdiler⁶⁵⁷ ve bunun karşılığında Hazar Meliki Ruslara, Müslümanların onlara karşı bir saldırı hazırlığında olduğunu bildirdi. Müslümanlar, yanlarında İtil'de oturan Hristiyanlardan bir grup ile birlikte Ruslar üzerine harekete geçerek onları ağır bir yenilgiye uğrattı. Bununla birlikte Ruslardan kaçmak isteyenler dönüş yolunda Burtasların saldırısına uğradılar ve böylelikle saldırı ağır bir yenilgi ile sonuçlandı.⁶⁵⁸ Çatışma esnasında 30 bin Rus öldürüldü ve Burtaslar tarafından yakalanan yahut öldürülenlerin sayısı 5 bini bulmaktaydı.⁶⁵⁹ Aynı dönemde Rusya steplerinde bir başka tehlike güçlenerek Rus yönetimini tehdit etmeye başlamıştı. Bu tehlike Peçeneklerdi.

⁶⁵⁴ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s. 76.

⁶⁵⁵ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 22.

⁶⁵⁶ Seferin gerçekleştiği yıl ile ilgili olarak, 913 yılı da işaret edilmektedir. Bkz: Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 22.

⁶⁵⁷ Ruslar Hazarlardan bu sefer için geçiş iznini, elde ettikleri ganimetin yarısını verme sözü ile elde ettiler. Hazar Kağanı Müslüman kuvvetlerini engelleyecek güçte değildi ancak anlaşmaları dolayısıyla yapılması planlanan saldırının haberini Ruslara iletmiş olmalılardır. Bkz: Soloviev, *History of Russia*, s. 104.

⁶⁵⁸ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s. 77.

⁶⁵⁹ Olga I. Kulikova, "Orta Çağ Arap-Fars Kaynaklarına Göre Hazar-Rus Siyasi İlişkileri", (çev.: Ahmet Karadeniz), *GTTAD*, C. 1, S. 2, s. 281.

3.3.2. Rus Yönetimi İçin Peçenek Tehlikesi

Peçenekler, yüzyıllar boyunca Avrupa'nın büyük kısmında büyük güce kavuşmuş ve çevre halkların üzerinde baskı kurabilmeyi başarmış birçok göçebe kavimden biriydi. Hunlar, Ugorlar, Avarlar gibi kavimler güç kaybederek çevredeki göçebe kavimlerin içerisinde erirken, Uzlar ve Peçenekler varlıklarını sürdürdüler. Volga ve Don arasında yaşayan Uzlar, Peçenekleri Saratov⁶⁶⁰ steplerinden kovdular.⁶⁶¹ Bulundukları bölgeden ayrılmak durumunda kalan Peçenekler, batıya doğru ilerleyerek Levedia'yı⁶⁶² ele geçirdiler. Bundan yalnızca birkaç yıl sonra ise Besarabya, Moldova ve Eflak'ı yağmaladılar; Ugorları buradan Pannonia'ya göç etmeye zorladılar⁶⁶³ ve hâkimiyet sahalarını Don Nehri'nden Aluta Nehri'ne kadar genişlettiler. Sekiz adet idari bölge oluşturdular. Bunlardan dördü, Dinyeper'in doğusunda, Ruslar ve Kıpçaklar arasında bulunuyordu. Diğerleri ise batı tarafında, Moldova'da, Transilvanya'da, Bug Nehri ve Galiçya'nın yakınında, Kiev Knezine tabi olan Slav kabilelerinin yakınında bulunmaktaydı. Peçeneklerin asıl amacı verimli araziler ile yağmalamak için zengin komşular aramaktı. Atı hızlı kullanmalarıyla ünlüydüler. Mızrak, ok ve yay ile donanmış biçimde düşmanlarını aniden çevreleyip hızlı biçimde gözden kayboluyorlardı. Atlarıyla en derin nehirlerle atılıyorlardı. Ruslar Konstantinopolis'e değin güneye doğru nehirler yoluyla gerçekleştirdikleri zorlu yolculukları esnasında, nehirlerde korkusuzca hareket ederek bu ticaret kervanlarını yağmalama girişimlerinde bulunan Peçenekleri de aşmak durumundaydılar. Bu yüzden onlara karşı sürekli tedbir içerisinde hareket etmekteydiler. Bu tedbir hali Tuna Nehri'ni geçene kadar devam etmekteydi çünkü Peçenekler yolculuk boyunca Rusları takip halinde hareket ederlerdi. Eğer Rusların ticari filolarından bir gemi karaya vurursa, onlara karşı hep birlikte hareket edebilmek için hepsi gemilerini karaya çıkarırlardı.⁶⁶⁴

Ruslar, Konstantinopolis ile ticari ilişkilerini rahatlıkla sürdürebilmek için Peçenekler ile uzlaşma sağlamak durumunda kalıyorlardı. Nitekim Dinyeper Nehri'nin kolları ve Tuna Deltası Peçenekler tarafından kontrol ediliyordu. Böylelikle Ruslar üzerinde de büyük baskı kurmuş durumdaydılar. Dilediklerinde Rusları

⁶⁶⁰ Volga Nehri'nin kuzeyinde yer alan şehir, büyük bir limana sahiptir.

⁶⁶¹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 114.

⁶⁶² Orta çağda Dinyeper Nehri'nin ağzında Slav kabilelerinin yaşadığı bölgeyi işaret etmek için kullanılan isimdir.

⁶⁶³ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 370.

⁶⁶⁴ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 66.

yağmalıyor ve dilediklerinde onlarla ittifak içinde oluyorlar, Rus seferlerinde yer alıyorlardı. Yürüttükleri bu politika, iki asır boyunca yaşamlarını sürdürdükleri bölgede etkin biçimde var olmalarına sebebiyet verdi.⁶⁶⁵ Konstantin Porphyrogenitus, eserinde Peçeneklerin yalnızca Ruslara karşı değil, Karadeniz'in kuzeyinde Bulgarlara ve Türk kavimlerine karşı da askeri kuvvet olarak kullanıldığından ve Bizans'ın onlarla barış halindeyken bu kavimlere karşı güvende olduğundan bahsetmektedir. Aynı zamanda Peçenekler verdikleri hizmete karşılık olarak Bizans'tan diledikleri ücreti talep edebilmektedirler. Bu ücreti kendileri, eşleri ve sürüleri için ayrı olarak talep eder ve bundan bir çekince duymazlardı. Müellif onların bu durumunu: "Peçenekler, aç gözlü ve aralarında nadir bulunan şeylere şiddetle düşkün olduklarından, cömert hediye taleplerinden utanmazlar..."⁶⁶⁶ sözleriyle tanımlamaktadır.

Peçenekler ile ilgili ayrıntılı bilgileri, İslam Coğrafyacılarından da elde etmekteyiz. İbn Fazlan Peçenekleri fakir bir topluluk şeklinde tarif eder.⁶⁶⁷ Ebu Dülef Peçenekler için: "Bize bunların ülkesinin kuzeyde Slavların ülkelerine bitişik olduğunu söylediler. Peçenekler müstakil olup hiçbir yere haraç vermezler."⁶⁶⁸ şeklinde bilgi vermektedir. Mervezi, Peçeneklerin komşu uluslarla ilişkileri hakkında: "Kuzeylerinde Kıpçaklar, Güney-batılarında Hazarlar, Güney-doğularında Oğuzlar, batılarında Bulgarlar (Sekalibe) yaşar. Bütün bu komşu kavimler onların ülkesine akınlar yaparlar."⁶⁶⁹ ifadesi ile Peçeneklerin, çevrelerindeki bütün uluslarla savaş halinde olduklarını vurgulamaktadır. Ancak İbn Fazlan'ın aksine o, Peçenekleri zengin ve varlıklı kimseler olarak tasvir eder.⁶⁷⁰ Mervezi'nin verdiği bilgileri, Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip'te geçen "Peçenekler bütün komşularıyla savaş halindelerdir."⁶⁷¹ ifadesi doğrular niteliktedir. İbn Havkal Peçenekleri "...Rusların dayandıkları güç ve müttefikleri..."⁶⁷² olarak tanımlamaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere Peçenekler zaman zaman Ruslarla ittifak içinde hareket ediyor ve bu ittifak sağlanmadan Konstantinopolis'e yahut başka bir bölgeye gitmeye cesaret

⁶⁶⁵ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 115.

⁶⁶⁶ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 55.

⁶⁶⁷ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 47.

⁶⁶⁸ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 94.

⁶⁶⁹ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 111.

⁶⁷⁰ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 111.

⁶⁷¹ *Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, s. 55.

⁶⁷² İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 27.

edemiyorlardı. Mesudi ise Peçenekler için “...savaşta en zorlu olanlar da bunlardır.”⁶⁷³ biçiminde bilgi vermektedir. Ruslar ile Peçenekler arasında gerçekleşmiş olan bir savaşın izleri, PVL’de 920 yılına tarihlendirilmiştir.⁶⁷⁴ Ancak bu savaşın sonucu ile ilgili herhangi bir ayrıntıya ulaşamamaktayız. Peçenekler, kaynaklarda da yer aldığı üzere savaşta ustalıkları ve hızları dolayısıyla, Knez Oleg’in halefleri için büyük tehlike arz etmeye başladılar. Buna rağmen Peçenekler, Knez Igor’un Konstantinopolis seferinde Rusların müttefikleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.⁶⁷⁵

3.3.3. Knez Igor’un Birinci Konstantinopolis Seferi (941)

Knez Igor’un hâkimiyet dönemi, onun Konstantinopolis seferine değin büyük olaylarla anılmamaktadır. Ancak Igor, Oleg gibi yaşlılık dönemini bir Konstantinopolis seferi ile taçlandırmak istemiş olabilir. Nitekim bu yıla kadar olan süreçte Bizans ile dostane ilişkiler içindeydi.⁶⁷⁶ Bu seferin bir sebebinin de Igor’un Bizans Devleti’nden antlaşma ile elde edilen ticari imtiyazların kalıcılığını garanti altına almak ve kendisinden sonraki dönemde de devamlılığını sağlamak olduğu düşünülebilir. Nitekim Rusların Konstantinopolis’e yönelik seferleri adeta birer yağma akınıdır ve seferlerin amacı hiçbir zaman toprak kazanımı olmamıştır. Bu bağlamda bu seferlerin, Rus yönetimi tarafından Bizans’a göz dağı vermek ve böylelikle İmparatorluk’tan bilhassa ticari bağlamda imtiyazlar elde etmek olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Yine de seferin nedenleri ile ilgili olarak tahminlerden ileri gidilmesi mümkün görünmemektedir.

907 ve 911 yıllarında Ruslar ve Bizans arasında yapılan antlaşmanın devamlılığı, 941 senesine kadar sürmektedir. Ancak 941’de İmparator Romanos Lekapenos döneminde Knez Igor 1000 gemilik bir filo ile Konstantinopolis kıyılarında görünmüştür. Rus donanması Karadeniz’in Bitinya⁶⁷⁷ kıyılarına ve Boğaziçi’ne seyir halindeydi. Buralardaki kıyı şeridini yağmalayarak ilerlediler. Konstantinopolis

⁶⁷³ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s. 93.

⁶⁷⁴ *The Russian Primery...*, s. 71.

⁶⁷⁵ Soloviev, *History of Russia*, s. 102.

⁶⁷⁶ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 115.

⁶⁷⁷ Bitinya, günümüzde Türkiye’nin Kocaeli, Sakarya ve Bursa illerini içine alan geniş bir coğrafi alanı kapsar. Bu bölge, antik dönemde önemli bir yerleşim bölgesiydi.

kıyısındaki Hrisopolis'e⁶⁷⁸ ilerlediler.⁶⁷⁹ Bu ilerleyiş esnasında yaşanan yağma hareketinin dehşeti PVL'ye de yansımıştır:

*“Esir aldıkları insanlardan bazılarını kesip, bazılarını hedef olarak kullandılar ve bazılarını yakalayıp ellerini arkadan bağladılar ve başlarına demir çiviler çaktılar. Birçok kutsal kiliseyi ateşe verdiler, birçok manastırı ve köyü yaktilar ve denizin her iki tarafında da küçük olmayan bir ganimet elde ettiler.”*⁶⁸⁰

Seferin zamanlaması Ruslar açısından uygundu. Nitekim sefer esnasında Bizans filosu İmparatorluk sınırları dışında bulunmaktaydı. Rus filosu hakkında verdiğimiz sayı abartılı gibi görünse de dönemin kaynaklarında bu sayı daha ütöpik biçimde verilmektedir. PVL Rus donanması için 15.000 gemi sayısını verirken,⁶⁸¹ Bizans kaynakları ise bu sayıyı 10.000 gemi olarak vermektedir. John Skylitzes'e göre: “...Haziran ayında, on bin gemilik bir Rus filosu tarafından şehre bir saldırı gerçekleşti.”⁶⁸² 949 yılına değin Konstantinopolis'te bulunmamış olan Liudprand of Cremona, sefer esnasında Konstantinopolis'te bulunmakta olan babasından dinlediği hikâyeyi aktarmaktadır.⁶⁸³ Anlatımına şöyle başlar: "Gerçekten üvey babam, onurlu ve bilgelikle dolu bir adam ve Kral Hugh'un elçisi olduğundan, buraya sık sık İmparatorun bilgeliği ve insaniliği hakkında duyduklarımı ve Rusları nasıl mağlup ettiğini eklememek beni üzecektir.”⁶⁸⁴

Rusların Konstantinopolis'e akını hızlı biçimde gelişti ve Bizans donanması bu sefere kesinlikle hazır değildi. Igor muhtemelen Romanos'un, İmparatorluk donanmasının büyük bir kısmını Araplara karşı bir sefere gönderdiğini biliyordu.⁶⁸⁵ İmparator Romanos, Knez Igor Konstantinopolis kıyılarını yağmalarken elde olan imkanlara yöneldi ve şehri savunabilmek için 15 emekli savaş gemisinin yeniden denize indirilmesini sağladı: "Hemen başlayarak, geriye kalan savaş gemilerini hazırlayın; ancak ateşin atıldığı düzenekleri sadece pruva değil, aynı zamanda kış ve

⁶⁷⁸ Günümüz Üsküdar, İstanbul.

⁶⁷⁹ Alexander A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire 324-1453*, The University of Wisconsin Press, Canada 1952, s. 355.

⁶⁸⁰ *The Russian Primery...*, s. 72.

⁶⁸¹ *The Russian Primery...*, s. 72.

⁶⁸² John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 221.

⁶⁸³ Logan, *The Vikings in...*, s. 192.

⁶⁸⁴ Liudprand of Cremona, *The Complete Works...*, s. 179.

⁶⁸⁵ Blöndal, *The Varangians of...*, s. 37.

her geminin her iki yanına da yerleştirin."⁶⁸⁶ Bu gemiler tek başına Rus donanmasına karşı işe yarar durumda değildi. Ancak önde ve arkada olmak üzere Grek ateşi⁶⁸⁷ ile donatılmışlardı.⁶⁸⁸ Knez Igor, bu gizli silahtan bihaber biçimde donanmasını, İmparatorluk donanmasını ele geçirmek isteği ile çevresini saracak biçimde harekete geçirdi. Ardından ani bir biçimde Grek ateşi İmparatorluk donanması tarafından Rus donanmasının üzerine atılmaya başlandı. Ruslar bunu gördüklerinde, hızla gemilerden denize atladılar. Ancak ağır zırhlı olan bazıları, denizde batarak gözden kayboldular. Bazıları ise denizde olmalarına rağmen Grek ateşinden kaçamayıp yanarak can verdiler.⁶⁸⁹

Rus gemileri hafif ve klasik savaş gemilerine nazaran ince olduğundan, Knez Igor gemisini Bizans donanmasının ulaşamayacağı bir derinliğe ilerleterek karaya çıkmayı başardı ve buradan ülkesine döndü.⁶⁹⁰ Kurtulanlar, Bizanslıların "gökyüzünden gelen yıldırımı ellerinde bulundurdıklarını ve onları dökerek ateşe verdiklerini, böylece Rusların onları yenemeyecekleri"⁶⁹¹ düşüncesiyle Rus topraklarına geri döndüler. O zamana kadar, Konstantinopolis'i ele geçirme hayalinin pek umut verici olmadığı açıktı. Bizans İmparatorluğu'na savaş açmak isteyenler genellikle şehrin dış bölgelerine saldırdılar veya Konstantinopolis'e karşı güç gösterisi yaparak tavizler koparmaya çalıştılar.⁶⁹² Saldırı esnasında Ruslar, surları zorlamak gibi bir şansları olmadığı gibi herhangi bir suru yahut kaleyi de ele geçiremediler.⁶⁹³

⁶⁸⁶ Liudprand of Cremona, *The Complete Works...*, s. 180.

⁶⁸⁷ Grek ateşi ya da Grejuva ateşi, genellikle gemilerin ön kısmına monte edilen özel bir düzenek aracılığıyla düşman gemilerine fırlatılan yanıcı bir madde karışımıydı. Bu karışım, genellikle katran, kükürt, reçine ve diğer yanıcı maddelerin bir kombinasyonunu içeriyordu. Grek ateşi, suyla temas ettiğinde yanmaya devam etmesi nedeniyle, Bizans İmparatorluğu'na deniz savaşlarında büyük avantaj sağlamaktaydı. Yaygın olarak Bizans tarafından kullanılmış olsa da Çinliler tarafından bulunduğu tahmin edilmektedir. Bizans'ta VII. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bkz: Abdülkadir Özcan, "Âteş-i Rûmî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ates-i-rumi>, Erişim Tarihi: 23.04.2024.

⁶⁸⁸ Logan, *The Vikings in...*, s. 193.

⁶⁸⁹ Liudprand of Cremona, *The Complete Works...*, s. 180.

⁶⁹⁰ Logan, *The Vikings in...*, s. 193.

⁶⁹¹ *The Russian Primery...*, s. 72.

⁶⁹² Jonathan Harris, *Constantinople: Capital of Byzantium*, Hambledon Continuum, London 2007, s. 55.

⁶⁹³ Franklin and Shepard, *The Emergence of...*, s. 114.

3.3.4. Rus Donanmasının Berdea'yı Yağmalaması (943)

Mesudi'den aldığımız bilgiler ile 912'de Hazar Denizi kıyılarına gerçekleştirilen Rus akınından bahsetmiştik. Bu akın Ruslar için felaketle sonuçlanmıştı. 943'te ise Ruslar tarafından Knez Igor önderliğinde Azerbaycan bölgesine ikinci bir akın tertip edildi. Konstantinopolis yenilgisinin ardından Ruslar, kendi ülkelerine dönmekten evvel kuvvetle muhtemel seferdeki kayıplarını yerine koymak ve onurlarını kurtarabilmek amacıyla bu seferi gerçekleştirdiler. Nitekim Skylitzes, Rusların kayıplarından: "Ruslar mağlup edildi. Bazı tekneleri derinlere battı, bazıları ateş ve kılıçla yok edildi ve diğerleri, mürettebatlarıyla birlikte Roma'nın eline geçti. Sadece birkaçı savaşın tehlikelerinden kaçarak kendi vatanlarına ulaştı."⁶⁹⁴ Şeklinde bilgi vermektedir.

Rus filosu Bakü'nün güneyindeki Kürr Nehri'ne girerek Berdea kasabasına ulaştı ve orada büyük bir katliam ve yağma hareketi başlattı.⁶⁹⁵ Berdea şehri X. yüzyılda bilhassa meyveleri, bereketli toprakları ve bu minvalde zenginlikleri ile meşhur bir şehirdi. İbn Havkal Berdea şehri için "diyarın gözü" ifadesini kullanmaktadır. Şehir, "nezih, verimli, ziraati, meyvesi, ağaçları, nehirleri bol bir yerdi...Diğer beldelerin başına geldiği gibi bu beldenin başına da sultanların mal tamahı musallat oldu. Haksız yere halkının mallarını aldılar...vah bu şehrin başına gelenlere!"⁶⁹⁶ ifadeleri ile müellif, şehrin durumunu aktarmaktadır. Ancak anlatımının devamında Berdea için, "Rusların yağmasından sonra da son derece mamur ve eksiksizdi."⁶⁹⁷ biçimindeki ifadesinden, bu şehrin birçok ulus tarafından kaynaklarının bolluğu nedeniyle sıkça akınlara maruz kaldığı ve müellifin Ruslar tarafından gerçekleştirilen Berdea akınından haberdar olduğu çıkarımını yapmaktayız. İstahri, Berdea'da bulunan meyvelerden ve burada yetişen bir tür ipek böceği sayesinde şehrin ipek ticareti hususunda tercih edildiğinden bahsetmektedir.⁶⁹⁸

Rusların Berdea şehrine akınlarında yanlarında Peçeneklerin de bulunduğunu, İbn Havkal'dan öğrenmekteyiz. Müellif Peçenekleri, Rusların dayandığı güç ve müttefikleri olarak tanımlamaktadır. Devamında ise Rusların Peçeneklerle birlikte Berdea şehrini yağmaladıklarından bahsetmektedir.⁶⁹⁹ Miskaveyh ise 943'te

⁶⁹⁴ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 222.

⁶⁹⁵ Jones, *A History of...*, s. 260.

⁶⁹⁶ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 262.

⁶⁹⁷ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 263.

⁶⁹⁸ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 177.

⁶⁹⁹ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 27.

gerçekleşen Rus akını ile ilgili çok daha ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır. Müellif Rusların savaş usullerini, silahlarını ve hatta görünüşlerini ayrıntılı biçimde tasvir eder:

*“Onlar büyük bir millet olup iri vücutlu ve güçlü kuvvetlidirler. Mağlubiye nedir bilmezler. Bunların hiçbiri kaçmaz ya öldürülür ya ölür. Onların adetleri şöyledir: Her biri kendi silahlarının yanında balta, testere, çekiç ve benzeri gibi el aletlerinin ekserisini de üzerinde taşırdı. Kargı ve kalkanla harp eder ve kılıç kuşanırdı. Bunlar yaya olarak harp ederlerdi. Özellikle Berdea’ya gelenler bunlardandı.”*⁷⁰⁰

Miskaveyh’in Rusların 943 Berdea akınına ilişkin anlatıları, Mesudi’nin Hazar Denizi kıyılarına gerçekleştirilen 912’deki Rus akınına dair aktardığı bilgilerden çok daha anlaşılır ve ayrıntılıdır. Bu dönemde Abbasi Halifeliği Büveyhilerin yarattığı sıkıntılar dolayısıyla karışıklık içerisindeydi.⁷⁰¹ Bu nedenle 943 yılı, Halifeliğin dış bölgelerine saldırmak için uygun bir zaman dilimiydi.⁷⁰² Daha evvel bahsedildiği üzere Ruslar Azerbaycan’a yahut Hazar Denizi’nin güney bölgelerine bir akın yapmak isterlerse, bu bölgelere ulaşabilmek için öncelikle Hazarlara 1/10 oranında vergi ödemekle mükelleflerdi.⁷⁰³ Hatta 912’de Rusların Hazar Denizi’nin güney bölgelerinden elde ettikleri ganimetin yarısını Hazarlara vermek suretiyle onlardan geçiş izni aldıklarından da söz etmiştik. Ruslar muhtemelen bu seferde de Hazarlara vergi vererek, öncelikle Azerbaycan ve Ermeniyeye üzerinden ilerleyerek Kürr Nehri’ne⁷⁰⁴ inmişler ve bu nehir üzerinden Arran’ın başşehri Berdea’ya ulaşmayı amaçlamışlardı.⁷⁰⁵

Rusların Kürr Nehri’ne inmelerinden haberdar olan Merzuban b. Muhammed’in Berdea’da bulunan naibi, yanında askeri bakımdan eğitimsiz 3.000 kadar kişiyle karşı koymaya çalıştı. Durumdan yerel halkı da haberdar ettiğinden yanında bulunan kuvvetin sayısı gönüllüler ile birlikte 5.000’e kadar çıkmıştı. Ancak Rusların savaştaki yetenekleri dolayısıyla bu kuvvetin dağılarak yenilgiye uğraması

⁷⁰⁰ Miskaveyh, *Tecâribül-Ümem*, s. 464.

⁷⁰¹ Murat Erkoç, “Büveyhiler Devleti’nin Kuruluşu ve Bağdat’a Hâkim Olma Süreci (933-945)”, *Külliye*, C. 1, S. 2, s. 224.

⁷⁰² D. S. Margoliouth, “The Russian Seizure of Bardha’ah in 943 A. D.”, *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, C. 1, S. 2, s. 87.

⁷⁰³ İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 72.

⁷⁰⁴ Günümüz Kura Nehri. Azerbaycan’ın dağlık bölgelerinden geçerek Hazar Denizi’ne dökülür.

⁷⁰⁵ Soloviev, *History of Russia*, s. 104.

bir saat kadar dahi sürmemiştir. Gönüllüler ve askerlerden kaçabilenler kaçmış, savaş meydanını terk etmeyen Deylemliler ise orada katledilmişlerdi. Böylelikle Ruslar şehre girerek ele geçirme imkânına kısa sürede ulaştılar. Miskaveyh'e aktarılan bir bilgiye göre, Ruslar şehre girdikten sonra burada yaşayan halka tellal aracılığı ile: "Din hususunda sizinle aramızda bir tartışma olmayacak. Biz ancak hâkimiyet istiyoruz. Bize düşen güzel davranış, size düşen itaattir."⁷⁰⁶ şeklinde teskinde bulundular.

Gerçekten de Ruslarla savaşmak anlamsızdı. Yaşanan kuşatma esnasında şehir halkı ufak denemelerde bulunarak Rusları geri püskürtmeye çalışsalar da buna vakıf olamadılar.⁷⁰⁷ Bu durumun bir süre devam etmesinin ardından Ruslar, görevlendirdikleri tellal aracılığıyla şehir halkına: "Şehirde asıl yerlilerden kimse kalmayacaktır."⁷⁰⁸ şeklinde haber gönderdiler. Bunun üzerine şehri terk edenlerin sayısı hayli azdı. Ruslar şehirde kalanları küçük bir kısmı hariç⁷⁰⁹ kılıçtan geçirdiler ve kadın ve çocuklardan bazılarını da esir olarak yanlarına alarak Şehristan denilen, Berdea'da bulunan bir kaleye götürerek hapsedtiler. Erkekleri ise bir camiye götürerek kapısına muhafızlar yerleştirip, onlara "Canlarınızı satın alınız."⁷¹⁰ dediler. İbn Sem'un adında Hristiyan bir rahip Ruslarla anlaşarak kişi başına 20 dirhem fide ödenmesini kararlaştırdı ancak buna karşı çıkanlar da bulunmaktaydı. Beklenen fide ödenmeyince camide bulunan esirlerin akıbeti de kılıçtan geçirilmek oldu.⁷¹¹

Bu esnada Merzuban b. Muhammed, Müslümanlar arasında ilan ettiği seferberlik çağrısına cevap bulmuş ve yanında 30 bin kişilik bir kuvvet toplamıştı. Ancak bu denli bir kuvvetle dahi Müslümanların Ruslara tam anlamıyla galip gelmesi mümkün olmadı. Ruslar kaçarken Merzuban b. Muhammed askerlerine onları takip etmelerini emretti ancak muvaffak olamadı. Nitekim Rusların şehir halkına yaşattığı dehşet onları sindirmiş ve korkutmuştu. Bunun üzerine Merzuban tek başına geri dönmüş ve yanındaki askerler de hallerinden utanarak ona katılmak için geri dönmüşlerdi.⁷¹² Ancak Miskaveyh'e göre Ruslar kendilerine bir üs olarak belirledikleri ve sığındıkları şehrin kalesinde, Berdea şehrinde çokça yetişen

⁷⁰⁶ Miskaveyh, *Tecâribül-Ümem*, s. 465.

⁷⁰⁷ Soloviev, *History of Russia*, s. 104.

⁷⁰⁸ Miskaveyh, *Tecâribül-Ümem*, s. 466.

⁷⁰⁹ İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, Cilt 8, (çev.: Ahmet Ağrakça), Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 351.

⁷¹⁰ Miskaveyh, *Tecâribül-Ümem*, s. 466.

⁷¹¹ Margoliouth, "The Russian Seizure...", s. 89.

⁷¹² İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, s. 352.

meyvelerden fazlasıyla tüketmiş ve bu da aralarında veba benzeri bir salgının yayılmasına sebebiyet vermişti.⁷¹³ Hastalık ve salgının artışıyla yıpranan Ruslar, sayılarının azalması üzerine elde ettikleri ganimeti de yanlarına alarak gemilerine binip bölgeyi terk ettiler.⁷¹⁴ Seferle ilginç bir ayrıntı da şudur ki, hastalık yahut savaş dolayısıyla ölen Ruslar adetleri gereği ölülerini silahları ve eşyaları ile gömmekteydiler.⁷¹⁵ Buna şahit olan Müslümanlar da Rusların şehirden ayrılımlarının ardından bu mezarları açarak Rusların kullandıkları ve dönem içerisinde meşhur olan kılıçlarını çıkarıp aldılar.⁷¹⁶ Rusların Berdea akını büyük bir askeri girişim olmasına rağmen başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁷¹⁷

3.3.5. Knez Igor'un 944'te İkinci Konstantinopolis Seferi ve 945 Rus-Bizans Antlaşması

941 seferinden üç yıl sonra, 944'te Igor tarafından Konstantinopolis'e bir intikam seferi düzenlendi.⁷¹⁸ Anlaşılan Igor, hem kendisinden önce Knez Oleg'in gerçekleştirdiği seferde yakaladığı başarıyı elde edememiş, hem de yeniden sahip olmak istediği ticari imtiyazları alamamıştı. Bu nedenle komşu kabilelerden olanlar ile birlikte Peçenekler⁷¹⁹ ve paralı askerlerden bir ordu teşkil ederek⁷²⁰ Konstantinopolis'e ikinci bir akını çok kısa sürede yeniden gerçekleştirmek üzere yola çıktı.⁷²¹ Igor Konstantinopolis'in kıyı mahallelerini tam üç ay boyunca yağmaladı.⁷²² 941'deki seferin tam tersine 944'te kolaylıkla zafer elde etmişti.⁷²³ Bu kez İmparator Romanus Lecapenus, acımasız Rus donanmasıyla karşılaşmaya hazırlıklı biçimde

⁷¹³ İskandinav coğrafyasının ziraata uygun olmayışı ve toprakta yetişen ürünlerin kısıtlılığı ile ilgili ilk bilgileri, IV. yüzyıldan Pytheas Greek vermektedir. Buna göre "Kuzey bölgesinde yaşayan bu insanlar birçok meyveden tamamen yoksundurlar ve bu yüzden kıtlık yaşarlar. Bu insanlar, darı, yabani sebzeler, meyveler ve köklerle beslenirler. Eğer tahıl ve bal bulunuyorsa, halk içki ihtiyacını onlardan karşılar." Bkz: *The Extraordinary Voyage of Pytheas the Greek*, (çev.: Barry Cunliffe), Walker & Company, New York 2002.

⁷¹⁴ Miskaveyh, *Tecâribül-Ümem*, s. 469.

⁷¹⁵ Rusların Ölü gömme adetleri ile ilgili detaylı bilgi için Bkz: İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s. 81.

⁷¹⁶ Miskaveyh, *Tecâribül-Ümem*, s. 469.

⁷¹⁷ Vasiliev, "The Second Russian...", s. 182.

⁷¹⁸ Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 366.

⁷¹⁹ *The Russian Primery...*, s. 76.

⁷²⁰ Thomsen, *The Relations Between...*, s. 25.

⁷²¹ Logan, *The Vikings in...*, s. 193.

⁷²² Mel'nikova, "Rhosia and the...", s. 318.

⁷²³ Thomsen, *The Relations Between...*, s. 25.

beklemekteydi.⁷²⁴ Nitekim o, Rusların ihtiyaçlarını ve İmparatorluktan ne istediklerini iyi anlıyordu. Bu nedenle Ruslara ödenecek haraç ve hediyeleri, yani asıl istedikleri şey olan ganimeti hazırlatmıştı. Bu kez Grek ateşine ihtiyaç duyulmamıştı. Bizans diplomasisi aynı biçimde etkili olmuştu.⁷²⁵ İmparatorun sunduğu hediyeler, Knez Oleg'in Bizans'tan talep ettiklerinden çok daha fazlasıydı.⁷²⁶ İstekleri yerine gelen Igor, Kiev'e dönerek 907 ve 911 antlaşmalarına benzer bir antlaşma düzenledi. Bu kez Konstantinopolis'te antlaşmaya şahitlik etmeleri üzere Kiev'den gönderilen delegelerin sayısı elliyi bulmaktaydı.⁷²⁷

945'te yapılan antlaşmanın içeriği, 911 antlaşmasına benzer biçimde hukuki prosedürleri içermekteydi. Ancak şunun da belirtilmesi gerekir ki bu antlaşma Oleg zamanında yapılan antlaşmaya nazaran Ruslar için daha az avantajlıydı.⁷²⁸ Antlaşmada Rusların Konstantinopolis'e ticaret amacı ile gerçekleştirdikleri yolculukta talep ettikleri ayrıcalıkları içeren üç bölüm de bulunmaktaydı. Antlaşmaya göre İmparatorlukta bulundukları süre içerisinde bir ay boyunca ücretsiz gıda almaya hakları bulunmaktaydı. Bu haklarını her sene sonbaharda kullanabilirlerdi.⁷²⁹ Bununla birlikte dönüş yolculukları için de gerekli malzeme ve ekipmanları almayı talep etmekteydiler. Antlaşmada İmparatorluğun Ruslara karşı getirdiği sınırlamalar da bulunmaktaydı. Örneğin Konstantinopolis'te silah taşıyamazlardı, sadece 50 altın değerinde ipek alabilirlerdi ve aldıkları ürünlerin dönüşte gümrük tarafından damgalanması gerekmekteydi.⁷³⁰ Bununla birlikte Ruslar bir savaşa girdiklerinde askere ihtiyaç duymaları halinde İmparatorluk bu ihtiyaca cevap vermekle yükümlüydü. Buna karşılık olarak İmparatorluk da ihtiyaç dahilinde aynı talebin yerine getirilmesini temenni etmekteydi: "Hükümetimiz sizden bizim düşmanlarımıza karşı kullanmak üzere askeri yardım istediğinde, sizin Büyük Prens'inizle iletişim kuracaklar ve ihtiyacımız olan kadar asker gönderecektir. Diğer ülkeler, Yunanlar ve Rusların birbirlerine duyduğu dostluğu öğreneceklerdir."⁷³¹ Yapılan antlaşma, bu çatışmayı çözmüş görünmekteydi. Bununla birlikte Rusların Konstantinopolis'e daha

⁷²⁴ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 10. Baskı, (çev.: Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s.258.

⁷²⁵ Jones, *A History of...*, s. 260.

⁷²⁶ Arbman, *The Vikings*, s. 102; Thomsen, *The Relations Between...*, s. 25.

⁷²⁷ Logan, *The Vikings in...*, s. 193; Jones, *A History of...*, 260.

⁷²⁸ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 23; Sawyer, *Kings and Vikings*, s. 118.

⁷²⁹ Jones, *A History of...*, s. 260.

⁷³⁰ Arbman, *The Vikings*, s. 102.

⁷³¹ *The Russian Primery...*, s. 76.

sonra gerçekleştirebilecekleri bir saldırıyı da önlemeyi amaçlıyordu. Bu nedenle Ruslara Dinyeper'in ağzında, Beloberezhie'de⁷³² ve St. Aithérios Adası'nda (Berezan)⁷³³ kışın konaklamaları İmparatorluk tarafından yasaklandı.⁷³⁴

Tamamlanmasının ardından Rus ve Bizans temsilcileri tarafından imzalanan bu antlaşmanın, Ruslar ile birlikte Kiev'e dönen Bizans elçileri tarafından Knez Igor ve halkın huzurunda okunması kararlaştırıldı. Hristiyan olan Ruslar Katedralde Kutsal Haç üzerine ve Pagan inançlarını devam ettirenler de Tanrıları Perun ve kendi silahları üzerine yemin ederek antlaşmayı mühürlediler. Knez Igor'un elçileri yanlarında Bizans elçileri ile birlikte Kiev'e geldiler ve İmparator Romanus'un sözlerini Igor'a iletiler. Bizans elçileri Igor'a şu şekilde seslendiler: "İmparator barış istiyor ve Rus Prensi ile uyum ve dostluğu sürdürmek istiyor. Elçileriniz, Bizans İmparatorlarından gelen güvenceleri aldılar ve biz de sizin ve takipçilerinizin yeminini almak için gönderildik."⁷³⁵ Igor, isteklerini yerine getirmeyi kabul etti. Ertesi sabah Igor, elçilerini toplayarak Perun'un heykelinin bulunduğu tepeye gitti. Burada Knez ve onun halkı barışı korumaya yemin ettiler. Bunun ardından Igor, kürk, balmumu ve köleler gibi hediyeler ile Bizans elçilerini uğurladı.⁷³⁶ Rusların talepleri ve bu talepler için ısrarla Konstantinopolis'e yönelik yaptıkları saldırılar aslında gayet anlaşılabilir. Nitekim yapılan antlaşmalarla elde edilen geniş kapsamlı teşvikler ve muafiyetler olmadan, en aç gözlü Ruslar için dahi Konstantinopolis'e bu denli zahmetli ve tehlikeli bir yolculuk göze alınacak bir risk değildi. Bu yüzden Konstantinopolis'te belirli sınırlamalar ile de olsa konaklama ve beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanması Rus ticareti açısından son derece önemliydi.⁷³⁷ Bununla birlikte Bizans'ın cömertliği, muhtemelen Konstantinopolis'i ziyaret eden Rusların sayısının İmparatorluğun nazarında az olmasından kaynaklanıyordu. Böylelikle tüm bu yardımlar ve muafiyetlerin Bizans üzerinde ağır bir mali yük haline gelmeyeceği düşünülmüştü.⁷³⁸

⁷³² "Beyaz Sahiller" anlamına gelmektedir. Kırım Yarımadası ve çevresindeki bölgeyi ifade etmek için Bizans İmparatorluğu tarafından kullanılmaktaydı.

⁷³³ Günümüz Ukrayna'ya bağlı Kherson Oblastı'nda yer almaktadır. Önemli bir ticaret merkezi ve deniz üssü olarak kullanılmaktaydı.

⁷³⁴ Mel'nikova, "Rhosia and the...", s. 318.

⁷³⁵ *The Russian Primery...*, s. 77.

⁷³⁶ *The Russian Primery...*, s. 77.

⁷³⁷ Blöndal, *The Varangians of...*, s. 13.

⁷³⁸ Franklin and Shepard, *The Emergence of...*, s. 111.

3.3.6. Knez Igor'un Derevliyanlarla Mücadelesi ve Ölümü (945)

PVL'ye göre 945'te Igor, Derevliyanlar üzerine son bir sefer daha düzenledi. Daha evvel Igor'un hâkimiyeti ele geçirdikten sonra ilk iş olarak Knez Oleg'in Derevliyanlardan aldığı vergiyi yükseltmek amacıyla onlar üzerine bir sefer düzenlediğinden bahsetmiştik. Şimdi ise halkının da baskısı ile yeniden vergiyi yükseltmek üzere girişiminde bulunuyordu. Kroniğe göre Rus halkı Igor'a Sveinald'ı hedef göstererek "Sveinald'ın adamları silahlar ve güzel elbiselerle süslenmişler, ama biz çıplağız. Git, Prens, haraç aldıktan sonra hem sen hem de biz bundan kar edelim."⁷³⁹ diyerek onu bu seferi yapması için cesaretlendirmişlerdi. Sveinald, aslında Vareg-Rus Devleti adına halktan vergi toplamak ve bu vergiyi vermeyi reddedenler ile savaşmakla sorumlu bir komutandı.⁷⁴⁰ Ancak o tek başına Uliçyan kabilesini de fethederek buradan da ganimet elde etmişti.⁷⁴¹ Vergi almak üzere yapılan yolculuk şu şekilde yapılırdı; Sveinald her yıl kasım ayında Kiev'den bir ordu ile çıkarak tüm Rus şehirlerini dolaşır ve nisan ayından önce yeniden Kiev'e dönerdi. Bu seyahatlerin amacı muhtemelen Kiev'e bağlı Rus şehirleri arasındaki bağları koruyabilmek ve halk ile şehirlerin yöneticilerini Knezin hâkimiyetinde tutabilmektir.⁷⁴² Vergilerin ödemesi genellikle kürkler, bal ve balmumu ile yapılmaktaydı. Ancak bir tarım toplumu olan ve ticaret yapmayan Radimiçler, vergilerini her saban için bir gümüş para şeklinde ödemekteydiler. Bunlar muhtemelen dönem içerisinde Rus topraklarında dolaşımda olan Arap dirhemleriydi.⁷⁴³

Ömrünün sonlarına doğru Igor, kendisi gitmek yerine yanındaki soyluları ve özellikle Sveineld'i vergi toplaması amacıyla kendisine bağlılık bildirmiş olan şehirlere gönderirdi. Ancak bu görev çoğunlukla Sveinald ve çevresindekileri zenginleştirmişti. Rus halkının Igor'a sitem etmesi ve Sveinald ve çevresindekilerin giyimini ve zenginliğini Igor'a şikâyet etmeleri de bu yüzdendi. Böylelikle Igor, halkının sözlerine kulak vermeyi tercih ederek Derevliyan topraklarına bir kez daha saldırdı.⁷⁴⁴ Ancak bu saldırı, muhtemelen Igor'un yaşlılık döneminde oluşu ve orduya muhalefet etmeyeceği düşünülerek, bir seferden çok yağma hareketine dönüştü.⁷⁴⁵ Igor

⁷³⁹ *The Russian Primery...*, s. 78.

⁷⁴⁰ Soloviev, *History of Russia*, s. 103.

⁷⁴¹ Kluchevsky, *History of Russia*, s. 78.

⁷⁴² Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 122.

⁷⁴³ Kluchevsky, *History of Russia*, s. 78.

⁷⁴⁴ *The Russian Primery...*, s. 78.

⁷⁴⁵ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 122.

istediği miktardan fazlasını Derevliyanlardan zorbalıkla aldıktan sonra Kiev'e yeniden döndü. Ancak dönerken ordusuna: "Haraçla ileri gidin. Ben geri döneceğim ve size sonra katılacağım."⁷⁴⁶ diyerek daha fazla ganimet elde etmek niyetinde olduğunun sinyalini verdi. Igor artık kendi bölgesinden çıkmış ve açgözlülüğü onu yavaşça ölümüne doğru götürmeye başlamıştı. Igor'un takipçileri ile birlikte geri döndüğü Derevliyanlar tarafından duyulduğunda Prensleri Mal'a danıştılar. Derevliyanlar: "Eğer bir kurt koyunların arasına girer ve öldürülmezse, tane tane bütün sürüyü alır. Eğer şimdi onu öldürmezsek, hepimizi yok eder"⁷⁴⁷ dediler. Elçileri yolda onu karşıladı ve şöyle dediler: "Knez! Hepimiz sana vergi ödedik, neden tekrar bize geliyorsun?" Ama Igor tüm açgözlülüğü ile ilerlemeye devam etti.⁷⁴⁸ Igor'un Derevliyanları dikkate almayışı, onun ölümüne neden oldu. Yanındaki takipçilerinin de azlığından faydalanarak Prensleri Mal'ın önderliğinde Igor'a karşı silahlandılar ve Korosten'den⁷⁴⁹ yola çıkarak Igor ile takipçilerini öldürdüler.⁷⁵⁰

Igor, Rurik tarafından kurulan ve Oleg tarafından temelleri sağlamlaştırılan Varg-Rus Devleti'nin bütünlüğünü korumuşsa da Bizans ile olan ilişkilerinde Oleg'in ulaştığı başarılarla ulaşmaktan uzaktı.⁷⁵¹ Yine de yaptığı antlaşma ile devletin çıkarlarını koruyabilmeyi başarmıştı. Kendisi Pagan inancını sürdürmesine rağmen Hristiyan olan ve bu inancın gereklerini yerine getirmek isteyenlere hoşgörülü davranmaktaydı. Ancak Peçeneklerin kontrolsüz ilerleyişlerine izin vererek Ruslara komşu olmalarının önüne geçememişti.⁷⁵² Igor'un doğuya ve güneye seferleri boyunca yaşadığı başarısızlık ve talihsizliklerinin, Peçeneklerin güç kazanmasına ve Rusların bölgedeki güçlerinin zayıflamasına sebebiyet vermiş olması mümkündür.⁷⁵³ Igor'un ölümünün ardından arkasında küçük yaştaki oğlu Svyatoslav ve eşi Olga kaldı.⁷⁵⁴ Devletin idaresini Svyatoslav'ın yaşının küçük olması nedeniyle Olga ele aldı.⁷⁵⁵

⁷⁴⁶ *The Russian Primery...*, s. 78.

⁷⁴⁷ *The Russian Primery...*, s. 78.

⁷⁴⁸ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 122.

⁷⁴⁹ Günümüz Ukrayna'sında, Jitomir Oblastı'nda bulunmakta olan az nüfuslu küçük bir şehirdir.

⁷⁵⁰ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 123; Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 40.

⁷⁵¹ Soloviev, *History of Russia*, s. 103.

⁷⁵² Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 123.

⁷⁵³ Soloviev, *History of Russia*, s. 105.

⁷⁵⁴ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 40.

⁷⁵⁵ Miliukov, *History of Russia*, s. 71; Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 23.

3.4. Olga Dönemi (945-957)

Knez Igor'un iki kez Konstantinopolis'e, iki kez Hazar Denizi kıyılarına ve ısrarlı biçimde üç kez Derevliyanlar üzerine, alabileceğini düşündüğü ve beceriksizce de olsa zaman zaman elde ettiği ganimetlerin hayaliyle gerçekleştirdiği seferler sonrasında talihsiz biçimde hayatını kaybedişi üzerine, Kiev'de onun hâkimiyetini devam ettirmesini umduğu oğlu ve ardılı Svyatoslav, henüz küçük yaşta olması nedeniyle, geride bıraktığı bir diğer kişi olan eşi Olga, Vareg-Rus Devleti'nin başına geçip yönetebilecek tek kişiydi. 20 yıl boyunca Kiev yönetiminde kaldı.⁷⁵⁶ Olga, ölen eşinin işlerini olduğu gibi sürdürmekte kararlıydı ancak bütün bu devlet yönetiminin yükünü sırtlamadan önce o, ölen kocasının intikamını almak için son derece kararlı olmasının yanı sıra oldukça kurnaz ve acımasız bir yol seçmişti.⁷⁵⁷ Olga'nın Derevliyanlardan intikam alması ile ilgili PVL'de verilen bilgiler oldukça ayrıntılı, ancak kimi zaman abartılı ve halk efsaneleri ile gerçeklerin birbirine karıştığı oldukça ilgi çekici bir hikayedir.⁷⁵⁸

3.4.1. Olga'nın İntikamı

Knez Igor'un ölümünün ardından Olga, Kiev'de oğlu Svyatoslav ile yalnız kalmıştı. Kiev Rusya'sının en tanınmış simalarından biri olan Olga, PVL'de hayli renkli biçimde tasvir edilir.⁷⁵⁹ Bunun başlıca sebebi ise Derevliyanlar tarafından öldürülen kocası Igor'un intikamını alış biçimidir.⁷⁶⁰ Kroniğe göre Derevliyanlar, Prensleri Mal ile Olga'nın evlenmelerinin uygun olduğunu düşünerek aralarında: "Görün, Rus Prensi'ni öldürdük. Olga'yı Prens Mal için alalım ve sonra Svyatoslav'a sahip oluruz ve onun üzerinde istediğimizi yaparız."⁷⁶¹ dediler. Böylelikle Derevliyanlar, Igor'u öldürebilmiş olmanın gururu ile Kiev tahtında hak sahibi olabileceklerini düşündüler.⁷⁶² Aralarından 20 kişiyi seçerek Olga'ya elçi olarak gönderdiler ve elçiler Olga tarafından nezaketle karşılandı. Elçilere gelişlerinin nedeni sorulduğunda, Derevliyanlar ona eşi Igor'un açgözlülüğü nedeniyle öldürüldüğünü ve prenslerinin Derevliyan topraklarını koruduğunu, bunun için Olga'nın Prens Mal ile

⁷⁵⁶ Arbman, *The Vikings*, s. 102; Sawyer, *King and Vikings...*, s. 118.

⁷⁵⁷ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 40.

⁷⁵⁸ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 126.

⁷⁵⁹ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 23.

⁷⁶⁰ Soloviev, *History of Russia*, s. 105.

⁷⁶¹ *The Russian Primery...*, s. 78.

⁷⁶² Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 126.

evlenmesi gerektiğini bildirdiler. Olga, onların tekliflerini kabul eder gibi görünerek ertesi gün gelmelerini istedi. Bu sırada Kiev halkından, sarayın yanında büyük bir hendek kazılmasını istedi ve ertesi gün Derevliyan elçilerinin kazılan çukura canlı canlı gömülmelerini emretti ve orada can verdiler.⁷⁶³

Olga daha sonra Derevliyanlara haber göndererek, eğer kendisi ile Prenslerinin evliliğini arzu ediyorlarsa aralarından daha seçkin kimselerin gönderilmesinin daha doğru olacağını ilettiler. Böyle de yaptılar ve onlar da kendileri için hazırlatılan hamamın kapıları kapatılarak binanın ateşe verilmesi ile yanarak can verdiler. Ardından Olga, Derevliyanlara, kocası Igor'un mezarını ziyaret etmek istediğini ve Rus geleneklerine uygun biçimde mezar başında bol miktarda bal şarabı hazırlatılmasını ve bir cenaze yemeği düzenlenmesini istedi.⁷⁶⁴ Derevliyanlar Olga'nın bu isteğini yerine getirdiler. Cenaze yemeği esnasında Olga ve mahiyetindekiler dikkatsiz Derevliyanların iyice sarhoş olmasını sağlamak için onlara hizmet ettiler.⁷⁶⁵ Derevliyanlar sarhoş olduklarında ise Olga, mahiyetindekilere saldırmalarını emrederek Derevliyanlardan 5.000 kadar kişiyi öldürdü.⁷⁶⁶

946 yılına gelindiğinde Olga, büyük bir ordu toplayarak Derevliyan topraklarına saldırmak üzere yola çıktı.⁷⁶⁷ Olga, yanındaki güçlü ordunun yardımıyla Derevliyan ordusunu mağlup etti. Ordudan kaçanlar şehre sığındılar.⁷⁶⁸ Ardından kocası Igor'un öldürüldüğü Korosten şehrini muhasara altına aldı ve orada yaşayan halk, sonlarının Igor gibi olacağını anladı. Ancak şehir halkı Olga'ya tüm yaz boyunca direndi ve her ne kadar ona vergi ödemeyi kabul etmiş olsalar da her halükârda Olga'nın onları öldüreceği endişesiyle teslim olmadılar.⁷⁶⁹ Olga onlara şöyle söyledi: "Eşimin talihsizliği için, sizin elçileriniz Kiev'e geldiğinde ve onun için cenaze yemeği düzenlediğimde zaten iki kez intikam aldım. Şimdi daha fazla intikam istemiyorum, sadece küçük bir haraç almak istiyorum. Sizle barış yapınca tekrar eve döneceğim."⁷⁷⁰ Bunun üzerine şehir halkı Olga'ya bal, kürk gibi ürünlerden her ne isterse ödeyecekleri sözü ile ne istediğini sordular, Olga, bunlardan hiçbirini istemediğini, ancak her evden

⁷⁶³ *The Russian Primery...*, s. 79.

⁷⁶⁴ Franklin and Shepard, *The Emergence of...*, s. 117.

⁷⁶⁵ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 127.

⁷⁶⁶ *The Russian Primery...*, s. 80.

⁷⁶⁷ Soloviev, *History of Russia*, s. 107.

⁷⁶⁸ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 127.

⁷⁶⁹ Soloviev, *History of Russia*, s. 107.

⁷⁷⁰ *The Russian Primery...*, s. 80.

üç serçe istediğini bildirdi. Derevliyanlar sevinç içinde onun istediğini yerine getirerek evlerine döndüler.⁷⁷¹

Olga, ordusundaki askerlere, her bir serçenin ayağına kükürt ile birlikte yakmak için birer fitil bağlanarak gece vakti serbest bırakılmalarını emretti. Fitiller ateşe verilerek salınan kuşlar kümeslerine döndüklerinde ise çıkan yangını söndürmek imkansızdı.⁷⁷² Yangından kaçmaya çalışanlar ise yakalanarak öldürüldüler ve böylelikle Olga, Derevliyanların tüm şehirlerini ele geçirmiş oldu. Bu şehirlere ağır vergiler yükledi ve oğlu Svyatoslav ile birlikte Kiev'e döndü.⁷⁷³ PVL'de yer alan bu anlatıda geçmekte olan hadiseler, efsanevi ayrıntılardan ayrıştırıldığında, Olga'nın Kiev'de Derevliyan elçilerini öldürmesi ve Igor'un ardından yeniden bu halkı vergiye bağlaması olası görünmektedir.⁷⁷⁴ Bu tazminatın üçte ikisi Kiev prenslik hazinesine, üçte biri ise Vyshgorod'a⁷⁷⁵ getirildi. Bu kale Olga'ya aitti ve Vyshgorod'daki hazine de kendi kişisel hazinesiydi. Katledilen kişinin yakınlarına halkın yanı sıra devlet tarafından özel tazminat, erken Orta Çağ Rus ceza hukukunun bir özelliği idi.⁷⁷⁶ Bu hikâye Rus halkının, dönemin intikam olgusu hakkındaki fikrini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Görünüşe göre bir yakının ölümünün intikamının alınması, yapılacak en kahramanca şeydi. Bu nedenle Olga'nın intikam hikayesi, zihinlerde oldukça canlı bir şekilde korunmuş bir kahramanlık hikayesi olarak yer aldı. Dönemin sosyolojik yapısı ve inanç sistemi sebebiyle, kim bu kutsal intikam görevini yerine getirirse, zihinlerde adaletin savunucusu şeklinde tezahür edecekti. Alınan intikam ne denli acımasızsa, toplumda o denli saygı uyandırırды.⁷⁷⁷ Bu nedenle efsaneleşmiş bu anlatı, hak edilmiş bir eylem olarak gösterilmektedir. Olga ise halk arasında ünlü ve bu ünü hak eden bir yönetici olarak görülmektedir.

Knez Igor'un intikamını almasının ardından Olga, Novgorod'a giderek Msta⁷⁷⁸ boyunca ticaret merkezleri kurdu ve buralarda vergi topladı.⁷⁷⁹ Kasım ayında Rus

⁷⁷¹ Soloviev, *History of Russia*, s. 107.

⁷⁷² Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 128.

⁷⁷³ *The Russian Primery...*, s. 81; Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 40.

⁷⁷⁴ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 128.

⁷⁷⁵ Vyshgorod, Ukrayna'nın Kiev Oblastı'nda bulunan bir şehirdir. Kiev'in kuzeyinde, Dinyeper Nehri'nin sağ kıyısında yer alır. Tarihi açıdan önemli bir yerdi ve Orta Çağ'da Kiev Rusya'sının önemli bir merkeziydi.

⁷⁷⁶ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 40.

⁷⁷⁷ Soloviev, *History of Russia*, s. 108.

⁷⁷⁸ Msta, Rusya'nın batı kesimlerinde bulunan bir nehirdir. Msta Nehri, Tver Oblastı, Novgorod Oblastı ve Pskov Oblastı gibi bölgelerde akar. Bu nehir, Volga Nehri'nin bir kolu olan Tvertsa Nehri ile birleşir ve sonunda Luga Körfezi'ne dökülür.

⁷⁷⁹ *The Russian Primery...*, s. 81.

Knezlerinin maiyetleri ile birlikte, kendilerine bağılılık bildirmiş olan kabilelerden vergi toplamak üzere yola çıkmaları geleneğinden bahsetmiştik. Aynı zamanda vergi almak amacıyla ziyaret edilen bu kabileler, Knez ve onun maiyetini vergi alınan süreç boyunca gerektiği biçimde ağırlamalıydı.⁷⁸⁰ Olga da vergi topladığı bölgelerde kış boyunca kalmış ve bu süreç içerisinde ticaret merkezleri ve kasabalar inşa ettirmişti. PVL’de onun kurduğu bu merkezlerin hala varlığını sürdürdüğünden bahsedilmektedir.⁷⁸¹ Kronik Olga’nın, Novgorod bölgesinin uzak sınırlarında ve Derevliyan topraklarında yaptığı düzenlemelere değinse de Olga seyahatlerini Vareg-Rus Devleti’nin tamamında ekonomik ve idari düzenin tesisi için gerçekleştirmişti.⁷⁸² Böylelikle o, Igor’un ölümünün ardından Kiev Knezliğini korumakla kalmayıp, Devletin bütünlüğünü yeniden tesis ederek kuzey ve güneydeki bölgelerin bağlantısını güçlendirdi ve Vareg-Rus Devleti’ne bağlı kabilelerin itaatini garanti altına aldı.⁷⁸³

3.4.2. Kroniklere Göre Olga’nın Hristiyanlığı Kabul Edişi

Olga, Vareg-Rus Devleti’nin başında bir yönetici iken, devletin ekonomik ve siyasi bakımdan iç düzenini bu denli başarı ile sağlayabilmesi, Soloviev’e göre onun bir kadın olmasından kaynaklıdır. Aynı şekilde dini hususlarda da o, kendisinden önceki yöneticilere göre daha ılımlı yaklaşmaktadır. PVL’ye göre 955’te, ancak daha doğru bir tarihlendirmeyeyle 957’de Konstantinopolis’e doğru yola çıktı ve orada İmparator Constantine Porphyrogenitus, III. Romanos ve Patrik Polyeuctos’un huzurunda vaftiz edildi. Vernadsky, PVL’de verilen tarihin doğru olduğunu ve Olga’nın Konstantinopolis ziyaretinde halihazırda bir Hristiyan olarak bulunduğunu iddia etmektedir.⁷⁸⁴ Ancak John Skylitzes Olga’nın Konstantinopolis’teki vaftizi hakkında: “Bir zamanlar Roma topraklarına karşı denize açılan Rus şefinin eşi, adı Olga olan bir kadın, kocası öldükten sonra Konstantinopolis’e geldi. O vaftiz edildi ve ateşli bir inanç gösterdi. İncasına uygun bir şekilde onurlandırıldı, ardından memleketine geri döndü.”⁷⁸⁵ şeklinde bilgi vermektedir. İmparator Constantine ise De Ceremoniis adlı eserinde, Olga’nın Konstantinopolis’e gelişi ve burada vaftiz edilişi ile ilgili bilgileri, görgü tanığı olarak vermektedir. Kronik, Olga’nın ziyareti esnasında

⁷⁸⁰ Soloviev, *History of Russia*, s. 110.

⁷⁸¹ *The Russian Primery...*, s. 81.

⁷⁸² Soloviev, *History of Russia*, s. 110.

⁷⁸³ Miliukov, *History of Russia*, s. 71.

⁷⁸⁴ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 40.

⁷⁸⁵ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 231.

yaşananları ayrıntılı biçimde kaydeder. 9 Eylül Çarşamba günü Rus topraklarının Archontissa'sı⁷⁸⁶ Olga, maiyetindeki akrabaları, kadın refakatçileri, elçiler ve tüccarlar ile birlikte ana salona geldi. İmparator Olga için, resmi bir tören düzenlemiş ve onu büyük bir saygıyla karşılamıştı. Bu tören esnasında İmparatoriçe de bulunmaktaydı.⁷⁸⁷ PVL'de Olga'nın vaftizi şu şekilde kaydedilmiştir:

*“Olga onun önüne geldiğinde, imparator onun güzel yüzüne ve bilgeliğine hayret etti. Onunla konuştu ve zekasına şaşırdı. İmparator, onun şehrinde kendisiyle birlikte hüküm sürmeye değer olduğunu söyledi. Olga, imparatorun sözlerini duyunca hala bir putperest olduğunu ve onu vaftiz etmek istiyorsa bu görevi kendisinin yapmasını istediğini belirtti; aksi takdirde vaftizi kabul etmeyeceğini söyledi. Bu nedenle İmparator, Patrik'in yardımıyla onu vaftiz etti.”*⁷⁸⁸

Olga'nın ziyareti için düzenlenen tören oldukça gösterişli ve ayrıntılı biçimde tertip edilmişti. Bununla birlikte büyük bir ziyafet de verilmiş ve Olga'nın maiyetinde bulunan yeğeni 30 miliaresia,⁷⁸⁹ 8 erkek akrabasından her biri 20 miliaresia, 20 elçinin her biri 12 miliaresia, Papaz Gregory 8 miliaresia, iki tercümandan her biri 12 miliaresia, Svyatoslav'ın adamlarından her biri 12 miliaresia, 43 tüccardan her biri 12 miliaresia, 6 tane elçinin her biri 3 miliaresia ve Olga'nın tercümanı 15 miliaresia aldı. Yemekten sonra yapılan tatlı servisi esnasında ise Olga'ya İmparator tarafından, değerli taşlarla süslenmiş altın bir tabak üzerinde 500 miliaresia takdim edildi.⁷⁹⁰ Ziyafet esnasında müzisyenler, şarkıcılar ve dansçılar da bulunmaktaydı. Bunun ardından ertesi gün daha mütevazı bir ziyafet daha tertip edildi ve bu kez Olga'ya 200 miliaresia hediye edildi.⁷⁹¹

⁷⁸⁶ "Archontissa" Yunanca kökenli bir kelime olup "kadın lider" veya "efendimiz" anlamına gelir. Bu terim genellikle antik Yunan mitolojisinde tanrıça Athena için kullanılır. Athena'nın bu sıfatı, onun savaş stratejilerinin ve bilgeliğinin sembolü olarak görülür. Müellif bu unvanı Olga için kullanmaktadır.

⁷⁸⁷ Constantine Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*, s. 595-596.

⁷⁸⁸ *The Russian Primery...*, s. 82.

⁷⁸⁹ Milaresion, Bizans İmparatorluğu'nun VIII. yüzyılın başlarından itibaren kullanılan bir altın sikke türüydü. Değeri genellikle solidus ile eşdeğerdi ve bir solidusun değeri 12 "miliaresia"ya eşitti. Bu sikke, Bizans İmparatoru tarafından yetkilendirilen bir basımcı tarafından basılırdı. Büyük ölçüde Konstantinopolis'te üretildi ve dönemin ticaretinde önemli bir rol oynadı. Milaresia sikkesi, genellikle imparatorun portresini veya ismini içeren ön yüzeyi ve Hristiyan sembolleri veya kutsal figürleri içeren arka yüzeyiyle tanınır. Miliaresia, altın sikkelerin küçük kesirlerini temsil etmek için kullanılırdı ve çoğunlukla bürokratik veya askeri ödemelerde kullanılırdı. Bu sikkenin kullanımı, Bizans İmparatorluğu'nun dönemindeki ekonomik ve ticari faaliyetlerini yansıtır.

⁷⁹⁰ Constantine Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*, s. 597.

⁷⁹¹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 131.

Olga'nın vaftiz edilmesinin ardından, vaftizi gerçekleştiren Patrik ona şöyle seslendi: "Rus kadınları arasında mübareksin, çünkü sen ışığı sevdin ve karanlıktan vazgeçtin. Rusların oğulları, seni soyundan gelen son nesle kadar kutlayacaklar."⁷⁹² Ardından ona Hristiyan inancının gereklerini öğretti ve Olga'ya bir Hristiyan ismi olarak, törende bulunmakta olan eski İmparatoriçe ve İmparator Constantine'in annesi Helena'nın ismini verdi.⁷⁹³ Olga'nın vaftizinin ardından, PVL'ye göre Konstantinopolis'te ilginç bir hadise yaşanmıştır. Buna göre Olga güzelliği ve bilgeliği ile İmparator Constantine'i öylesine etkilemişti ki o, Olga'ya evlilik teklif etmişti.⁷⁹⁴ Kroniğe göre Olga bu evlilik teklifini kurnaz bir hamle ile bertaraf etmiştir. Nitekim o, İmparatorun isteğini önceden sezmiş ve bunu engelleyebilmek için vaftizini İmparatorun gerçekleştirmesini rica etmişti. Beklediği evlilik teklifi geldiğinde ise Olga ile İmparator arasında şu diyalog geçmiştir: "'Beni vaftiz ettikten ve beni kızınız olarak adlandırdıktan sonra nasıl benimle evlenebilirsiniz? Hristiyanlar arasında bu yasaktır, siz de bilmelisiniz.' dedi. Bunun üzerine İmparator, 'Olga, sen beni saf dışı bıraktın.' dedi."⁷⁹⁵ Bu diyalogun ardından İmparator Constantine, Olga'yı çeşitli hediyeler ile kızı olarak adlandırarak Kiev'e uğurladı.⁷⁹⁶ Elbette bu hadise birçok araştırmacı tarafından tarihsel bir gerçeklik olmaktan uzak olarak değerlendirilmektedir. Karamzin'e göre Olga'nın Konstantinopolis ziyaretinin ardından yaşananlar bunun kanıtı niteliğindedir. Nitekim İmparator Constantine Kiev'e elçiler göndererek Olga'nın İmparatora sözünü verdiği üzere Vareglardan teşekkül eden askeri birlik ve bunun yanında köleler, değerli kürkler ve balmumu gibi hediyelerin kendisine teslimini talep etti. Olga ise elçilere, İmparatorun bir müddet beklemesini ve vadettiği hediyeleri göndereceğini bildirdi. Bizans elçileri bu sözü aldıktan sonra Kiev'den ayrıldılar.⁷⁹⁷

Konstantinopolis'te Olga adına bu denli büyük bir tören düzenlenmesi ve İmparatorun ona büyük bir hürmetle yaklaşımı, Varg-Rus Devleti'nin ne denli bir güç haline geldiğinin bir kanıtı niteliğindedir.⁷⁹⁸ Olga'nın Hristiyanlığı kabul edişi ve Konstantinopolis'te vaftiz olmak isteğinin ardındaki neden ile belirsizdir. Soloviev'e

⁷⁹² *The Russian Primery...*, s. 82.

⁷⁹³ *The Russian Primery...*, s. 82.

⁷⁹⁴ Arbman, *The Vikings*, s. 103.

⁷⁹⁵ *The Russian Primery...*, s. 82.

⁷⁹⁶ *The Russian Primery...*, s. 82.

⁷⁹⁷ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 132.

⁷⁹⁸ Arbman, *The Vikings*, s. 103.

göre Olga, Konstantinopolis'e siyasi ilişkileri kuvvetlendirmek maksadı ile bir ziyaret gerçekleştirmek niyetindeydi. Ancak oraya vardktan sonra Hristiyanlık dini ona hayli görkemli gelmiş ve bu nedenle bir Hristiyan olarak Kiev'e dönmüş olabilirdi.⁷⁹⁹ Kurat'a göre Olga'nın taht süresi boyunca yaşanan en mühim hadise onun Hristiyanlığı kabul edişidir. Olga bu hareketi ile Vereg-Rus Devleti'nde Ortodoks Hristiyanlığın yayılmasında mühim bir rol oynamıştır. Ayrıca Olga'nın Hristiyanlığı kabulünün, Rusya'da Bizans'ın siyasi etkisi ile birlikte dini etkisinin de artmaya başlamasının bir kanıtı olduğu savunulmaktadır.⁸⁰⁰ Ancak Soloviev, Olga'nın halihazırda Konstantinopolis ziyareti öncesinde de Hristiyan olmak istediğini ancak halkın tepkisinden korktuğu için bunu ertelediğini öne sürmektedir. Konstantinopolis ziyareti sonrasında ise Olga, oğlu Svyatoslav'ı Hristiyan olmaya iknaya çabalamış ancak muvaffak olamamıştır. Ona göre Svyatoslav'ı iknaya çabalamasının ardındaki neden yine halkın tepkisini çekmek istemeyişidir.⁸⁰¹

3.5. Knez Svyatoslav Dönemi (956- 972)

X. yüzyılda Ruslar arasında Hristiyanlık ciddi bir artış göstermeye başlamıştı. Bununla birlikte Rusların asıl dini olan Paganizmin, Hristiyanlığa karşı vadettikleri sınırlıydı. Bütün bu yeni inanç dalgasının kendisine yeni takipçiler ekleyerek büyüdüğü bir ortamda Svyatoslav büyük bir direniş göstermişti. Bu durum onun karakteriyle açıklanabilirdi. Nitekim Svyatoslav, Rusların karakterinde yer alan alaycı reddedişin bir kurbanı olmak niyetinde değildi.⁸⁰² Her ne kadar annesi Olga, onun bu dinin kabulü ile birlikte takipçilerinin de onunla birlikte Hristiyanlığı benimseyebileceğini savunuyorsa da Svyatoslav dinini değiştirmeye hiçbir zaman sıcak bakmadı.⁸⁰³ PVL'de yer alan bilgilere göre Svyatoslav gerçekten de kendine has bir yaşam tarzı benimsemişti. Kronik onun düzenlediği ilk seferi işaret ederek buradaki

⁷⁹⁹ Soloviev, *History of Russia*, s. 111.

⁸⁰⁰ Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 24.

⁸⁰¹ Soloviev, *History of Russia*, s. 112. PVL'de Olga'nın Bizans'tan dönüşünün ardından oğlu Svyatoslav'ı Hristiyan olmaya ikna etmeye çalışması ile ilgili bir diyalog da bulunmaktadır. Buna göre Olga, Svyatoslav'ı Hristiyanlığa davet eder ve buna cevaben Svyatoslav: "Nasıl olur da ben tek başıma başka bir inancı kabul ederim? Takipçilerim buna gülerler." diyerek annesinin bu teklifini reddeder. Bkz: *The Russian Primery...*, s. 84.

⁸⁰² Soloviev, *History of Russia*, s. 113.

⁸⁰³ *The Russian Primery...*, s. 84.

davranışlarını ve benimsediği eski Rus adetlerine olan bağlılığını gözler önüne sermektedir:

*“Prens Svyatoslav yetişkinlik dönemine geldiğinde, sayıca çok ve cesur bir ordu toplamaya başladı. Hafif bir leopar gibi hareket ederek birçok sefere çıktı. Seferlerine arabalar veya kazanlarla gitmiyor, etleri kaynatmıyor; bunun yerine at eti, av eti veya sığır eti gibi etleri közde pişirip yemeyi tercih ediyordu. Ayrıca çadır kullanmıyor, at örtüsünü altına seriyor ve başının altına eyerini koyuyordu; tüm maiyeti de aynı şekilde yapıyordu.”*⁸⁰⁴

Svyatoslav Viking ruhuyla hareket eden acımasız bir savaşçıydı. Asıl planı Batı Avrasya’da geniş bir imparatorluk kurmaktı. Buradan hareketle birincil amacı, bölgede ticaret için kullanılan nehir yollarının kontrolünü ele geçirmektir. Bu nehir yollarının birçoğu, öncülleri tarafından hâkimiyet altına alınmıştı ancak Svyatoslav onların deneyimlerinden yararlanarak, Tuna, Dinyeper, Volga, Karadeniz ve Hazar Denizi’ni hâkimiyeti altında birleştirmeyi hedefliyordu.⁸⁰⁵ Svyatoslav’ın sürdürmeye çalıştığı politika, Knez Igor’un hatalarının ardından Vareg-Rus Devleti’ni eski kimliğine yeniden kavuşturmaya çalışmayı içeriyordu. Bu nedenle ilk icraatı olarak o, fetih politikasını benimseyerek Hazarlara vergi ödemekte olan Vyatıçleri hâkimiyeti altına aldı.⁸⁰⁶ Svyatoslav Vyatıçlere elçi göndererek onlara kime vergi ödediklerini sordu. Vyatıçler ise vergilerini, “Saban başına bir gümüş olmak üzere Hazarlara verdiklerini”⁸⁰⁷ söylediler. Svyatoslav, Vyatıçler üzerine seferi esnasında bir yandan da diğer bölgelere elçiler göndererek, onlara saldırma niyetinde olduğunu bildirmekteydi. Böylelikle onun döneminde Rus topraklarının sınırları oldukça genişlemişti.⁸⁰⁸ Svyatoslav bu politikasını sürdürürken, bir kabileler birliğinin yardımını almamıştı. Politikasını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu askeri birlik, yalnızca kendisine büyük saygı duymakta olan takipçilerinden oluşandı.⁸⁰⁹

⁸⁰⁴ The Russian Primery..., s. 84.

⁸⁰⁵ Vernadsky, Political and Diplomatic..., s. 41.

⁸⁰⁶ Miliukov, History of Russia, s. 71; Vernadsky, Political and Diplomatic..., s. 41.

⁸⁰⁷ The Russian Primery..., s. 84.

⁸⁰⁸ Vernadsky, Political and Diplomatic..., s. 41.

⁸⁰⁹ Soloviev, History of Russia, s. 114.

3.5.1. Knez Svyatoslav'ın Hazarlar Üzerine Seferi (965)

Oka, Don ve Volga Nehirleri sahası, Svyatoslav'ın askeri başarılarının ilk sahnesi olacaktı. Hazarlara vergi ödemekte olan Vyatıçleri fethetmesi, bir sonraki hamlesinin Hazarlara karşı olacağının sinyalini vermekteydi.⁸¹⁰ Nitekim Vyatıçler, Svyatoslav'dan önceki Knezlerin zamanında dokunulmayan tek Slav kabilesiydi.⁸¹¹ Dunlop'a göre Rusların Hazarlara karşı seferinin sebebi, Hazarların 960 civarlarında Rusların Volga yoluyla Hazar Denizi'ne inmelerini engelleme girişimiydi. Burada Hazarların politika değişimi söz konusu olmalıdır. Nitekim daha evvel aynı rotayı izleyerek Ruslar Hazar Denizi kıyılarını ve Berdea'yı, Hazarların da geçmelerine imkân tanımaları ile kolaylıkla ulaşarak yağmalamışlardı.⁸¹² Bu engelleme girişiminin ardından Svyatoslav, PVL'ye göre 965'de ve İslam coğrafyacılarının eserlerine göre 968-969 yıllarında⁸¹³ Hazarlara karşı bir sefer başlattı ve iki Kağan ordusunun başında bulunmaktayken savaşın seyri Svyatoslav'ın lehine olacak biçimde sonuçlandı. Svyatoslav Belia Vezha'yı⁸¹⁴ ele geçirdi.⁸¹⁵ Bununla birlikte İtil'i ve Semender'i de kuşatma altına alarak ele geçirdi.⁸¹⁶ İtil ve Semender'in Ruslar tarafından ele geçirildiğine dair PVL'de herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Ancak İtil büyük olasılıkla bu seferin bir parçası olarak Svyatoslav tarafından ele geçirildi.⁸¹⁷ Bu husustan İbn Havkal da bahsetmektedir: “[Ruslar] Hazarları, Semender⁸¹⁸ ve Etil'i 969 yılında tahrip ettiler.”⁸¹⁹ Diğer bir bölümde Semender'den bahsederken: “...969 yılında bu konuyu Cürcan'dayken sordum. Burada bostan ve bağ vardı. Eğer bir asma üzerinde bir yaprak kaldıysa fakirlere verecek sadakası yoktur. Ruslar hepsini mahvettiler.”⁸²⁰ şeklinde aynı yılı işaret ederek Rusların yarattığı tahribattan bahsetmektedir.

⁸¹⁰ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 134.

⁸¹¹ Soloviev, *History of Russia*, s. 114.

⁸¹² Dunlop, *The History of...*, s. 241.

⁸¹³ Soloviev, *History of Russia*, s. 114.

⁸¹⁴ "Belia Vezha" terimi, Rus kroniklerinde Hazar Kağanlığına ait Sarkel Kalesi'ni (Beyaz Kale) tanımlamak için kullanılmaktadır. Sarkel Kalesi, Azak Denizi'nin kıyısında, özellikle Don Nehri'nin ağzına yakın bir yerde, muhtemelen günümüzdeki Rusya'nın Rostov Oblastı veya Krasnodar Krayı bölgelerinden birinde bulunmaktaydı.

⁸¹⁵ *The Russian Primery...*, s. 84.

⁸¹⁶ Soloviev, *History of Russia*, s. 114.

⁸¹⁷ Dunlop, *The History of...*, s. 247.

⁸¹⁸ İstahri Semender şehri hakkında: “Hazarın Semender isimli bir şehri vardır. Burası ile Babül Ebbab arasında çok sayıda bağ, bahçe bulunur. Söylenildiğine göre Serir (Avar) sınırına kadar 4000 üzüm bağı mevcuttur. Burada Müslüman bir halk yaşar. Ahşaptan evlerde otururlar.” şeklinde bilgi verir. Bkz: İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 199.

⁸¹⁹ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 27.

⁸²⁰ İbn Havkal, *10. Asırda İslam...*, s. 302.

Bu savaşın ardından Hazarlar kesin biçimde güç kaybına uğradılar.⁸²¹ Ordularından kalanlar ise Kırım ve Kuzey Kafkasya'ya çekildi. Bunun ardından Svyatoslav iki yıl boyunca Kafkasya sahasındaki kabileler üzerinde hâkimiyet sağlamakla meşgul oldu.⁸²² Böylelikle Kafkaslara yakın yaşayan Yasy ve Kasogi halklarını da fethetti.⁸²³ İlki muhtemelen Osetlerdi.⁸²⁴ Kafkas dağları arasında, Dağıstan'da ve Volga'nın ağzına yakın olan bölgede yaşamaktaydılar. İkincisi ise Çerkeslerdir. X. yüzyılda yaşadıkları saha Kasagiye olarak adlandırılmaktaydı. Muhtemelen Svyatoslav'ın ordusu o dönem Azak Denizi'nin doğu kıyılarındaki Hazar topraklarını fethettiler. Çünkü Tmutarakan Prenslığı olarak adlandırılan bölge, Svyatoslav'ın ardılı Vladimir zamanında Vareg-Rus Devleti'nin mülkiyetindeydi.⁸²⁵

3.5.2. Svyatoslav'ın Birinci Bulgaristan Seferi (967)

Svyatolav'ın asıl amacı, devletin merkezini Aşağı Volga'ya taşımaktı. Vernadsky'e göre eğer bu planında başarılı olsaydı, Rus tarihinin tüm seyri farklı bir şekil alırdı. Orta Çağ Rusya'sının dini ise Bizans'ın Ortodoks Hristiyanlığı yerine Hazarların Yahudiliğı olurdu.⁸²⁶ Ancak bu hedefinden sapan Svyatoslav, İmparator Nicephorus Phocas'ın Bulgar ilerleyişini durdurmak üzere bir anlaşma teklif etmesi üzerine Bulgaristan'a yöneldi. Bulgarlar, VII. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarını bırakarak balkanlara doğru bir ilerleyiş içerisine girmişlerdi. Aynı yüzyılda İmparator Constantin, Bulgarlara karşı bir sefer başlatmış lakin mağlup olması üzerine onlarla anlaşma yoluna gitmişti. Ancak Bulgarlar, bu anlaşmanın ardından sürekli olarak Bizans'a karşı düşmanca bir tutum içerisinde oldular.⁸²⁷

Bulgar Çarı I. Simeon'un ölümünün ardından Bizans-Bulgar ilişkileri, Bulgarların Tuna'nın kuzeyinden gelecek olan herhangi bir göçebe akınına karşı, Bizans'ı müdafaa etmesi ve Bizans'ın buna karşılık 927'de yapılan bir antlaşma ile

⁸²¹ A. J. Yakubovsky, "IX. Ve X. Asırlarda İtil ve Bulgar'ın Tarihi Topografisi Meselesine Dair", (Çev, Abdülkadir İnan), *Belleten*, C. 16, S. 62, s. 281.

⁸²² Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 41.

⁸²³ Soloviev, *History of Russia*, s. 114.

⁸²⁴ Osetler, Kafkasya'nın dağlık bölgelerinde yaşayan bir etnik gruptur. Ana yaşam alanları Osetya olarak bilinen bölgedir. Tarih boyunca, Osetler bölgedeki diğer etnik gruplarla çeşitli ilişkiler kurmuşlardır ve zaman zaman farklı siyasi yapılar altında yaşamışlardır. Oset adı onlara Gürcüler tarafından verilmiştir ancak onlar kendilerini "İron" olarak tanımlamaktadır. İrani bir ulustur.

⁸²⁵ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskogo*, s. 134.

⁸²⁶ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 42.

⁸²⁷ Onur Sevim, "Balkanlar'da Rus Tehdidi: Kiev Knezi I. Svyatoslav'ın Bulgaristan'ı İşgali (968-971)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 36 s. 42.

İmparatorluğun Balkan topraklarını korumasını içermektedir. I. Simeon'un halefi Çar Peter'e göre Bizans ile bir mücadele kesinlikle anlamsız görünmekteydi. İki devlet arasında yapılan antlaşma, Çar Peter ile İmparator Romanos'un torunu Maria Lekapenos'un evliliği ile taçlandırılmıştı.⁸²⁸ 965 yılına gelindiğinde Bulgar elçileri, antlaşma üzerine Bizans'tan vergi talep etmek amacı ile Konstantinopolis'e geldiler. Ancak İmparator, Bulgarların bu hareketini küçük düşürücü ve saygısızlık olarak değerlendirdi. Bulgar elçileri kırbaçlatarak, tehditlerle memleketlerine yolladı. Ardından birkaç Bulgar kalesini yıktıktan sonra onlarla bizzat karşılaşma fikrinden vazgeçti.⁸²⁹

İmparatorun amacı, Bizans'a yönelik Macar akınlarını durdurmaya Bulgarlardan intikam almaktır.⁸³⁰ Bu nedenle Kherson Prensinin oğlu Patrisyan Calocyas, Kiev'deki Svyatoslav'a elçi olarak giderek İmparatorun, Bulgarlarla savaşması durumunda onu ödüllendireceğini vadetti.⁸³¹ Anlaşmanın bir parçası da Bizans'ın Svyatoslav'a bu hedef doğrultusunda 1.500 libre altın ödemesi şeklindeydi.⁸³² Aslında Bulgarlarla savaşmak, onun adanmış ve deneyimli askeri kuvvetleri için oldukça kolay bir görevdi.⁸³³ Ancak sefer esnasında yanında Bizans'tan 6.000 asker de ona eşlik etmekteydi.⁸³⁴ Böylelikle Svyatoslav 967 yılının ağustos ayında, yanında 16.000 kişilik bir kuvvet ile Bulgaristan'ı istila etti. Bizans'ın da teşvikiyle Svyatoslav, Bulgarları mağlup ederek, ülkenin kuzeyini ve buradaki 24 kasabayı ele geçirdi.⁸³⁵ Bulgaristan'ın güneyini ele geçirmesi için İmparator, Svyatoslav'a yeniden teşvik edici bir destek gönderdi. Bunun üzerine Svyatoslav ülkenin güneyine yeni ve öncekinden daha şiddetli bir saldırı başlattı.⁸³⁶ Ancak anlaşması üzerine burayı Bizans'a teslim etmek yerine Pereyeslavets'de⁸³⁷ kendisi kalmayı tercih etti.⁸³⁸ PVL'ye göre burada kaldığı sürede Bizans'tan vergi almaktaydı.⁸³⁹

⁸²⁸ Liudprand od Cremona, *The Complete Works...*, s. 129; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 249.

⁸²⁹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 271.

⁸³⁰ Domanovska, "MS Drinov on...". S. 201.

⁸³¹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 134.

⁸³² Runciman, *A History of...*, s. 201.

⁸³³ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 42.

⁸³⁴ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 134.

⁸³⁵ Runciman, *A History of...*, s. 201.

⁸³⁶ Runciman, *A History of...*, s. 202.

⁸³⁷ Kiev'in yaklaşık 95 km güneydoğusunda, Kiev Oblastı'nda bulunmaktadır. Tuna Nehri'nin kontrolünün sağlandığı kale de burada bulunmaktaydı. Bkz: Runciman, *A History of...*, s. 202.

⁸³⁸ *The Russian Primery...*, s. 84.

⁸³⁹ *The Russian Primery...*, s. 84.

John Skylitzes bu hususta şu bilgileri vermektedir: “Ruslar artık kendi vatanlarına dönmek istemiyorlardı. Bu yerin verimliliği tarafından etkilenmişlerdi ve imparator Nikephoros ile yapılan anlaşmaya hiç dikkat etmeden, o ülkede kalmalarının ve toprağı kontrol altına almalarının kendi lehlerine olacağını düşündüler.”⁸⁴⁰ Bununla birlikte 944’te Ruslar ile Bizans arasındaki antlaşma hala geçerliydi. Üstelik Olga’nın 957’de İmparatorluğa gerçekleştirdiğı ziyaret de bunu kanıtlar nitelikteydi. Ancak Bizans’ın Svyatoslav ile yeniden anlaşma yoluna giderek altın teklif etmesi, onun Bulgarlar üzerine yürümeden evvel bu antlaşmayı tanımadığının ispatıdır.⁸⁴¹ Bulgaristan’da hâkimiyeti elde ettiklerinde ise “Ruslar, Bulgaristan’ı fethedilmiş toprak gibi gördüler ve İmparator Nikephoros, yükümlülüklerini yerine getireceğini vadeden bir elçilik gönderdiğinde onları kabul etmediler.”⁸⁴² Ancak Svyatoslav, bu sırada asıl memleketi Kiev’in tehlike içerisine gireceğini düşünmemişti.

3.5.3. Peçeneklerin Kiev Saldırısı (968)

Hazarların yenilgisi, her ne kadar Svyatoslav cephesinde büyük bir başarı gibi görünse de Rusların aleyhine birtakım sonuçlar doğurdu. Nitekim Hazarlar, tehlikeli Peçenek kuvvetlerinin ilerlemelerinin önündeki başlıca engeldi ve bu engel neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştı.⁸⁴³ Svyatoslav’ın ordusu ile birlikte Preyeslavets’de olması sebebiyle Kiev savunmasız kaldı. Bu sırada Olga Kiev’de torunları ile birlikte ikamet etmekteydi.⁸⁴⁴ 968’de Peçenekler Kiev’e geldiklerinde, karşılarında bu şehri savunacak kimseyi bulamadılar.⁸⁴⁵ Peçeneklerin asıl amacı, Azak steplerine ve Karadeniz’e ulaşmaktı. Vernadsky’e göre bu saldırı, Bizans’ın Peçenekleri Ruslara karşı kıskırtması nedeniyle gerçekleşmişti. Nitekim Bizans hükümeti, Svyatoslav’ın Pereyeslavets’de bulunmasından son derece rahatsızdı.⁸⁴⁶ Hazar Devleti’nin yıkılması, onlara bekledikleri fırsatı verirken, Rusların Karadeniz ile olan iletişimini tehlikeye

⁸⁴⁰ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 275.

⁸⁴¹ Domanovska, "MS Drinov on...", s. 39.

⁸⁴² John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 275.

⁸⁴³ Miliukov, *History of Russia*, s. 71.

⁸⁴⁴ Soloviev, *History of Russia*, s. 115.

⁸⁴⁵ *The Russian Primery...*, s. 85.

⁸⁴⁶ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 42; Bu noktada Runciman’ın farklı fikirleri vardır. Nitekim o, Peçenekleri Ruslar üzerine saldırmaya teşvik edenlerin, Rusların işgalinden kurtulmak isteyen Bulgarlar, yani Çar Peter olduğunu savunur. Bkz: Runciman, *A History of...*, s. 202.

soktu.⁸⁴⁷ Peçenekler şehri büyük bir kuvvetle kuşattılar. Bu sırada Olga, torunları Yaropolk, Oleg ve Vladimir'in güvenliğınden endişe ederek Kiev'e kapandı. Bu sırada Peçenekler şehri öylesine kuşatmıştı ki, şehre dışarıdan bir haberin ulaşmasını yahut içeriden haber göndermeyi imkânsız hale getirmişlerdi. Şehir halkı açlık ve susuzlukla mücadele etmek durumunda kalmıştı.⁸⁴⁸

Kiev halkı, Peçeneklerin kuşatmasına dayanamayarak teslim olmayı düşündüler. Bu nedenle aralarında Kiev halkının Peçeneklere teslim olduklarını iletecek bir gönüllü aramaya koyuldular.⁸⁴⁹ Bunun üzerine Peçenek dilini iyi bilen bir genç ortaya çıktı ve bu görevi kabul etti. Peçeneklerin arasında girerek onlardan biri gibi davrandı. Dillerini bildiğı için Peçenekler onu kendilerinden biri sandılar. Ardından bu genç, şehrin teslimiyetini bildirmek yerine Dinyeper Nehri'nin karşısındaki soydaşlarına ulaşmak amacı ile nehre atladı. Bu hareketinin ardından Peçenekler onun Kiev halkından olduğunu anlayarak arkasından oklarla saldırdılar. Ancak ona zarar vermeye muvaffak olamadılar.⁸⁵⁰ Peçenekler bu aldatmacayı idrak etmekte geç kaldıklarından, genç gönüllü çoktan kıyıda uzaklaşmıştı. Onu karşı kıyıda Ruslar beklemekteydi ve bir kayık yardımıyla ulaşarak kıyıya taşıdılar.⁸⁵¹ Gönüllü, Dinyeper Nehri'nin karşısındaki Ruslara, eğer yardıma gelmezlerse Kiev halkının Peçeneklere teslim olacağı mesajını ilette. Bunun üzerine komutanları Pretich şu ifadeleri kullandı: "Yarın teknelerle yaklaşacağız ve prenses ile genç prensleri kurtardıktan sonra onları bu tarafa getireceğiz. Eğer bunu başaramazsak, Svyatoslav bizi öldürecek."⁸⁵² Bu konuşmanın üzerine sabaha karşı harekete geçmek üzere bir plan yaptı.

Sabaha karşı Pretich liderliğindeki Rus kuvvetleri, teknelerle Dinyeper üzerinde Peçeneklerin bulunduğu noktaya ilerlerken, bir yandan hücum boruları çalarak, onlara Svyatoslav'ın ordusunun Kiev'e ulaştığı izlenimini vermeye çalıştılar. Buna karşılık Kiev halkı da sevinçle ve yüksek sesle bağırarak karşılık verdiler. Sesler öylesine yüksekti ki Peçenekler gerçekten de Svyatoslav'ın geldiğini düşünerek kaçmaya başladılar.⁸⁵³ Her ne kadar düşmanın az sayıda olduğunu görseler de

⁸⁴⁷ Miliukov, *History of Russia*, s. 71.

⁸⁴⁸ *The Russian Primery...*, s. 85.

⁸⁴⁹ Soloviev, *History of Russia*, s. 116.

⁸⁵⁰ *The Russian Primery...*, s. 85.

⁸⁵¹ Soloviev, *History of Russia*, s. 16.

⁸⁵² *The Russian Primery...*, s. 85.

⁸⁵³ *The Russian Primery...*, s. 85.

savaşmaya cesaret edemediler.⁸⁵⁴ Peçenek kuvvetleri kaçarken, liderleri merak ile Pretich'e doğru ilerledi ve ona bu gelen birliğin esasen kim olduğunu sordu. Asıl amacı bu birliğin gerçekten Svyatoslav'a ait olup olmadığını öğrenmekti. O, Svyatoslav'ı daha önce görmemişti. Bu yüzden Pretich'e, onun Svyatoslav olup olmadığını sordu. Pretich kendisinin Knezin vassallarından biri olduğunu ve yanındaki küçük birliğin, Svyatoslav'ın öncü birliklerinden olduğunu ilettiler. Knezleri Svyatoslav'ın ise bölgeye, yanında sayısız bir kuvvetle gelmekte olduğunu bildirdi.⁸⁵⁵ Aslında gerçek böyle değildi. Pretich kurnazlık ile Peçenekleri korkutarak şehri terk etmelerini sağlamaya çalışıyordu.⁸⁵⁶ Bunu duyan Peçenek lideri, Pretich'i dost olmaya davet etti ve iki lider, zırhları ile silahlarını birbirlerine hediye ederek el sıkıştılar.⁸⁵⁷ Kronikte hediye edilen silah ve zırh betimlemesi, o dönemde Rus halkı ile Peçenekler arasındaki kültürel farklılıklarını da yansıtmaktadır. Nitekim Peçenek lideri, Pretich'e karakteristik olarak Türklerin savaşta kuşandıkları silahlardan olan mızrak, kılıç ve ok hediye ederken Pretich, kuşandığı zırhını, kalkan ve kılıcını hediye etmektedir. Bu betimleme Asya ve Avrupa arasındaki kültürel farkı da gözler önüne sermektedir.⁸⁵⁸

Peçenekler her ne kadar şehirden çekilseler de Kiev'e yakın bir noktada bulunmaktaydılar. PVL'ye göre Lybed Nehri⁸⁵⁹ kıyısında bulunan Peçenekler yüzünden, Ruslar nehirde atlarını sulayamıyorlardı. Bu nedenle Svyatoslav'a: "Prensimiz, yabancı ülkeleri ziyaret edip sık sık orada bulunuyorsunuz. Ancak kendi ülkenizi ihmal ederken, Peçenekler bizi, yaşlı annenizi ve çocuklarınızı neredeyse esir alıyorlardı. Bize yardım etmek için geri dönmezseniz, anavatanınıza, yaşlı annenize ve çocuklarınıza acımazsanız, tekrar bize saldıracaklar"⁸⁶⁰ şeklinde bir çağrıda bulundular. Bu çağrıdan dolayı halkını yalnız bırakmaktan pişmanlık duyan Svyatoslav, hızlı bir biçimde Kiev'e döndü.⁸⁶¹ Peçeneklerin bu girişimleri Svyatoslav'a göre intikamı gerektirmekteydi. Bu niyetle hareket eden Svyatoslav, Peçenekleri Rus topraklarından geri püskürttü ve bölgede yeniden barışı tesis etti.⁸⁶²

⁸⁵⁴ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 136.

⁸⁵⁵ *The Russian Primery...*, s. 85.

⁸⁵⁶ Soloviev, *History of Russia*, s. 117.

⁸⁵⁷ *The Russian Primery...*, s. 85.

⁸⁵⁸ Soloviev, *History of Russia*, s. 117.

⁸⁵⁹ Günümüz Ukrayna sınırları içerisinde, Kiev'e yakın bir noktada bulunan küçük bir nehirdir.

⁸⁶⁰ *The Russian Primery...*, s. 86.

⁸⁶¹ Rusların Bulgaristan'da kaldıkları süre boyunca oradaki faaliyetleri ile ilgili John Skylitzes: "Ruslar, birçok Bulgar şehirini ve topraklarını harap ettiler, büyük miktarda ganimet topladılar ve ardından kendi topraklarına geri döndüler." şeklinde kaydetmiştir. Bkz: John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 266.

⁸⁶² Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 136.

Ancak bu hadise onu, ülkenin topraklarını güneye doğru genişletme politikasından vazgeçirememiştir.⁸⁶³ Bu yüzden Kiev'in güvenliğini sağladıktan sonra yeniden Pereyaslavets'e döndü. Bizans İmparatoru ise bu kez Svyatoslav'ın bölgeye gelişine hazırlıklıydı.⁸⁶⁴

3.5.4. Svyatoslav'ın İkinci Bulgaristan Seferi (969-971)

Knez Svyatoslav annesi Olga'nın ısrarı üzerine bir müddet Kiev'de kaldı.⁸⁶⁵ PVL'de Svyatoslav, ailesi ve Kiev halkına: "Kiev'de kalmak istemiyorum, Pereyaslavets'de yaşamayı tercih ederim. Çünkü bu benim krallığının merkezidir, tüm zenginlikler orada toplanmıştır: Yunanistan'dan altın, ipek, şarap ve çeşitli meyveler, Macaristan ve Bohemya'dan gümüş ve atlar, Rus'tan ise kürkler, balmumu, bal ve köleler."⁸⁶⁶ Svyatoslav'ın Kiev'e gelişinden kısa bir müddet sonra annesi Olga hayatını kaybetti. Svyatoslav'ın Pereyaslavets'i krallığının merkezi olarak tanımlaması oldukça önemlidir. Pereyaslavets kaynaklarının çokluğu ile değil, birçok zenginliğin toplandığı bir ticari merkez olarak öne çıkmaktaydı. Bulgaristan'ın hem ticari yönden zengin bir merkez oluşu hem de fethedilmiş bir toprak olmasından dolayı Svyatoslav, burayı kendi hakkı olarak görmekteydi.⁸⁶⁷ Bu sebeple bir an evvel Pereyaslavets'e dönmenin planını yapmakta olan Svyatoslav, iki oğlundan Yaropolk'u Kiev'e, Oleg'i ise Dereva'ya yerleştirdi. Novgorod halkı bu duruma isyan ederek, şehrin yönetimine bir prens getirilmez ise kendi prenslerini seçeceklerini dile getirdiler. Svyatoslav Yaropolk ve Oleg'e Novgorod'un da bir prene ihtiyacı olduğunu dile getirdi ancak ikisi de oraya gitmeye istekli değildi. Böylelikle Novgorod'a gitme görevi, Svyatoslav'ın, Olga'nın hizmetçilerinden Malusha'dan olan oğlu Vladimir'e kaldı.⁸⁶⁸ Ancak Vladimir, Yaropolk ve Oleg ile eşit haklara sahip değildi. Nitekim o, bir hizmetçinin oğluydu. Bu yüzden Novgorod halkı her ne kadar onu kabul ettilerse de Vladimir oraya bir esir olarak gitti.⁸⁶⁹

⁸⁶³ Runciman, *A History of...*, s. 202.

⁸⁶⁴ Miliukov, *History of Russia*, s. 71.

⁸⁶⁵ Soloviev, *History of Russia*, s. 118.

⁸⁶⁶ *The Russian Primery...*, s. 86.

⁸⁶⁷ Soloviev, *History of Russia*, s. 118.

⁸⁶⁸ *The Russian Primery...*, s. 86.

⁸⁶⁹ Soloviev, *History of Russia*, s. 118.

İmparator, Rusları Bulgaristan'dan uzaklaştırmak üzere Peçenekleri kışkırtma planının dilediği gibi yürümesinden memnuniyet duyuyordu.⁸⁷⁰ Ancak Svyatoslav'ın Peçeneklere kısa süre içerisinde galip gelerek yeniden Bulgar topraklarına dönme isteği ile harekete geçeceğinden habersizdi.⁸⁷¹ Bununla birlikte Ruslara elçi olarak İmparatorluk tarafından gönderilen Patrisyan Calocyas, Svyatoslav'ın güvenini fazlasıyla kazanmıştı.⁸⁷² İmparatorluk tahtını elde edebilmek yahut daha olası bir ihtimalle doğduğu Kherson topraklarında bağımsız bir devlet kurabilmek adına Rusları Bulgar topraklarına saldırmaya teşvik ediyordu.⁸⁷³ Calocyas'ın Ruslara teklifi şu şekildeydi: "Eğer siz beni Rumların imparatoru ilan ederseniz, size yalnız Bulgaristan'ı bırakmakla kalmayacağım, bir de sizinle uzun süreli barış antlaşması yapıp bundan başka size ne vaat ettiysem hepsini size vereceğim."⁸⁷⁴ Onun bu teşvikleri Svyatoslav'ın var olan güneye inme niyetini gerçekleştirmek için adım atmasını hızlandırdı. İmparator Nikephoros ise alt etmeye çalıştığı düşmanı, çok daha kuvvetli olan ile değiştirmesinden dolayı bir çözüm arayışı içerisindeydi.⁸⁷⁵

Knez Svyatoslav'ın Bulgaristan'dan ayrılışının ardından İmparator Nikephoros Phokas Ruslar ile savaşın kaçınılmaz olduğunu idrak ederek, yeniden bir ittifak tesis etmek amacı ile Bulgaristan'a elçiler gönderdi. Bulgarlar Bizans elçilerini memnuniyetle karşıladılar ve birlikte Bulgar topraklarını savunma planları yaptılar.⁸⁷⁶ Bu ittifak ile birlikte Çar Peter'in oğulları da Bizans'ın velayetine verildi.⁸⁷⁷ Bizans ile Bulgaristan'ın Ruslara karşı savunma hazırlığı yaptığı bu dönemde, Çar Peter öldü. Bunun üzerine İmparator, Çar Peter'in oğulları olan Boris ve Romanos'u Konstantinopolis'ten Bulgaristan'a gönderdi ve tahta Boris çıktı.⁸⁷⁸ Bu sırada Rus cephesinde ise Svyatoslav'ın annesi Olga'nın ölümü ile onu Kiev'de tutacak hiçbir şey kalmamıştı. Bunun üzerine Svyatoslav derhal harekete geçerek, yeni müttefikleri

⁸⁷⁰ Peçeneklerin, Svyatoslav'ın Bulgar topraklarında kalmaya karar vermesinin ardından aniden Kiev önlerinde görünmeleri, birçok araştırmacı tarafından bir tesadüften fazlası olarak görülmektedir. Bkz: Domanovska, "MS Drinov on...", s. 40.

⁸⁷¹ Sevim, "Balkanlar'da Rus Tehdidi...", s. 47.

⁸⁷² Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 138.

⁸⁷³ Runciman, *A History of...*, s. 203.

⁸⁷⁴ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 15.

⁸⁷⁵ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 271.

⁸⁷⁶ Runciman, *A History of...*, s. 203.

⁸⁷⁷ Domanovska, "MS Drinov on...", s. 40; Runciman, *A History of...*, s. 205.

⁸⁷⁸ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 275.

Peçenekler, Macarlar ve paralı askerlerden oluşturduğu bir ordu ile 969'da yeniden Bulgaristan'a doğru ilerledi.⁸⁷⁹

Çar II. Boris'in Ruslara karşı savunması oldukça yetersizdi ve kısa bir süre içerisinde yok edildi. Ruslar Bulgar savunmasını yok ettikten sonra Pereyeslavets'e değin ilerleyişlerini sürdürdüler. Svyatoslav buraya ulaştıktan sonra ordusuna şöyle seslendi: "İşte burada düşeceğimiz yer! Cesurca savaşalım, kardeşlerim ve arkadaşlarımız!"⁸⁸⁰ Şiddetli bir savaşın ardından Çar Boris'i ve tüm ailesini esir aldılar.⁸⁸¹ Bulgar şehirlerinden olan Philippopolis⁸⁸² saldırıya karşı direniş göstermeyi seçti. Ancak bu seçiminin bedelini ağır ödedi ve Svyatoslav bu şehirden 20.000 kişiyi kazığa oturttu.⁸⁸³ İmparator, Svyatoslav'ın Pereyeslavets'i alması üzerine ona bir elçi heyeti göndererek Ruslarla savaşacak gücü olmadığı ve askerlerinin her biri için haraç ödeyerek bu savaşı sonlandırmak istediği yalanını söyledi. Ancak asıl niyeti Rus ordusunun sayısını ve kuvvetini öğrenmekti. Svyatoslav Bizans elçilerinin niyetini fark etti ve askerlerinin sayısını, olduğundan 10.000 kişi daha fazla söyledi.⁸⁸⁴ Bunun üzerine İmparatorluk ordusu çok daha güçlü biçimde hazırlandı.

Bu hadiselerin ardından İmparatorluk sarayında oldukça çalkantılı gelişmeler yaşanmaktaydı. İmparator Nicephorus 10 Aralık 969'da öldürüldü ve eşi İmparatoriçe sürgüne gönderildi. İmparatorluk tahtına ise Ioannis Tzimisces geçti.⁸⁸⁵ Onun Ruslarla ilgili ilk icraatı, Svyatoslav ile yeniden müzakere etmek oldu.⁸⁸⁶ Ancak Svyatoslav bu teklife hiddet ile karşılık vererek Bulgar topraklarını terk etmek bir yana, İmparatorun Anadolu'ya çekilmesi gerektiğini, savaşın ancak bu şekilde bitebileceğini ilettili. İmparator, Svyatoslav'a: "Babanız Igor'un antlaşmalara aldırış etmeyerek küçümsemek hatasını gösterdiğini çok iyi biliyorsunuz. O, büyük bir kuvvetle ve binlerce hafif tekneyle İmparatorluk şehrine karşı denize açıldı, ancak kendi başına gelen felaketin bir göstergesi olarak neredeyse on tekneyle Cimmerian Bosphorus'a döndü."⁸⁸⁷ ifadeleri ile babasının kaderini hatırlattı. İmparatorun bu hatırlatması ile öfkelenen Svyatoslav ise şu cevabı verdi:

⁸⁷⁹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 139; Runciman, *A History of...*, s. 205.

⁸⁸⁰ *The Russian Primery...*, s. 87.

⁸⁸¹ Runciman, *A History of...*, s. 205.

⁸⁸² Filibe. Günümüz Bulgaristan'da, Sofya'dan sonra ikinci büyük şehirdir.

⁸⁸³ Runciman, *A History of...*, s. 206.

⁸⁸⁴ *The Russian Primery...*, s. 87.

⁸⁸⁵ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 138; Runciman, *A History of...*, s. 206.

⁸⁸⁶ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 138.

⁸⁸⁷ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 156.

“Roma İmparatoru...bu topraklara gelerek kendini yormasın; çünkü biz yakında Bizans kapılarının önünde çadırlarımızı kurarız, bu şehri güçlü bir palisatla çevreleriz...tabii böyle büyük bir mücadeleye girişmeye cesaret ederse. Size kendi ürünleriyle geçinen basit işçiler olmadığımızı...ancak düşmanlarımızla silahlarla savaşan kana susamış savaşçılar olduğumuzu öğreteceğiz. Ancak imparator, Rus askerlerinin şımartılmış kadınlar gibi olduğuna inanıyor ve bu tehditlerle bizi korkutmaya çalışıyor, sanki biz korkuyla kandırılabilir birer bebekmişiz gibi.”⁸⁸⁸

Bu diyalogun ardından her iki taraf da savaşa hazırlanmaya başladılar.⁸⁸⁹ 970 yılı yazında Ruslar Trakya’ya kadar ilerlediler. İmparator Ruslara karşı hazırladığı ve “Ölümsüzler”⁸⁹⁰ adını verdiği ordunun başına Bardas Skleros’u getirdi.⁸⁹¹ Rus ordusu toplamda 30.000 kişiden oluşurken, Bardas Skleros’un yanında 10.000 kişilik bir ordu bulunmaktaydı. Ordusunun sayıca azlığından dolayı bir taktik savaşı vererek üstün gelmeyi planladı.⁸⁹² Bardas Skleros, Rus ordusunu şaşırtma amacı ile şehre ilerleyişini durdurarak bir süre bekledi ve ordusuna korktukları izlenimini verdi.⁸⁹³ Planı gerçekten de işe yaramıştı. Nitekim Ruslar, İmparatorluk ordusunun gerçekten korktuğunu düşünerek dikkatleri dağılmış bir biçimde askeri kampın güvenliğini tehlikeye attılar. John Skylitzes, Svyatoslav’ın ordusunu şu şekilde tasvir etmektedir: “Barbarların kuvvetleri üç bölümden oluşmaktaydı: ilk üçte biri Bulgarlar ve Ruslardan oluşuyordu, ikincisi sadece Türklerdi, üçüncüsü ise yine sadece Peçeneklerdi.”⁸⁹⁴

Bardas Skleros, Rus ordusunu gizlice gözlemleyerek rapor etmesi için John Alakas’ı gönderdi. Düşman ordusunun, İmparatorluk ordusunun üç katı kadar olduğunu öğrendiğinde ise ordusunu üç bölüme ayırdı. İki birlik gizlenirken, Bardas Skleros’un birliği saldırıya geçti.⁸⁹⁵ Rusların öncü kuvvet olarak ileri sürdükleri Peçeneklerin, İmparatorluk ordusu tarafından geri çekilme taktiği ile şaşırtılarak

⁸⁸⁸ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 157.

⁸⁸⁹ Runciman, *A History of...*, s. 207.

⁸⁹⁰ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 158.

⁸⁹¹ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 275.

⁸⁹² Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 16.

⁸⁹³ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 276.

⁸⁹⁴ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 277; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 16.

⁸⁹⁵ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 159; John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 277.

neredeyse tamamının öldürülmesi, Rus kuvvetlerinin zayıf düşmesine yol açtı.⁸⁹⁶ Ardından Rus ordusu ile Arcadiopolis'te⁸⁹⁷ karşı karşıya geldiler.⁸⁹⁸ Uzun süren savaşın seyri sık sık değişmekteydi. Sonunda Ruslar yenilerek sayıları oldukça azalmış biçimde yeniden Bulgaristan'a çekildiler.⁸⁹⁹ İmparator Ioannis Tzcmisces Ruslara yeniden saldırmadan önce ordusunu hazırlamayı tercih etti. Bununla birlikte filosunu yeniledi ve yeni gemiler de inşa ettirdi.⁹⁰⁰ Uzun süren hazırlık sırasında İmparatorun yeğeni Bardas Phocas'ın isyan haberleri geldi. Bu sırada Ruslar yeniden toparlanma imkânı buldular.⁹⁰¹

972'de Bardas Phocas isyanı bastırıldı ve oğlu Nikephoros ile birlikte gözlerinin kör edilmesine karar verildi.⁹⁰² Bahar geldiğinde İmparatorluk ordusu yeniden Ruslara saldırmak için hazırlandı.⁹⁰³ Ordu 3 Nisan Çarşamba günü Pereyeslavets önlerine ulaştı.⁹⁰⁴ Öte yandan Ioannis Tzcmisces İmparatorluk filosunu Tuna'ya göndererek Rusların kaçma ihtimalini tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı.⁹⁰⁵ Bu sırada Svyatoslav Tuna'daki Dorostolon'daydı.⁹⁰⁶ Ertesi gün İmparatorluk ordusuna, Bardas Phocas'ın birliğinin de takviye olarak katılması ile yeniden Ruslara karşı saldırıya geçtiler.⁹⁰⁷ Ruslar Pereyeslavets şehrindeki kalede talim yapmaktaydılar. İmparatorluk ordusu onları tamamen gafil avlamıştı.⁹⁰⁸ Bu sırada Patrisyan Calocyas, savaşın Rusların aleyhine sonuçlanacağını anlayarak kaleyi terk etti.⁹⁰⁹ Ruslar iyi biçimde hazırlanmış güçlü imparatorluk ordusuna galip gelemediler ve Pereyeslavets şehrinin surlarının gerisine çekilmek zorunda kaldılar. Ancak savaşmaktan vazgeçmeyen Ruslar direnç göstermeye devam ederek saldırılarını şehrin surları üzerinden mızraklar ve hatta büyük taşlar atarak devam ettirdiler. İmparatorluk ordusu ise mancınıklar ve oklarla savaşı sürdürerek Rusları

⁸⁹⁶ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 277; Ioannes, Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 16.

⁸⁹⁷ Günümüzde Türkiye/Lüleburgaz.

⁸⁹⁸ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 140; Soloviev, *History of Russia*, s. 123.

⁸⁹⁹ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 160; John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 277.

⁹⁰⁰ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 281; Leo the Deacon, *The History of...*, s. 160.

⁹⁰¹ Runciman, *A History of...*, s. 208.

⁹⁰² Kroniğe göre Bardas Phocas ve oğlu Nicephorus'un gözlerinin kör edilmesi, yalnızca temsili olarak görünüşte gerçekleşmiş, gözlerine zarar verilmemişti. Ardından oğlu öldürüldü ve kendisi de Sakız adasına sürgüne gönderildi. Bkz: Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 17.

⁹⁰³ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 175.

⁹⁰⁴ Runciman, *A History of...*, s. 208.

⁹⁰⁵ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 176.

⁹⁰⁶ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 282.

⁹⁰⁷ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 283; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 17.

⁹⁰⁸ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 19.

⁹⁰⁹ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 180; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 19.

geri çekilmeye zorladılar. Ardından merdivenler yardımıyla surlara tırmanmaya başladılar.⁹¹⁰ Ruslar ise savaş nedeniyle güçten düşmüş bir şekilde şehrin iç kalesine kadar çekilmek durumunda kaldılar.⁹¹¹

Ioannis Tzcmisce askerlerine, Rusları sığındıkları kalede kuşatmalarını emretti ancak askerler, kalenin konumunun kuşatılması güç bir bölgede olmasından dolayı bu emre itaat etmek istemediler. Bu sebeple İmparator, kendisi önden giderek Rusların sığındığı kaleye bizzat ilerlemeye başlayınca, ordusu da cesaretle onun arkasından ilerledi.⁹¹² İmparator, halihazırda oldukça yıpranmış Rus ordusunu kaleden dışarı çıkarmak için askerlerine kaleyi ateşe vermelerini emretti.⁹¹³ O sırada kaleyi savunmakta olan Rus birliğinin komutanı Svengel, yanına hayatta kalmayı başarabilen az sayıdaki Rusları alarak kaleden kaçtı.⁹¹⁴ Aynı günün akşamında ise Pereyeslavets, tamamıyla İmparatorluğun eline geçmiş, Çar Boris ile ailesi kurtarılmıştı.⁹¹⁵ İmparator burada kısa bir süre kalıp şehirdeki hasarın onarılmasını sağladı ve yönünü Svyatoslav'ın bulunduğu Dorostolon'a çevirdi.⁹¹⁶ Ruslardan aldığı kaleye muhafız birliği yerleştirdikten sonra Dorostolon'a doğru yola çıktı ve yolunun üzerindeki kaleleri birer birer ele geçirerek buralara valiler atadı.⁹¹⁷ Bölgeye varmasının ardından 24 ve 25 Nisan tarihlerinde İmparatorluk ordusunun Ruslara yönelik saldırıları başarısız oldu. Ancak 26 Nisan'da yeniden bir saldırı gerçekleştirildi ve bu kez Dorostolon kuşatma altına alındı ve İmparator şehrin önünde karargâh kurarak Tuna'ya gönderdiği donanmasının gelmesini bekledi. Şehri abluka altına aldı ve Rusların açlık dolayısı ile yıpranarak teslim olmalarını bekledi.⁹¹⁸ Ruslar haftalar süren kuşatmayı kaldırmakta başarısız oldular ve 26 temmuzda şehirden çıktılar.

Svyatoslav mağlup olacağının farkındaydı. Ancak savaşçı ve hırslı kişiliği onu teslim olmaktan alıkoyuyordu. Sefil bir yaşamdansa şanlı bir ölümü tercih ediyordu.⁹¹⁹ PVL'de yer almakta olan bilgilere göre askerlerine dönerek şu konuşmayı yaptı: “Artık kaçabileceğimiz bir yerimiz yok. İster istemez savaşmalıyız. Rusları utandırmamalı,

⁹¹⁰ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 180; John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 283; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 19.

⁹¹¹ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 19; Runciman, *A History of...* s. 209.

⁹¹² Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 19.

⁹¹³ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 284; Leo the Deacon, *The History of...*, s. 183.

⁹¹⁴ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 183.

⁹¹⁵ Runciman, *A History of...* s. 210.

⁹¹⁶ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 284.

⁹¹⁷ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 20; John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 284.

⁹¹⁸ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 20.

⁹¹⁹ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 21.

aksine onursuz kimseler olmamak için hayatlarımızı feda etmeliyiz. Kaçarsak rezil oluruz. Kaçmamalıyız, cesurca direnmeliyiz ve ben önce gideceğim. Eğer başım düşerse, o zaman kendinize bakın.”⁹²⁰ Bunun üzerine askerler şöyle cevap verdiler: “Başınız nereye düşerse, biz de oraya başımızı koyarız.”⁹²¹ Bunun ardından Svyatoslav, kendisinin kazanacağından şüphe ederek korkuya kapılan Bulgarlardan yaklaşık 300 kişiyi de öldürdü.⁹²² İmparatorluk ordusu ile Ruslar nihayet karşılaştılar ancak Ruslar, yeniden pusuya düşme korkusu ile fazla ilerleyemediler.⁹²³ Bunun ardından iki komutan da ordularını cesaretlendirdi ve savaş akşama değin devam etti. Ruslar birçok kez toparlanarak yeniden hücumla geçti ancak Bardas Skleros ordusuna geriye dönmelerini ve Rus ordusunun sol kanadından saldırılarını emretti.⁹²⁴ Bu ani manevra ile üstünlük elde ettiler ve ciddi bir direniş gösteren Ruslar pes ederek kaçmaya başladılar. Yeniden şehre sığınan Ruslar, gece vakti Roma ordusuna ani bir saldırı daha gerçekleştirdiler. Başlangıçta Rusların üstünlüğü söz konusu olsa da sonrasında üstünlük yeniden İmparatorluk ordusuna geçti. Ancak Ruslar pes etmeyerek ertesi güne kadar savaşmayı sürdürdüler.⁹²⁵

Rus ordusunda İkmor adında bir komutan bulunmaktaydı. Bu kişi Svyatoslav’ın ardından en yetkili kişiydi. Rusları cesaretlendirerek savaşmalarını sağlayan da oydu. İkmor’un İmparatorluk ordusu tarafından öldürülmesi ile Rusların direnci büyük miktarda zayıfladı.⁹²⁶ Dirençleri kırılan Rusların çoğu öldürüldü. Bizanslılar, öldürülen Rus askerlerinin silahlarını çalarken, aralarında kadınların erkeklerle aynı biçimde silah kuşandıklarını ve savaşıklarını fark ettiler.⁹²⁷ Ertesi gün Svyatoslav tüm kuvvetleri ile şehirden çıktı. Bu kez Ruslar her zamankinden daha büyük bir azimle çarpışıyorlardı.⁹²⁸ Saldırıları öylesine şiddetliydi ki İmparatorluk ordusu bir an çekilmek durumunda kaldı. Aynı gün akşam vakitlerinde ise Ruslar geri dönülmez biçimde mağlup edildiler.⁹²⁹ Svyatoslav, kazanabilmek için mümkün olan her yolu denemiş, ancak yenilgiden kaçamamıştı.⁹³⁰

⁹²⁰ *The Russian Primery*..., s. 88.

⁹²¹ *The Russian Primery*..., s. 88.

⁹²² John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 287.

⁹²³ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 22.

⁹²⁴ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 22; John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 287.

⁹²⁵ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 287.

⁹²⁶ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 289.

⁹²⁷ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 290.

⁹²⁸ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 290.

⁹²⁹ Ioannes Zonaras *Tarihlerin Özeti*, s. 22; Runciman, *A History of...* s, 213.

⁹³⁰ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 290.

3.5.5. Bizans-Rus Antlaşması ve Knez Svyatoslav'ın Ölümü (971-972)

Svyatoslav Kiev'e çekilmeden önce İmparator Ioannes ile bir görüşme teklif etti.⁹³¹ İmparator, görüşmeyi memnuniyetle kabul etti. Nitekim savaş Bizans İmparatorluğu'nu oldukça yıpratmıştı. Svyatoslav yenilgisine rağmen, hala askerleri ve Rus halkı için yapabileceği bir şeyler olduğuna inanmaktaydı. Bu onun böylesine bir umutsuzluk anında yapabileceği son şeydi. Böylelikle bir antlaşma hazırlandı. Svyatoslav, sabahın ilk ışıkları ile birlikte İmparatora elçiler göndererek şu isteklerde bulundu:

“Ruslar, Dorystolon'u Romalılara teslim edecek, esirleri serbest bırakacak, Mysia'dan ayrılacak ve kendi ülkelerine döneceklerdi. Romalılar ise onların gemiyle ayrılmalarına izin verecek, gemilerini açılırken yangın gemileriyle saldırmayacaklardı (Çünkü Median ateşinden⁹³² korkuyorlardı ki bu ateş, taşları bile kül haline getirebilirdi.). Ayrıca [İmparatorluk] onlara yiyecek temin edecek ve Bizans'a ticaret yapmaya geldiklerinde onları dost olarak kabul edeceklerdi, bu da daha önceki uygulamalarıydı.”⁹³³

Bunun üzerine İmparator, Svyatoslav'ın teklifini kabul ederek ilk iş olarak ona ve yaklaşık 20.0000 kişi kalmış olan ordusuna tahıl gönderdi. Anlaşma şartlarının düzenlenmesinin ardından iki devlet lideri bir araya geldiler.⁹³⁴ İmparator Ioannes Tzcmisces altın bir zırh kuşanmış biçimde, atının üzerinde Tuna Nehri kıyısına geldi. Svyatoslav ise bir Rus teknesi üzerinde, askerlerinden biri gibi giyinmiş biçimde nehrin kıyısına ulaştı.⁹³⁵ Bizanslılar onun mütevazı giyimine ve teknenin küreğini bizzat kendisinin çekiyor oluşuna hayret etmişlerdi.⁹³⁶ Bu hayretlerinin nedeni, daha evvel Konstantinopolis'e ziyarette bulunan Olga'nın kendisi ve heyeti kalabalık ve gösterişli iken, Svyatoslav'ın yanında yaklaşık 10 kişi ile halktan biri gibi giyinerek

⁹³¹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 146.

⁹³² Grek ateşi.

⁹³³ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 198.

⁹³⁴ *The Russian Primery...*, s. 89.

⁹³⁵ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 199.

⁹³⁶ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 147.

görüşmeye katılmış olması idi.⁹³⁷ Leo Deacon, kroniğinde Svyatoslav'ın görünüşünü ayrıntılı biçimde tasvir etmektedir. Buna göre Svyatoslav:

“...orta boyluydu ne çok uzun ne de özellikle kısa. Kaşları kalındı, gri gözleri ve kısa bir burnu vardı. Sakalı traşlıydı, ancak başının üzerinde gür ve uzun olan saç tutamı dışında, başını tamamen tıraş ederdi ve bu saç tutamını soyluluğunun bir işareti olarak aşağı sarkıtırdı. Boynu sağlam, göğsü geniş ve geri kalan vücudu oldukça güçlüydü. Oldukça sinirli ve vahşi bir görünümü vardı. Bir kulağına kırmızı bir değerli taş ve inci ile süslenmiş bir altın küpe takılıydı. Giyimi beyazdı, temizliği dışında arkadaşlarından farklı değildi.”⁹³⁸

Böylelikle Svyatoslav, İmparator ile görüşerek uzlaşıya vardı.⁹³⁹ Antlaşmanın detayları PVL’de ayrıntılı biçimde verilmektedir. Buna göre İmparatorluk öncelikle elçiler vasıtası ile Svyatoslav’a değerli kumaşlar ve altınlar hediye etmek istediler. Ancak Svyatoslav bunları değerlendirmeye dahi almayarak reddetti. Ardından İmparatorluk sarayı mensuplarından biri, Svyatoslav’a silahlar hediye edilmesi fikrini sundu. İmparatorluk tarafından elçiler ikinci kez gönderildi ve Svyatoslav hediyelerden memnun oldu. İmparatorluk elçileri ise bu duruma şaşırarak: “Bu adam vahşi olmalı, çünkü zenginliklere dikkat etmiyor, ancak silahları kabul ediyor.”⁹⁴⁰ dediler. PVL’ye göre yapılan antlaşmanın en büyük nedenlerinden birisi de Peçeneklerdi. Svyatoslav, Bizans’ın onlara saldırmasından ve Peçeneklerin bu saldırıda Bizans’tan taraf olmasından endişe duyuyordu. Bu nedenle askerlerine; Bizans’ın onlara ödemek istediği verginin yeterli olması gerektiğini öğütledi.

Antlaşmanın kaydedilen metni, “Bu, Rus Prensi Svyatoslav ve Sveneld tarafından yapılan bir anlaşmanın kopyasıdır.”⁹⁴¹ biçiminde başlamaktadır. Bu noktada Sveneld’in, Rus ordusunda mühim bir figür olduğunu idrak etmekteyiz. Antlaşmanın devamında İmparatorluk topraklarına ve özellikle Kherson ve Bulgaristan çevresine saldırmayacağını sözünü vermektedir. Herhangi bir ulusun İmparatorluk topraklarına saldırması durumunda, destek vereceğinin sözünü

⁹³⁷ Peter S. Stefanovich, “The Political Organization of Rus’ in the 10th Century”, *JGO Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, C. 64, S. 4, s. 537.

⁹³⁸ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 199.

⁹³⁹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 146.

⁹⁴⁰ *The Russian Primery...*, s. 88.

⁹⁴¹ *The Russian Primery...*, s. 89.

vermektedir.⁹⁴² İmparatorluğun ise tüm bunlar karşılığında Ruslara yeniden Konstantinopolis'te ticaret serbestisi vermesini istediler.⁹⁴³ Antlaşmanın şartları, Bizans lehineydi. Nitekim Svyatoslav, Bizans'a askeri destek de dahil olmak üzere birçok şey taahhüt etti ancak karşılığında yalnızca ticaret serbestisi gibi küçük bir istekte bulunabildi.⁹⁴⁴ Bununla birlikte Ruslar, İmparatorluk topraklarından ayrılmadan önce İmparator'dan, Peçeneklerin dönüş yolunda Ruslara zarar vermemelerini rica etmesi istediğinde bulundu. İmparator, Svyatoslav'ın bu isteği ile birlikte Peçeneklerden, Ruslar ve Bizans ile barış içerisinde olmalarını, Tuna'yı aşmamalarını ve Bulgaristan'ı talan etmeye son vermelerini de istedi. Peçenekler ise Rusların ülkelerinden geçmelerine izin vermek hariç, İmparatorun diğer tüm isteklerini kabul ettiler.⁹⁴⁵

Bunun ardından Svyatoslav ordusu ile birlikte Dinyeper'in ağzına doğru yola çıktı. Komutanı Sveneld ona, Peçeneklerin nehir ağzında pusu kurduklarını ve onlara saldırabileceğini, bu yüzden yolculuklarına atlar ile devam etmeleri gerektiği önerisinde bulundu. Ancak Svyatoslav ona kulak asmayarak gemiler ile yolculuğa devam etti.⁹⁴⁶ Kiev'e doğru yaptığı yolculukta aşmak durumunda olduğu nehirler, Peçeneklerin topraklarından geçmekteydi. Nehir yollarının aşılmasının zorluğuna, kış mevsiminin ağır şartları da eklendi. Soğuğun keskinliği ve kaynakların bitmesinden dolayı yaşanan açlık, yenilginin yarattığı moral bozukluğuna eklenmekteydi.⁹⁴⁷ Bu esnada Peçenekler, her ne kadar Kiev mağlubiyetlerinden sonra Svyatoslav'ın Bulgar seferi için birlik göndermiş olsalar da onun mağlubiyetinden sevinç duyuyorlardı. Svyatoslav'ın yenilgisine rağmen yanında savaştan elde ettiği ganimetlerin olduğunu düşünüyorlardı. Böyle düşünmelerinin nedeni ise Bizans elçisi Philotheus Euchaita'nın o sırada Peçenek lideri Küre'nin sarayında bulunması ve ona böyle bir malumat vermiş olması idi.⁹⁴⁸ Bizans yönetimi, Svyatoslav'ın onlara yeniden bir sefer düzenleme ihtimalinin bulunduğu farkındaydı. Karamzin'e göre Philotheus Euchaita'nın Peçeneklerle, Rusların zayıflığından faydalanarak onları yok etmeleri

⁹⁴² *The Russian Primery...*, s. 89.

⁹⁴³ İoannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 22.

⁹⁴⁴ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 146.

⁹⁴⁵ İoannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 23.

⁹⁴⁶ *The Russian Primery...*, s. 90.

⁹⁴⁷ Runciman, *A History of...*, s. 214.

⁹⁴⁸ Ayhan Afşin Ünal, "Peçenek-Rus Siyasi İlişkileri (MS 915-978)", *GTTAD*, C. 3, S. 5, s. 223; Mikhail Raev, "The Russian-Byzantine treaty of 971: Theophilos and Sveneld", *Revue des Etudes Byzantines*, C. 64, S. 65, s. 331.

için anlaşılmış olması ve savaş ganimetlerinden bahsederek teşvik etmiş olması muhtemeldir.⁹⁴⁹

Svyatoslav, Kiev'e doğru yolculuğu sırasında kış mevsimini Beloberezhie'de geçirdi. Nihayet ilkbahar geldiğinde yeniden yola çıktı.⁹⁵⁰ Peçenekler ise Svyatoslav'ı Dinyeper Nehri'nin ağzında beklemekteydiler.⁹⁵¹ Rus ordusu Peçeneklerin pusu kurduğu noktaya yaklaştığında saldırdılar ve Svyatoslav öldürüldü. PVL'de bulunmakta olan bilgilere göre Peçenek lideri Küre, Svyatoslav'ın kafatasının alınmasını ve altınla kaplatılmasını istedi. Bundan bir içki kupası yaparak kullandı.⁹⁵² Ruslardan yalnızca Sveneld ile birlikte az sayıda kişi sağ kalarak Kiev'e ulaşabildi.⁹⁵³ İmparator Ioannes ise Konstantinopolis'e dönmeden evvel Dorostolon'un adını, Ruslarla yapılan savaşta kendilerine yardıma geldiğine inandığı Azizin adından esinlenerek Theodoropolis olarak değiştirdi.⁹⁵⁴ Bulgar topraklarının doğusunun Bizans eyaleti haline gelmesi ise Bulgarlar için daha fazla koruma ve gelişmişlik vaat ettiğinden, bu onlar için uzun vadede iyi bir gelişmeydi.⁹⁵⁵ Bu tarihten sonra Rusların Konstantinopolis'e yönelik son Rus saldırısı Knez Yaroslav tarafından 1043 yılında gerçekleştirilmiş ancak başarısız olmuştur.⁹⁵⁶ İbnü'l Esir, bu savaşın sonucu ile ilgili: "Böylece Rumlar Rusların şerrinden emin oldular."⁹⁵⁷ ifadesi ile bu seferin, Konstantinopolis'e yönelik Rus seferlerinin sonuncusu olduğuna göndermede bulunmaktadır. Bu tarihten sonra Rusları, Bizans Devleti'nin müttefikleri ve seçkin askeri birlikleri⁹⁵⁸ olarak görmekteyiz.

Knez Svyatoslav ömrünü cesurca savaşarak geçirmiş büyük bir komutan olarak anılmaktadır. Ancak büyük bir komutan olması, iyi bir hükümdar olduğu anlamını

⁹⁴⁹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 148.

⁹⁵⁰ Vernadsky, *Political and Diplomatic...*, s. 43.

⁹⁵¹ Runciman, *A History of...*, s. 214.

⁹⁵² *The Russian Primery...*, s. 90.

⁹⁵³ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 148.

⁹⁵⁴ Leo the Deacon, *The History of...*, s. 200.

⁹⁵⁵ Domanovska, "MS Drinov on...", s. 42.

⁹⁵⁶ Michael Attaleiates, bu saldırıyı beklenmedik olarak tanımlar. Bunun nedeni, Svyatoslav'ın yenilgisi ardından Konstantinopolis'e yönelik bir Rus saldırısının bu tarihe değin olmayışındır. Sefer esnasında Bizans ordusu tarafından Grek Ateşi de kullanılmıştır. Ruslar ağır bir biçimde yenilmişlerdir. Bkz: Michael Attaleiates, *The History*, (çevl.: Anthony Kaldellis ve Dimitris Krallis), Dumbarton Oaks, Harvard University Press, London 2012, s. 33-35.

⁹⁵⁷ İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, Cilt 9, (çev.: Abdülkerim Özeydin), Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 397.

⁹⁵⁸ Varg Muhafızları, Bizans ordusunda I. Vladimir döneminden itibaren yer almaya başlamışlardır. İmparator II. Basil, Vladimir ile kız kardeşi Anna'yı evlendirerek kalıcı bir ittifak kurmayı planlamıştır. Kurulan ittifakın bir parçası da Vladimir'in İmparator II. Basil'e Varg Muhafızlarından oluşan seçkin bir askeri birlik göndermesiydi. Bkz: John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 319.

taşımaz.⁹⁵⁹ Nitekim bu yorucu ve yıpratıcı savaşlar halkın refahını düşürmüş, Vareg-Rus Devleti'nin merkezi olan Kiev'i tehlikeli biçimde sahipsiz bırakmıştı.⁹⁶⁰ Svyatoslav'ın başarısızlığının nedenleri, onun askeri kaynaklarının azlığı ile açıklanabilir. Çünkü o kendisini Vareg-Rus Devleti'nin tebaasından ayırarak yalnızca yanındaki seçkin Vareg savaşçıları ile hareket ediyordu ve Ruslara tabi olan diğer halkları görmezden geliyordu.⁹⁶¹ Svyatoslav'ın askeri ve siyasi sahadaki girişimleri ve fetih politikası, ondan sonra gelen siyasi liderlere bir örnek teşkil etmiştir. Rusların Balkanlara yönelik yayılma siyasetlerinin temelleri, Svyatoslav döneminde atılmıştır.⁹⁶² Oleg'in 907'de Konstantinopolis'e saldırması örneğinde olduğu gibi kendisine tabi kabileler ile birlikte hareket etmemesi ve bu kabileleri etnik kimlikleri sebebiyle baskı altında tutarak ağır vergiler yüklemesi, onun sonunu getirmiştir.

⁹⁵⁹ Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, s. 149.

⁹⁶⁰ Miliukov, *History of Russia*, s. 71.

⁹⁶¹ Soloviev, *History of Russia*, s. 126.

⁹⁶² Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 26.

SONUÇ

Rusya Devleti'nin siyasi tarihi, Vereg-Rusların Slav topraklarına yönelik göç hareketlerinin başlaması ile paralel biçimde başlamaktadır. Vereg-Rusların İskandinavya'daki yurtlarından çıkarak Slav topraklarına yönelik göç hareketleri zaman içerisinde kademeli olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu göç hareketinin başlangıcından çok önce İskandinavların, Rusya'nın kuzeyindeki toprakları iyi tanıdıklarını, buralara yağma seferleri düzenlediklerini ve kimi zaman da ticari ilişkiler yürüttüklerini, kronikler ve Slavların yaşam sahalarında yürütülen arkeolojik çalışmaların yardımı ile tespit etmekteyiz. Özellikle Rusya'nın kuzeyinde yürütülen arkeolojik çalışmalar ile elde edilen bulgular, İskandinavların bu bölgeler ile ticaret yaptıklarını yahut burada geçici olarak bulunduklarını göstermektedir. Aziz Ansgar'ın Danimarka ve İsveç'e yönelik misyonerlik faaliyetlerini konu alan Vita Ansgarii'den, özellikle Danimarkalılar ve İsveçlilerin, Rusya'nın kuzeyine yönelik yağma seferleri konusunda birbirleri ile yarıştıklarını ve bu nedenle sıkça bölgeye geldiklerini öğrenmekteyiz.

İskandinavlar, Orta Çağ'da Baltık'ın güneyindeki Slav topraklarına "Gardarike" (Kaleler Ülkesi) demişlerdir. Slavlar ve özellikle Rusya'nın kuzeyine göç etmiş olan Doğu Slavları, topraklarını İskandinav akınlarından koruyabilmek için korunaklı kaleler ve şehirler meydana getirmişlerdir. Yaşadıkları bölgenin korunması hususunda tercih ettikleri bir diğer sistem ise palisad savunma sistemi olmuştur. Orta Çağ'da palisad savunma sistemi, toprağa çakılan iki metre yahut daha fazla uzunluktaki kazıkların üzerine kalkanlar yerleştirilerek, korunması amaçlanan bölgenin etrafının çevrilmesi şeklindedir. Baltık'ta bulunan Wolin'de yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda, Slavların palisad savunma sistemini kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bu sistem İskandinavlar tarafından da kullanılmıştır. Ancak bunun Hazarlar tarafından da kullanıldığını, İbn Fadlan aracılığı ile tespit etmekteyiz. İbn Fadlan'ın Seyahatnamesinden edinilen bilgilere göre Hazarlar, özellikle bir sefere gittiklerinde, ordugâhlarını kurdukları yerin çevresini bir saatten az bir sürede kurdukları bu sistem ile korumaktaydılar. Bu sistemin orijinal fikir sahibinin hangi ulus olduğu bilinmemekle birlikte, özellikle IX. yüzyılda İskandinav, Slav ve Hazar etkileşiminin bir sonucu olarak bu üç ulus tarafından da kullanıldığı anlaşılmıştır.

Orta Çağ boyunca “Slav” ve “Rus” uluslarının etnik bakımdan aynı topluluklar olduklarını ve Rusya coğrafyasında ilk siyasi oluşumların Slavlar tarafından meydana getirildiğini savunmakta olan Anti-Normanizm düşünce akımından bahsetmiştik. Ancak Slavlar, kültür, medeniyet, dini inanç gibi birçok bakımdan İskandinavlardan ayrılmaktaydılar. Rus arkeolog Kont A. Uvarov, XIX. yüzyılda Slav kabilelerinden Meryaların yaşamış oldukları Yukarı Volga ve Klyazma Nehri arasındaki bölgede arkeolojik çalışmalar yürütmüştür. Araştırmalar esnasında açılan höyük mezarlarda gömülen kişilerin, Slav uygulamaları dolayısıyla birlikte gömüldükleri silahların, balta ve mızrak olduğu tespit edilmiştir. Bu arkeolojik çalışma, İslam coğrafyacılarından Slavların silahları hakkında edindiğimiz bilgileri tasdik eder biçimdedir. Nitekim Mervezi, Slavların kullandıkları silahlardan bahsederken bu silahlar arasında kılıcı saymamaktadır. İbn Rüsteh ise Slavların mızrak, ok ve kalkan dışında silahlarının bulunmadığını bahsetmektedir. Bu husustan bahsetmekte olan bir başka eser Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip'tir. Yazarı anonim olan eserde Slavların silahları Mızrak, harbe ve kalkan olarak sıralanmaktadır. Ancak 943'te Knez Igor tarafından Berdea'ya yönelik yürütülen yağma seferinde Rusların dönem içerisinde meşhur olarak değerlendirilen kılıçlara sahip olduklarını, Miskaveyh'in Tecaribü'l-Ümem adlı eserinden öğrenmekteyiz.

Ruslar ile Slavlar arasında keskin ayrımlar yapmakta olan birçok kronik ve İslam coğrafyacılarının eserleri bulunmaktadır. Ancak bu konuda en öne çıkan kaynaklardan biri, “Rus” adına ilk kez rastlanılan St.-Betin Kronikleridir. Kronikte Batı Roma İmparatorluğuna dostluk kurmak amacı ile “Kağan” unvanı ile andıkları hükümdarları tarafından elçi olarak gönderildiklerini ve İsveç kökenli olduklarını belirten grup hakkında kayda geçen bilgiler, “Rus” adını kullanan ulusun İsveç'ten göç eden İskandinavlar olduğu teorisinin kaynak noktasıdır. X. yüzyılda Hazar şehirlerinden İtil'de gözlemleme şansı bulduğu Ruslar hakkında birçok açıdan değerli bilgiler vermekte olan İbn Fazlan'ın Seyahatnamesinde de Ruslar, net bir biçimde İskandinavlar olarak tasvir edilmiş ve “Rus” olarak adlandırılmışlardır. Bu bilgiler ışığında IX. yüzyılda Rusya topraklarında ilk siyasi oluşumları meydana getirenlerin, İskandinav kökenli Vereg-Ruslar oldukları tasdik edilmiştir.

Bununla birlikte IX. yüzyılda Rusya'nın güneyinde Bulgarların ve Hazarların ticari yükselişi ile aynı döneme denk gelen süreçte Slavlar, özellikle Baltık bölgesinde ticaret şehirleri ve limanlar inşa etmişlerdir. Slavların, şehirlerin inşası ve savunma

hususunda kaydettikleri gelişmeler, kuzeydeki İskandinavların baskın ve yağma hareketlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ticaret hususunda etkin hale gelmeleri, Hazarların bölgedeki ticaret yollarını iyi biçimde değerlendirerek, bulundukları coğrafyada ticaretin hiç olmadığı kadar canlanması ile birlikte mümkün olmuştur. Slavların, İskandinavların bölgeye göç etmelerinden önce güney ile yürüttükleri ticari ilişkilerin en büyük kanıtlarından biri de yaşadıkları coğrafyada VI. ve VII. yüzyıllara tarihlendirilen Sasanilere ve Bizans'a ait gümüş sikkelerin tespit edilmiş olmasıdır. Slavlar, İskandinavların bölgeye gelişlerinden önce güney ile ticaretin öncüleri olarak, İskandinavların Baltık bölgesindeki ticareti tanımlarında büyük rol oynamışlardır.

Rusya'da İskandinav göçünden önce medeniyetin inşasında Slavların yanında Türk göçebe kavimlerin bölgedeki faaliyetleri de katkı sağlamıştır. Nitekim IV. yüzyılda Hunlar, Slavları evvela Alan etkisinden kurtarmış, ardından bölgedeki Ostrogotların etkinliğini ortadan kaldırarak Slav ulusunun Cermenleşme olasılığını yok etmişlerdir. O döneme değin barışçıl doğaya sahip Slavlar, evvela Hunların, ardından da Avarların etkisi ile askeri alanda gelişmeler kaydetmişlerdir. Slavların Hun ordusunda yardımcı kuvvet olarak bulundukları bilgisine John Malalas'ın VI. yüzyılda kaleme aldığı kroniği ile ulaşmaktayız. Buna göre Hunlar, yanlarında Slav kuvvetleri ile birlikte Bizans İmparatorluğunun Thrace temasına kadar ilerlemişlerdir. Hunların Slavlarla birlikte yürüttüğü akınlar, Slavların Balkanlara yönelik göçlerinden önce, bölgeyi tanımlarına olanak sağlamış gibi görünmektedir. Saksonya kökenli tarihçi Helmold'dan alınan bilgilerden, Hunların bölgedeki nüfuzu nedeniyle, Orta Çağ'ın başlangıcında Danimarkalıların bu toprakları "Chuningrad" (Hunların Şehri) olarak tanıdıklarını tespit etmekteyiz. Ancak Slavların Balkanlara yönelik göçleri Avar döneminde gerçekleşmiştir. Hunların Avrupa'nın doğusundaki etkinlikleri nedeniyle Slavların bir kısmı ilk defa Avar döneminde Bizans İmparatorluğu'nun Balkan eyaletlerine göç ederek etnik haritanın değişmesine neden olmuşlardır.

Hazarlar ve Bulgarlar dolayısıyla Rusya sahasında ticaretin yükselişi söz konusu olmuş, bu yükseliş hem Slavların hem de Varg-Rusların dikkatinin, Rusya'nın güneyindeki ticari kazanımlara yönelmesine sebebiyet vermiştir. Bu yönelim, IX. yüzyılda Varg-Rusların bölgeye ilgilerinin artmasının başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Aynı süreç içerisinde tüccar ve savaşçı Ruslar, dini hoşgörü ile karakterize Hazar topraklarında yaptıkları ticaret dolayısı ile İslam dünyası

ile tanışmışlardır. Böylelikle özellikle IX. ve X. yüzyıllarda İslam dünyası ile ticari ilişkiler içerisine girmeye imkân bulmuşlardır.

IX. yüzyıldan itibaren yaşanan bu gelişmelerin başlangıcı, Knez Rurik'in Slav topraklarına yanında Vareg-Ruslarla göç etmesi ile mümkün olmuştur. Rurik'in kuzeydeki politikası burada bir Vareg-Rus hanedanlığı kurmak olduğundan, Rusya Devleti'nin temelini Rurik tarafından atıldığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Ancak Oleg'in Kiev'i ele geçirmesi, Kiev Knezliği dönemini başlatması dolayısı ile büyük önem arz etmektedir. Kiev'in önemi, kaynaklarının çokluğundan kaynaklanmamaktadır. Kiev şehri, Rusların güneydeki zenginliklere ulaşmalarının ilk kademesini teşkil etmektedir. Oleg'in güneye doğru ilerleyişi Ruslara bu zenginliklerin kapısını aralamış, Bizans ile yapılan savaşın sonucunda elde edilen geniş imtiyazlarla birlikte Rus Knezliği bir devlet olarak tanınmış ve bu dönemden itibaren özellikle Bizans İmparatorluğu ile çalkantılı bir siyasi süreç gelişmiştir.

Rusya'nın güneyinde Hazar Devleti'nin attığı ekonomik temeller, Vareg-Ruslar tarafından geliştirilmiş ve Hazar Devleti, bir devlet modeli olarak Rus Knezleri için örnek teşkil etmiştir. Bunun en büyük göstergelerinden biri, 839 yılında Batı Roma İmparatoru'nun Ingelheim'daki sarayında bulunan Vareg-Ruslardır. İskandinavya coğrafyasından gelerek güneydeki güçlü devletler tarafından tanınmayı ve bu devletlerle ticari ilişkiler sürdürmeyi amaçlayan Vareg-Ruslar, o dönem Rusya coğrafyasında ticari bir yükseliş yaşamakta olan Hazarların, hükümdarlarına verdikleri unvan olan Kağan'ı kullanarak hem Doğu hem de Batı Roma hükümetleri tarafından bir devlet olarak tanınmak istemişlerdir. Bununla birlikte Kağan sözcüğü, XI. yüzyılda Kiev Metropoliti Ilarion tarafından Rus Knezi Vladimir'e övgü amacı ile yazdığı metinde yeniden bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kiev Knezleri tarafından Kağan unvanının kullanımı, Vareg-Rusların bir imparatorluğa dönüşme arzuları ile birlikte Türk kültüründen etkilendiklerinin kanıtı niteliğindedir.

Sonuç olarak, Slavların V. yüzyıldan itibaren yaşamakta oldukları coğrafyaya yönelik Türk menşeli göçebe uluslar tarafından gerçekleşen çeşitli göçlerin de etkisi ile, Vareg-Rusların IX. yüzyılda bölgeye gelmelerinden önce kültürel yaşam, askeri faaliyetler ve yaşam alanlarında inşa ettikleri birtakım kale, ticaret şehirleri ve limanlar gibi hususlarda gelişmeler kaydetmiş ve bölgede komün yaşamın ilk örneklerini vermiş oldukları tespit edilmiştir. Vareg-Ruslar ise servet ve üne olan düşkünlükleri

ile, özellikle Baltık bölgesinde Slavlar tarafından kurulan ticaret şehirleri dolayısı ile bu bölgeye çekilmişlerdir. Anlaşıldığı üzere Rusya sahasında medeniyetin temelleri İskandinavlar tarafından değil, Slavlar ve Türk göçebe kavimler tarafından atılmış, IX. yüzyıldan itibaren Vareg-Ruslar tarafından bu temeller üzerine bir devlet yapılanması inşa edilmiştir. Slav topraklarına yönelik Vareg-Rus göçleri üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki olan Rurik'in Novgorod ve çevresine yönelik göçü ile, Rurik Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Bu göç hareketinden dolayı Rurik, Rusya'nın kurucusu olarak anılmaktadır. Vareg-Rusların ikinci göç dalgası, Rurik'in boyarları Askold ve Dir tarafından Kiev'e yönelik olmuş, böylelikle Rusların güneydeki ticari faaliyetleri ve 860 Konstantinopolis seferi ile birlikte Bizans ilişkileri başlamıştır. Bu güneye göç hareketinin üçüncü ve son dalgası Knez Oleg tarafından Kiev'deki Askold ve Dir yönetimini devirmek üzere gerçekleştirilendir. Oleg dönemiyle birlikte Bizans ile 907-911 yıllarında, Ruslara Bizans tarafından birçok siyasi imtiyazın verilmiş olduğu bir antlaşmanın yapılması ile Ruslar, bölgeye gelmelerinden önce dahi Baltık ticareti dolayısı ile haberdar oldukları güneydeki zenginliklere ulaşmış ve Kiev Knezliği dönemi Oleg devri ile başlamıştır. Knez Svyatoslav döneminde ise güneydeki nehir ticaretinin hâkimi olan Hazarlar, Ruslar tarafından bertaraf edilmiş ve bu tarihten sonra Ruslar, güney ile ticareti aracısız biçimde devam ettirmişlerdir. IX. yüzyıl öncesinde Slavlar ve Türk kökenli kavimler tarafından kaydedilen gelişmeler, Vareg-Rusların güneydeki zenginliklerin teşviki ile bölgeye göç etmeleri ile kademeli olarak tamamlanmış ve böylelikle Rusya Devleti'nin temelleri atılmıştır.

KAYNAKÇA

Kronikler

- Abu'l-Rayhan Muhammad Ibn Ahmad Al-Biruni, *The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology*, (Arapçadan İngilizceye çevirenler: R. Ramsay Wright ve M.A. Edin), Luzac & Co, London 1934.
- Adam of Bremen, *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen*, (Latince'den İngilizceye çeviren: Francis J. Tschan), Columbia University Press, New York 1959.
- İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, (çev.: Ramazan Şeşen), Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul 2020.
- Ahmed b. Yahya el-Belazuri, *Futuhu'l Büldan Ülkelerin Fetihleri*, (çev.: Mustafa Fayda), Siyer Yayınları, İstanbul 2013.
- Ammianus Marcellinus, *The Complete Works of Ammianus Marcellinus*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: J. C. Rolfe), Delphi Classics, UK 2016.
- Anskar, *The Apostle of the North 801-865*, (Latince'den İngilizceye çeviren: Charles H. Robinson), SPCK, London, 1921.
- Claudius Ptolemy, *The Geography*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: Edward L. Stevenson), 2. Baskı, Dover Publications, New York 1991.
- Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: Romilly J. H. Jenkins), Dumbarton Oaks Texts, Washington 1967.
- Constantine Porphyrogennetos, *The Book of Ceremonies*, (Yunancadan İngilizceye çevirenler: Ann Moffatt ve Maxeme Tall), Dumbarton Oaks, Washington 2017.
- Ebu Hamid Muhammed el-Gırnati, *Gırnati Seyahatnamesi*, 4. Baskı, (çev.: Fatih Sabuncu), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.
- Ebü'l Fida, *Ebü'l-Fida Coğrafyası*, (çev.: Ramazan Şeşen), 2. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.
- El-Makdîsi, *Ahsenü't-Tekasim Fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, (çev.: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.
- El-İdrisi, *Kadim Dünya Coğrafyası*, (çev.: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.
- Fredegarii, *Chronicorum Liber Quartus*, (Latince'den İngilizceye çeviren: J. M. Wallace-Hadrill), Greenwood Press, Connecticut 1960.

- Helmold, *The Chronicle of Slavs*, (Latince'den İngilizce'ye çeviren: F. J. Tschann), Octagon Books, New York 1966.
- Henry of Huntingdon, *The Chronicle of Henry of Huntingdon*, (Latince'den İngilizce'ye çeviren: Thomas Forester), H. G. Bohn, London 1853.
- Hududü'l Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrip*, (çevl.: Abdullah Duman ve Murat Ağarı), 2. Baskı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2020.
- Ilarion, "Sermon of Law and Grace", *Sermons and Rhetoric of Kievan Rus'*, (içinde), (Rusçadan İngilizce'ye çeviren: Simon Franklin), Harvard University Press, U.S.A 1991.
- Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (çev.: Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, (çev.: Ramazan Şeşen), 3. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.
- İbn Hurdazbih, *Yollar ve ülkeler Kitabı el-Mesalik vel'- Memalik*, (çev.: Murat Ağarı), 2. Baskı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2019.
- İbn Rüşte, *El-Alaku'n-Nefise Dünya Coğrafyası*, (çev.: Ali Fuat Ekber), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, Cilt 8, (çev.: Ahmet Ağırakça), Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, Cilt 9, (çev.: Abdülkerim Özeydin), Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İstahri, *Ülkelerin Yolları*, (çev.: Murat Ağarı), 2. Baskı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2020.
- John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, (Yunancadan İngilizce'ye çevirenler: E. Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scott ve B. Croke), Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne 1986.
- John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, (Yunancadan İngilizce'ye çeviren: John Wortley), Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- Jordanes, *The Gothic History of Jordanes*, (Yunancadan İngilizce'ye çeviren: Charles Christopher Mierow), Evolution Publishing, New Jersey 2006.
- Kudame İbn Cafer, *Kitabü'l Harac*, (çev.: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.
- Leo IV., *Taktika*, (Yunancadan İngilizce'ye çeviren: George Dennis), Dumbarton Oaks, Washington, 2010.

- Leo the Deacon, *The History of Leo the Deacon*, (Yunancadan İngilizceye çevirenler: Alice-Mary Talbot ve Denis F. Sullivan), Dumbarton Oaks Studies, Washington 2005.
- Liudprand of Cremona, *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, (Latince'den İngilizceye çeviren: Paolo Squatriti), The Catholic University of America Press, Washington 2007.
- Mesudi, *Et-Tenbih ve'l-İşraf Dünya Coğrafyası ve Tarihi*, (çev.: Mithat Eser), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2020.
- Mesudi, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (çev.: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2004.
- Michael Attaleiates, *The History*, (Yunancadan İngilizceye çevirenler: Anthony Kaldellis ve Dimitris Krallis), Dumbarton Oaks, Harvard University Press, London 2012.
- Miskaveyh, *Tecâribül-Ümem*, (çev.: Kıvameddin Burslan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- Mühellebi, *Kitabü'l-Azizi (el-Memalik ve'l Mesalik) Yollar ve Ülkeler Kitabı*, (çev.: Murat Ağarı), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2023.
- Nicetas David, *The Life of Patriarch Ignatius*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: Andrew Smithies), Dumbarton Oaks Texts, Washington 2013.
- Paul the Deacon, *History of the Lombards*, (Latince'den İngilizceye çeviren: William D. Foulke), University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2003.
- Pliny The Elder, *Natural History*, Vol. III-VII, (Latince'den İngilizceye çeviren: M. A. Rackham), Harvard University Press, London 1961.
- Photius, *The Homilies of Photius Patriarch of Constantinople*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: Cyrill Mango), Harvard University Press, Cambridge 1958.
- Priscus, *The Fragmentary History of Priscus Attila, the Huns and the Roman Empire, AD 430-476*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: John Given), Evolution Publishing, New Jersey 2014.
- Procopius, *History of the Wars*, Vol I and II, (Yunancadan İngilizceye çeviren: H. B. Dewing), Harvard University Press, Cambridge 1914.
- Procopius, *History of the Wars*, Vol V and VI, (Yunancadan İngilizceye çeviren: H. B. Dewing), Harvard University Press, Cambridge 1914.

- Pseudo-Kaisarios, *Die Erotapokriseis (Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der Ersten Jahrhunderte)*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: Rudolf Riedinger), Akademie-Verlag, Berlin 1989.
- Russkaya Pravda, *Medieval Russia A Source Book 850-1700*, (içinde), (Rusçadan İngilizceye çeviren: Basil Dmytryshyn), Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, U.S.A. 1991.
- Tacitus, *Dialogus Agricola Germania*, (Latineden İngilizceye çeviren: M. Hutton), Harvard University Press, Cambridge 1914.
- Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, (Yunancadan İngilizceye çevirenler: Cyrill Mango ve Roger Scott), Clarendon Press, Oxford 1997.
- Theophanis Continuati, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Cilt I-IV, (Yunancadan İngilizceye çevirenler: Michael Featherstone ve Juan Signes Codoner), de Gruyter, Berlin 2014.
- Theophylact Simocatta, *The History of Theophylact Simocatta*, (Yunancadan İngilizceye çevirenler: Michael ve Mary Whitby), 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford 1988.
- Thietmar of Merseburg, *The Choronicon of Thietmar of Merseburg*, (Latineden İngilizceye çeviren: David A. Warner), Manchester University Press, Manchester 2001.
- The Annals of St-Bertin Ninth-Century Histories*, Cilt 1, (Latineden İngilizceye çeviren: Janet L. Nelson), Manchester University Press, New York 1991.
- The Anglo-Saxon Chronicle*, (Eski İngilizceden günümüz İngilizcesine çeviren: J. A. Giles), G. Bell and Sons, London 1914.
- The Chronicle of Novgorod*, (Rusçadan İngilizceye çeviren: Robert Michell and Nevill Forbes), Offices of the Society, London 1914.
- The Extraordinary Voyage of Pytheas the Greek*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: Barry Cunliffe), Walker & Company, New York 2002.
- The Russian Primary Chronicle Laurentian Text*, (Rusçadan İngilizceye çevirenler: Samuel Hazzard Cross ve Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor), Crimson Printing Company, Cambridge 1953.
- Simeon the Logothete, *The Chronicle of Logothete*, Cilt 7, (Yunancadan İngilizceye çeviren: Staffan Wahlgren), Liverpool University Press, Liverpool 2019.

- Snorre Sturlasson, *Heimskringla*, (İzlandacadan İngilizceye çeviren: Samuel Laing), J. M. Dent & Sons Limited, İceland 1915.
- Strabo, *Complete Works of Strabo*, (Yunancadan İngilizceye çeviren: H. C. Hamilton and W. Falconer), Delphi Classics, U.K. 2016.
- Şeşen, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 2. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020.
- Ya'kubi, *Ülkeler Kitabı*, (çev, Murat Ağarı), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2021.

Tetkik Eserler

- Akıncı, Meltem, “Burtasların Etnik Kökeni Hakkında”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 127, S. 251, ss. 351-366.
- Arbman, Holger, *The Vikings*, Barnes & Noble Books, New York 1995.
- Avcı, Casim, "Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesudi-ali-b-huseyin>, Erişim Tarihi: 07. 02. 2024.
- Blöndal, Sigfus, *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- Brøndsted, Joannes, *The Vikings*, 6. Basım, Penguin Books, England 1976.
- Bulić, Dejan, “The Fortifications of the Late Antiquity and the Early Byzantine Period on the Later Territory of the South-Slavic Principalities, and Their Re-occupation”, *The Wold of the Slavs*, (Ed.: Srđan Rudić), Istorijski institut, Belgrade 2013, ss. 137-235.
- Batey, Colleen, Clarke, Helen, Page, R.I., Price, Neil S., *Cultural Atlas of the Viking World*, (Ed.: James Graham Campbell), Facts on File, New York 1994.
- Campbell, Graham, Kidd, D., *The Vikings*, British Museum Publications, New York 1980.
- Cvijanovic, Irena R., “The Typology of Early Medieval Settlements in Bohemia, Poland and Russia”, *The Wold of the Slavs*, (Ed.: Srđan Rudić), Istorijski institut, Belgrade 2013, ss. 289-345.
- Christiansen, Eric, *The Norseman in the Viking Age*, Blackwell Publishing, UK 2006.
- Dikmen, Emine, “911 ve 944 Rus-Bizans Ticaret Anlaşmaları (Geçmiş Yılların Hikayesi Kroniği’ne Göre ‘PVL’)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 41, S. 72, ss. 114-138.

- Domanovska, Marina, "MS Drinov on Rus' and Byzantium as Enemies of Bulgaria in the Tenth Century", *Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, C. 18, S. 1119, ss. 37-43.
- Dunlop, Dauglas M., *The History of the Jewish Khazars*, Princeton University Press, New Jersey 1954.
- Dvornik, Francis, *The Slavs in European History and Civilization*, Rutgers University Press, New Jersey 1962.
- Erkal, Mehmet, "Arşın", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/arsin>, Erişim Tarihi: 11.01.2024.
- Erkoç, Murat, "Büveyhiler Devleti'nin Kuruluşu ve Bağdat'a Hâkim Olma Süreci (933-945)", *Küllîye*, C. 1, S. 2, ss. 214-231.
- Fell, Christina E., "Gods and Heroes of the Viking World", *The Northern World The History and Heritage of Northern Europe AD 400-1100*, (Ed.: David M. Wilson), Harry N. Abrams, Inc., Publishers, New York 1980, ss. 15-49.
- Franklin, Simon and Shepard, Jonathan, *The Emergence of Rus 750-1200*, 2. Baskı, Routledge, New York 2013.
- Fylypchuk, Oleksandr, "The Attack of the Rus' on Constantinople in the Light of the Chronicon Bruxellense", *Studia Ceranea*, C. 12, ss. 417-435.
- Garipzanov, Ildar, "The Annals of St. Bertin (839) and Chacanus of the Rhos" *Ruthenica*, C. 7, S. 8, ss. 7-11.
- Graebner, Michael D., *The Role of the Slavs within the Byzantine Empire, 500-1018*, University Microfilms International, London 1982.
- Gumilëv, Lev N., *Hunlar*, (çev.: D. Ahsen Batur), 5. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Golden, Peter B., *Khazar Studies An Historico-Philological Inquiry into the Origins of the Khazars*, Cilt I, Akademiai Kiado, Budapest 1980.
- Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu*, 2. Baskı, (çev.: Osman Karatay), Karam Yayınları, Çorum 2006.
- Golden, Peter B., "The Question of the Rus Qaghanete", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, C. 2, ss. 77-97.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Fersah", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fersah>, Erişim Tarihi: 02.10.2023.

- Harris, Jonathan, *Constantinople: Capital of Byzantium*, Hambledon Continuum, London 2007.
- Hedeager Lotte, "Warrior Economy and Trading Economy in Viking-Age Scandinavia", *Journal of European Archaeology Archive*, C. 2, S. 1, ss. 130-148.
- Hedenstierna-Jonson, Charlotte, "Rus', Varangians and Birka Warriors", *The Martial Society: Aspects on Warriors, Fortifications and Social Change from the Bronze Age to the 18th Century*, (Edl.: Lena Holmquist Olausson ve Michael Olausson), Stockholm 2009, ss. 159-178.
- Herrmann, Joachim, "The Northern Slavs", *The Northern World The History and Heritage of Northern Europe AD 400-1100*, (Ed.: David M. Wilson), Harry N. Abrams, Inc., Publishers, New York 1980, ss. 183-207.
- Herrmann, Joachim, "The West Slav Lands and the North", *From Viking to Crusader the Scandinavians and Europe 800-1200*, (Ed.: Else Rosdahl), Rizzoli International Publications, Sweden 1992, ss. 84-88.
- Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev.: Enver Ziya Karal), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Hillerdal, Charlotte, "Vikings, Rus, Varangians The "Varangian Problem" in View of Ethnicity in Archaeology", *Current Swedish Archaeology*, C. 14, S. 1, ss. 87-108.
- Huzin, Fayaz S., ve Şakirov, Zufar G., "İdil (Volga) Bulgarları ve Göçebe Dünya", (çev.: Selim Karagöz), *Mütefekkir*, C. 6, S. 11, ss. 239-254.
- Jakobsson, Sverrir, "Byzantium, the Rus, and Medieval Typologies of the Other", *Studies in the Humanities and Social Sciences*, C. 6, S. 2, ss. 15-30.
- Jones, Gwyn, *A History of the Vikings*, 2. Baskı, Oxford University Press, London 1984.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 16. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- Kallek, Cengiz, "Mil", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mil>, Erişim Tarihi: 11.01.2024.
- Karamzin, Nikolay M., *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, Vol I, Moskva, 1989.
- Kluchevsky, Vasily O., *History of Russia*, (çev.: C. J. Hogarth), Cilt I, Russell & Russell, New York 1960.
- Kulikova, Olga I., "Orta Çağ Arap-Fars Kaynaklarına Göre Hazar-Rus Siyasi İlişkileri", (çev.: Ahmet Karadeniz), *GTTAD*, C. 1, S. 2, ss. 277-286.
- Kurat, Akdes N., "Avarlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 26, S. 1, ss. 81-110.

- Kurat, Akdes N., *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Kurtuluş, Rıza, "Hudûdü'l-Âlem", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hududul-alem>, Erişim Tarihi: 09.02.2024.
- Likhachov, Dimitry, *The Great Heritage*, (çev.: Doris Bredbury), Progress Publishers, Moscow 1981.
- Logan, Donald F., *The Viking in the History*, 2. Baskı, Routledge, London 1991.
- Margoliouth, David S., "The Russian Seizure of Bardha'ah in 943 A. D.", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, C. 1, S. 2, ss. 82-95.
- Mel'nikova, Elena, "Rhosia and the Rus in Constantine VII Porphyrogennetos' De administrando imperio", *Byzantium and the Viking World*, (Edl.: Fedir Androschuk, Jonathan Shepard ve M. White), Uppsala University Library, Sweden 2016, ss. 315-333.
- Melnichuk., I., Мельничук., I. A., Мельничук, И. А., "First Foreign-Policy Success of Kievan Commanding Elite in Europe: Byzantine Military Campaign of 860 and Askold's Christianization." *Evropejskij Issledovatel'*, C. 49, S. 5, ss. 1314-1320.
- Miliukov, Paul, *History of Russia*, Cilt I, (çev.: Charles C. Markmann), Funk & Wagnalls, New York 1968.
- Nielsen, Jens Petter, "Boris Grekov and the Norman Question", *Scando-Slavica*, C. 27, S. 1, ss. 69-92.
- Noonan, Thomas S., "Scandinavians in European Russia", *The Oxford Illustrated History of the Vikings*, (Ed.: Peter Sawyer), Oxford University Press, Oxford 1997, ss. 134-156.
- Noonan, Thomas S., "Some Observations on the Economy of the Khazar Khaganate", *The World of the Khazars*, (Ed.: Peter B. Golden, Haggai Ben Shammai and Andras Rona-Tas), Cilt 17, Brill, Netherlands 2007, ss. 207-245.
- Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, 10. Baskı, (çev.: Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- Oxenstierna, Eric G., *The World of the Norseman*, The Trinity Press, London 1967
- Özcan, Abdülkadir, "Âteş-i Rûmî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ates-i-rumi>, Erişim Tarihi: 23.04.2024.

- Petrukhin, Vladimir, "Khazaria and Rus': An Examination of Their Historical Relations", *The World of the Khazars*, Cilt 17, (Ed.: Peter B. Golden, Haggai Ben Shammai and Andras Rona-Tas), Brill, Netherlands 2007, ss. 245-269.
- Priselkov, M. D., *İstoriya Russkogo Letopisaniya XI-XV v*, Petersburg 1996.
- Pritsak, Omeljan, "Kiev and All of Rus': The Fate of a Sacral Idea", *Harvard Ukrainian Studies*, C. 3, S. 4, ss. 279-300.
- Pritsak, Omeljan, *The Origin of the Rus*, Cilt 1., Harvard University Press, Cambridge 1981.
- Raev, Mikhael, "The Russian-Byzantine Treaty of 971: Theophilos and Sveneld", *Revue des Etudes Byzantines*, C. 64, S. 65, ss. 329-340.
- Rafn, Charles C., "Connection of the Northmen with the East", *Journal of the American Geographical and Statistical Society*, C. 1, S. 7, ss. 202-203.
- Riasanovsky, N., "The Norman Theory of the Origin of the Russian State", *The Russian Review*, C. 7, S. 1, ss. 96-110,
- Róna-Tas, Andras, "The Khazars and the Magyars", *The World of the Khazars*, Cilt 17, (Edl.: Peter B. Golden, Haggai Ben Shammai ve Andras Rona-Tas), Brill, Netherlands 2007, ss. 269-279.
- Runciman, Steven, *A History of the First Bulgarian Empire*, G. Bell & Sons LTD, London 1930.
- Sarris, Peter, "The Eastern Roman Empire (306-641)", *The Oxford History of Byzantium*, Oxford University Press, (Ed.: Cyrill Mango), New York 2002, ss. 19-71.
- Satushev, Dmitry I., Ryumin, Dimitry D., Sarankin, Ilya A., "Norman Theory and the Formation of Russian Statehood", *RUDN Journal of Public Administration*, C. 10, S. 2, ss. 299-307.
- Sawyer, Peter, *Kings and Vikings, Scandinavia and Europe 700-1100*, Routledge, New York 1982.
- Sakharov, A. N., "The "Diplomatic Recognition" of Ancient Rus (860 A.D.)", *Soviet Studies in History*, C. 17, S. 4, ss. 36-98.
- Sevim, Onur, "Balkanlar'da Rus Tehdidi: Kiev Knezi I. Svyatoslav'ın Bulgaristan'ı İşgâli (968-971)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları*, C. 36, ss. 35-56.
- Shepard, Jonathan, "Photios' Sermons on the Rus Attack of 860: The Questions of His Origins, and of the Route of the Rus'." *A. Beihammer et al*, ss. 111-128.

- Shepard, Jonathan, "Small Worlds, the General Synopsis, and the British Way From the Varangians to the Greeks", *Byzantium and the Viking World*, (Edl.: Fedir Androschuk, Jonathan Shepard ve Monica White), Uppsala University Library, Sweden 2016, ss. 5-14.
- Shepard, Jonathan, "The Origin of the Rus'", *The Cambridge History of Russia from the Early Rus' to 1689*, Cilt I, (Ed.: Maureen Perrie), Cambridge University Press, Cambridge 2006, ss. 47-73.
- Soloviev, Sergei M., *History of Russia*, Cilt I, (çev.: Walter K. Hanak), Academic International Press, U.S.A. 2014.
- Stefanovich, Peter S., "The Political Organization of Rus' in the 10th Century", *JGO Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, C. 64, S. 4, ss. 529-544.
- Terras, Victor, "Leo Diaconus and the Ethnology of Kievan Rus'", *Slavic Review*, C. 24, S. 3, ss. 395-406.
- Thomsen, Wilhelm, *The Relations Between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State*, Cambridge University Press, Oxford 1876.
- Urbańczyk, Przemysław, "Who were the early Rus'?", *Rus' in the 9th-12th Centuries*, *Society, State, Culture*, ss. 228-233.
- Ünal, Ayhan Afşin, "Peçenek-Rus Siyasi İlişkileri (MS 915-978)", *GTTAD*, C. 3, S. 5, ss. 213-228.
- Vasiliev, Alexander A., *History of the Byzantine Empire 324-1453*, The University of Wisconsin Press, Canada 1952.
- Vasiliev, Alexander A., *The Russian Attack on Constantinople in 860*, The Medieval Academi of America Publication, Massachusetts 1946.
- Vasiliev, Alexander A., "The Second Russian Attack on Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, C. 6, ss. 161-225.
- Vernadsky, George, *A History of Russia*, 6. Baskı, Yale University Press, Michigan 1969.
- Vernadsky, George, *Ancient Russia*, 5. Baskı, Yale University Press, USA 1959.
- Vernadsky, George, *Political and Diplomatic History of Russia*, Little, Brown and Company, Boston 1936.
- Vernadsky, George, "The Problem of the Early Russian Campaigns in the Black Sea Area", *American Slavic and East European Review*, C. 8, S. 1, ss. 1-9.
- Wilson, David M., *The Northern World The History and Heritage of Northern Europe AD 400-1100*, Harry N. Abrams, Inc., Publishers, New York 1980.

- Wilson, David M., *The Vikings and Their Origins Scandinavia in the First Millennium*, Thames and Hudson, London 1970.
- Yakubovsky, A. J., “IX. Ve X. Asırlarda İtil ve Bulgar'ın Tarihi Topografisi Meselesine Dair”, (Çev, Abdülkadir İnan), *Belleten*, C. 16, S. 62, ss. 273-299.
- Zakharii, Roman, “The Historiography of Normanist and Anti-Normanist Theories on the Origins of Rus': a Review of Modern Historiography and Major Sources on Varangian Controversy and Other Scandinavian Concepts of the Origins of Rus'”, (Unpublished Master Thesis), University of Oslo, Norway 2002.
- Golab, Zbigniew, *The Origins of the Slav a Linguist's Wiew*, Slavica Publishers, Ohio 1992.

EKLER

Resim 1.

Kuzeybatı Avrupa'da var olan Viking Çağı (M.S. 790-1100) ticaret rotalarını gösteren harita.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/9284/viking-age-trade-routes-in-north-west-europe/>

Resim 2.

VIII. yüzyıldan XI. yüzyıla değin Viking rotaları.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/14067/global-extent-of-viking-exploration/>

Resim 3.

Vareglerin ticaret rotalarını gösteren harita.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/15546/varangian-trade-routes/>

Resim 4.

M.S. 750-950 yılları arasına tarihlenen üç Viking Çağı kılıcı.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/8850/viking-age-swords/>

Resim 5.

Viking Çağı'na ait iki oval broş.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/9001/viking-age-oval-brooches/>

Resim 6.

M.S. 820 civarına tarihlenen, Oslo Fiyordu'nda bir gemi mezar araştırmasında keşfedilen Oseberg Viking gemisi.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/8061/oseberg-viking-ship/>

Resim 7.

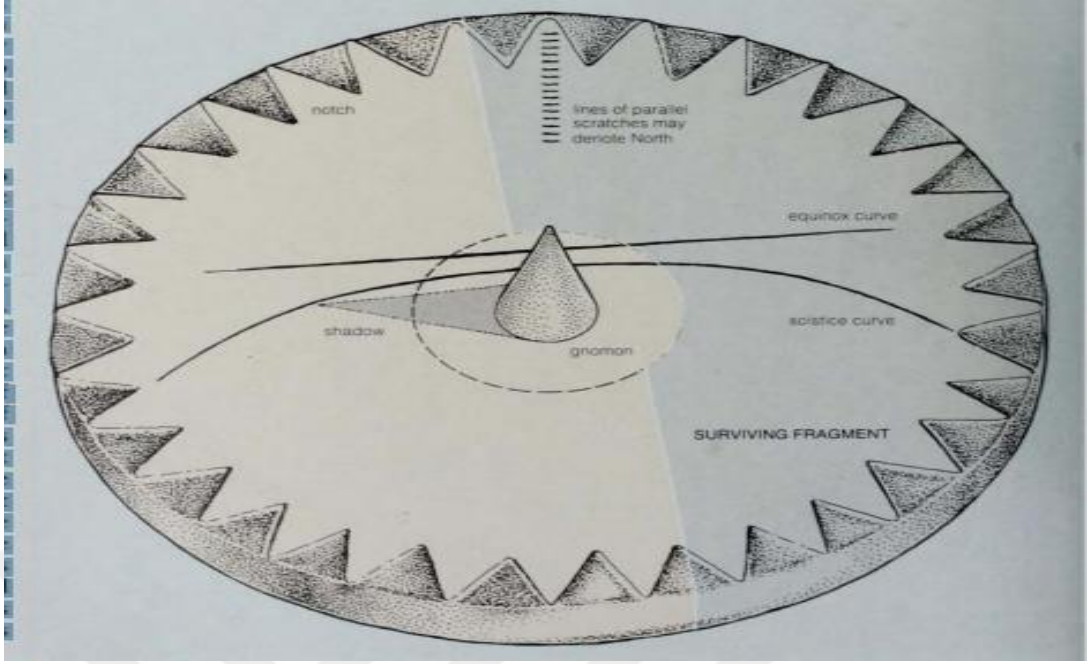
Oslo, Norveç'teki Viking Gemi Müzesi'nde bulunan Gokstad olarak bilinen Viking gemisinin ön görünümü.

Kaynak: <https://www.worldhistory.org/image/8060/gokstad-viking-ship/>

Resim 8.

Viking pusulası çizimi.

Kaynak: Graham Campbell, *Cultural Atlas of the Viking World*, Facts on File, New York 1994, s. 180.

Resim 9.

XI. yüzyıldan bir Viking gemisinin süslemeleri.

Kaynak: James Graham-Campbell and Dafydd Kidd, *The Vikings*, British Museum Publications, New York 1980, s. 31.

Resim 10.

İskandinavların kar ve donmuş nehirler üzerinde seyahat etmek amacı ile kullandıkları kızak.

73

Kaynak: Graham Campbell, *Cultural Atlas of the Viking World*, Facts on File, New York 1994, s. 74.

Resim 11.

Londra'daki Thames Nehri'nden çıkarılan Viking baltası. X. yüzyıla tarihlenmektedir.

Kaynak: Graham Campbell, *Cultural Atlas of the Viking World*, Facts on File, New York 1994, s. 55.

Resim 12.

Rügen'de gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan sikkeler.

Kaynak: Christine E. Fell, “Gods and Heroes of the Viking World”, *The Northern World The History and Heritage of Northern Europe AD 400-1100*, (Ed.: David M. Wilson), Harry N. Abrams, Inc., Publishers, New York 1980, ss. 15-49, s. 193.

